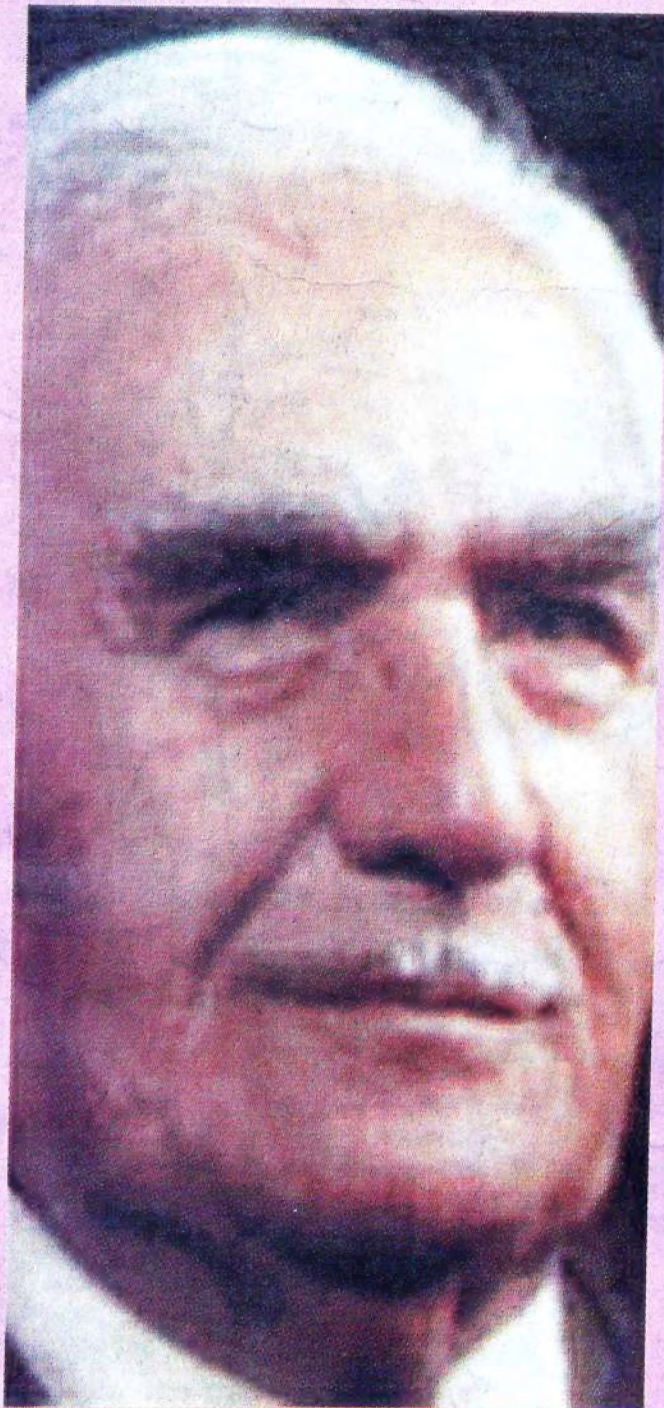
جگەرخوێن

مەشخەڵێ لە تاریکیدا

ڕۆڤار

37

بڵاوکراوەیەکی ڕۆشنبیرییە و هەر ژمارەی تایبەتە بە داهێنەرێک

دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم دوو مانگ جارێک دەریدەکات

هێڵکاری ئەم ژمارەیە

بۆ هێڵکارییەکانی ئەم ژمارەیە سوود لە بەرهەمە بڵاوکراوەکانی هەردوو هونەرمەندی کورد (ڕەفۆ سنجاری و بەشار ئەلعیسا) وەرگیراوە

ژمارەکانی ڕابردوو

٧

ئیبراهیم ئەحمەد، محەمەد مەولود (مەم)، کەمال مەزهەر، لەتیف حامید، سوارەی ئیلخانی زادە، محێدین زەنگەنە، ئەحمەد هەردی، یەڵماز گۆنای، ئیسماعیل بێشکچی، موحەرەم محەمەد ئەمین، دڵدار، مەستوورەی ئەردەڵانی، مەولانا خالیدی نەقشبەندی، بەسال عیر-ن. مەلا عەبدولکەریمی مودەڕیس، جەلالی میرزا کەریم، عەبدولخالق مەعروف، هێمن، حسێن حوزنی موکریانی، ئەمین فەیزی، کامەران موکری، جەلال تەقی، حەمە سالح دیلان، هەژار، شاکیر فەتاح، کاکەی فەلاح، عەلائەدین سەجادی، شێخ محەمەدی خاڵ، حسێن عارف، عەلی ئەشرەفی دەروێشیان، سەلیم بەرەکات، پێشەوا قازی محەمەد، مەحمود مەلا عیززەت، فایەق بێکەس، عەبدوڵڵا پەشێو.

سەرپەرشتیاری گشتی

شێرکۆ بێکەس

ڕاوێژکار

ئەکرەم قەرەداخی

سکرتێری ڕۆڤار

یاسین عومەر

سەرپەرشتیاری هونەری

قادر میرخان

مۆنتاژی کۆمپیوتەر

یادکار ئەوڕەحمان

سەرپەرشتیاری چاپ

فەرهاد رەفیق

(ڕۆڤار) بڵاوکراوەیەکی ڕۆشنبیرییە هەر ژمارەی تایبەتە بە داهێنەرێک، دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم دوو مانگ جارێک دەریدەکات

ناونیشان

سلێمانی - فولکەی یەکگرتن

دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم

ت: ٣١٢٩٦٠٩

لە دەرەوەی وڵات

Tel: 00441628477660

Fax: 00441628486008

Web Site

www.sardam.info

Email

Sardam@sardam.info

.چاپخانەی (ڕەنج)

سەردەمنامەی جگەر خوێن

شکۆ تۆفیق

جگەر خوێن ناوی شێخموس حەسەن عەلیە و ساڵی 1903 لە گوندی هەسری هاتۆتە دنیاوە. باوکی جگەرخوێن لە هەسارییەوە کۆچی کردووە بۆ عامودا و لەوێ نیشتەجێ بووە. دوای ماوەیەك لە عامودا (باوکی دەمرێ) و پاشانیش (دایکیان) کە ناوی عێشانە بوو دەمرێ. بۆیە ژیانی منداڵی جگەر خوێن دەکەوێتە ئەستۆی براکەی (خەلیل) و خوشکەکەی (ئاسیا).

لە تەمەنیی هەرزەکاریدا جگەر خوێن گوندە کوردنشینەکانی خۆرئاوای کوردستان گەڕاوەو دوایی ڕوودەکاتە کوردستانی باشوور و ماوەیەك دەمێنێتەوەو ئینجا دەپەڕێتەوە بۆ کوردستانی خۆرهەڵات و لە گوندی (گردەشێر) دەمێنێتەوە هەر لەوێش درێژە دەداتە خوێندنی توێژینەوە ئاینییەکان لەلای شێخ عوبەیدوڵلا و دوای ئەویش لەسەر دەستی ئیمام فەتحوڵلا و هەر بە گەنجێتی شەهادەی (ئیجازەی زانستە ئاینییەکان)ی پێدەبەخشرێ.

بە ماوەیەکی کەم لە ناو کوردستاندا دەنگی شیعری جگەرخوێن بڵاو دەبێتەوە، دیوانەکانی پەخش دەبن، لەپاڵ شاعیرە بەناوبانگەکانی کوردی باکوردا ناوی دەهێنرا.

لەساڵی 1950 وە کەوتۆتە چالاکی سیاسی و بوەتە لایەنگرێکی حیزبی شیوعی سوری. پاشان بەشداری کردووە لە دامەزراندنی حیزبی (ئازادی)دا. بەڵام کاتێ (حیزبی دیموکراتی کورد) لە سوریا دروستبوو چووە پاڵیان و ئەندامێتی کردووە تا لە ساڵی 1958 دا بووەتە ئەندامێکی لیژنەی مەرکەزی ئەو حیزبە.

جگەر خوێن لە زۆر بواردا نووسینی هەیەو زیاتر لە 37 کتێبی ئامادەکردووە گرنگترینیان (مێژووی کوردستان)ە کە بە دوو بەش بڵاوکراوەتەوە. هەشت دیوانی شیعری هەیە (ئاگرو کڵپە 1945، شۆڕشی سەربەخۆیی 1954، کینەم 1973، ڕووناك 1981، زەندا ڤێستا 1981، کازیوە (شفق) 1983، هێڤی 1983، ئاشتی 1983). ڕۆمانێکیشی نووسیوە بەناوی (ڕەشوداری) یەوە لە بواری زمانەوانیشەوە (فەرهەنگ) ێکی کۆکردۆتەوە. هەروەها لە بواری فۆلکلۆرو کەلەپوریشدا نووسینی هەیە.

پاش مردنی جگەر خوێن منداڵەکانی کۆمەڵێك بەرهەمیان بڵاوکردۆتەوە لەوانە (یاداشتەکانی)یەتی.

ڕۆژی 22/ ئۆکتۆبەری 1984 لەوڵاتی سویدەوە تەرمەکەی بە کەژاوەیەکی شکۆدارو پڕمەزنییەوە گواسترایەوە بۆ گۆڕستانێ لە قامیشلی و لەبۆنەیەکی ڤێستیڤاڵانەی کەم وێنەدا کە جەماوەری ناوچەکەو کوردانی دڵسۆزی شیعر و ئەدەب و کوردایەتی ئامادەی بوون لە جێنزرگەیەکدا بەخاك سپێردرا کە ئێستا بووەتە مەنزڵگەی بۆنەو ئاهەنگە نیشتمانییەکان و بزاڤە ڕووناکبیرییەکانی کوردستان.

(جەنگی جیهانی یەکەم) کۆتاییهات

ئیمپراتۆرییە مەزنەکانی شەڕ ڕوخێنران لە ناویاندا ئیمپراتۆریەتی عوسمانی یا باشتروایە بڵێین (دوا خەلافەتی ئیسلامی).

ئەو میللەت و نەتەوانەی ژێر دەستەی ئەم ئیمپراتۆریەتەش بوون هەلێکی باشیان بۆ ڕەخسا هەوڵی جیابوونەوەو سەربەخۆیی بدەن و لەژێر ڕکێفی خەلیفەی عوسمانیدا نەمێنن.

دامەزراندنی (کۆمەڵەی گەلان) و ئیعلانکردنی بیروڕا مرۆڤدۆستانەکەی (ویلسن)یش کە دەڵێ "گشت نەتەوەکانی جیهان مافی چارەی خۆنووسینیان هەیە" بەهێزترین کاریگەربوون بۆ ڕزگاری ئازادی گەلانی ژێر دەستە لە جیهاندا و گەلانی ناوچە بەرفراوانەکەی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی بەتایبەتی لە لایەك و لەلایەکی دیکەوە نێوان (سەرکەوتوان و دۆڕاوان)ی جەنگەکە کۆمەڵێك پلان و پەیماننامە مۆرکران. بەو پێیە خاك و نەتەوەکانی خۆرهەڵاتی ناوەڕاستیش بەر شاڵاوی ئەو پلان و پەیماننامانە کەوتن و بەپێی بەرژەوەندی وڵاتە سەرمایەدارەکانیش نەخشەی ناوچەکە گۆڕرا بێ ئەوەی هیچ حسابێ بۆ گەلانی ناوچەکە بکرێت.

نەتەوەی کوردیش یەکێك بوو لەو نەتەوانەی لەژێر دەسەڵاتی عوسمانیدا دوچاری چەوساندنەوە و ئەشکەنجەو ئاوارەیی ببوو. هەر بۆیە بەڕووخاندنی ئەو دەسەڵاتە ڕووناکبیران و سیاسەتمەداران و سەرەك خێڵانی کورد لەدەرەوەو ناوەوەی وڵات کەوتنە خۆو هەوڵیاندا ئەو هەلە بقۆزنەوە تا سەربەخۆیی گەلی کورد و کوردبوون ڕابگەیەنن. (شۆڕش)ی ناوبنرێ یا (ڕاپەڕین) گرنگ ئەوەیە بۆ یەکەمجار بزووتنەوەی ڕزگاریخوازانەی چەکدارانە لەناوچەی باکووی کوردستاندا هەڵگیرساو لە هەمووڵایەکانی تری کوردستانەوە بە هانایانەوە چوون و بوونە پتەوترین پەناو پاڵپشتی شۆڕشگێڕان. سەرەتا سەرکەوتن خۆراکی ڕۆژانەی شۆڕشەکە بوو، ئەو بزووتنەوەیەش بووە مایەی خۆشحاڵی هەموو بەشەکانی دیکەی کوردستان، بە درێژایی مێژووی ئەم گەلە بۆی سەلمێنراوە کێشەی سەربەخۆبوون و ئازادی خاکی کوردستان لە ئەستۆی کورد خۆیدایەو نابێ چاوەڕوانی پلان و پەیماننامەی دەوڵەتە زلهێزو سەرمایەدارەکانی جیهان و حوکمڕەوایانی ناوچەکە بێت. چونکە ئەوەی لەم خاکە ڕوویدا و بینرا بە بەرچاوی نوێنەری کۆمەڵەی گەلان، وڵاتە دیموکراتیخوازەکانی ئەوروپا، دەوڵەتی سۆڤێتی (قەڵای سۆشیالیزم)، هەموو مرۆڤدۆستان و مافپەروەرانی جیهانەوە نەبوونە ڕێگرێك، تەنانەت بێ گوێدانە شەرعیەتی نێو دەوڵەتیانەو مرۆڤانەی گەلان هەرچی شۆڕش و ڕاپەڕینێك هەڵگیرسابێ بەزەبری چەك و سوپای بێ بەزەیی دادەمرکێنرانەوەو گوندو شار دەڕوخێنران و خەڵکەکەشی ئاوارەی دەشت و شاخ دەکران.

(سەرمایەدارانی جیهان) بۆ گەیشتن بە مەرامیان و بەپێی پەیماننامە شوومەکانیان ناوچە خۆرهەڵاتی ناوەڕاستیان پارچەپارچە کرد. دەرئەنجام خاکی کوردستانیش دابەشکرا، باکووری کوردستان کەوتە ژێر دەسەڵاتی حوکمڕانیی (کەمال ئەتاتورک)ەوەو خۆرهەڵاتی کوردستان بەپێی پەیماننامەیەك لەژێر سایەی شاهی ئێراندا مایەوەو باشووریش خرایە سەر ویلایەتی مەلیکی عێراق و خۆرئاواش بەوڵاتی سوریای ژێر ئینتیدابی دەستوورییانەی فەرەنسییەوە لکێنراو هەتا ئێستاش بەو شێوەیە ماونەتەوە.

گەلێ هاندەرو هاوکار هاتنەکایەوە کە گەلی کورد لە بزوتنەوەی ڕزگاریخوازانەی خۆی نەوەستێت و بەردەوام بێت لە دژایەتیکردن و بەگژاچوونەوەی هەموو داگیرکارییەك لەوانە -کۆتاییهاتنی جەنگ و دەرئەنجامەکانی، پێشکەوتنی تەکنەلۆژیا لە هەموو بوارەکاندا، سەرهەڵدان و سەرکەوتنی شۆڕشی سۆشیالیزم لە ڕووسیاو وڵاتانی دەوروبەری، بڵاوبوونەوەی فەلسەفەی نوێخوازانەو ئایدیۆلۆژیاو داهێنانی نوێ، بڵاوبوونەوەی بیری سۆسیالیستی و بێبەهاکردنی بیری ئایدیالیستیانە، بێ بەهاکردنی بیروکاری ئاغا و شێخ و بەگ و مەلاو گشت چەمکە خێڵەکییە دواکەوتووەکان، گەشە پێدانی بیرو توانای لاوانی پێشکەوتوخواز، بڵاوبوونەوەی بیری شۆڤێنیانەو فاشیستیانە لە هەندێك وڵاتی پیشەسازیدا، دابەشبوونی جیهان بەسەر دوو سەربازگەی زلهێزو بەتوانادا، هەڵگیرساندنی بزووتنەوەو شۆڕشی گەلانی ژێر دەستە بۆ ئازادی و

سەربەخۆیی، ... چەندەها هۆکاری تریش.

پێش هەڵگیرسانی جەنگی جیهانی دووەم بە ماوەیەك ململانێی نێوان دەوڵەتە سەرمایەدارەکان دەستیپێکرد، جیهانیش بە هەموو کێشەکانییەوە لە گشت بوارەکاندا دەبەسترانەوە بەو ململانێیەوە، لەو کێشانەش کێشەی خاکی کوردستان بوو کە هەر لایەنەو هەوڵیدەدا گەلی کورد و بزاڤە شۆڕشگێڕانەکەی بکاتە سەرەنێزەی مەرام و بەرژەوەندییە تایبەتییەکانی خۆی.

ئیمپراتۆریەتی بەریتانیا و فەرەنسا (ئەمەریکاش) ناڕاستەوخۆ بوونە پاڵپشت و هاندەری بزاڤە ڕزگاریخوازانەکەی گەلی کورد. بەپێی سیاسەتی ئەوڕۆژە باشترین ڕێخۆشکەربوون بۆ دروستکردن و دامەزراندنی بزاڤ و پارتی سەربەخۆیانەو بڵاوبوونەوەی بیری ئازاد و دیموکراتیانە لە کوردستاندا.

لەکوردستانی باشوردا بەتایبەتی لە شاری (سلێمانی)دا پارتی هیوا دامەزرێنراو بەدەعمی

ناڕاستەوخۆیانەی (بەریتانیا) و بەماوەیەکی کەم بیروڕا و ئامانجی ئەم پارتە ڕێکخراوەییە بەگشت ناوچەکانی کوردستاندا بڵاوبۆوە بەبێ ئەوەی هیچ سانسۆڕێك لەلایەن هیچ دەسەڵاتێکەوە ڕێگری بکات.. زۆربەی جوتیاران و قوتابیان و تەنانەت ئەفسەران و سەربازانی سوپای دەسەڵاتیش ببوونە ئەندام لەو پارتەدا.. هەر ئەم پارتەش بووە ڕێخۆشکەرو بناغە بۆ سەرهەڵدانی ئەو شۆڕشەی دەمێ ساڵ بوو کوردان هەوڵیان بۆ دەدا، لەم کاتەدا مەلا مستەفای بارزان (کە وەك سەرکردەیەکی بزووتنەوەکە ناسێنرا) بەیارمەتی کۆمەڵێك کادێرانی پارتی هیواو هەندێك لە پیاوانی هۆزەکەی توانی (لەئێرانەوە) بگاتە شاری سلێمانی و لەوێوە بپەڕێتەوە بۆ ناوچەی بارزان بە مەبەستی هەڵگیرساندنەوەی شۆڕشی گەلی کورد. دەسەڵاتی سوریا و لوبنانیش کە لەلایەن فەرەنساوە هاندەدران ڕێگرییان نەدەکرد لەو بزاڤ و ڕاپەڕینانەی گەلی کورد لە کوردستانی خۆرئاوادا و سانسۆریان نەهێشتبو ئەوەش بۆ ئەوە بوو ویژدان و هۆشی کوردان بەلای خۆیاندا ڕابکێشن و نەهێڵن بەهیچ جۆرێك ئەو هێز و توانایەی ئەوان لەلایەن نەیارەکانیانەوە بەکاربهێنرێن، بۆیە هەمیشە پێشوازی لە هەموو هەوڵێکی هۆشیارانەو ڕووناکبیرانەی گەلی کورد دەکرا. بۆ ئەم مەبەستەش هانی دامەزراندنی بنکەو دەزگای ڕووناکبیرانەو بزاڤی ڕێکخراوەیی و فێستیڤاڵی جەماوەرییانەو کۆڕو پێشانگەی فۆلکلۆرانەی نەتەوەییانە دەدرا.

چاپکردن و بڵاوبوونەوەی گۆڤاری (هاوار) لە دیمەشق و گۆڤاری (ستێر) و (ڕوناهی) لە بێروت هەروەها دامەزراندنی بەشێك بەزمانی کوردی لە ئێستگەی ڕادیۆی بێروت بە دەنگی (میر کامەران بەدرخان) دەرئەنجامی ئەو گۆڕانکارییانە بوون لە ناوچەکەدا کە لەڕێی ئەو ئێستگەیەوە توانرا بەئاشکرا (گۆرانی و سرود و مۆسیقای کوردیانە) هەروەها وتارو شیعری نەتەوەیی و شۆڕشگێڕانە ڕاستەوخۆ پەخش بکرێن. ئەمانە هەموو بەڵگە نەویست بوون بۆ ئەوەی بەجیهان بسەلمێنرێت نەتەوەیەك هەیە هێشتا ژێر دەستەیە و ئەگەر بۆی بڕەخسێ هەمیشە لە هەوڵدانادایە بۆ سەربەخۆیی و ئازادی.

کوردانی ناوچەکە بەوەوە نەوەستان کۆمەڵێك ڕێکخراوی وەك (کۆمەڵی خۆییبوون) (لاوانی کورد) (دیدەوانی کورد) یان دامەزراندو لە ڕێی ئەو ڕێکخراوانەشەوە نووسەران و زماناسان خەڵکی ناوچە کوردنیشینەکانیان فێری کوردی دەکردەوە و ڕۆحی کوردایەتییان تێدا زیندوو دەکردنەوە. هەروەکو نووسەرێکی کوردی سوریا (نورەدین زازا) لە یادەوەرییەکانیدا دەگێڕێتەوە لە کتێبێکدا بەناوی (ژیانی کوردەواریم) دەڵێ: (گەڕەکی کوردان لە دیمەشق.. گونجاوترین گۆڕەپان بوو بۆ دامەزراندن و پەرەسەندنی بزاڤە ڕوناکبیری و وەرزشییەکان) هەروەها دەڵێ: (لەبواری وەرزشیشەوە یاریکەران کوردایەتی خۆیان دەسەلماند.. بۆ نموونە لە ساڵی 1939 دا تیپێکی تۆپی پێ خۆیان ناونا "تیپی کوردستان" لەکاتی یاریکردنیشا تەماشاکەران بەهتافی "دەی کوردستان.. هێرش بەرە کوردستان.. بژی کوردستان" یاریگایان دەهەژاند. تا لە ساڵی 1940 بە بەشداری کردنیان لە خولی ساڵانەی تۆپی پێی دیمەشق بەیەکەمی پاڵەوانێتیی هەمو تیپەکان بردیانەوە، وەك ڕێکلامیش بۆ ئەو بردنەوەیە لە مانشێت و سەردێڕی ڕۆژنامەو گۆڤارە وەرزشییەکاندا بە هەر زمانێك بوایە دەنووسرا (کوردستانی سەرکەوتوو)، بەڵام بەداخەوە ئەم چالاکییانەی کوردستانی خۆرئاوا دەسەڵاتی تورکیای بێ تاقەت کردو ناچار لەڕێی حکومەتی فەرەنسی و سوریی ئەو کاتەوە گشت چالاکی و بزاڤە کوردییەکان ڕاگیران و قەدەغەکران.

کەسێتیی جگەرخوێن لەنێوان ڕاستی و داهێنان دا

ن: جوانی عەبدال

و: سەلاحەدین عوسمان

پاش کێشمەکێش و ململانێیەکی توندو تێکشکێنەر، جەنگی جیهانیی یەکەم لەساڵی (1914-1918) بەکۆتاییەکانی گەیشت، بەکۆتاییهاتنیشی ئیمپراتۆرییەتی عوسمانی یان خەلافەتی ئیسلامی و ئیمپراتۆرییەتەکانی نەمساو مەجەرو بولگاریا بەدەستەوەدانی خۆیان راگەیاندو هەڵوەشان، پاش ئیمزاکردنی ئاگربەستیش لەڕۆژی (1918/11/11) لەکۆمبین، هەروەها لەئەنجامی مۆرکردنی پەیماننامەکانی ڤیرسای و سانت جرمین وتریانۆو نیولی و پاش ئەوانیش پەیماننامەی سیڤەر، سنوورەکانی وڵاتانی ئەورووپاو ئاسیا گۆڕانکاریی زۆریان بەخۆوە بینی، کەیەکێك لەو دەرئەنجامانە دروستبوونی کۆمەڵەی گەلان (عصبە الامم) بوو لەپێناو قەدەغەکردنی جەنگ و چارەسەرکردنی کێشەکان.

لەسەر ئاستی ڕۆژهەڵاتی ناوینیش شکستهێنانی ئیمپراتۆرییەتی عوسمانی نەك هەر ڕووداوێکی گەورە بوو، بەڵکو کارەساتباریش بوو، ڕاگەیاندنی سەرکەوتنیش لەلایەن هاوپەیمانانەوە (ئینگلتەراو فەرەنسا) ڕووداوێکی کەم وێنە بوو، سەبارەت بەناوچەکەو دابەشبوونەوەی، بەپێی مەبدەئەکانی ویسلۆن، خشتەی دابەشکارییەکانی (سایکس-بیکۆ)و دووبارە داڕشتنەوەی نەخشەی ناوچەکە ئامادەبوو، کەتیایدا ڕایگەیاندبوو: پێویستە گەلان لەبارەی ماف چارەی خۆنووسینیانەوە بەو شێوەیە هەڵسوکەوت بکەن کەئەوکات بانگەشەیان بۆ دەکرد..!.

هەربۆیە سەرجەم گەلانی ناوچەکە، خۆیان بەشایستەی سەربەخۆبوون و ڕزگاربوون لەدەست خەلافەتی عوسمانی دەزانی، لەوانەش گەلی عەرەب و ئەوانی تر، هەروەها گەلی کوردیش لەڕێی نوێنەرانییەوە و داواکارییەکانیان لەبارەی خودموختارییەوە ڕاگەیاندبوو کە لەبەندەکانی پەیماننامەی (سیڤەر) لە(10/ئاب/1920-بەشی سێیەم- ماددەکانی (62 و 63و 64))دا ئەو مافەیان زامنکرابوو.. هەر بۆیە بۆ یەکەم جار کورد هەستی بەوە کرد خاوەن داواکاری و دانپێدانان و هاوسۆزین و ئەوەش بەکردارەکی لەسەر ئاستی نێودەوڵەتی بەدیدەکرا.. بەڵام بەداخەوە ئەو بەندانەو پەیماننامەی سیڤەریش سەبارەت بەکورد تەنها وەك مەرەکەبی سەرکاغەز مایەوەو خرایە پێناو بەرژەوەندییە ستراتیژییەکانی دەوڵەتە زلهێزەکانەوە. وەك هەمیشەش گەمەکردنی داگیرکاران بەدانیشتووانی ناوچەکەو چەواشەکردنی گەل و نەتەوەکانی بوو، بۆ ئەو مەبەستەش پەیماننامەکە دژ بەویست و ئارەزووەکانی کورد پیادەکراو هەر لەلانکەدا گشت هیواو ئاواتەکانی کورد لەباربران و نەهێڵران، بەڵام هێندەی نەبرد هیواو ئاواتەکان سەر لەنوێ لەدڵی گەل و دەستەبژێرەکانیدا بۆ ماوەیەك ژیایەوە، دووبارە داواکارییەکان سەریانهەڵدایەوە، ئەوەش لەئەنجامی گۆڕینی پەیماننامەی سیڤەرو پشتگوێ خستنی بەندەکانی بوو بەپەیماننامەیەکی تر، کەتیایدا ویست و ئارەزووە شەرعییەکانی کوردی تێدا پێشێلکرا، کەئەویش پەیماننامەی لۆزانی ساڵی (1923) بوو، بەپێی ئەم پەیماننامە نێودەوڵەتییە شوومەش وڵاتی کوردان بەشێوەیەك دابەشکرا کەتەواوی هیواکانی دواڕۆژی سەبارەت بەڕزگاری و سەربەخۆیی لەگۆڕنرا، ئەوەش پاش چەند سەرکەوتنێکی کەمالییەکان بەسەر یۆنانییەکاندا کە لەئەزمیر بەتەواوی ڕەنگیدایەوە.

بەم شێوەیە بەهۆی خراپەکاری و پشتگوێخستنەوە بەشێك لەکوردستان خرایە سەر کۆماری تورکیای کەمالی، کە لەسەر پاشماوەی ئیمپراتۆرییەتی عوسمانی بنیاتنراو، هەروەها بەشێکیشی خرایە سەر سوریاو بەشێکیش بۆ سەر عیراق، کەئەو دوو دەوڵەتەی دواییان بەپێی ڕێککەوتنەکانی نێوان فەرەنساو بەریتانیا (لەسایکس-بیکۆ)دا دروستکران، بەشێکیشی خرایە سەر ئێران و بەپێی ڕێککەوتننامەکەش ڕێ بەو دەوڵەتانە دراو دەستیان ئاوەڵاکردن تا پارێزگاریی لەو سنوورەی کەهەیە بکەن و بەو شێوەیە بمێننەوە، لەگەڵ گۆڕانکارییەکی کەمی ڕسوماتەکان، پاشانیش دژ بەکۆماری تازە دروستبووی مەهاباد هانی حکومەتی ئێرانیان دا بۆ ڕووخاندن و لەناوبردنی، پاش ئەوەی بەدەستنێژی ڕوسیای سۆڤێتییان دانا.

هەر پاش هاتنەکایەی پەیماننامەی لۆزان، کاتێك کورد هەستی بەو پیلانە وردو چنراوە کرد کەدژ بەهیواو ئاواتەکانی دواڕۆژ بوو، یەکیان گرت و خۆیان بۆ شۆڕش ئامادەکرد، ڕۆشنبیران و سەرەك عەشیرەتەکان و هۆزە چالاکەکان، بەخێرایی خۆیان ئامادەو پڕچەککرد.. یەکێك لەو بەرخۆدان و ڕاچەنینانەش، ڕاگەیاندنی شۆڕشی کوردستان بوو لە(15ی ئازاری 1925)،

کەیەکەم بروسکەی ئەو شۆڕشە لە (8)ی شوباتدا چەخماخەی داو پاش چەند مانگێك و چەند سەرکەوتنێکی خێرا، لەبەردەم درندەیی لەشکری نیزامیی کەمالییەکان‌و بەوەی رق وکینەی شاراوەیان بەسەریدا باراندو سەرجەم چەکە کوشندەکانیان لەدژ بەکارهێنان، بۆ ئەو مەبەستەش هێرشیان کردە سەر هەموو شتێك لەکوردستان و تەڕو وشکیان پێکەوە سووتاند و خانوو و ماڵی هاووڵاتییانیان رووخاندو گوندەکانیان گشت راگوێزاو کشتوکاڵ و دەغڵودانەکانیان و ئەو خێزانانەش کەچەند سەد کەسێك دەبوون لەژن و منداڵ و پیر گرتیێبەرداو سووتاندیانن، هەروەها ئەوانەشی پەنایان بردبووە بەر چیاو ئەشکەوتەکان، پاش ئەوەی دەروازەی ئەشکەوتەکانیان لەسەر هەڵچنین، گریان تێبەردان و سووتاندیانن.. سەوزاییان سووتاند، ورگی ژنانی دووگیان و کچان و منداڵانی بەربێشکەشیان هەڵدڕی.

ئاکامیش لەئەنجامی بێدەنگیکردن و ڕێپێدانیان لەلایەن کۆمەڵگای نێودەوڵەتی و وڵاتانی ئەورووپی و سۆڤێتی زەبەللاحیشەوە کوردستانیان بەدرێژی و پانیی بۆ خۆیان حەڵاڵکردو کەسیش متەقی نەکرد، بەڵکو بەپێچەوانەوە پشتیوانییان لەکەمالییەکان کردو ڕێیان دان تا لەشکرەکانیان بەڕێی هێڵی ئاسنیی (محیر) دا بگوێزنەوە، کەئەو ناوچەیە لەرێککەوتننامەکانی نێوان هێزە هاوپەیمانەکانی وەك فەرەنساو بەریتانیا لەلایەك و هێزەکانی میحوەر کەئەڵمانیاو تورکیا و ئەوانەشی لەگەڵیاندابوون بەبێلایەن دانرابوو، تا بەو ناوچەیەدا رەتبن و بەڕێی هێڵی حەڵەب- ماردین بەرەو دیاربەکرسووربخۆنەوەو پشت لەکوردە بێ چەك و بێوەی و سیڤڵەکان بگرن و ئابڵووقەیان بدەن، لەلایەکی تریشەوە لەگەڵ شای ئێرانیشدا رێککەوتبوون، ئەو کاتیش کۆمەڵەی گەلان کەتازە دروستبووبوو و بنەما نوێیەکانی (ویلسۆن)یش بۆ پاراستنی ئاشتیی نێودەوڵەتی و چارەسەری کێشەکان بەئاشتی و ئەو سازشانەش کەدەکران دەبوو لەڕێی رازیبوونی دوولایەنەی نێوان لایەنەکانەوە سەبارەت بەکێشەکان بکرایە، لەگەڵ ئەوەشدا کورد یەکرێزی و بووژانەوەو ..هتد و ئەمانە هەموویان دەبینی و دەیان بیست کەچی بەرامبەریان دەکرێت، لەولاشەوە بەریتانیا خەریکی ئینتیدابکردنی ئەو هەرێمانەبوو کە لەتورکیاو ئیمپراتۆرییەتە رووخاوەکەی دابڕیبوون و داگیریکردبوون.

بەم شێوەیە لەئەنجامی هەستکردن بەرپسوایی و کەوتنە ژێر چەقۆی بەرژەوەندخوازانەوە بەهیلاك چووبوون، هەر بۆیە رووداوو رەوش و شۆڕش و راپەڕینەکانی هاوشانیان و ئەو بەرخۆدانانەی ئەوسەردەمە کوردی گەیاندە ئەوەی بیرێك لەساڕێژکردنی برینەکانیان بکەنەوەو یەکگرتووییەك لەنێوانیاندا بێتەکایەوەو هەریەك لەوان هەستیان بەگوناهە گەورەو بچووکەکانیان کرد-ئەگەر کەمێك روونتر بدوێین-لەیەك کاتدا تاوانبارو لۆمەکراو هەر خۆی بوو، هەر بۆیە ئەو بەرپرسیارییەی خستە ئەستۆی و بەتەواوی خەباتی لەپێناو قۆناغێکی هەستیارو چارەنووسسازدا کرد، جا بۆیە دەیپرسی کەئایا ئەو یەکێك نییە لەم گەلە پاڵەوان و شەهیدە..؟ پاشان ورده ورده نەهامەتی و بێزارییەکانی گەلیش روو لەزیادبوون بوون، ئەمە لەکاتێکدا دەیبینی چی بەسەر خۆی و دەورووبەرەکەیدا دێت و چارەنووسی گەل و نیشتمانەکەی و هیواکانی مەترسییان لەسەرەو بەرەو لەناوچوون دەچن. ئەگەرچی وادەهاتە پێش چاو کەکەمێك رەوشەکەیان خستووەتە پشتگوێ، بەڵام لەڕاستیدا ئەو تێکشکان و نسکۆیانە، لەبەرامبەر مەسەلە چارەنووسسازەکاندا گەلی بەئاگا هێنایەوەو نەوەکانی لەدەوری کێشەیەکی چارەنووسساز کۆکردەوە، بۆشیان دەرکەوت کەپێویستە تەنها هەر خۆیان خەبات و تێکۆشان بکەن و ماف چارەنووسیان بەدەستبهێنن، ئەگینا نە کۆمەڵەی گەلان و نە هێزە هاوپەیمانەکان یان هەستە مرۆڤایەتییە نوستووەکان و ..هتدیش دادیان نادات و هیچیان لێ سەوزناکرێت.

هەر لەدەرئەنجامی ئەو رووداوو سیاسەتانەدابوو کە بەناچاری نەك خۆویستانە، کورد بەگشتی و کەسانی منەوەرو دەستەبژێر و سەرەك هۆزەکانیش بەتایبەتی بەئاگا هاتنەوەو لەو جەنگەڵە تازە دروستبووەدا لەدەرئەنجامی گۆڕانکارییە نوێیکاندا کەوتنە بەردەم تاقیکردنەوەیەکی راستەقینە، تا بتوانن بەرگری بکەن لەشتێك کەدەتوانرێت بەرگریی لێبکرێت و بپارێزرێت. لەدەرئەنجام رووداوەکانی پاشتریشدا، ئەوانەی مرۆڤیان تەنگەتاوکردو هیچ بوارێکی بۆ نەهێشتنەوە تا لەخەبات و تێکۆشان بوەستن، چونکە دەیانزانی وەستان و نووچدان مانای لەدەستدانی ئەو هەلەی لەپێشیان بوو، ئەویش بەهۆی بەرپابوونی جەنگی جیهانیی یەکەم و هەروەها شۆڕشی ئۆکتۆبەرو دابەشبوونی جیهان بەسەر دوو سەربازگەدا، پاشان شۆڕشە ناوخۆییە لەدوای یەکەکانیش کەرێی هەناسەدانی بۆ کردەوە، سەرباری ئەوانەش هاتنەکایەی بیرو بۆچوون و ئایدیۆلۆژیا نوێیە ئاڵوگۆڕکراوو سەرچاوەگرتووەکانی دەرەوە بوون، کەخەون و ویست و ئارەزووەکانی دەهێنایە دی و نەخشەیەکی نوێیان بۆ جیهانیش دادەڕشت و لەلایەن پێشەواو سەرۆکە نوێکان و لاوە خوێنگەرمەکانیشەوە پیادەدەکران، هەروەها سەرهەڵدانی چەند ناوێکی نوێیش کە بەنێگەتیڤ یان پۆزەتیڤ لەلایەن خەڵکییەوە باسدەکران، لەنموونەی لینین و مارکس و ستالین-غلیوم و هیتلەرو مۆسۆلینی، کەمال ئەتاتورك و عیسمەت و شەریفی مەکە-حسین فەیسەڵ، روسیای سۆڤێتی، ئینگلتەراو فەرەنساو ئەڵمانیا، سۆشیالیستی و شیوعیبوون-ئیمپریالی و برۆلیتاری و دیکتاتۆرییەتی پرۆلیتاری، هەڵوێست و واتەواتە نوێکان و گۆڕانکارییەکان، هەر لەگوێڕایەڵی و ئینتیمابوونەکان و تێڕوانینەکان بۆ فکرو بنەما سیاسی و کۆمەڵایەتییە باوەکان، هەروەها بانگەشە توندەکان بۆ چاکسازی و ریفۆرم و پێشکەوتن و سۆسیالیستی و وەلانانی کۆنخوازیی کە بەداب و نەریت و عورفە هۆزگەراییە دواکەوتووەکان بارگاویبوون، ئەوانەش بانگەشە بوون

بۆ ژیان و گەشبینی و فێرخوازی و رزگاربوونی ژنان و بانگەشەش بوون بۆ کارو تێکۆشان و وەبەرهێنانی زەوی و موڵکەکان و گۆڕینی هەموو شتێکی کۆنی وەك چەمکە هۆزگەرایی و ئایینییەکان.. لەڕاستیشدا، توێژێك لەسەرکردەو پێشەوای نوێ دروستبوون و هاتنەکایەوە کەجێگرەوەی بەگ و ئاغاو شێخ و مەلاکان بوون و رەگەزێکی نوێ و پیرۆز بوون..

* * *

سەبارەت بەژیانی "جگەرخوێن"یش ئەوەی لای هەمووان ئاشکرایە، لەسەرەتای سەدەی پێشوودا، بەتایبەت لەساڵی (1903ز) دا لەبەشی باکووری کوردستان لەدایکبووە، ئەو کاتەی گەنجێکی تازە پیگەیشتوو بوو، سەرجەم ئەو گەشەو پێشکەوتنانەی کە لەگەڵ جەنگی جیهانی و گشت ئەو کارەساتانەش لەئەنجامی جەنگی جیهانی دا سەریهەڵداو هاتەکایەوەو سەرجەمی پاشماوەو نەهامەتییەکانیش کە لەدەرئەنجامیدا کەوتنەوەو ئەوانەشی کەپاش جەنگی جیهانیی دووەم و گۆڕانکارییەکانی پاش جەنگیش هاتنە کایەوە، بەچاوی خۆی دیوە، پاش ئەوە ئەم ناوچەیە چەند گەشەکردنێکی بەردەوامی بەخۆوە دی کەبارگاوی بوو بەڕووداوو بیرو بۆچوونی نوێ و بەرخۆدان.. هەروەها ئەو کاریگەرییە زۆرو گەورانەو ئەو لایەنە جۆراوجۆرە تازە گەشەکردووانەو ئەو سەرنجە رەسەن و ناڕەسانەو سەرجەمی ئەو شتانەی کەهاوکات و پێ بەپێی ژیانە سیاسی-جوگرافیا-جیۆسیاسییەکان هاتنەکایەوە تیایدا ژیاوەو کاریگەریی لەسەری هەبوو.. هەر بەو پێیە هەستیکرد کە لەنێوەندی گێژاوەکانی ئەو سەردەمەدایە، کەئەو سات و سەردەمەش بانگەشەی دەستەبژێرە هۆزگەراکان لەپشکۆ گەرمتربوون و لەو سەردەمەدا لەباربوون، لەپاشکۆیاندا شۆڕشی چیاکان و بیروبۆچوونە سیاسییە باوەکانی سەرەتای سەدەی بیستی کۆمەڵگای ئیسلامیی سەردەمی ئیمپراتۆرییەتی عوسمانی، هەر لەدروستبوونی دەستوورو رێپێدانی پارت و حزبەکان بۆ کارکردن، لەئەنجامی شۆڕشی ئەفسەرە لاوەکانی سەر بە حزبی تورکە لاوەکان هاتنەبوون، بەسەر ژیانی سیاسی و چەقبەستن و پاشکەوتوویی و ..هتد کاریگەرییان هەبوو و رق و کینەشیان لەسوڵتان دەبووەوە، بەرامبەر بەو دەستوورەی لەساڵی (1908)دا بۆ وڵاتی دانا..

بەو شێوەیەش ئەو چاکسازییانە سەرجەم ناوچەو کۆمەڵگاکانی ناو ئیمپراتۆرییەتەکەی گرتەوە، لەوانەش کۆمەڵگای کوردی، بەتایبەتیش لەنموونەی (کۆمەڵەی تەرەقی و تەعالی)، پاشان رووداوەکان بەخێرایی و بەدوا یەکدا گەشەیان کرد، تا ئەو کاتەی (کۆمەڵەی خۆیبوون) لەساڵی (1927-1930) لەبەیروت دامەزرا، ئەو کۆمەڵەیەی رەگوریشەی سەرجەم ناوچەکانی کوردستانی گرتەوە، بەتایبەت کوردستانی کرمانج، کەمەبەست لەکوردستانی باکوورو باشووری رۆژئاوایە، بۆ رزگاربوونی هەزاران خەون و ئاواتانەی کەڵەکەبوو وگەڕاندنەوەی متمانە بۆ شۆڕشەکانی پێشوو و سەرجەم راپەڕین و نسکۆ یەك لەدوای یەکە رابردووەکان بەدرێژایی ساڵانیان و تۆڵەبۆ کردنەوەشیان، کەهەر لەڕۆژگارە دوورەکانەوە لای کورد ئەو تۆوە چەکەرەی کردبوو و پێش گۆڕانکارییە بەدوایەکەکانی سەردەمەکە کەوتبوو.. پێوانەو بارۆمەترەکانیش ئەو کێشمەکێش و ململانێ نێودەوڵەتییانەی ناوچەکە بوون، بەتایبەت لەنێوان وڵاتە داگیرکارەکاندا، کەئەوەش لەسەرەتای ئەم سەدەیەدا بوو، پاش ئەوەی وڵاتە داگیرکارەکان خواستی دەستبەسەرداگرتنی سەرجەم وڵاتە کۆلۆنیالکراوەکانیان لەڕۆژهەڵات و رۆژئاوا دا کەوتە سەر، تا بیکەنە بازاڕێك بۆخۆیان و زیادەی بەرهەمەکانیانی تیادا ساغبکەنەوەو بەدوای کەرەستە خاوەکانی پیشەسازییشدا بگەڕێن و وەك سەرچاوەیەك بۆ بەردەوامیی پیشەسازییەکانیان و ..هتد بەکاریبهێنن.

پاش ئەوەی داگیرکاران ویستەکانیان بۆ چووەسەر، سەرجەم کۆلۆنیالەکانیان بەمەبەستی سەرپەرشتی و ئاوەدانکردنەوەوە خستە ژێر ئینتیدابی خۆیانەوە، دوای ئەوەی لەوڵاتە ئینتیدابکراوەکانیشدا سەرکردەو کەسانێکی متمانەپێکراوی وایان نەدییەوە کەجێی باوەڕیان بێت، هاتن کوڕانی (شەریفی مەککە)یان هێناو کردیاننە ئەمیرو پاشا بەسەریانەوە، تا دانیشتووانی ئەو ناوچانە لەدەوری سەرکردە یان مەلیکێکی متمانەپێکراوی خۆیان کۆبکەنەوە، هەروەك لەعیراق و سوریاو ئوردون و رۆژهەڵاتی فەلەستین پێی هەستان، تیایدا مانەوەو ناوچەکەشیان کردە بازاڕێك بۆ بەرهەمەکانیان و زەوییەکی بەیاریش بۆ کەرەستە خاوەکان، بۆ ماوەیەکی دووریش وەك سەرپەرشتیاری ناوچەکە مانەوە، تا تورك و ئیمپراتۆرییەتە لەناوچووەکەیان نەگەڕێتەوە، کە تا ئەو کاتیش پیاوەکانیان و کلکەکانی کەسەر بەعوسمانییەکان بوون لەناوچەکەدا مابوون، ئەوانەی تا ئەو سەردەمەش بانگەشەیان دەکرد تا ئەو ناوچانەش بخەنە سەر تورکیاو کەماڵ و موڵکی عوسمانییەکانەو بەخوێنی باووباپیرانیان وەدەستیان هێناوەو ..هتد.

لەلایەکی تریشەوە رێیان بەدانیشتووانی ناوچەکە دا تا پیادەی جۆرە ژیانێکی سیاسیی کراوەو کاری دەستووری و چاکسازی و پەرلەمانی بکەن، بەهەندێك هیواو ئاواتی بووژاوەوە، تا خۆیان حوکمی خۆیان بکەن و لەماوەیەکی دیاریکراوداو بەپێی رێککەتننامەو پەیماننامەکان وڵاتەکەیان پێ بدەنەوە، هەروەها ماوە یان ختووکەی هەستی سەربەخۆبوون و خودموختارییان لای کەمینەو تایەفەکان دەورووژاند.. ئەوەی زانراویشە فەرەنسا بەپێی پەیماننامەی (سایکس بیکۆ) لەگەڵ ئینگلیز ناوچەکانی شام و سوریای گەورەی ئینتیدابکردبوو، دەیانویست بەدەستی خۆیان خورییەکە برێسن، بەڵام پاش ئەوەی رێسەکەیان لێبووەوە بەخوری، پەنایان بردە بەر دروستکردنی هەستی تایەفەگەری و وایان پێ خۆشبوو ناوچەکە بەشبەش بکەن و چەند دەوڵەتێکی بێ کێشەو

قاڵەیان لێ دروستبکەن کە لەگەڵ ویستەکانیاندا بگونجێت.. پاش ئەوەی ڕێیان بەمەسیحییەکانی لوبنان و جوولەکەکانی فەلەستین و سەرجەم ناوچە موسوڵمان نشینەکانی تریش دا، بەڵام ڕێگرییەکی تر هاتە کایەوە، هەر بۆیە حەزیانکرد سوریا بۆ چەند دەوڵەتۆچکەیەکی وەك (جەبەل عەلەوی)و (جەبەل دروز) بەشیعەکان بدەن و ئەوەشی مایەوە بۆ سوننەکان و دەنووکی مراوییەکەش یان ناوچەی جەزیرە بۆ کورد، بەڵام ناچاربوون سەرجەم موسڵمانەکان پێکەوە لەدەوڵەتێکدا کۆبکەنەوە، هەر واشیان کرد، سوریاو لوبنان و فەلەستینیش یان دابەشکرد، چونکە لەکێشەو ململانێ و بانگەشە ئایینییەکانی داهاتووی ناوچەکە دەترسان، یاخود ترساندبوویانن، کەزەقترینیان گێڕانەوەو شانازیکردن بوو بەمێژووی کۆنیانەوە بەپلەی یەکەم و زیاتر لەکێشەو ململانێ نەتەوەییەکانی تر..

لەبەرئەوە لەبەرامبەر نەتەوەو تایەفەکانی تردا جۆرێك لەهەست و سۆزیان دەنواند و هەندێك هیواو ئاوات و بەخششیان پێدەدان بەهەندێك سەربەستییەوە-بەپێی پێویست، هەروەك ئەوەی بەرامبەر بەکورد، یان بەرامبەر سەرجەم ناوچەکە نواندیان کەئەویش لەژێر فشاری جەنگی جیهانیی دووەم و ئەو تاڵاوەدا بوو کەبەدەست ئەڵمانیاوە چەشتیان.. ئەوی ڕاستی بێت ئەم باسەمان درێژە زۆر دەکێشێت، لێرەشدا ئێمە نامانەوێت درێژە بەباسی سیاسەتەکانی ئەوروپا و کێشمەکێشە تێکشکێنەرەکانیان بدەین، بەقەد ئەوەی دەمانەوێت بیرو بۆچوونێك لەسەر ڕەوشی ناوچەکەو ئەوەی بەسەر کوردا هاتووە لەناوچەکەدا بیخەینەڕوو، کاتێك داگیرکاران سۆزێکیان بەکورد دا، یاخود تێگەیشتنی کەمیان سەبارەت بەداهاتوویان و نیگەرانییان لەبەرامبەر تێکەڵاوبوونی تایبەتمەندی و ڕەگەزایەتییان بەبێنەو بەرەی ڕووداوەکان، بەتایبەت لەساڵی (1943)دا کاتێك فەرەنسییەکان و ئینگلیزەکان لەچەند ناوچەیەکدا لەبەرامبەر کورددا نەرمییەکیان نوواند، بێگومان ئەوەش لەبەر خاتری چاوی ڕەشی کورد نەبوو، بەڵکو بۆ فشار خستنە سەر وڵاتانی ناوچەکە بوو، لەنموونەی تورکیای کەمالی و عیراقی پادشایی و سوریای دەستووری..

بۆ نموونە لەسوریا پشتیوانیی کوردیان کرد بۆ دامەزراندنی کۆمەڵەی ڕۆشنبیری و دەرکردنی گۆڤار، وەك گۆڤاری (هەوار) لەدیمەشق و (ستێر)و (روناهی)یش لەبەیروت، هەروەها ڕێیان بەبڵاوکردنەوەی کتێب و سازدانی ئاهەنگی موزیکی و فێستیڤاڵدا هەروەها بەپەخشی رادیۆیی لەبەیروت-بەدەنگی میر کامەران بەدرخان و پاشان نورەدین زازاو ئەوانی تر-کەئەو باسە لێرەدا لەلایەن منەوە بۆ دەرخستنیانە وەك دوو نیشانەی دەرکەوتوو- (د.نورەدین زازا لەکتێبەکەیدا (ژیانی کوردەواریم)، دەڵێت: (بەشێوەیەکی گشتی پەخشەکە بەئاشکرا باسکردنی کێشەی کورد بوو، هەروەها خوێندنەوەی چامەو هۆنراوە نەتەوایەتی و شۆڕشگێڕییەکان و بانگەشکردن بوو بۆ کورد تا لەخەو بێدارببنەوەو لەپێناو مافەکانیاندا تێبکۆشن).. هەروەها دەڵێت: (ئەوەش تا ڕۆژێك لەڕۆژەکانی ساڵی (1946)ی خایاند کاتێك دەسەڵاتدارانی لوبنانی دەستیان بەسەردا گرت و دایانخست).

هەروەها د.نورەدین زازا لەکتێبی ناوبراودا دەڵێت: (فەرەنسییەکان دەستیان واڵادەکردین تا بەچالاکییە سیاسی و هونەرییەکان هەستین، هەروەك ڕێشیان دەداین تا لەنێوان گوندە کوردییەکاندا بگەڕێین و چالاکییە نەتەوایەتییەکانمان بەناو جووتیارەکاندا بڵاوبکەینەوە).. هەروەها دەڵێت: (هەوڵماندەدا وشیاریان بکەینەوەو سەرنجیان بۆ ئەو چەوساندنەوە نەتەوایەتییەی لەسەریان بوو ڕابکێشین، کە لەزەوی و پیت و بەرەکەت و بەروبوومەکانیان بێبەریی دەکردن، هەروەها بۆ شۆڕشکردنیش دژ بەکۆیلەکردن هانمان دەدان).

هەروەك کەمێك زیاتر بەچالاکیی زیاتر دراوە.. وەك پێکهێنانی کۆمەڵەی (خۆیبوون)، وەك لەسەرەوە باسمان کرد، دیدەوانانی کوردو لاوانی کورد-ئەو دیدەوانانەی لەشاری عامواو بەسەرکردایەتیی جگەر خوێن دامەزراو دروستبوو، کە لەوبارەیەوە د. نورەدین زازا دەڵێت: (لەدیمەشقدا گەڕەکە کوردییەکان شوێنێکی شیاوبوو بۆ ئەو چالاکییانە، کەتیایدا پەیوەندییە ڕۆشنبیری و وەرزشییەکان هاتەکایەوە، بەشێوەیەك کەئەدیبان و زمانەوانە کوردەکان بەسەربەستی خەڵکیان فێری زمانی کوردی دەکرد).. هەروەها د.زازا دەڵێت: (هەروەها لەساڵی (1939)دا دروستبوونی تیمێکی تۆپی پێمان بینی کەناوی (تیمی کوردستان) بوو، کە بەشێوەیەکی ڕێکوپێك بەشداریی لەو یارییانەدا دەکرد کەیانە وەرزشییەکانی دیمەشق ڕێکی دەخستن، کە تیمی ناوبراو لەساڵی (1940)دا پاڵەوانێتیەکەی بەدەستهێنا، کەتیپێك بوو زۆر بەتوندی حەماسەتی دەورووژاند، بەشێوەیەك جەماوەر لەقامیشلییەوە بۆ پشتگیری و پشتیوانیکردنی یاریزانان دەهاتن، ئەوەش ڕووداوێکی سەیرو سەمەرە بوو، کاتێك دەنگی هەزاران تەماشاکار لەناوجەرگەی دیمەشقدا دەبیستراو بەهەموو توانایانەوە هاواریان دەکرد: (دەی کوردستان.. هێرش بەرە کوردستان.. بژی کوردستان) لەو بارەیەشەوە ئەو ڕۆژنامانەی یارییەکانی بڵاوە گرنگ بوو بەناونیشانێکی گەورە دەیاننووسی: (کوردستانی سەرکەوتوو) و ئەوەش دڕندایەتیی سەفارەتی تورکیای لەدیمەشقدا ورووژاندو گشت تواناو قورسایی خۆی سەبارەت بەدانانی سنوورێك بۆ خۆپێشاندانەکانی دژ بەتورکیا خستەگەڕ، لەلایەنی دەسەڵاتدارانی فەرەنساو سوریاوە..؟!!)، زازا دەڵێت: (سوریاو فەرەنساش بەخێرایی و بۆ ڕازیکردنی دەسەڵاتدارانی ئەنقەرە، سەرجەم کۆمەڵەو دامەزراوە ڕۆشنبیرییەکانیان ناچارکردین تا لەچالاکی بوەستن..)..ل68.

بەپیادەکردنی کەمێك لەژیانی دەستووری و هەڵبژاردن لەگەڵ

كەمێك سەربەستی و دیموكراسی بەمەبەستی پێكهێنانی پارت و كۆمەڵەو مونتەداكان، رێ بەپیادەكردنی ژیانی سیاسی درا، لەو بارەیەشەوە مشعەل تەموی نووسەر بەزمانی زازاوە ئەم وتارە لەشێوەی بروسكەیەكدا ئاراستەی سەرۆك جەمال عەبدولناسردەكات، پوختەی وتەكانیش سەبارەت بەرەوشی كوردە بەگشتی و هۆی دامەزراندنی حزبێكی تایبەت بەكوردیش بەتایبەتی باس دەكات، كەئەو كات (زازا) لەبەندیخانەی مزە دا بەندی بوو:

-(بۆیە لەسوریا پارتی دیموكراتیی كوردیمان دامەزراند، بۆ ئەوەبوو كە هەر لەساڵی (1949)وە دەسەڵاتە عەسكەرتارییە یەك لەدوا یەكەكان هیچ شتێكیان نەكرد، جگە لەپێشێلكردنی رەوشی دیموكراسی لەسوریا، هەروەها ئەو مافانەشی كەكورد پلە بەپلە وەدەستی هێنابوون لێی سەندنەوە، لەساڵی (1955)یشەوە حكومەتی سوریا كەبەعسییە شۆڤێنییەكان دەستیان بەسەردا گرتووە، لەسەرجەمی چێشتخانەو چایخانەكانی ناوچە كوردییەكاندا پەنایان بردە بەر لەناوبردن و شكاندنی سەرجەم ئەو نەوارانەی كەگۆرانی و مۆزیكی كوردییان لەسەر تۆماركرابوون، ئەوانەشیان بەندكردن كەكتێبی كوردییان پێگیرا، ئێستاش یەكگرتنی سوریاو میسر چاوەڕوانی ئەوەی ناكرێت تەگەرە بخاتە بەردەم ئەم سیاسەتەی هۆكاری پاشكەوتنی رۆشنبیرییە، بەپێچەوانەشەوە ئەو سیاسەتە زیاتر بەرەو رەگەزپەرستی و فاشییەت چووەو ستەمكار تر بووە، ئەمرۆش لەسوپای سوریادا ئەفسەری كورد نابینرێت و بوونی نییە، هەروەها فەرمانبەرێكی پایەبەرزیش لەئیدارەی دەوڵەتدا نییە، جگە لەوەش نەمامۆستایەك، نە پۆلیسێك لەناوچە كوردییەكاندا وەدی ناكرێت، تەنانەت ناشتوانین بەزمانەكەمان سەربەستانە بدوێین، پێشدەچێت داهاتوومان تاریك بێت، ئەوەش بەیەكگرتن ناچارمان دەكات، هەر ئەوەش بوو پاڵپێوەناین پارتی دیموكراتی كوردی سوریا دابمەزرێنین، لەبەرئەوە داوا دەكەین لەكۆماری عەرەبی یەكگرتوودا رێزمان بگیرێت، لەبەرئەوەی ئێمە كوردین..! هەر وەك داوادەكەین رێمان بدەن پەرە بەئاستی كولتووری و رۆشنبیریمان بدەین و وەك هاووڵاتییانی تری ئەم كۆمارە مافەكانمان پیادە بكەین).

بەراستی.. واقیع ئەو وتانەی دكتۆر نورەدین-ی سەلماند، ئەویش لەڕووی بێبەشبوونی رۆڵەكانی گەلی كوردی سوریا لەماف هاووڵاتیبوون بەگشتی و بەتایبەتیش مافە رۆشنبیری و مرۆڤایەتییەكان لەلایەك، هەروەها توندبوون و درندانەتربوونی هێرشە شۆڤێنییەكان لەهەوڵی توانەوەو لەناوبردنی بوونی ئەو میللەتەی كە بەدرێژایی مێژوو لەگەڵ عەرەبدا ژیاوە، ئەویش لەڕێی بەكارهێنانی گشت هۆكارەكان و خستنەگەڕی گشت هەوڵە رەگەزپەرستییەكان لەلایەكی ترەوە، كەلێرەدا ئاماژە بەو پیلانی لەناوبردنە دەدەم كە لەلایەن ئەفسەری ئاسایشی سیاسییەوە لەپارێزگای جیزە (كەئێستا حەسەكەیە) لەساڵی (1962) دا نەخشەی بۆ دارێژرا، كەزۆر راشكاوانە رایدەگەیەنێت كە لەو بارەیەوە پێویستە سوود لەئەزموونی كیبوتساتی ئیسرائیلی وەربگیرێت..!!

روانگەیەكی رەخنەگرانە لەدیاردەی پاشكەوتنی سیاسی لەسوریا-مشعەل تەمو..

لەو كاتەشدا/لەكاتی جەنگی جیهانیی دووەمدا/ لەكوردستانی باشووردا بەرەنگارییەك هەبوو، كەبووە هۆی دروستبوون و چالاكبوونی حزبی هیوا لەسولەیمانی، بەوەی لەنێو هۆزەكانی ئەو ناوچەیەدا بەخێرایی بڵاوبووەوە، كەكادیرو ئەندامەكانی بریتیبوون لەجووتیاران و خوێندكاران و سەركردە دەرەبەگەكان و ئەفسەران و سەربازان، كە لەلەشكری عیراقیدا خزمەتی سەربازییان بەجێدەهێنا.. كەئەوەش رێی بۆ شۆڕشی بارزانییەكان خۆشكرد بەسەركردایەتیی مەلا مستەفای بارزان، كە لەگەڵ هەندێك لەپیاوەكانیدا بەیارمەتیی دەستەی دامەزرێنەرانی حزبی هیوا، توانیی بەرەو سولەیمانی هەڵبێت و بگاتەوە بارزان و لەماوەیەكی كەمیشدا چەند سەد كەسێكی لەدەور كۆبووەوەو شۆڕشی راگەیاند..

بەو شێوەیە، لەكاتی جەنگی جیهانیی دووەمدا رێ بەكورد درا تا هەندێك چالاكی ئەنجامبدات، ئەویش لەپاشكۆی داواكارییەكانی توركیادابوو بەخستنی ولایەتی موسڵ بۆ سەر توركیا، هەروەها یارمەتیی توركیا بۆ ئەڵمانیا، بەپێدانی هەندێك كەرەستەی پیشەسازیی سەربازیی.. هەروەها خستنەوەگەڕی هێڵی ئاسنیی لەلیوای ئەسكەندەروونە، كەلێرەدا نورەدین زازا لەكتێبەكەیدا بەناوی (ژیانی كوردەواریم) باسی كردووە كەدەڵێت: (كاتێك ئینگلیز دڵنیابوو لەوەی توركیا ئاگادارییەكانی پشتگوێ دەخات و هیچ بوونێكی بۆ دانانێت، یەكسەر پێشوازیی لەشۆڕشی چەكداریی كوردەكان كردو بۆ دامركاندنەوەشی، هێزە تایبەتەكانی خۆی بەكارنەهێنا..) و.. و.. هتد.

هەر لەو بارەیەوە نورەدین زازا لەو كتێبەیدا باس لەئاگربەستی فەرەنسییەكان دەكات سەبارەت بەكورد لەوڵاتی شام و دەڵێت: (لەو كاتەدا فەرەنسییەكان كە بەدەست كێشە گەورەكانەوە لەئەورووپادا هیلاك بووبوون، هیچ چاودێرییەكی جددی نەسەپاندە سەر دامەزراوەی رادیۆی بەیروت، هەر بۆیە رێیان پێدراین بەسەربەستییەكی تەواوەوە راكانمان دەربڕین)..

لێرەدا دێینەوە سەر باسەكەمان، ئەو قوتابخانەیەی جگەر خوێنی لێ دەرچوو، كەئەویش گەشت وگەڕانی بوو بەدرێژی و پانیی كوردستاندا بەشاخ و دۆڵ و دەشتەكانیدا، هەروەك زانراویشە كەئەو دەرچووی حوجرەو تەكیەكان و دەستنێژی مەلاكان بوو، كە لەو كاتەداو لەسەردەستی پیاوە ئایینییەكان و زاناو مەلاو شێخەكاندا، تەنها زانستە ئایینییەكان و شەریعەو (سەرف و نەحو)ی قورئانی دەوترایەوە، كەهەر ئەوانیش بەتوێژی رۆشنبیری

هۆشیار دادەنران لەو کاتەدا، واتا ناوبراو دەرچووی زانکۆ یان پەیمانگاکانی ئەوروپا-فەرەنسا نەبوو، بەوێنەی رفاعە تەهتاوی، یان دەرچووی هیچ کام لەو خوێندنگایانەش نەبوو کە لەلایەن مژدەدەرە مەسیحییەکانەوە لەولاتی شام و جەبەل لوبنان کرابوونەوە، لەنموونەی ئەوانەش (بیت البستانی-ماڵی بوستانی) و یازجی و ..هتد.

کەئەوەش رۆشنبیرییەك بوو کەهاوتای هۆشیاریی بەکۆمەڵی گشت ناوچەکە بوو، هەر لەبانگەشەکانی زیندووکردنەوەو نوێکردنەوەو بلاوکردنەوەی بیری نەتەوایەتی و زمانەوانی و یەکێتیی چارەنووس و مێژوو.. کەئەوەش وەلامێکی سروشتیی بوو بۆ ئاڵوگۆڕکردن و بلاوبوونەوەی ئەو بیروبۆچوونانە، بەشێوەیەك ئەگەر بێت و کەسێك بەناوی ئیسلامەوە بانگەشەی بکردایە، سەبارەت بەپەیوەندییە کۆمەلایەتی و سیاسییە پتەو و بەهێزە نوێکان رەوشەکە چۆن دەکەوتەوە، ئایا پێشترو لەیەکەم جاردا بانگەشەکان ئیسلامی نەبوون..؟، کەدەبووایە رووپۆشکردنی شتەکان بەشێوەیەك بوونایە تا بەردەوامیی بۆ دەستەبەربکرایە، ئەوەش ئەوروپا بوو، کەئینگلیزەکان و فەرەنسییەکان نوێنەرایەتییان دەکردن و کاریان لێك هەڵوەشاندنی ئیمپراتۆرییەتی عوسمانی و یەکگرتوویە بەهێزەکەی بوو کەئیسلام بوو، کە یەکێك بوون لەوانەی بانگەشەی بیری نەتەوایەتی و یەکە جوگرافییەکانیان دەکرد، بەم شێوەیەش بینرا کەدەتوانن رۆڵێکی سەرەکیی لەناوچەکەدا بگێڕن و ئاوازێکی نوێی تازە دابهێنن، کەئەوەش ئاوازێکی نوێ بوو کە بۆ ئێسك و پروسکی جەستە نوێکاندا دەژەنراو کەسانێکی نوێیان پێ مەستدەبوون، ئەویش ئارامی و ئاسایش و حەوانەوەی گەل بوو..

هەر بۆیە وای لێهات "جگەرخوێن"یش بانگەشەی بۆ ئەوە دەکرد کەکاری تێکردبوو.. بەشیعرو ئەدەبەکەی هانی خەڵکیی دەدا بۆ شۆڕش و رزگاربوون، هەروەها بانگەشەی بۆ یەکبوون و یەکدەنگیی و تەبایی دەکرد تا هێز وەدەستبهێنن، هەروەها بانگەشەی بۆ دابەشبووانی کوردستان دەکرد بۆ برایەتی و یەکسانی و ژیانی هاوبەش.. هەروەها بۆ رزگاربوونی ژنان و یەکسانی لەنێوان هەمووان‌دا.. بۆ ئەوەی کەتۆوی خۆشەویستی و تەبایی و یەکێتی و برایەتی لەزەویی کوردستاندا دەچێنێت، تا گوڵ و لق و پۆپ بکات و بێتەبەر ئەویش پاش سەوزبوونی ئاشتی و پێکەوە ژیان لەرۆژانی داهاتوودا..

لەو کاتەدا، کەسەردەمی هوشیاربوونەوەو هەستانەوەی سەرجەم گەل و گەشەی هۆشیاریی نەتەوایەتی بوو، لەجیاتی گوێڕایەڵیکردن و ملکەچبوون بۆ عەشیرەت و هۆز، لەبەر ئەوە کەسانی منەوەر وایان دەبینی خستنە سەرپێی نەتەوەکەیان ئەرکی سەرشانیانە، تا لەدەست هەردووك داگیرکەری ئینگلیزی و فەرەنسی رزگاربن و پاش سەربەخۆبوونیان لەدەست حوکمی عوسمانی کەلەسەر دەستی ئەواندا هاتبووە دی، هەروەها ئەو خەون و خولیا جوان و بەتاموچێژەی وەك پەتایەك بۆ بەدەستهێنانەوەی سەربەستی و سەربەخۆبوونی تەواوەتی لەناوچەکەدا بلاو بووبووەوە، ئەوەبوو کەسەرەتا بەدژایەتیکردنی نەزانی و نەخوێندەواری و زیندووکردنەوەی زمان دەستیپێکرد، هەروەها بەرگریکردن بوو لەدژ سیاسەتی تواندنەوەو نەمان و نقوم نەبوون لەئایین و هەڵنەخەڵەتاندن بوو بەو ناوەوە.. ئەوەش چەند وڵاتێکە کە لەژێر ناوی ئیسلام و بانگەشەی ئیسلامدا، هەرچییەکی لەتوانادایە دەیکات تا بەتەواوی کورد لەناوببات و لێکی دابڕێت و ..هتد، دەبا رووداوە جیهانییەکان و ئەوەشی رووەدات بخرێتە بەردەم کوردی نوقمبوو لەنەزانیدا هەر لەگەمە نێودەوڵەتی و ئیستعماری و دابەشکردنەکانی میراتییەکان ئیمپراتۆرییەتی عوسمانی لەنێوان هێزە دوورو نزیکەکانی ناوچەکەداو بەئاگابن لێی..

بەڵێ.. ئەوی لێرەدا بڕیاربوو-کەشوهەوای گشتیی ناوچەکە و جیهان لەبارببوو بۆ تاوتووێکردنی ئەم بیروبۆچوونانە، ئەویش بەکاریگەریی ئەو گۆڕانکارییە ریشەییە نوێیانەی لە ناوچەکەدا هاتنەکایەوە، بەتایبەت جەنگی جیهانی یەکەم و شۆڕشی ئۆکتۆبەری ساڵی (1917ز)ی سۆڤیێتی بەسەرکردایەتیی لینین، هەروەها رەزامەندیی ناوچەکە بەوەرگرتنی فکرو ئایدیۆلۆژیای نوێ و ئەو گۆڕانکارییە ریشەییانەی کەگشت چەمك و روانگەکانی گۆڕی، بەوەی دەشێت گۆڕانکاریی بکرێت ئەگەر سەرجەم گەل بکەونە خۆیان و داوای مافەکانیان بکەن، ئەوەش روونە کەسەردەمی زوڵم و زۆرو داگیرکاری و بەکارهێنانی هێزو توندوتیژیی بەسەرچوو.. ئەم سەردەمە سەردەمی ماف چارەی خۆنووسین و مافەکانی مرۆڤیش لەیەکسانییاندایە، کەرێکخراوە سۆسیالیستییەکانی هاوزەمانی پرەنسیپ و بنەما رۆژئاواییەکان بانگەشەیان بۆ دەکردو شانازییان پێوەدەکردو تەواوکاری بوون، ئەوەش لەدەرئەنجامی ئەو جەنگە سەختانەو کەوتنی ئیمپراتۆرییەتەکاندا بوو، بەتایبەت عوسمانییەکان، کە بەدرێژایی چوار سەدە دەستیان بەسەر کوردستاندا گرتبوو، سەردەمەکانی ناپاکی و دواکەوتن و رق و کینە، ئەوانەش دەرکەوتەکانی سەدەی زێڕینی تەکنۆلۆژیاو بیرە پێشکەوتنخوازو سەربەست و درەوشاوەکان بوون.

لەدەرئەنجامی ئەو جەنگی جیهانیی یەکەمداو ئەو شۆڕشەدا-شۆڕشی ئۆکتۆبەر-و پرەنسیپەکانی ولسۆن-کاتێك ئیمپراتۆرییەتی عوسمانی کەوت، ئەو ئیمپراتۆریەتەی مۆتەکەی سەر سنگی کوردستان بوو داگیرکردبوو، دەوڵەتەکانی تورکیاو ئێران و بەم تازەکییەش وڵاتانی دەستکردی وەك عیراق و سوریا و سەرجەم وڵاتە عەرەبییەکان دروستبوون، داگیرکارە بیانییەکانیش کەخۆیان لەبەریتانیاو فەرەنسادا دەنواند، یارمەتییان پێشکەشدەکردو پشتگیریی رزگارییان دەکردو باوەڕیشیان بەدیموکراتییەت بوو

دانیشیان بەماڤی چارەی خۆنووسینیشدا دەناو پەیمانی سەربەستی و رزگاریشیان بەگەلان دەدا، بەڵام کاتێك مەسەلەکە هاتە سەر کورد.. لەلایەن وڵاتانی تازە دروستبوو و دەستنێژی داگیرکارانی بیانییەوە، رووبەرووی بەرپەرچدانەوەیەکی سەخت بوون، تەنانەت لەبەرامبەر ئاساییترین مافیاندا جەنگیان لەدژ بەرپاکراو مەترسیی نەمان و نەهێشتن و توانەوەیان خرایە سەرو رێگیرییان لێکرا، تا ئەو کاتەی سەردەمی داگیرکار بەسەرچوو و دابەشکارو کورد مانەوە.. کە تا ئێستاش کورد بەدەست نەهامەتی و لەناوبردن و ئازارو ئەشکەنجەوە دەناڵێنێت و سیاسەتی رەگەزپەرستیی لەدژ پیادە دەکرێت، ئەوەش شتێکی ئاشکرایەو تا ئێستاش بەو شێوەیە کاری لەدژ دەکرێت.

لەکۆتایی جەنگ و راگەیاندنی مافەکانی مرۆڤ لەلایەن سەرۆکی وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکاوە: تۆماس وودرۆ ویلسۆن لەبەردەم کۆنگرێسی ئەمریکادا لە (8ی تشرینی یەکەمی ساڵی 1918ز) دا بوو، کە تائێستاش بەراگەیاندنی چواردە (بنەماکانی ویسلۆن) بەناوبانگە بۆ ئاوبژیوانیی نێودەوڵەتی، بانگەشەی دانانی بناغەی کۆمەڵگای جیهانیی نوێ، کە پابەندە بەپرەنسیپی چارەی خۆنووسین، کە لەپێشتر داو لەدروستبوونی (کۆمەڵەی گەلان)دا سەرکەوتنی وەدەستهێنا.. کەشوهەوایەکی پڕ لەئومێدو هیوای لەنێو گەلاندا دروستکرد، لەهەمان کاتیشدا دڵەڕاوکێیەکیشی لەسەرلەنوێ دارشتنەوەی نەخشەی جیهاندا هێنایە کایەوە، کە هەرواش دەرچوو ئەوەبوو لەکۆتاییدا، لەئاسیاو ئەوروپاو ئەفریقیاو سەرجەم ناوچەکانی جیهاندا چەندین کۆمەڵگاو وڵات سەربەخۆییان بەدەستهێنا، کە بەتایبەتی ئەوەش لەسایەی ئەو پرەنسیپ و بنەمایانەدابوو کەبەئاشکرا کێیان بویستایە کەئەو پرەنیسپ و بنەمایانە شمولی بکردنایەو..هتد.

ئەمەش باسێکی ئاسانی ناوەرۆکی چواردە بنەماکەی ویلسۆن-ە: کەئەویش بەرنامەو بنەمای هاتنەکایەی ئاشتیی نێودەوڵەتییە:

-دەکرێت پوختەی پێنج بنەمای یەکەمی ئەو بەندانەی ویلسۆن بەم شێوەیە بخەینەڕوو: چارەسەرکردنی ململانێ داگیرکارییەکان، بەهاوسۆزی و لەبەرچاوگرتنی ویستی دانیشتووان و بەرژەوەندییەکانیان، لەناوچە داگیرکراوەکاندا.

-هەروەها ئەو هەشت بنەمایەشی کەدەمێنێتەوە، کەسەبارەت بەجەنگی جیهانی و دەرئەنجامەکانی و سنووری وڵاتانە، کەگرنگترینیان ئەوەیانە کەدەڵێت: لەقاڵبدانی حوکمی تورکەکان بەسەر هاوڕەگەزەکانیاندا..

بەندی چواردەهەم و کۆتاییش بانگەشەی دروستبوونی کۆمەڵەی گەلانی کرد، لەپێناو جێبەجێکردن و بەدواداچوون و پیادەکردنی یەك بەیەکی سەرجەم ئەو بنەمایانە، کە جگەر لەچامەیەکدا بەناوی (هەی فەلەك) لەگەڵ ویلسۆن دەدوێت و دەڵێت:

(گشت بەندەکانی بنەماکانت دڕاند، پەیمانەکانت وەك کۆمەڵەی گەلانە)..

راگەیاندنی ئەو بەندانە کاریگەرییەکی قورسی کردە سەر سەرجەم گەلان، لەبەرئەوەی لەهەموو شوێن هیواو ئاواتی لەدڵیاندا چەکەرە پێدەکرد و دەیورووژاندن.. هەر کەسیش رەوایەتیی ئەو بەندانەی بەپێی بەرژەوەندییەکانی لێکدەدایەوە، بەم شێوەیەش کورد هەستی بەچۆنێتیی گەمەکە کردو شێوازەکەشیان بۆ ئاشکرابوو، بەتایبەت کەسانی پێشڕەوو دەستەبژێرو رۆشنبیرە-هۆزگەراکان تا بەرۆلێکی گەورە هەستن و هەنگاو بەرەو بزوتنەوەی رزگاریخوازی بنێن و بانگەشەی سەرفرازی و شۆڕشیان بەسەر کۆنخوازیی بەسەرچوودا دەکرد، بەوەش رابردوو و دواکەوتووەکانیان وەلا دەناو، بەوەی کوردیش خاوەن شارستانییەتەو کەسایەتی و رەگەزێکی تایبەت و جیایان هەیە، هەروەها خاوەن پەیامێکی مرۆڤایەتیی رۆشنیشە، هەروەها مافێکی رەواشی هەیەو ماڤی خۆشیەتی خۆبەخۆ ماڤی چارەنووسی خۆی بنووسێتەوە.

بەڵێ.. پاش ئەوەی میراتیی عوسمانییەکان، ئەوەی پیاوە نەخۆشەکە جێی هێشتبوو لەنێوان وڵاتە داگیرکارەکاندا دابەشکرا، میراتیی پیاوە نەخۆشەکەش بریتیبوو لە تورکیای لاو-کەمالییەکان و ..هتد، کەچییان لەتوانادابوو کێشمەکێشیان لەسەرکرد تا گەورەترین رووبەری ئەو میراتییە بۆخۆیان بپچڕن، هەروەها ئێران و ئەوەی کەبۆخۆی پچڕیوەتی، هەروەها پەیماننامەکانی سایکس بیکۆ، کە لەدەرئەنجامدا دەوڵەتەکانی عیراق و سوریاو ئەوانی تری لێ کەوتەوەو دروستبوون.. بەڵێ میراتیی باوکە مردووەکە دابەشکرا، ئەوەی بەشیشی دەکرد ئینگلیزەکان و فەرەنسییەکان و ئەوانە بوون کەلەدەوریان کۆبوو بوونەوە.. کێ داواکاری هەبوو داواکارییەکانی خۆی پارێزگاریی کرا، کێیش بەزۆر هەر چییەکی پچڕیبوو بۆی مایەوەو..هتد، ئەوانی تریش بەڵێنیانی سەربەخۆییان بۆ دوایی پێدرا.

بەگشتی کەشوهەوای ئەو کاتی جیهان بۆ قبووڵکردنی سەرجەم ئەو بیرانەو توانای پیادەکردنیان بەسەر خودی کورددا لەباربوو، کەئەگەر نییەتێکی پاك و سووربوونێکی پێویست بۆ رزگاری و سەربەخۆیی وەك سەرجەم گەلانی ناوچەکە هەبووایە، تا راپەڕن و شۆڕش بکەن و ..هتد، هەر بۆیە پاش زۆرترین شۆڕش و راپەڕین و ئەزموونی تراژیدیی پێشوو، کەتا ئێستاش کورد لەهەوڵ و تێکۆشانەکانیان نەوەستاون و بەردەوام داوای مافەکانیان کردووە..

* * *

پاش لکاندنی کوردو کوردستان بەو دەوڵەتە تازە دروستکراوانە، بەپێی پەیماننامەی سایکس بیکۆ، گەلی کوردیش وەك گەلانی تری ناوچەکە لەپێناو داواکردنی مافەکانیدا وەبەرخۆی هاتەوە، ئەویش لەدەرئەنجامی هەستکردنیدا بوو بەگێلکردنی و خۆگێلکردنیش لەمافەکانی و رەوایەتیی مافەکانی، لووتکەی ئەو شۆڕش و

بزوتنەوانەش، شۆڕشی شێخ سەعیدو دەرئەنجامەکانی بوو، ئائەمیش بچێتە پاڵ ئەو شۆڕشانەی پێش خۆی، بەڵام بەداخەوە ئەو شۆڕشەو شۆڕشی بەدرخانییەکان، (شۆڕشی یەکەم و دووەمی6 /1843ز)، ڕاپەڕینەکانی یەزدان شێری ساڵی (1853ز) و ڕاپەڕینەکانی دەرسیمی ساڵەکانی (1877و 1878ز)، ڕاپەڕینی عوبەیدوڵلای نەهریی ساڵی (1880ز)، لەکوردستانی باکوور..

هەروەها ئەو شۆڕشانەش کە لەکوردستانی باشوور هەڵگیرساو لوتکەی ئەو شۆڕشانەش لەو چەرخەی لەبارەیەوە دەدوێین، شۆڕشی شێخ مەحمودی حەفیدە لەلیوای سلێمانی، کەوەک مەلیکێکی کوردستان لەساڵی (1919ز)دا خۆی ڕاگەیاند، پاش ئەوەش شۆڕشی دووەم ساڵی (1923ز)و شۆڕشی سێیەم ساڵی (1930ز)، هەروەها ئەو شۆڕشە گرنگەی تر کەئەویش شۆڕشی بارزانییەکانە کە بەدرێژایی سەدەی بیست و تا ئێستاش بەردەوامە.. پێش ئەوانیش ڕاپەڕینی عەبدولڕەحمان پاشای بابان لەناوچەی سلێمانی لەساڵی (1788ز)و شۆڕشی محەمەد پاشای ڕەواندوزی کەسەربەخۆیی میرنشینەکەی تێدا ڕاگەیاند لەساڵەکانی 1826-1830ز دا.. سەرجەمی ئەو شۆڕشانەش کە لەکوردستانی ڕۆژهەڵات-ئێران هەڵگیرسان، لەوانەش شۆڕشی سمکۆ ئاغای شوکاک ساڵی (1920-1925ز)، هەروەها گرنگترین شۆڕش، کە لەچوارچێوەی کۆماری مەهابادا دەرکەوت و سەرۆکەکەی قازی محەمەد بوو لەساڵی (1946-1947ز).. کەواتە بەرخۆدانەکان بوونیان هەبووە و دڵەکانیش پڕ لەهیوابوون.. کاتێکیش زۆربەی دەوڵەتان پێکهێنران و کیانێکیان بۆ دروستبوو و سەربەخۆییان درایە بەبێ ئەوەی بەهیچ شێوەیەک وەک کورد نە لەنزیک و نە لەدوور بجەنگن و شۆڕش بکەن، کوردیش کەگەلێکی دێرینە لەڕاپەڕین و شۆڕشکردنداو خاوەن نەفەسێکی درێژخایەن و دان بەخۆداگرەو خاوەنی سەرجەم بنەماو سیفەتە نەتەوایەتییەکانیەتی و بەدرێژایی هەزاران ساڵیش لەسەر زەوییەکەی خۆی دەژی، لەگەڵ ئەوەشدا سەرجەم ئەو وڵاتە نوێیانەی تازە دروستکران و پێکهاتن ئەوانیش لەهەمان ئاوازی نەتەوایەتییان دەخوێندو هیممەتیان دەکردو بانگەشەی یەکگرتن و پێشکەوتنیشیان دەکرد، کە لەڕاستیشدا سەرجەم ئەو دەوڵەتانە/ ئەو گەلانە تازە بەو ناوچانە ئاشنابووبوون و خەڵکی ناوچەکە نەبوون.

بەڵام عەقڵییەتی دواکەوتوویی دوژمنان، داگیرکاران و کۆلۆنیالیستەکان کەتا دوێنێ ڕزگارکەرو ئەمڕۆش داگیرکارانو کۆلۆنیال بوون، ئای چەند جیاوازییان هەیە-زیاتر لەحاڵەتی یەکەمجاریان یاریی بەگەردن دەکەن.. هەروەک پەندە کوردییەکە دەڵێت: (وەک مریشک بۆیان هاتنە هێلکە)، کەبیانییە ڕۆژئاواییەکان لەدەست عوسمانییەکان ڕزگاری کردن تا بەناشیرینترین شێوە لەگەڵ کوردا مومارەسەی سادییەت و هۆزگەرایی خۆیان بکەن، تا وای لێهات مرۆڤ خۆزگە بەڕابردوو بخوازێت، ئەگەرچی عوسمانییەکان بەناوی ئیسلامەوە حوکمی ناوچەکەیان دەکرد، بەڵام داگیرکارانی بیانی کەخۆی لەئینگلیزەکان و فەرەنسییەکاندا بینییەوە بەناوی ڕیفۆرمخوازی و دیموکراسییەتەوە حوکمی ناوچەکەیان گرتەدەست و حوکمیان دەکردو ڕێیان بەکەمێک سەربەستی دەداو دانیان بەمافەکاندا دەنا، بەڵام ئێستا هەڵمەتی دڕندانە دژ بەکورد لەسەرجەم پارچەکانی کوردستاندا دەستیپێکرد، کەسڕینەوە و ڕەفزکردنی ئەویترو تواندنەوەو گۆڕانکاریی کولتووری و مێژووییان دەستپێکرد، تا وای لێهات کورد بەنیشتمانەکەی خۆیان بێگانەو نامۆ بوون و سەرجەم هیواو ئاواتەکانیشیان پووچەڵکرایەوە ودژایەتیی ڕۆشنبیری و کولتوورەکەیان کراو زمانەکەیان قەدەغە کراو ناسنامەشیان لێ سەندرایەوەو ڕق و کینەو زوڵم و زۆرداری و پشتگوێخستن، سەندنەوەو داننەنان بەسەرەتاییترین مافیشیاندا دەستیپێکرد..

لەپاش چارەکی یەکەمی سەدەی پێشوو کورد دەردیسەریی زۆری چەشت، ئەو ڕق و کینەیەی کەدوژمنان بەرامبەر ڕابردوو هەیانبوو بەکوردیان دەرشت و قەرەبووی سەرشۆڕی و ملکەچکردنەکانیان بەسەرکەوتن بەسەر کوردا دەدایەوە، وایان ڕادەگەیاند کەکورد هۆکاری ئەو نەهامەتییانە بووە کەبەسەریاندا هاتووە، لەگەڵ ئەوەی کورد دانیشتووی ڕەسەنی ناوچەکە بوون، بەڵکو یەکەم کەسیش بوون کەدژ بەدەسەڵاتداریتیی ئیمپراتۆرییەتی عوسمانی و تورکە عوسمانییەکانیش جەنگان، لەناوچەی (کلس)و لەسەدەی حەڤدەدا بوو بەسەرکردایەتیی بیت جانبولات، کەئەوەش پێش یۆنانی و بولگاری و ئەرمەنییەکان بوو کە لەلایەن ڕۆژئاوای مەسیحییەوە پشتیوانی دەکران، کەنازانرێت چەندین نەتەوەی تر کە لەژێر دەسەڵاتی عوسمانییەکان و سوڵتانەکانیدا بوون، کە لەئازارو ئەشکەنجەو بەکارهێنانی هێز زیاتریان لەگەڵ ئەو گەلە داگیرکراوانەدا بەکارنەدەهێنا..

لەچارەکی یەکەم تانیوەی سەدەی ڕابردوو، کورد بەدەست هاوڕێیانی دوێنێیەوە تا ئەمڕۆش زۆری چەشت، بەدەست داگیرکەرە نوێیەکانیشی و دابەشکارانی زەوی و کولتوور و ویست و ئیرادەشیەوە زۆری چەشت، ئەوانەی کەتا دوێنێ کورد بەخۆنەویستانە بەشداریی شۆڕشەکەی کردن، دەبا هەرچی ڕێوشوێنێکی زۆرداری و ڕەگەزپەرستی و شۆڤێنیی هەیە هەر لەتواننەوەو پشتگوێخستنی هەیە بەرامبەری بکرێت، خۆزگە لەپای ئەو پیاوەتییانەیدا هەرچی ناووناتۆرەو خراپەکاری هەیە دەیاندایە پاڵی، تا پێش ئەوەی کار لەکار بترازێت کورد بێدار ببوایەتەوە تا خۆی لەدەستیان بپارێزێت و پاش ئەوەدەبینی، خۆی دەبینییەوە کەچۆن لەبەرامبەر مرۆڤایەتی و چاکەو پیاوەتییەکانیدا دابەشکارانی چەندە دڕندەو نادادپەروەرن و لەنێوان چوار دیوار- پێنج تێکشکێنەردا بەتەنهاو بێ پشت و پەناو بێ کەسەو هیچ کەسێکیش نییە پشتی بگرێت.

ئەوەی بەسەر نەخشەی سیاسیی ناوچەکەدا روویدا، لەوانە تورکیای تازە دروستبوو، هەروەها شۆڕشی کوردیش بەسەرکردایەتیی شێخ سەعیدی پیران و ئەو نسکۆیەی بەدوایدا هات، هەروەها پاش ئەو هێرشە دڕندانەیەی لەشکری کەمالیستەکان و بەیەکەوە سووتاندنی تەڕوو وشك و کوشتنی بێتاوانان لەپێش تاوانباراندا، تا ترس و تۆقاندن بەناوو واتەوات و دوولّی و راڕایی و نائارامی لەناوچەکەو دڵی کورددا بچێنن، لەپێناو خاڵیکردنی کوردستان لەدانیشتووانەکەی وەك زەوییەکی سووتاو، هەروەك چۆن قەتلوعامی ئەرمەنیەکانیش لەدوێنێی نزیکدا هەرگیز لەبیرناکرێن، لەدەرئەنجامی ئەوانەشدا دانیشتووە کوردەکانی ناوچەکە لەزێدی بابوباپیرانیان و ماڵ و مومتەلەکاتیان بەجێهێشت و رەویان کردو بەهەزارانیان لێ دەربەدەربوون. جا ئیتر کەسانی سیڤل بووبن یاخود شۆڕشگێڕ وچەکدار، یان دەستەبژێر یان سەرەك هۆز، ئەویش پاش ئەوەی ئەو دادگا نادادپەروەرو زۆردارانەی کە بە(دادگای سەربەخۆیی) ناودەبرا، لەبەرامبەر کەمترین گوماندا زۆر بەناڕەوایی حوکمیدەداو سێدارەی هەڵخست و دادگاییەکی ناڕەواو نامرۆڤانەی سەبارەت بەکورد پیادەکرد.

بەو شێوەیەش.. دەستەبژێرو سەرەك هۆزە کوردە شۆڕشگێڕەکان ئەوانەی کە لەلایەن حوکمی عوسمانی و داگیرکارانەوە داواکراوبوون و لێیان بەگومان بوون، سەرجەمی چالاکی و خەباتیان بەرەو ئەو سنوورە تازە داهێنراوانە گواستەوە کەلەژێر ئینتیدابی فەرەنسیدا بوون-کە لەدەرئەنجامی سایکس بیکۆوە دروستبووبوون-ڕوویان کردە سنوورە ئارامەکان و لەنێو کوردەکانی دانیشتووی جەزیرەو ماردین، درێژایی جەزیرەی (بن عومەر-بۆتان)ی هاوسێی سنوورەکەیان بڵاوبوونەوەو نیشتەجێبوون، بەو شێوەیەش چالاکییەکانیان لەمەنفای نوێیان و بەشی ئەولای نیشتمانی دایکیاندا ئەوەش پاش کۆچکردن دەربەدەربوونیان..

ئەوی زانراویشە چالاکی و کردارەکیی شۆڕش و خەباتەکەیان، بەململانێ نێودەوڵەتییەکانەوە بەندبوو، بەتایبەت بەو سنوورەی نێوان فەرەنسا لەسوریاو ئینگلیزەکانیش لەعیراق و راددەی تێکچوون و بەرزونزمکردنی پەیوەندییەکانیان لەنێو خۆیان، یان نێوانی ئەوان و تورکیا، بەتایبەت لەپێش یان کاتی جەنگی جیهانیی دووەم.. لەبەرئەو هۆیەش کاری وشیارکردنەوەو غیرەت خستنەبەر رۆڵەکانی گەل کارێکی بەچێژبوو بۆ هیممەتکردن و بانگەشەکردن بۆ وەلاتانی کۆن و سەرجەم ئەو بیرە شۆڕشگێڕییانەش کەپێشتر بەلەدەستدان و پشتگیریی فەرەنسا، بەو شێوەیە سەرجەمی ئەوانە یەکیان گرتەوە کەکەسانی شۆڕشگێڕو بەتواناو لێهاتووبوون لەپێناو هێنانەکایەی بیرە پێشکەوتنخوازو هاوچەرخەکان، لەنموونەی ئەوانیش خێزانی بەدرخان و دکتۆر نافزو برا چوست و چالاکەکەی (د.نورەدین زازا)و هۆنەران و ئەدیبانی وەك جگەرخوێن و ئوسمان سەبری و رەشید کورد و نامی و تیریزو هەر لە(راس العین)ـەوە تادەگاتە دیریك و شام دابەشبوون، کەئەوانە کەسانێك بوون لەبارەی رۆشنبیری و زیندووکردنەوەی زمان و ئەدەبی کوردی و لەبواری کردنەوەی قوتابخانەو بڵاوکردنەوەی زانیاری و زانستی لەپێناو هەستانەوەیەکی سەرتاسەرییدا بەهەڵمەت و چوست و چالاك و بەتوانابوون..

*   *   *

بۆ باسکردنی جگەر خوێن ، پێویستە سەرجەم لایەنەکانی ژیانی باسبکەین، جا ئیتر رۆشنبیری بێت یان ئەدەبی، ریفۆرمخوازیی کۆمەڵایەتی یان سیاسی و نەتەوایەتی و جیهانی و سۆسیالیستی بووبێت، بەو شێوەیەش جگەر خوێن بەوە ناسرابوو کەکەسێکی خاوەن سیفەتێکی شۆڕشگێڕو رۆشنگەرا بووە، لەبەرئەوەی خاوەن پرۆژەیەکی رزگاریخواز بوو و هەڵگری پەیامێکی مرۆڤایەتیش بوو، هەروەها لەبەرئەوەی بڕوای بەبرایەتیی مرۆڤ و سەرکەوتنی خێر بەسەر شەڕدا هەبوو.. هەروەها باوەڕی بەئاشتی و یەکسانی بوو لەپێناو خۆشەویستی و یەکێتی و زانست و بەهاکان و رزگاری و سەرفرازیی ژنان لەکۆت و بەندو کۆیلەکردنیاندا بانگەشەی دەکرد.

جگەرخوێن لەماوەیەکدا ژیا کەگەشترین و رۆشنترین ماوەکانی شۆڕشی کورد بوو کەپێیدا تێپەڕی، بەشێوەیەك بەچاوی خۆی هەڵگیرساندنی شۆڕشە گەورەکانی بینی، هەروەها گەورەترین ئەو خەونەی بینی کەئەویش دروستبوونی کۆماری کوردی بوو لەمەهاباد، هەروەها بەهیوایەکی گەورەی ئەو بەرخۆدانانەی سەرەتاو سەرجەمی راپەڕین و بزوتنەوە رزگاریخوازەکانی تریشەوە ژیا، بەڵام بەداخەوە سەرباری ئەوەش ململانێ سیاسییە نێودەوڵەتییەکان و پیلانەکانیان و پەکخستن و خنکاندن و تێکشکاندنەکانی ئەو راپەڕین و شۆڕشە هەڵگیرساوانەشی بینی، کەچۆن دەستی درێژی دوژمنان گەمەی پێ دەکردن، هەروەها ئەو بەرژەوەندییە هەنووکەیانەی وڵاتە زلهێزەکانیشی بینی کەلاف و گەزافیان بەماف چارەی خۆنووسینەوە لێدەداو وبانگەشەی داننان بەمافەکانی مرۆڤیان دەکرد، هەروەها درۆگەورەکانیان و رەنگکردنی راستییەکانیشیان، کەچۆن گشتی هەڵدەخەڵەتاند بێ هیچ بەرو بوومێك.

بانگەشەکانی جگەرخوێن تایبەت نەبوو بەچین و توێژێکی تایبەتی کۆمەڵ، بەڵکو سەرجەم کۆمەڵگای هاندەداو پشتگیریی دەکردن، هەر لەبزوتنەوە سیاسییەکان و بەگ و ئاغاو شێخانی تەریقەت و مەلاکانەوە تا بەجووتیاران و کرێکارانی و هەژارانی دەگەشت، کەپێدەچێت ئەو بیروبۆچوون و ئایدیۆلۆژییەی هەیبووە گشت کۆمەڵگای لەچێوە نابێت، لەبەرئەوەی ئەو بانگەشەی بۆ رزگاربوون لەرابردوو و وەدەستهێنانی سەربەخۆیی دەکرد، رای ئەویش وابوو کەرزگاربوونی یەکجارەکی بەتەنها لەبڵاوبوونەوەی زانست و سەربەخۆیی ژناندایە، لەدەست گێچەڵەکانی دابەشکارانی کوردستان، پاش خەملاندن یاخود زانینی ئاستی ئەو غوبنەی

دەرحەق بەگەلەکەی دەکرێت، بەوەی گەلەکەی یەکەم بەرپرسی خراپبوونی ڕەوشی کوردیی نییە، بەڵکو لایەنێکی بۆ ئەو هۆکارانە دەگەڕێتەوە کەپەیوەستە بەو شتانەی لەسەر ئاستی نێودەوڵەتی و ململانێ سیاسیەکانییەوە کاریگەرییان بەسەرییەوەیە، هەروەها بەو شۆڕشە هەڵگیرساوە سەرکوتکراوانەش بەخراپترین شێوە، سەرجەم ناوچەکانی کوردستاندا پەیوەستە، کەکورد تیایدا ژیاوەو بەئاگرەکەی سووتاوە، جا ئیتر لەکوردستانی تورکیا بووبێت لەنموونەی شۆڕشە بەدوا یەکەکانی وەك شۆڕشی شێخ سەعیدی پیران و ئیحسان نوری پاشاو دەرسیمی شێخ ڕەزا، یاخود بەشۆڕشەکانی کوردستانی عیراق لەنموونەی شۆڕشی شێخ مەحمودی حەفیدو شۆڕشی بارزانی، یاخود بەو شۆڕشانەش کە لەکوردستانی ئێراندا هەڵگیرسان وەك شۆڕشی سمکۆ ئاغای شوکاك و کۆماری مەهاباد..

لەگەڵ هەموو ئەمانەشدا کورد نائومێد نەبوو و لەبانگەشەو هەوڵەکانی تاقەتی لەبانگەشەکانی بۆ هەستانەوە نەچوو، ئەویش لەبەرئەوەی باوەڕی بەسەرکەوتنێکی بەرچاوو حەتمیی هێزەنیشتمانییەکان و وەدەستهێنانی ئاشتی وبرایەتی هەبوو، هەر بۆیە شەوو ڕۆژ بەهەموو توانای خۆیەوە تێدەکۆشاو لەشۆڕشە تراژیدییەکانی ڕابردوویشی پەندو وانەی گونجاوی لەو شۆڕشانەو لەئەزموونە تاڵەکانیش وەردەگرت کە بەدرێژایی مێژوو و بەدوا یەکدا بەسەری هاتبوون، باوەڕیش وابوو کەکورد بەزانست و یەکێتی و یەکخستنی ڕیزەکانی دەتوانێت ئەوەی دەیەوێت وەدەستی بهێنێت و بەسەر دوژمنەکانیدا سەربکەوێت، ئەو دوژمنە چەتانەی گشت پیت و فەڕی وڵاتەکەیان بەتاڵان برد..

بەڵێ.. کورد نائومێد نەبوو، هەر بۆیە لەیەك کاتدا چەندین شۆڕش لەسەرجەم ناوچەکانی کوردستاندا کلپەیان سەند، ئەوانیش وەك شۆڕشەکانی شێخ سەعیدی پیران و ئیحسان نوری پاشا و شێخ ڕەزا لەکوردستانی تورکیاو شۆڕشەکانی شێخ مەحمود و بارزانییەکانیش لەکوردستانی عیراق و لەئێرانیش شۆڕشەکانی سمکۆی شوکاك و شۆڕش یاخود کۆماری مەهاباد، هەروەها لەکوردستانی سوور یاخود لەکەرەباغیش بەهەمان شێوە.. کەسەرجەم ئەو شۆڕشانەش دامرکێنرانەوەو بەئامانج نەگەیشتن و ویست و ئارەزووەکانیان نەهێنایە دی.. لەبەر ئەوە هەمیشە سوور بوو لەسەر یەکگرتن و جەنگین و شەڕکردن لەپێناو دەوڵەتێك کەسەرجەم پارچەکانی کوردستان لەخۆبگرێت، کەبێگومان ئەوەش جگە لەکچ و کوڕەکانی ئەم میللەتە کەس توانای ئەوەی نییە ئەو خەونەی بهێنێتە دی، ئەو نیشتمانەش کەپێشبینیی دەکەن بەهەمان شێوەی ئەو "بووك"ە وایە کەچاوەڕوانی زاواکەی دەکات..

بەڵکو جگەر خوێن، لەئەدەب و شیعرەکانیدا لەوە زیاتر باوەڕی بەکێشەکەی هەبووەو بانگەشەی بۆ کردووە، کەتیایدا بانگەشەی بۆ شۆڕش دژ بەسەرجەم ئەو کارانەی بەسەرچوون دەکرد، لەبەرئەوەی تاکە ڕێگای سەلماندنی بوونی و هێنانەدیی ویست و ئارەزووەکانی و پارێزگاریکردن لەکیان وناوچەکەی بووە، گەلیش لەلایەن خۆیەوە سەرباری گشت ناخۆشییەکی و لەپێناو بەرخۆدانە سەرەتاییەکانی وەك شۆڕش و ڕاپەڕینەکانی سەرجەم پارچەکانی کوردستاندا قبووڵ دەکرد، ئەویش لەپێناو لابردنی ئەو غوبن و چەوساندنەوانەی سەری، وەڵامدانەوەشی لەبەرامبەر ڕووداوەکاندا هەبووەو بێدەنگیی لێ نەکردووە، لەبەر ئەوە تەماشادەکەین جگەر خوێن، شاعیری سەرکێش و یاخیبوو و شۆڕش وشاعیری نوێگەری و سەرکەوتن و سەرفرازی بوو..

ئەوەی وتی وتی، بێ ئەوەی ڕۆژێك لەڕۆژان هیلاکبوون و نووچدان بزانێت، کەئەویش بەشێوازێکی ڕاستەوخۆو وتارئامێزو ئاراستەکراوی تایبەت بوو بەجگەرخوێن، هەروەها بەو شێوازە حەماسەتخوڵقێن و کاریگەرە لەسەر وورووژاندنی هەست و سۆزی جەماوەر سەبارەت بەخۆشەویستیی نیشتمان و سووربوون و لەپێناویدا خەباتکردن، کەشێوازێکی ڕاپۆرت ئامێز بوو، واتا بەشێوەی دواندنی عەقڵ و سۆزو ئاشناکردنیان بەکۆمەڵێك ڕاستیی بابەتیی زانراو، کەبانگەشەی بۆ دژایەتیی و یاخیبوون لەعەقڵی چەقبەستوو و تەمبەڵی و کۆنخوازی و نەزانی و دواکەوتوویی دەکرد، هەروەها شۆڕش و یاخیبوون لەدەرەبەگ و ئایین بەشێوە فکری وپیادەکراوەکەی، هەروەها بانگەشە بۆ خەبات و تێکۆشان و پاڵەوانێتی و قوربانیدان بەخود لەپێناو سەربەستیی کوردو کوردستانداو پارێزگاریکردن لەنیشتمان و کەرامەت و مێژوو و بەهاو بنەما ڕەسەنەکانی کورد، هەروەها بانگەشەی سەرجەم کۆمەڵانی خەڵکی کوردی دەکرد بۆ هەوڵ و تێکۆشان لەپێناو پاراستنی نیشتمان و بەشداریکردن لەبەرزراگرتنی شکۆیدا، ئەویش بەهۆشیاری و هەستکردن بەبەرپرسیارێتییەوە، کەبێگومان بانگەشەکانی پێش هەموو شتێك لەخۆیدا ڕەنگدانەوەی هەبوو و بۆ ئەو مەبەستەش شیعرەکانی تەرخانکردبوو لەگەڵ ئەوەی دەقاودەق لەگەڵ ناوەڕۆکیشیاندا هاوجووت بوو، بۆ ئەوەش لەچامەو شیعرەکانیدا گەواهیی ئەوە هەن کەپێش نووسینیان بەکردەوە ئەوەی سەلماندووەو تیایدا ژیاوە..

سەرەڕای زاڵبوونی تۆنی وتاربێژیی ڕاستەوخۆ و ئامۆژگارییە پەروەردەییەکانی و هاندان بەمانای حەماسەتخوڵقاندن-کەئەوەش کەمکردنەوە لەکەسێك و خەوش نییە- بەڵکو لەگەڵ ئەوەشدا خاوەن داڕشتن و ئیقاعێکی تۆکمەو ڕەوانبێژییەکی بەهێزە، کەپڕن لەوێنەو خەیاڵی ئاوێتەی دەوڵەمەند بەماناو دەلالات، کەئەوەش داهێنانێکە لەلایەن بیرکردنەوەیەکی ڕەوانبێژانە و ئەندێشەیەکی ئەدەبیی ڕاستگۆ، بەئاگا لەوەی کەئەو زمانە چەند لەتوانایدایە زاراوەو پێکهاتەکانی دەربخات و بەدەسەڵاتیی هەڵتۆقێنێت، ئەویش بەزمانێکی ڕیزبەندی دوور لەزاراوەی دڕندانە، بەوەش زمانی ئەدەبی و زمانی گشت خەڵکیی پێکەوە کۆکردووەتەوەو یەکی پێگرتوون.. بەو زمانەی کەئێستا قسەی پێدەکرێت و زمانێکی

شیعریی دانپێدانراوە لەلایەن سەرجەم ئەوانەی گرنگیی پێ دەدەن.. هەر بەو شێوازەو بەو زمانەش هەستیکرد کەزۆر کاریگەرەو رەوانەو کاریگەریەکی قووڵی هەیە و نزیکە لەفیترەتێکی راستەوە کەپێویست بەئاڵۆزکاریی زمانەوانی ناکات و زمانێکی فەرهەنگییەو نامۆ و لەنەزانییەوە دا نەتاشراوەو، هەر بۆیە ئەو زمانە بووە زمانێکی میللی و لەلایەن گشتەوە قبووڵکرا.. لای ئەویش ئەو زمانە بووە ئەو ئامرازەی کەگشت هەست و بیرو خەونەکانی پێ درکاند.

* * *

بەڵێ، دەکرێت جگەرخوێن تەنها بەپێی قۆناغێکی پڕ لەڕووداوو گەشەکردنێکی گەورەی رۆژهەڵاتی کوردستانی باشووری رۆژئاوا هەڵبسەنگێندرێت، کەپێویست ناکات بابەتەکە بەپێی قۆناغێکی دیاریکراوی تایبەت بەکەسێکی تایبەت یان کات و شوێنێکی تایبەت وەربگرین و هەڵیبسەنگێنین و لەچوارچێوە گشتییەکەی دابڕین یاخود لەو گەشەو پێشکەوتن و رووداوو بەسەرهاتانەی لەچوارچێوەی مێژووە هاوچەرخ و هاوزەمەن و لێکدانەبڕاوەکانی سەرجەم ناوچەکانی کوردستان و مێژووە پڕ تراژیدییەکانیش لێکیان بکەین، کەبووە هۆی ئەوەی بوو و روویدا، هەر بۆیە ئەگەر بەڕوونتر بدوێین" تا ماڤ کەس لەنەوە بەشەرەفەکانی کورد لەڕۆژهەڵات و رۆژئاوادا نەخۆین و غەدریان لێ نەکەین-کەئایا زیاتر لەوانەی پێش خۆی کێ کاری تێکردو کاریشی لەکێ کردووە، هەروەها لەوانەش کە لەو سەردەمەداو لەو بیروبۆچوونانەی ئەو سەردەمەشدا هاوچەرخی بوون و سەرجەم ئەو گەشەو پێشکەوتن و رووداوە کاریگەرانەش کەپێکەوە جیهان وناوچەکە بەخۆیانەوە بینییان.

هەروەك چۆن ناکرێت گشت ئەو ئەدیب و کەسە منەوەرانەش پشتگوێ بخرێن کە لەبەشی باشووری خۆرهەڵاتی کوردستاندا بوون، بەتایبەت لەکوردستانی عیراق-کەهەندێك کەس بەم زاراوەیە ناویان ناوە-ئەوانەی ئەو روانگەو هیواو ئاواتانەیان لا سەرهەڵداو هەندێکیان پێش خودی جگەرخوێنیش کەوتن، هەروەها ئاستی گێڕانی رۆڵی پێشەنگ لەو بوارەدا بۆ بانگەشەو هەستانەوەو بووژانەوەی هەستی نەتەوایەتی و نیشتمانییان چەند بووە، هەروەها کاریگەریشیان تا چ ئاستێك بووە-بەهەمان شێوەی کەڵە پیاوو منەوەرو بانگەشەکاری دووەم پاش ئەحمەدی خانی، حاجی قادری کۆیی کە لە(1815)دا لەکۆیە لەدایکبووەو لە(1892)یشدا لەئاستانە کۆچی دوایی کردووە-کە لەئاستانە بۆ نەوەی بەدرخانییەکان مامۆستاو پەروەردەکار بوو و بەڕاستی بەگەورەترین شاعیرە کوردە نیشتمانپەروەرەکانی سەدەی نۆزدە دادەنرێت، کەشیعرەکانی تایبەتمەندییەکی پەروەردەئامێزو رەخنەی دروستکەری کۆمەڵایەتییان هەیە، هەروەها شیعرە حەماسییەکانیشی لەورووژاندنی گیانی بەرهەڵستکاری و نەتەوایەتی و هەستی نیشتمانی و بانگەشە بۆ شۆڕشکردن بەسەر دواکەوتوویی و نەزانیدا، ئەو کەسە منەوەرەی کەئەو کاتەی ئەوی تێدا ژیاوە دوای ئەو سات و سەردەمە بووە کەپێشەنگی یەکەم ئەحمەدی خانی (1650-1707)ی تێدا ژیاوە، کەخاوەن داستانێکی بابەتیی وەك (مەموزین)ە، هەروەها (سالم)ی شاعیر (1800-1866) کەشاعیر ساحێبقڕان بووە و لەخێزانێك بووە کەبەناوبانگترین شاعیری هێناوەتە دنیاوە، لەنموونەی: کوردی و حەمدی، کەشیعرەکانی بەنیشتمانپەروەری و باسکردنی جەنگەکانی ئیمارەتی بابان لەگەڵ لەشکری تورکدا بەناوبانگە.

هەر بۆیە ئەو رووداوو چوونەپێشەوانەی رەوشی رووداوەکان ئەو سەردەمە گشت کەسی گرتبووەوەو هەروەها قۆناغەکەش بەبەرخۆدان و ئاڵۆزییەکی درێژخایەن و ناخۆشدا تێدەپەڕی کەئەوەش لەسەر خاکی لەو ناوچەیە بوو کەوا ڕێککەوتوون بەهەمووی بڵێن (میزۆپۆتامیا).. بەشێوەیەك کەناکرێت رۆڵ و کاریگەریی سەرجەمی ئەو کەسە منەوەرانە پشتگوێبخرێت و نەزانرێت، ئەوانەی کەبانگەشەی خۆشەویستیی نیشتمانی و هاوبەشیکردن لەئازارو ئەندێشەکانیان دەکرد-بەلایەنی کەمەوە لەڕووی کوردستانییەوە-کەلێرەدا پێویستە بێ پسانەوەو پشتبەستن بەوەی لەسەرەوە باسکراو بێ هەستکردنێکی سۆزداری بۆیان گەواهییان بۆ بدەین، کەئەوانە کەسانێك بوون لەئازارو ئەندێشەکانی بەسەر ئەم نەتەوەو خاکەدا هات ئەوانیش ئازاریان چەشت-لەسەدەی بووژانەوەو هەستانەوەشدا لێهاتووانە بەئاشکراو نهێنیی لەبانگەشە نەوەستان، لەنموونەی ئەوانیش ئەحمەد موختار بەگ (1896-1935)ی سەرەك هۆزی جاف کە لەشاری هەڵەبجە لەدایکبووە، هەروەها حەمدی (1876-1936) و زێوەر (1875-1948)و فایەق بێکەس (1905-1949)و پیرەمێرد (1868-1950) و چەندنی تریش کە لەبواری شیعری نیشتمانپەورەری و نەتەوەییدا چالاك و لێهاتوو بوون.

هەروەك چۆن بەهیچ جۆرێك ناکرێت بەسەر ئەوەدا رابوورین و باسی هەژاری شاعیر (1902)-لەبەشی رۆژهەڵاتی کوردستان نەکەین و بیری بکەین، ئەو شاعیرەی ئەشکەنجەو ئازارو ناخۆشییەکی زۆری لەپێناو بیروبۆچوون و خۆشەویستیی بۆ نیشتمانەکەی و نەتەوەکەی چەشت، ئەم خۆشەویستییەشی بە (چاوی کاڵ و گەردنی سپیی مەڕمەڕی) بەستەوە و ئەوەی گەلیش هەستی پێدەکات و دەیەوێت لێی هەڵهێنجا.

* * *

قسەکردن لەسەر ئەو کەسە منەوەرو نوێخوازە کۆتایی نایەت.. کەئەوەش ئەو کەسە بوو بەکەسێتیی چەرخی کوردیی نەخشاند و بووە رەمزێك بۆ نوێخوازی و رزگاریخوازی و بانگەشەکارێکی پتەویش بوو کەهەرگیز ناکەوێت و هێوریش نابێتەوە، خۆڕاگرەو گاڵتەشی بەجەنگەکانی دوژمنەکانی دێت، بەوەی چەند خاڵێکی لاوازیان کردووەتە بیانوو بۆ زەفەرپێبردنی کورد، لەبەر ئەوەی باوەڕی وابوو-بەردەوام باوەڕی وابوو-کەسەرکەوتنی کۆتایی ویەکلاکەرەوە بۆ کورد لەپێشەوەیەو بێ گومانە.

بەوەش کوردایەتیی کردە شیعرێکی زیندوو و هەڵوێستێکی جوان و رۆشن و شێوازێکی رووناککەرەوە و پێشەنگ لەناوچەکەدا، کە لەزۆر رووەوە هیواو ئاوات و ئازارەکانی گەلی بەڕوونی و گەورەیی تیادا رەنگدەداتەوەو لەو بارەیەشەوە بەیانێکی نەتەوەیی جوانی بۆ داهێنا، بەو شێوەیەش جگەرخوێن لەپێناو گەل و ویست و ئارەزووەکانیدا دەژیاو بۆ پەیامێکی زیندووش دەینووسی.. وەك ئەوەی جگەرخوێن، لەتەوژمی خوێن و هەناسەدانیدا چەرخی کوردیی چڕکردبێتەوە.

Rava

هەندێ لە شیعرەکانی جگەر خوێن

هاوار

هاوار هەوار
هاوار هەوار
هاوار هەوار
ڤان دژمنان
قادا مە خوار
هاوار دکم
گەرناس و مێر
کوردێن دشەر
دە رەنگێ شێر
ئێریش بکن
تەڤ وەك پلنگ
ژناڤ خوە دەرخن
وان بجەنگ
هاوار هەوار
هاوار هەوار
ڤان چووچکان
گەنمێ مەخوار
تالان برن
وان دەخل و پەز
چەپەر چراندن
کەتنە رەز
هاوار هەوار
هاوار هەوار
ڤان دژمنان
قادا مەخوار
هاوار دکم
رانابی کبنەس
شێخ و مەلا
وپیرو قەس
بخاچ و خشت
ومزگەفت و دێر
ئەم خستنە
تۆرا نەیێر
هاوار هەوار
هاوار هەوار
ڤان چووچکان
دەخلێ مە خوار
سەد جامی و
دێرو کەنشت
ناقۆس و بانگ
وتیرو خشت
سەد لەك ژ
تیپێن لەم تەرەو
بکێرمە نایێن
تەڤ دەرەو
هاوار هەوار
هاوار هەوار
ڤان دژمنان
قادا مە خوار
بدەست تڤنگ
ئەم هەرنە شەر
بشکێ نەیار
ئەم بدنە سەر
هاوار هەوار
هاوار هەوار
ڤان قومبلان
گەنمێ مە خوار
شەرمە کورێ
میتان و لۆر
قادا مە بگرن
ئەو بزۆر
ناڤدارە کو
گەرناسە کورد
ئیرۆ چمان
...ایین زگورد؟
هاوار هەوار
هاوار هەوار
ڤان دژمنان
قادا مە خوار!
هاوار دکم
گوندو عەشیر
باژاری و
میرو گزیر
دژمن نەخور-
تە هەرنە وا
ئێریش بکن
سێنجا ئەوا
هاوار هەوار
هاوار هەوار
ڤان دژمنان
قادا مە خوار
دژمن بزۆر
و سەر بلند
ژ بەر مە گرتن
شارو گوند
نەنان هەیە
نەوار، نە جی
ناموس نەما
ئاپێ حەجی!
هاوار هەوار
هاوار هەوار
ڤان دژمنان
قادا مە خوار
ئەم تەڤدە رابن
مل بمل
ئێریش بکن
دژمن ژ دل
دەستان بپاکی
بدنە هەڤ
وەلات بهێلن
بۆ خوە تەڤ
هاوار هەوار
هاوار هەوار
ڤان دژمنان
قادا مە خوار
ئەم تەڤ برا
ئۆل یا خوەدێ
جۆتێ خوە
بگهێ سەر سەدێ
ئەم بدنە پەی
گەرناس و مێر
تەڤ هەرنە دژمن
دەنگێ شێر
هاوار هەوار

هاوار هەوار
ڤان دژمنان
ڤادا مە خوار
ئەم پێگڤە وەك
شێرو پلنگ
لسەر چیان
ئەم بدنە دەنگ
خوەش بدنە سەر
پشتا نەیار
بشکێ و بمرێ
کۆلەدار
هاوار هەوار
هاوار هەوار
ڤان چووچکان
گەنمێ مە خوار
سەیدا جگەر
تەڤ بوویە خوین
دیسان لمن
دەربون برین
بشکێ تمی
سەر مایەدار
دلخوەش بژین
ئەم پایەدار
هاوار هەوار
هاوار هەوار
ڤان دژمنان
ڤادا مە خوار

کی هلگرا ڤی بارێ من...؟

ڤەت نەرم دکی دلێ نەیار
ئەڤ گازیێ و هاوارێ من؟
پشتخوورە بارێ من گران
کی هلگرێ ڤی بارێ من...؟
هەر رۆژو هەر ئێڤارو شەڤ
هاوارو نالین تێن ژ دەڤ
گوه نا دنە دەنگێ مە تەڤ
هەڤال و هەم جیرانێ من
کوردێن نەزان و رێ نەناس
ژارو رەبەن برچی و خواس
پەترۆل دبندە بێ کراس
نابێنی خوەش ڤی کارێ من

بدەست نەیار تۆپ و تڤنگ
بدار دخوازم هەرمە جەنگ
هاوار دکم ڤێرین و دەنگ
شکەستییە ئەڤ دارێ من
گازی دکم کوردێن خەوار
رابن ژ خەو جارەك شیار
هاوار ل دژمن بدنە دار
تەڤ گوندی و باژارێ من
دژمن کو ئەم دەرخن بزۆر
ئاڤێن چەمان ئەم ببنە ژۆر
زازو هەکارو بەخت و لۆر
پر خوەش بکن ڤی وارێ من
ئاڤا بکن خان و سەرا
ئەم تێدە رونن وەك برا
دا خورت بکن زێرو پەرا
ڤی بنگەهێ دیوارێ من
شاهی بکەن ئەم رۆژو شەڤ
ما چان ژ لێڤان بدنە هەڤ
نوو خوەش دبی رەوشا مە تەڤ
جوان دبن داماری من
دا بەل ببن بەیبون و گول
جارەك نەمینن کول ددل
گول بدمە یارێ مل بمل
دل خوەش ببی پێ یارێ من
داخواز چیە ژ سەرخوەبوون..؟!
پەترۆل و هاتن و هەبوون
بدەست مەبن هاتن و چوون
پر خوەش دبن بازارێ من
نوو خوەش دبن داخ و برین
سەربەست و سەر بلند دژین
ئێدی جگەر نابی بخوین
تا کو دژیم یەکجارێ من

یارا

یارا تە بیاری تژی کول کریە دەروونم!
شەڤ تا بسەحەر نال و گری، خوارو نخوونم
حاشا کو هەبن وەك تە بدیداری و رندی
ئاگەهی، دزانی، دئەڤینا تە چ توونم؟
بەیهوودەمە دان بێ پەرە ئەڤ ژین و جوانی
زەر بوومە سەراسەر، پەلێ پایزێ خەزانی
دەر پێلێ خەم و گرتیێ زیندانێ نەزانی
گۆیا، لجیهان ئەز ئادەمیزادێ هەبوونم
زنجیرێ ستەمکاری لمل هاتنە پێچان
چەند سالە لسەر هەڤ گرتیێ زیندان و پەریشان
بن دەستێ نەیاران، کول و خەم، ڤامجی و لێدان
چل سالە لسەر هەڤ کو بدل خەرقەیێ خوونم

پەنگە روو

بەژن و بالا پر شرین و
شۆخ و شەنگە، پەنگە روو
تەمبەری وەك شەڤ رەشە
ئەبروو ژ هەیڤ و مانگە روو
لێ ژ چاڤان تیر دبارن
رەنگێ مارن رەش گولی
سەر بسەر سینگێ دە تین
لێ لژورێ شەنگە روو
بسك و جینیك تانگ و تۆپن
شەر دگەل خالان دکەن
هەردوو ئەبروو رەشکەڤانن
لێ دگەل وان جەنگە روو
گەردەن و سینگا سپی
رەنگێ بەرفا سەر چیا
لێ دەمەیدانا ئەڤینێ
پر بناڤ و دەنگە روو
ئەڤ کەزی و بسك و ئەبروو
چاڤ و لێڤ و بەژن و بال
تیپ و تانگ و لەشکەرن
لێ تەنێ سەرهەنگە روو
من درووده رۆنیەك
دی، کو مە سەر دانی لبەر
ڤەنجی و دانا هەبوونە
کێ دییە ئەڤ رەنگە روو؟
خۆشی و شیرانی و رندی،
جوانی تێدە پر
پایەداری، سەر بلندی
ئەز دبێنم هەنگە روو

تو زانی کا چ دەرمانە

ژ دیدارا پەری رەنگێ
بروو هەیڤێ گولی شەنگێ
ئەی گەورێ وەکی پەنگێ
دنالم ئەز وەکی چەنگێ

بقيرو نال و گريانم
تو زانى كا چ دەرمانم؟
لسەر چاڤێن مە بێ خانم!
ببۆسم ئەز لەبێن لالا
وان لێڤان دنۆشم ئەز
مەكە باوەر لهۆشم ئەز
بريندارو نەخۆشم ئەز
سەراسەر دل بجۆشم ئەز
خەرابانم پەريشانم
تو زانى ماچە دەرمانم
لسەر چاڤێ مە بێ خانم!
ببۆسم ئەز لە بێن لالا
پەريشانم دڤێ بەندێ
ژ دەردێ ڤێ شەكر خەندێ
بەلەك چاڤێ سپى زەندێ
دەسۆژم ئەز وەكى فندێ
لديدارا تە پەروانم
تو زانى ماچە دەرمانم
لسەر چاڤێن مە بێ خانم!
ببۆسم ئەز لەبێن لالا
بديدارا خوە ئەز كوشتم
شكاندن تەڤ مل و پشتم
ژوان تيران كو دل مشتم
سەرەپا ئەز نەخوەش هشتم
دقەيدو بەندو زيندانم
تو زانى كا چ دەرمانم!
لسەر چاڤێ مە بێ خانم
ببۆسم ئەز لەبێن لالا

دەردا دەروونم

مالا مە خەرابكەر تە بڤێ هاتن و چوونێ
وەر روونە لنك من بەرى بمرم وەرە روونێ
سپێدێ وەرە داتە ببۆسم لخورينى
ماچەك ژ دوو لێڤێن تە، لشوونا قەرەتوونێ
ئەم هاتنە ژينێ ژ بۆ هەڤدى بمژێنن
دلخۆشييە سەرمايێ ڤێ ژين و هەبوونێ
وەك سۆرگولێ رووگەش، كو دژينێدە جوانى
لێڤێن ژ عەقيق كو تە سۆر كرنە ژ خوينێ
بۆچى تو لهەمبەر ڤە دوەستى وەكى رۆژێ
گولێێن زەرە زەيتوونى لپێشبەرمە دهوونێ
گەر ئەز تە دخوازم، ژ هەبوونێ ئەڤە داخواز
سەد داغ ژ نەبوونێ مە كشاندن لدەروونێ
سۆتيمە سەراسەر دئەڤينا تەدە دلبەر
وەر گوه بدە دل قچ-قچە وەك ئارێ قەلوونێ
ماچەك بدە سەيداو بجارەك تو مەغەيدە
سەد حەيفە كو دل كول هەرى بن ئاخ و نەبوونێ
هنگى وەكو ساخە بەرە دلخوش و جوانى بى
لێ كەنگى سەرى دانى بجارەك مەچە شوونێ
سەيدا كو جگەر خوينە تيرێ بروێن رەش
دلژارە لسەر سۆرگولێ دێمێن تە دخوونێ

ئوجاغە يار

سەربەست كو كەتم ئودەيێ وێ هۆرە-سوشتێ
بێجامێ شەڤێ لێ بوو، سڤك كەتمە تەنشتێ
ماچەك مە ژ لێڤان برو دەست چوونە دو سێڤان
گازن ژ متێلێ دكرن: كێلەك و پشتێ
ئوجاغە، مەسەر دانييە بەر ئەبروێن تووز-رەش
پاراستى ژ چاڤان بتلهم و بنڤشتێ
نارنج و گول و چيچەك و بەيبوون و بنەفشن
من دەست برە ناڤ سينگ و بەران، كەتمە بهشتێ
سووند خوار ژ تە پێڤە كەسى ئەڤ دەر نە پەلاندى
من گۆ: ژ خوە ئەز دچمە جهێن كەس نەگەهشتێ
نێچير مە لدێم و لەب و چاڤو بروان كر
گو: ما نە بەسە، كا ژ چيێ دەركەڤە دەشتێ
من گو: سەرو پا تەڤ پەت ولات و سەنەمى توو
وەك ئاگرێ زەردەشتى د پووتخان و كەنشتێ
باوەر مە بتە نانييە، سەر دانييە بەر پێ
كى سەر نەدى بەر پێ، كو ژ ئەيوانێ بمەش تێ؟
ئەڤ بوون و نەبوون، تەڤ ژ تەرا ژێدەرو ديدار
ئەڤ خۆشى و نەخۆشى، ژوان چاڤێ كە لەش تێ
ژينا تەيە، ڤينا تەيە، دينا تەيە جانا!
ژ دل و جانێ جگەرخوين رە گەلەك خۆشى و وەش تێ

يار هات جڤينا من

يار هات جڤينا من بشەڤ
شەبنەم ل نەسرينان رژى
چيچەك وەشاندن وێ بدەڤ
سونبول ژ شەرمان راهەژى
نێرگز ببەيبوونان كەنين
سۆرگول ژ لێڤان پشكڤين
چۆل تەڤ لبەر پێ بوو بەهار
هەر دەر ژ بينێ ماتەژى
مرى ل بێژنێ رادبن
چقلى و كاتك تێن سەما
بايێ نەسيم ڤێرە دچى
ژالە ب رەوش و پاقژى
دۆزا جوانێ جانە، لێ
جاما لە بالەب دايە من
ماكى ژ لێڤێ ئەرخەوان
جاما شەرابێ نامژى؟
جاما شەرابا لال و در
من لێڤ بسەر لێڤان دەبر
سێ سەد قەدەح من ژێ ڤەخوار
تينا دلێ من ناكوژى
دلخوەش دبوون، روو گەش دبوون
بێ هش دبوون، سەرخوەش دبوون
بێ ژين و ڤين و لەش دبوون
ئێ يار بدەست كەت كا مەژى؟
پشتى گهام ئاڤا حەيات
بهش خوە هاتن تەڤ لەبات
مێتن ژ دەڤ قەندو نەبات
بهشتە ئەڤ شەڤ هەر بژى
پشكۆژێ ڤێ ژينێ ئەمن
بەيبوونێ چێبوونى ئەمن
دلسۆژێ ڤێ چوونێ ئەمن
لێ هێژى جاندار نا پژى
بۆچى دبن پەردا شەڤێ
بگهێمە ڤێ شێرين دەڤێ
وێژى وەكى من ئەڤ دڤێ
دا كو بشاد و خوەش بژى

ب نۆرە بخوينە ڤێ نامێ

وەرە بايێ سپێدێ خوەش
ژ دەستێ من بگرە ڤێ نامێ

بده دەستێ سپی زەندێ
شەکەر خەندێ، بلندقامێ
ب زانینو ب تۆرە خوەش
بخوینە نامەیێ ژێرە
دبی ناڤێ مە بێتە سەر
زمانی شاهە بەهرامێ
ببێژە: گرتیێ بسکێ
تە تم ژارو بریندارە
رها و بەندەوارە ئەو
قەلابەندە دنێڤ شامێ
دخوازی پرسەکێ لێکی
ژویرە بەرسڤێ رێکی
ژوان لێڤو دەڤێ شێرین
بشێنە ژێرە پەیخامێ
ل ژینو رەوشو پەرگالێ
بپرسە جارەکێ سالێ
ببێژە کو شەڤو رۆژان
ژ تە دەستێنی ئیلهامێ
دزیندانێدە روونشتی
دکی گازو گلی هەردەم
کو دنڤیسی ب خوینا دل
ل هەر دیوارو هندامێ
ئەگەر بێژی چیە داخواز
کەسێ ژارو بریندارە
ببێژە کو دڤێ جارەك
ژڤان دەستان ڤەخوی جامێ
ل سەر ئاڤان، ل ناڤ باغان
ڤەخون مەی، گوە بدن زاخان
درستە چەنگەك ژ ئاخا بەر
دەرێ دلبەر ب بۆسم ئەز
ژ دەرێ نرە دێ خوەش بێ
گەلەك بێتر ژ پەرشامێ
ئەگەر دلبەر دخەودا بێ
ب نەرمی بگرە سەردێمان
خوە بەردەسەر دەڤو لێڤان
تو وان دێمێن وەکی سێڤان
تو رامووسە، سەلاڤێن من
بدە وێ شۆخ و دۆمانێ
ژوان لێڤێن شرین جارەك
ژ بۆ من پرسەکێ بینە
دنێڤ لیزا ئەڤینێ دە
دو بەرکێن من هەرن دامێ
دبی ئەو شاهو کەیخەسرۆ
بجارەك من بکی ئازاد
کو سەر دەینم ل بەر لالەش
بکم هەی، هەی دهنگامێ
دەرێ مەیخانەیێ روونم
مەیێ فرکم ب سەربەستی
ل سازێ گوە بدێرن ئەم
بکن نالین دگەل خامێ
جگەرخوین شاهو خونکارە
کو جارەك دەست بدی یارێ
ب هەڤرە هەرنە سەیرانێ
ب ڤێ تەکتیكو بەرنامێ

مە دل دایە بەر تاڤێ

بسەربەستی وەرە پەردا خوە پاڤێ
ئەژی وەك تە مرۆڤم پۆر بەلاڤێ!
وەرە پێکڤە بچن نێڤ باغو داران
بدێرن گوە لدەنگێ باو ئاڤێ
ژ هەڤدی رە کو چێبوونە ژنو مێر
هەبوونەك دووری هەڤ بن، قەت مە نا ڤێ
ژ بەر خوینا منە لێڤێن تە سۆرن
ژ خوەدانا تە یە شووشا گولاڤێ
ژ تاڤا هەردوو دێمان دل بپێتە
ژ بەر سیکێ نەڤێم کو هەرمە تاڤێ
ددیدارا تەدە هاتم پشافتن
لوێ ئاڤێ وەکی مرغێ دداڤێ
کەتم گۆلا ئەڤینێ کورو بێقام
ژ تە پێڤە کیە بێنی پەراڤێ؟
نەخۆشو باوێو تاوێ، مەپرسی
دبێژین: کو دڤێتن گەرمە ئاڤێ
تەنێ زانم کو دەرمان گەورە شەنگە
بوێ شین تێ بهارا دل، دگاڤێ
وەکی بازێ بەلەك وەرە سەر پەرێ من
تە باڤێژم جزیرا ناڤ گراڤێ
بەرە کەس مە نەبینی، دووری دەست بن
بەرە دژمن ژ دەخسان بەرخوە باڤێ
تە دێم دانەو بسکێن رەش ژ داڤان
مە دل چوو دانکێ لێ کەڤتی داڤێ
لبەر مالا مەو وە بوویە گوڤەند
دبێن رێ بدنە بووکێ، بدنە زاڤێ
خوەزی رۆژا کو ببنە بووكو زاڤا
لسەر چاڤێ مە بێ تەڤلی پێلاڤێ
ژوان لێڤێن شێرین جامەك بنۆشم
وەکی تێهنی خوە باڤێژم دئاڤێ
ژ بوستانێ تە بگرم ئەز دوو سێڤان
کو دەستێ من هەرن وێ پەهنەناڤێ
ببم تالانێ زالێ زەنگو زێرین
بهشتا پشتی ژینێ قەت مە ناڤێ
پەری ناڤێم، کو لێڤ سورەك لبا من
تەنێ تشتەك بدەست نایێ بلاڤێ
وەرە هەمبێز بکن ئەم هەڤ بشادی
بەری دژمن مە تێخی بەندو داڤێ
تو رۆژی دل دسۆژی، لێ مەترسە
جگەرخوین هشكو خۆرتە وەك بەناڤێ

هۆ هۆ شڤانۆ

هۆ هۆ شڤانۆ، هۆ هۆ شڤانۆ
دل بکولو، بکوڤانو!
تۆ پەز بەردە پشتا سوورێ
دەست باڤێژە سەر بلوورێ
بەلکی مللەت ژ خەو رابی
دکم ناکم شیار نابی
لپاش مایە هارو گەرمە
نە وەك پەزێ تە روو نەرمە
برۆژ پێدە دڤێ رازێ
قەت گوە نادی بەر ڤێ سازێ
مرۆڤ گهانە سەر هەیڤێ
باوەر ناکن ژمن پەیڤێ
وەکی لۆکە دچی درێ
هەڤسار بکورتانێ کەرێ
کۆرە لپەی کۆران دچی
رێبەر مەلا شێخو حەجی
هۆ هۆ شڤانۆ، هۆ هۆ شڤانۆ
دل بکولۆ، بکۆڤانۆ
پەزێ خوە زوو بەردە چۆلێ
کاشۆ بگرە وەرە هۆلێ
گۆکێ بدن ئەم بەر شەگا
دەرخن ژ ناڤ خۆ ڤان بەگا
ئەو رێبەرو دوستێن نەیار
چەند سالە ڤان مالێ مەخوار
بوون رێبەرێ مللەت هەمی

نائين دەلاڤێ، وان گەمی
زمان‌و قاد هشتن بەیار
پێشکێش کرن دەستێ نەیار
بئۆل‌و عێل خستن دخەو
هەتا کو ئەم بوون چێلەکەو
هەتا کو رێبەر بی عەلۆ
وێ خوارنا کورد بی چلۆ
هۆ هۆ شڤان، هۆ هۆ شڤان
ئەم بەندەیێ دەنگێ تەمان
دەنگێ بلووریێ پر خوەشە
پێ خوەش دبن جان‌و لەشە
گڤگڤ بکە هەردەم لگوند
بێنە سەما تەڤ گەورو ڕند
لێڤ سۆرو دێم گول یێن سەما
دەرخن ژ دل دەردو خەما
پەردا رەش‌و خەمری‌و فۆت
راکن ژ سەرخوە بێن بلۆت
لێخە تو سازا جەنگ‌و شەر
دا خۆرت بهاوێر بێنە دەر
بگرن بهۆراڤێژو تۆپ
ئێریش بکن ئەو قۆپە- قۆپ
بشکی ژ بەر وان تم نەیار
مللەت ژ خەو رابت شیار
هۆ هۆ شڤان، هۆ هۆ شڤان
ئەی دل بئێش‌و دەردو ژان
وەك تە شڤانم ئەی هەڤال
بلوور شکەستی، نینە مال
ئێرۆ قەلەم ئاوازو ساز
ئەز بوومە وەك نیڤ بورجەواز
تێم دچم ئەز رۆژو شەڤ
قاتان دهژمێرم بدەڤ
نە پەز هەیە، نە ژی بلوور
بدەڤ دکم ئەز لوورە- لوور
لێ کەس دڤان رۆژو شەڤان
گوه نادی بەر دەنگێ شڤان
زانم سیاسەت تەڤ دەرەو
دڤێ کو کورد رابن ژ خەو
دەستان بدن تۆپ‌و تڤنگ
لسەر چیان قێرین‌و دەنگ
ژ ناڤو لێت دەرخن نەیار
قادا مە نامێنت بەیار
هۆ هۆ شڤان، هۆ هۆ شڤان
کورد بەندەیێ دەنگێ تەمان
لێخە لبەر لاتێ بلوور
هشیار بکە هۆڤو تلوور
تو بوەرین تلیێن قەلەو
دا کورد شیار بن تەڤ ژ خەو
گوه بدنە ڤێ سازێ ژ دل
خوەش ناس بکن رازێ ژ دل
کا چ دبێژن ئەڤ بلوور؟
داخواز چ قاسی کوورو دوور؟
دلسۆژە ساز تەڤ دەردو خەم
شانی ددی زۆرو ستەم
تەڤ کوشتن‌و تالان‌و شین
چەندان دناڤدە تێ ئەڤین
سازا تەبە جەرگێ مە سۆت
خۆرتان د چەلقێنی بلۆت
خومخوم دکی رەنگێ چەما
بسك‌و کەزی پێ تێن سەما
دەنگێ بلووریێ پر بتین
جەرگ‌و هناڤ من کرنە خوین
هۆ هۆ شڤان، هۆ هۆ شڤان
کورد بەندەیێ سازا تەمان.

دخەونێن شەڤاندە

دنێڤ خەونێن شەڤان دلبەر دبێنم
لدێمان ئایەتا ڕندی دخوێنم
ژ تۆڤێ مسکێ بسکێ، دانە دا من
ژ بو کو ئەز دنێڤ دلدا بشێنم
کو شێن بێ لێ بنێرم، بین بکم ئەز
کو تم بسکان دبیرا خۆ وەرێنم
دەما رابم ژ خەو سەرمەست‌و گێژم
پەریشان‌و نەخوەش، بێ وەش دمێنم
دخوازم کو بدیاری بدمە یارێ
نزانم، بکێرە ئەز بشێنم
چ بێژم پیرو کال‌و شەرمەزارم
دڤێ رێدە دڤێ پەردێ هلێنم
بەرە هەرکەس بمن قەرفا بکی بەس
لجەم دلبەر تەنێ شێرین بمێنم
خوەدێکی ڤەت مەبێژە کالە سەیدا
جوانم دل شیارم تەن ب تێنم
سەری چەندان سپی بوویە، بەلێ ئەز
وەکی گوندەك مەزن ئاڤا و شێنم
جیهان پێکڤە کول‌و خەم بن ددلدە
بیەك ماچێ ئەزێ وان ژێ دەرێنم
ئەگەر دلبەر ژ دل دەستان بدی من
ئەزێ ئەیوانێ ژێرە نوو ڤەژێنم
ئەگەر شێرین، لەبێ شێرین بدی من
وەکی خەسرو جیهانێ راهەژێنم
وەرە مەیگەر، بدە جاما لەبالەب
کو تۆزا بەندەواری دوەشێنم
دەلالا من دناڤ دەستێن نەیارا
دخوازم وێ بزۆرێ راکشێنم
مەبین سەیدا جگەرخوین پیرو کالە
دڤێ نەمرم هەتا دلبەر ببێنم

کوردستان

بلندە بەژن‌و بالا تە
ل سەر تاجا تە ئەسمانە
کتانەك رەنگ سپی دایە
سەرێ زۆزان‌و سیپانە
ل ژۆرێ کانی‌و جۆبار
وەکو هێستر دبارن خوەش
ل ژێرێ تە دبێنم ئەز
بهەشت‌و باغ‌و بستانە
کراسەك ئەتلەسین کەسکە
ب رەنگێ رۆژێ نەخشینە
ل بەژناتە دبێنم خوەش
ب سورمە شال‌و میتانە
چ رەنگ شێرینە یارا من
شەپال‌و نازك‌و شۆخە
فەرات‌و دیجلەو خابوور
ب سەر بەژنێ دە بەردانە
ژ خوینا من تو لێڤ سۆری
ژ بینا من گولا جۆری
تەنێ من بازنێ زەندێن
تە زنجیرێن دلنگانە
ئەڤینا تەکرم شەیدا
بریندارو پەریشانم
ژوان لێڤێن شێرین ماچەك
ژ دەردێ دل رە دەرمانە
بریندارم ب تۆپێن
ئاورێن چاڤێن بەلەك ئێرۆ

وەرە دلبەر کو دەستێن تە
ژ ئێشا منرە لوقمانە
ب پیری ئەز دخوازم کو
ببم زاڤا تو چ دبێژی
نە خەونە کو دبێژم ئەز
نەساویرو نەگۆمانە
تو نابێنی ب گوڤەندا
مەدا هەرکەس دچی و تێ
ل هاویر شاهی و جەژنە
سەماو گەرو دیلانە
قەلەن خوینا منە چبکم
دڤێ کو ئەز بدم جارەك
مەگەر جان و جگەر دەینم
دڤێ رێدە چ ئەرزانە
چ زان روومەتا ڤێ شەنگ
و شۆخێ بەگلەرو پاشا؟
ب قوربانا تە بن جانا،
هەزار میرو بەگ و خانا
ئەزم گو تە ژ دەستێ
دژمنان دەرخم ب مێرانی
ل سەر سینگا تە سەربەست بم
بپارێزم تە مەردانە
مەگەر دوورو رەشە رێچك
ل هاویر دوژمنێن خوین رێژ
مەکە باوەر بترسم ئەز
ژ سەهپا و ژ زیندانە
سەری من دانی یە ڤێ رێ
دڤێم بگهێمە ئارمانجێ
مەبێژە کو: گەلەك فەرسەنگ
ژ دەستێن خۆ وە بەردانە
دخوازم ترس و ساویرو
فەن و خاپان ژ خوە دوورخم
بزانە ئەڤ قەرێژا کورد
نەیا چەند ماهو سالانە
هەچی چوویێ مەدە پەی وی
ژ من گازن مەکە نازك
مە ترسە هێ ژ بۆنا مە
دەمێن خورت و مەزن مانە
هەزار سالن مەژی بوویە
قەرێژ هێ نوو ژ خەو رابوون
دخوازن وی بشوون جارەك
مە رێبەر پیرە- رێزانە
چەکا من زۆرو زانینە
ب بیرو باوەرو داخواز
ب تووژ ئاور دنێرم ئەز
ل کەڤنە شارو ئەیوانە
سویسرا رۆژهلاتی خوەش
ب شیرانی و نازداری
ژ جۆبارێن تە ئەڤ هندام
بجارەك تێنە ئاڤدانە
مەبێژە: پاشدە ماین کورد
کورێن کەسرا سەری هلدان
ل سەر شاخ و چیان لاوان
دەرەفشا کاوە هلدانە

ژ ترسا،
زانا خوەدێ برنە ئەسمانا

دەمەك ئەز دەرکەتی بووم
بەلکی ژ دەرب کەتی بووم
درەڤیام گوند بگوند
خوە ڤەدشارت وەکە کوند
مەلاك هەبوو لە باژێر
بقەرێژو خوەدی خێر
بخانی و خوەدی مال
بدکان و بپەرتال
یانی برچی، نە تێر
مالا وی بوو شەڤ بوێر
گەلەك جاران دچوم جەم
درەڤاندن کول و خەم
دپەیڤین ژ کەڤنار
هەم ژ ئاش و ژ باژار
دۆستێ منێ نمێژکەر
تسبی، سیواك تم لبەر
نمێژکەرو رۆژیگر
دۆزا کوردیتی دکر
ئەگەر دەرەو ئەگەر راست
خوە ژ چاڤان د پاراست
باوەر دکر مال بدین
تێ کومکرن، تێ جڤین
من ژ وێرە تم دگۆت
بەسە تە مالا خوە سۆت
چ نمێژو رۆژینە
چ سیواك و تسبینە
هەمێ چیرۆك و دەرەو
مە ژ دژمنرە دخن خەو
لێ ئەو بمن دکەنی
تەنێ دگوت ئەز بەنی
تو پر قەنجی جگەرخوین
تەنێ ئێریش مەکە دین
رۆژی نمێژ پر باشن
بێ زیانن بەلاشن
راستە، دەرەو، ئەم دکن
دلێ خوە پێ خوەش دکن
چەند سال دوێ ناڤێ چوون
زوو ووندا کر ئەو هەبوون
وەکە من ما بێ قەرێژ
بەردا وی رۆژی و نمێژ
د سەرمەرە بۆرین سال
ژ زیندانێ هاتم مال
رۆکێ هاتە مالا من
پالا خوەدا پالا من
دەم رۆژی بوو رەمەزان
برۆژی بوون تەڤ نەزان
دناڤ واندە ئەم گاور
وەکە درو جەواهر
دەما خوارن هات بەرمن
گو: کا کەڤچی بدن من
وەکە گورێ برچی، هار
مە هەردوان خوارن خوار
من گۆ: سەیدا، گۆ: دەبێژ
کا ئەو رۆژی و نمێژ؟
لمن نەری و کەنی
گۆ: نەزان بووم ئەزبەنی!
پێکەت فەلسەفا خوە گۆت
دل و هناڤ لمن سۆت
مە ئاژۆتە سەر سەدێ
هەتا گهان بال خوەدێ
گۆ: مرۆڤێن پر زانا
خوەدێ برنە ئەسمانا
لێ تەنگ نەکرنە قەفەس
دا نەگهێن دەستێن کەس
ئەگەر لڤر بهشتا
مەیێ ئەو زوو بکوشتا

بەرێ، خوەدێ خۆرمو دار
مە دشكاندو مە دخوار
لێ ژیرەكان ئەو بر ژۆر
ددەست ویدە مایە زۆر
ڤێ گوتنا پر مەزن
ئاگر بەردا دلێ من

سەرچاوە

جگەرخوێن، ڕۆناك، دیوانا چارێ، هەڤال زاخۆیی، چاپی یەكەم، سلێمانی 2005، لە بڵاوكراوەكانی بەڕێوەبەرێتی گشتیی چاپو بڵاوكردنەوە.

بۆ تۆ وڵات شیرینتر بوو

جەبار سابیر

یەکێك لەگرفتە سەرەکییەکانی ئێمەی کورد هەر لەدێرەوە تانهۆ نەبوونی قەوارەیەکی سەربەخۆ بووە جائەو قەوارەیە ئیمپراتۆر بووبێت یاخود دەوڵەت، تاڵەو ڕێگەیەوە کلتورو فەرهەنگی خۆمان بپارێزین، لەلایەکیتریشەوە ئەوەی هەشمانبووە بەهۆی لەشکرکێشی ئیمپراتۆرو زلهێزەکانی ناوچەکەو جیهانەوە لەناوچووەو هیچ بۆ ئێمە نەماوەتەوەو سەرباری ئەوەش خۆشمان تانەمرۆشی لەگەڵ بێت ئەوەندە دەربەستی فەرهەنگو کلتوری خۆمان نین‌و تائێستاو دوای نزیکەی پازدە ساڵ ئازادی کوردستان نەمانتوانیوە دەزگایەکی گەورەی ئەرشیفسازی دامەزرێنین بۆ کۆکردنەوەو سەرلەنوێ چاپکردنەوەی میراتی ئەدەبیمان کەتاکە شتێکە ئێمە بەڕابردووەوە دەبەستێتەوەو دەتوانین لای بێگانە باسیان بکەین.

سامانی ئەدەبی ئێمە نەهامەتییەکی تریشی هەیە ئەویش ئەوەیە کەبەیەك دیالێکت(زاراوە) نەنوسراوەتەوەو بەڵکو بەزۆر زاراوەی کوردی نوسراوەتەوە ئەمەش زۆر کێشەی بۆ دروستکردوین چونکە ئەدەبیاتی کلاسیکی کوردی لە(بابە تاهیری هەمەدانییەوە)(عوریان)(935 - 1010ز)، دەست پێدەکات، کەچی تائێستاش فارسەکان خۆیان بەخاوەنی (بابە تاهیر) دەزانن‌و ئەوەندەی ئەوان خزمەتی دەکەن‌و بەتەنگ شیعرەکانییەوەن ئێمە بەتەنگییەوە نین‌و هەرئەوەش داشی فارسەکانی سوارکردووە، ئەمەش تەنیا لەبەر ئەوەیە کە(بابە تاهیر) بەزاراوەی لوڕی نوسیویێتی‌و فارسەکانیش ئەوە بەزارێکی زمانی فارسی دەزانن، (خانای قوبادیش) بەزاری هەورامی نوسیوێتی‌و (ئەحمەدی خانی‌و مەلای جزیری‌و فەقێ تەیران‌و پرتەوی هەکاری)و زۆر شاعیری تریش بەدیالێکتی کرمانجی ژووروو چەند دیالێکتی تر شیعریان نوسیوە.

لەدوای (ئەحمەدی خانی)یەوە (جگەرخوێن) یەك لەوشاعیرانەیە کەبەزاری کرمانجی ژووروو شیعری حەماسەت‌و بەرگری نوسیبێت‌و شیعری وەك گوتاری مانەوەو دروستکردنی هەستی نەتەوەیی بەکارهێنابێت، بەڵام جیاوازی (خانی‌و جگەر خوێن) تەنیا هەرلەوەدا نییە ئەویان کلاسیك‌و ئەمیشیان هاوچەرخ‌و ڕۆمانتیك، بەڵکو کۆمەڵێك جیاوازی هەیە لەنێوان (جگەر خوێن‌و خانی)دا کەلەهەموویان گرنگتر زەمینەو زەمانی هاتنە دنیایانە. (خانی) لەسەردەمی پاشاو ئیمپراتۆرەکاندا ژیاوەو (جگەر خوێن)یش لەسەردەمی پڕ هەراو هوریای دروستبوونی دەوڵەتی نەتەوەییدا، بەڵام خاڵێکیش کەئەم دوو شاعیرە مەزنە پێکەوە دەبەستێت‌و هەردووکیان کۆکن لەسەری دروستکردنی گوتارێکی نەتەوەییە. (خانی) لەخەمی ئەوەدایە کەکوردان هەستی نەتەوەییان نییەو کەسێك نییە ئەو هەستەیان تێدا دروستکات‌و سنورەکانی جوگرافیای کوردستان بکاتەوە بەیەك. بەڵام (جگەرخوێن) سەرباری ئەوخەمانەی (خانی) مەزن هەیەتی لەخەمی ئەوەشدایە چۆن شیعری کوردی هاوشانی ئەو پێشکەوتنە تازانەی دنیا بخاتەڕێ‌و وەك شیعری نەتەوەکانی دەورووبەر بەرەو پێشەوەی بەرێت، بۆیە دەبینین هەرلەسەرەتاوە جگەر خوێن بەرەو تازەگەری دەڕوات‌و لەسەر هەردوو ئاستی فۆرم‌و ناوەرۆك ئەو کارەدەکات.

لەسەردەمی (جگەر خوێن)دا خاکی کوردستان بەواقعی دابەشدەبێتە سەر چوار پارچەو هەر پارچەو بەر دەوڵەتێك دەکەوێت، وەك لایەنی کلتوریش کورد دەبێتە پاشکۆی سێ کلتوری لێك جوودا کەدووانیان (تورك‌و عەرەب) زیاتر گرێدراوی ئایینی ئیسلام‌و تاڕادەیەکی زۆریش بیابان نشینی‌و کێونشینی بەوانەوە دیارەو لەو ناوەدا تەنیا (فارس) شارستانییەتێکی دێرینی هەیەو لەلایەنی داگیرکارییەوە هەندێك شتی بەئێمە بەخشیوە لەناویاندا هونەری گۆرانی‌و مۆسیقایە کەلەئێستادا باڵی بەسەر مۆزیکی ئێرانیدا کێشاوە. شاعیر هەموو زوڵم زۆرەکانی ئەو چوار وڵاتە دەرهەق بەکورد لەسەردەمی تازەی دنیادا دەبینێت‌و ئەوەش دەبینێت کەتازە زلهێزەکانی دنیا بەرژەوەندی چاوی کوێرکردوون‌و گوێ بەوە نادەن کورد چیپێدەکرێ‌و چیلێدەکرێت لەلایەن ئەو دەوڵەتە تازە دروستبووانەوە.

سەدەی بیست وەك چۆن سەرەتای پێنانە قۆناغێکی نوێی شیعری کوردییە، ئاواش گیرۆدەبوونی شیعری کوردییە بەزۆر ئەرك‌و مەسەلەیتر کەوەك بیگارێك وایەو شیعری کوردی ڕایدەپەڕێنی. ئەرکی شیعرنییە مێژوو بنوسێتەوە، ئەرکی شیعرنییە ئامۆژگاری خەڵك بکات‌و شاعیر هەوڵبدات وەك ڕیفۆرمیستێکی کۆمەلایەتی خەڵك بۆ کاری باشە هانبدات، ئەرکی شیعرنییە لاوان بەرەو کۆڕی خەبات‌و تێکۆشان بەرێت، ئەرکی شیعرنییە ژنان پەلکێش کات بەرەو ئازادی‌و بەرابەری لەگەڵ پیاواندا، بەڵکو ئەرکی شیعر تەنیا شیعرەو هیچیتر. کەچی لەبەدبەختی کورد

شیعری کوردی لەسەدەی بیستەمدا هەموو ئەو ئەرکانەی گرتۆتە ئەستۆو زۆرکەمتر خۆی لەقەرەی شیعرداوە لەپێناوی شیعرو دۆزینەوەی جوانیدا وەك چۆن لای (گۆران) لەنیوەی دووەمی سەدەی بیستدا دەگاتە لوتکە. شاعیرانی ئێمە لەسەرەتای سەدەی بیستدا هەموو وەك ریفۆرمیست کاریانکردووەو ئەرکێکی زۆرو زەوەندو هەمەلایەنەیان داوەبەشانی شیعردا کەئەرکی شیعرنییە، شاعیرانی ئێمە تەنیا لەرێگەی بینینی شتەکانەوە توانیویانە بگەنە وەسفێکی سادە یان بەدەگمەن قوڵی شتەکان ئەویش بەزمانێکی سادەی دوور لەشیعرییەت، جگەلە شاعیرانی کلاسیکمان لەشێوەی (مەحوی) لەکاتێکدا ئەرکی شیعر خوڵقاندنی جۆرێکی ترە لەزمان و لەرِوانین و لەدەربرین و جیهانبینی بۆدنیاو بۆ شتەکان.

(جگەر خوێن)یش یەك لەو شاعیرانەیە کەشیعری بەو ئاراستەیەدا بردووە، کەدیارە ئەمەش رەنگە دیاردەیەکی تایبەت نەبێت بەکوردو بەڵکو رەنگە زۆر نەتەوەی تر لەقۆناغی رزگاری نیشتمانیدا هەمان شێوەی ئێمەبووبن بەڵام هێندە هەیە کەمەسەلەی داگیرکاری بۆکورد زۆر جووداترە لەنەتەوەکانیتر.

(جگەر خوێن) لەسەر دەمێکی زۆر هەستیاردا هاتۆتە دنیاوە، بەتایبەت کەخۆی وەك کوردێك شایەتحاڵی تەواوی ئەو زوڵمو زۆرە بووە کەلەنەتەوەکەی کراوە لەلایەن داگیرکەرانی هاوچەرخەوەو بەبەرچاوی گەورە هێزە تازەکانەوە. ئەمەش کاریگەرییەکی زۆری لەسەر شیعرو دنیابینی (جگەر خوێن) داناوەو وەك حیکایەتخوانێکی راستگۆ وردو درشتی ئەو رووداوانەی وەك شیعری بەرگری بەدیالێکتی کرمانجی ژوورو نوسیوەتەوە. سەردەمی هاتنە دنیای جگەر خوێن سەردەمی خێرای بەشارستانی بوونی نەتەوەکانەو، هاوکات سەردەمی بەدرِندەبوونی زیاتری داگیرکەرانی کوردیشە چونکە داهاتنی تەکنۆلۆژیای نوێی سەربازی زیاتر کۆمەکی داگیرکەرانی کوردی کرد بۆ قرِکردنی کوردو سووتاندنی تەواوی نیشتمانەکەی بەسیاسەتی ئاگرو ئاسن. ئەو شایەتحاڵی کۆمەڵکوژییەکانی دوای دامرکانەوەی شۆرِشەکەی (شێخ سەعیدی پیران)و لەسێدارەدانی شۆرِشگێران و دواتر کۆمەڵکوژییەکانی دۆڵی (زیلان)ی بەچاوی خۆی بینیوە کەبەهۆی سەر هەڵدانەکەی (سەید رەزای دەرسیم)ەوە لەساڵی(1937) رژێمی درِندەی (ئەتاتورك) بەربۆتە گیانی خەڵکی ئەو ناوچەیەو بەهەزارانی لێ گوللەباران کردوون. لای جگەر خوێن ئەم رووداوە دەبێتە شیعر (پشتی شەرێ ئەرارات/ بسەر کورد دە بەلاهات/ زارو زێچ و مێرو ژن/ کەتن ناڤ لەپێ دژمن/ دبێن چل‌وحەفت هەزار/ هەمی رەبەن، تەڤ هەژار/ ئاژوتن گەلیێ زیلان/ هەمی دانەبەر گوللان) ناونیشانی شیعرەکەی درِندەیی دوژمنە(هۆڤیتییا دژمن)ەو تێیدا باسی ئەوە دەکات کەچۆن تورکە کەمالییەکان لەدوای شەرِی ئاراراتەوە هاتوونەتە ناوچەی زیلان و چلو حەوت هەزار ئینسانی کوردیان بردۆتە دۆڵێکەوەو گوللەبارانیان کردوون. لەوە دەدوێ کەچۆن تورکە کەمالییەکان کوردستانیان سوتاندووە

چۆن ناوی شارو گوندو ناوچە کوردییەکانیان گۆرِیوەو درِندانە بەربوونەتە گیانی خەڵکی کوردو دەستیان لەمناڵی ساواش نەپاراستووە(من دی زارۆکەك پەپووك/ پەرێشان و پر بچووك/ ژ ناڤ ئاگر درەڤی/ دڤێ کو زوو دەرکەڤی) ئەمیش چەشنی خانی هاواری یەکبوونی کوردان دەکات و پێیوایە گەر کورد یەك بێت و دوای زانست و وشیاری کەوێت لەژێردەستەیی دەردەچێت و کەس زاتی چەوسانەوەی ناکات(رابن بین یەك، دەستان بدن هەڤ/ ژ بۆمە دڤێت تەنێ هشیاری/ شازدە ملیون کورد گەرناس و مێرخاس/ دانە سەرێ خوە ئەڤ رەشە چاری/ تاکەنگێ دژین پەرچە پەرچە کورد/ ما کی دخوازی ڤی ئیش و کاری/ راستە بن دەستی کارێ قەلسایە/ لسەر خوە راکن وێ ئەم نەچاری)جگەر خوێن حیکایەتخوانی ژان و ئازارەکانی نەتەوەکەیەتی و زیاتر بەتەنگ مەسەلە مێژوویەکانەوەیە، رووداوەکان لەیادەوەری تاکەوە دەکاتە یادەوەرییەکی دەستە جەمعی و بۆ هەتاهەتایی دەیپارێزێ. ئەوەی لای ئەم هەستیپێدەکرێت یەکێتی بابەت و هێڵی درامی شیعرە بەجۆرێك باسی مێژوو دەکات کەرِووداوەکانی وەك رۆژژمێرێك بەدوای یەکدا دێن و بەمەش ئەرکی شیعری قورسکردووەو کردویەتییە لقێك لەمێژوو، چونکە دەبێت ئەوە بزانین کەهەمیشە ئەدیبان ئەو کونج و گۆشانەی مێژووی ئینسان بەسەر دەکەنەوە کەخودی مێژوونوسان بەسەریدا تێدەپەرِن، بەڵام لای جگەرخوێن مێژوو وەکو ئەوەی روویداوە دەنوسرێتەوە، واتا ئەم شاعیرەمان مێژوو لەبۆتەی شیعردا دادەرِێژێت و وەك لاوك و حەیران دەیگەیەنێت بەئێمە.

ئەو بارو دۆخە خراپەی ژیانی کورد وایکردووە شیعری ئێمە یەك پارچە ببێتە حەماسەت و دووربێت لەهەر جوانکارییەکی شاعیرانە وەك لەسەریشەوە ئاماژەمان پێدا جگەر خوێن لەم رووەوە گەورەترین زیانی لێکەوتووەو وەك شاعیرێکی حەماسەت و بەرگری ناسراوەو ئەمەش رەنگدانەوەی خراپی دەبێت لەسەر نەتەوەو (ئەفلاتوون) گوتەنی هەرکۆمەڵگەیەك بەرەو حەماسەت برِوات لەعەقڵانییەت دوور دەکەوێتەوە. ئەمەش لەوەوە هاتووە کەکۆمەڵگە حەماسییەکان پرِن لەعاتیفەو بەبێ پرسیارکردن دوای هەر شتێك دەکەون و دواجار ئەمەش بەرەو هەڵدێریان دەبات.

لای جگەرخوێن فۆرمێکی دیاریکراو نییەو ئەو وەك وێنەکێشی ژیانی خۆی کە نمونەیەکی بچوکی ژیانی پرِ چەرمەسەری نەتەوەکەیەتی فۆرمی شیعری دارِشتووە بۆیە دەبینین پەنای بۆ زۆر فۆرم بردووەو دەتوانین بڵێین هەموو ئەو فۆرمانەش فۆرمی کوردین و لاساییکردنەوەی بێگانەنین. فۆرم لای ئەم شاعیرە تەواوکەری ناوەرۆکەو پەیوەندییەکی هارمۆنی لەنێوان فۆرم لەلایەکو ناوەرۆکیش لەلایەك هەیەو هەر

دووکیان پێکەوە دەتوانن ئەوەی لەئەندێشەی شاعیردایە بیخەینە سەر پەڕەی کاغەز. ئەم لەشیعری خۆیدا هاوشێوەی (بێکەس)ی نەمر لە سێ دەرگای داوە (سیاسەتو کۆمەڵگەو عەشق) لەشیعرە سیاسییەکانیدا جگەلەوەی مێژوو دەگێڕێتەوە، سیاسەتی ئاگرو ئاسنی دوژمنانی کوردیش لەبەرامبەر کورددا باسدەکاتو ئەوەندەی بۆی کرابێت رووی دزێوو دوژمنکارانەی دەوڵەتە سەردەستەکانی کوردی خستۆتە روو بەتایبەت رژێمی کەمالیستی (ئەتاتورک) لەتورکیا، لەهەندێک شیعریشدا گەڕاوەتەوە بۆناو نەتەوەو کۆمەڵگەکەی خۆیی بەر نەشتەری ڕەخنەی داونو سەرۆک هۆزو ئاغاکانو بیری فیوداڵیزمی کوردی بەهۆی دواکەوتوویی کوردو داگیرکردنی زانیوە.

لەشیعرە جڤاکی(کۆمەڵایەتییە)کانیدا هەمان شێوەی بێکەس بەشێوازێکی ساتیرو ئایرۆنییانە قسەلەسەر رووە ناشیرنەکانی کۆمەڵگەکەی دەکاتو دەیەوێ لەو رێگەیەوەو بەو زمانە گاڵتەجارییە زۆر سادەو ساکارە لەخەوی غەفڵەت رایانپەڕێنی، بەزمانێکی کۆمیدی پڕ لە (نۆستالیژیا) لەوە دەدوێ کەکورد هەمیشە نۆکەرو ئەڵقەلەگوێی داگیرکەرانی بووەو ئەنجامیش هیچی پێنەبڕاوەو مایە پووچبووە. (تە ئەز کرم کولێ نەیار/ تە ئەز ژ بانی برمە خوار/ بن دەستێ دژمن مەست و ژار/ دەرمان چیە کار وەر بێژ؟ کورتان ل مل ئەز بوومە کەر/ بارێ نەیاران تم لسەر/ پشتا منە ئاه و کەسەر/ بیرومژی تەڤ بوون قرێژ) (بێکەس) دەڵێ (شەرتە کەریم بارە گوێزم لێنێن خڕەی نەیەت) لای جگەرخوێن حاڵەتەکە تەواو ریالیستییەو شاعیریش ریالیستیانە شتەکان دەبینێو لەوێشەوە حوکمی خۆیدەدات، بەڵام بێکەس پێیوایە میللەت یان کۆمەڵگە وشیاربۆتەوەو هەست بەژانو ئازارەکانی خۆیدەکات بۆیە دواجار بڕیاردەدات ئەمیش وەک عەوامی خەڵک کەربێتو ئەوەندە بەدڵسۆزی بێتو بچێت گوێزەکان خڕەیان نەیەت واتا ئیتر ئەمیش لەئاست خەمی خۆی کەخەمی تەواوی کۆمەڵگەیە خۆی لەگێلی بدات. لێرەشدا جگەرخوێن وەک بێکەس دەبێتە ریفۆرمیستێکی کۆمەڵایەتیو پێیوایە دەتوانێ شەڕی جەهالەتی کۆمەڵگەکەی بکاتو بیانباتە سەر ڕێگەی راستو رووناکییان پێشانبدات، بەڵام ئەمیشو بێکەسیش درەنگ زانیتیان شەڕی دۆنکیشۆتانەیان کردووەو کۆمەڵگە لەوەش چەقیوترە لەلیتەی نەزانیدا کەئەمان هەستی پێدەکەنو دەیانەوێ دەریبێننەوە.

ئەڤین یان لایەنی سۆزداریش لای شاعیر گرنگی خۆی هەیەو، شیعرە ئەویندارییەکانیشی دواجار هەر گەڕانەوەیە بۆ مەسەلەی نیشتمانیو نەتەوەیی، ئەم رەوتەش لەشیعری کوردیدا لەسەرەتای سەدەی بیستدا لەلای (فایەق بێکەسو ئەحمەد موختار جاف) دەردەکەوێتو دواتر لای (هێمن) تەواو چڕ دەبێتەوە بەجۆرێک کەزۆرجار نازانێ ئەوەی شاعیر ئەیدوێنێ رەگەزی مێیە یان نیشتمان. لەگەڵ ئەوەشدا کەجگەر خوێن کاری لەفۆرمی شیعریدا کردووە، هاوکات گەڕاوەتەوە بۆ کلاسیکی کوردیو دواتر بۆ کێشی پەنجەو کێشە خۆماڵییەکانیتر کەلە(توحفەی موزەفەریە)دا (ئۆسکارمان) باسیدەکاتو نمونەی ئەو جۆرە کێشانەی لەفۆلکلۆری کوردیدا دۆزیوەتەوە.

ئیشەڤ ژڤانێ مەیە
بێژن کەچی بلا بێ
لناڤ بەخچە رێ هەیە
کو ئەم ڤەخون شەرابێ
ئەمێ روونن لبانی
ماسە لرۆژ مەدانی
دا کو نەبت خوبانی
شرین و ماهیتابێ

یان:

کو دەڤ بکەن تێ باڵ مەدا، سۆرگول لهاویر شین دبن
لێ ئەز دزانم وێ چکێ،کو ئەبروان وەک شوور دکی
وی خوێنخوارێ تالان کرم، کو دانە بەر پێ جان و دل
لێ ئەڤ ستەم ماکی دکی، وەک کوهرەش و تەیموور دکی

دیارە ئەمەش، ئەم یاریکردنە بەوشەو هونەری شیعر بۆ شارەزایی جگەر خوێن دەگەڕێتەوەو ئەوەش دەردەخات کە ناوبراو زیاتر هەوڵیداوە شیعر لەگەڵ سەردەمەکەدا بەرێتە پێشەوەو لەتازەکردنەوە جێنەمێنێ، شتێکیتر کەدەکرێ لەکۆتایی ئەم نوسینەدا باسی لێوەبکرێت تێکەڵاوبوونو فێربوونی (جگەر خوێن)ە بەدیالێکتی سۆرانیو نوسینی شیعرە بەو دیالێکتە. گەر بگەڕێینەوە بۆ سەرەتای چلەکانو لاپەڕەکانی (گۆڤاری گەلاوێژو هاوار) هەڵدەینەوە چەند شیعرێکی ئەو دەبینین کەبەزاری سۆرانی نوسراوەو لەو شیعرانەشدا کە بۆ (ئەسیری) شاعیری شۆڕشگێڕی ناردووە شارەزایی ئەو زیاتر لەزاری سۆرانیدا دەردەکەوێتو پاڵنەری ئەمەش هەستی نیشتمان پەروەریو گیانی بەرگری بووە کەئەم دوو شاعیرە شۆڕشگێڕەی بەیەک ئاشنا کردووەو هەر لەخۆشەویستی (ئەسیری)شدا بووە کەشاعیر فێری سۆرانی بووەو شیعری پێنوسیوە.

ئەم شاعیرەمان وەک زۆر شاعیری ترمان زۆرداری کردییە شاعیرو لەپێناوی ئازادیو هەر بەئازادیش لەئاوارەییو دەربەدەری لەنیوەی دووەمی هەشتاکانی سەدەی رابردوودا لە(ستۆکۆڵم)ی پایتەختی دیموکراتیترین وڵاتی دنیا (سوێد) گیانی سپاردووە.

بەنێویەکدا چوونی ئەدەب و ئایدیۆلۆژیاو جوگرافیا لە شیعرەکانی جگەرخوێنی شاعیردا

عەبدولمەنان خلباش

و: هێمن حەمید

دەزگاو ناوەندە ڕۆشنبیریو کۆمەلأیەتییە کوردییەکان لە چەندین شوێنی جیاجیادا، بەبۆنەی یادی سەد ساڵەی لە دایکبوونی شاعیری کورد جگەرخوێن(شێخموس حسۆ)، ئاهەنگیان سازدا.

ئەم شاعیرە دیارترین و ناودارترین شاعیرە لە سەدەی بیستەمدا کە پەیوەستێکی گەورەی بەشوێن و کولتورو زمانەوە هەیە، بەئەندازەیەك هەندێ کەس بۆ (زەردەشتی سەدەی بیستەم) ناویان بردووە، چونکە توانایەکی زۆری لە خستنە ڕووی چەندین پرسیار و بیری تازەدا هەبووە، بەتایبەتی لە نووسین و شیعرەکانیدا کە لەو بارودۆخە سەخت و دژوارەی ئەو سەردەمەدا بە هەموولایەکدا بلأوبووەوە.

سەرباری ئاڵۆزیی بارودۆخی سەردەمی ژیانی جگەرخوێن، بەلأم ئەو بوو بەهێماو ڕەگەزێکی گرنگ لە ڕۆشنبیریی کوردیدا. دوای تێپەڕبوونی دوو دەیە بەسەر کۆچی دواییدا، تائەمڕۆش کاریگەرییەکی بەرچاوی هەیە و هەڵوێستەکانی لە دنیای ڕۆشنبیری و ئەدەبدا بەرز دەنرخێنرێن، مۆرکی ئەدەبی جگەرخوێن بەدرێژایی سەدەی بیستەم بەسەر ئەدەبی کوردیدا زاڵبوو.

جگەرخوێن لە ساڵی1903دا لە هساری سەربەویلایەتی ماردین لەدایکبووە، منداڵیی لەنێو کەشو هەوای دوکەڵ و باروت بەسەربردوو وە بەتایبەتی لە پاش دامرکاندنی ئاگری شۆڕش و ڕاپەڕینەکانی کورد، لەو سەروبەندەدا گەل و نەتەوەکانی ژێر دەسەلأتی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی هەوڵی بەدەستهێنانی ڕزگارییان دەدا، بەلأم سەڵتەنەتی عوسمانی دەستی کردبە هەڵمەتێکی فراوانی گرتن و کوشتن و لەنێوبردن و دوورخستنەوەو سیاسەتی بەتورککردنی گەلانی تر؛ ئەمە سیمای هەرە دیاری ئەو قۆناغەبوو.

جگەرخوێن هێشتا تەمەنی نەگەیشتبووە پانزە ساڵی کە باوکی کۆچی دوایی کرد، پاش ساڵێك دایکیشی کۆچی دوایی کرد، ناچاربوو لەلای خوشکە گەورەکەیدا بژیت. لەوکاتەدا جگەلە شوانکاری هیچ کاروپیشەیەکی تری لە بەردەمدا نەبوو، بەلأم بە هۆی ئەو کارەوە چاوی بەشوێن و ناوچە هەرە دوورەکان کرایەوە، بۆ نموونە دەشتاییەکانی موش و سرهەد و ناوچەی سۆران و ڕەواندز و گەلێ شوێنی تر، بەلأم هەر زوو وازی لە شوانکاری هێناو ڕوویکردە یەکێك لەو قوتابخانە ئاینییانەی لەو سەردەمەدا باوبوون دوای ئەوەی بۆ ماوەی دەساڵ سەرقاڵی خوێندنی ئایین و ئەدەب و زمان و مێژووبوو،، توانای ئەوەی هەبوو وەك پیشەی پیاوی ئایین لە ناوچەو گوندە دوورەکان و لە سێنتەری شارەگەورەکاندا خەڵکی فێر بکات. جگەرخوێن بایەخی بەئەدەبی کلاسیکی کوردی دەدا و بەرهەمی شاعیرانی وەکو بابا تاهیری هەمەدانی و مەلای جزیری و ئەحمەدی خانی و پرتو هەکاری و نالی و زۆر ناوی دیکەی دەخوێندەوە، خوێندنەوەی شیعری ئەو شاعیرە نەمرانە بووە مایەی بارگای بونی هەست و خەیاڵی جگەرخوێن بە هەست و خەیاڵێکی شیعرییانە، بەتایبە تی پاش ئەوەی بیرو یادەوەریی تری بوو لە وێنەو بیرەوەری و توانای ئەدەبی کە خەمی نووسین و گوزارشتکردنی کێشەکانی لەلادا گەلاڵەبوو.

ڕووداو و ململانێ فیکری و ئایدیۆلۆژیەکانی ئەو سەردەمە جگەرخوێنیان بەرەو خوێندنەوەی ئەوژم و ئایدیۆلۆژیا باوەکانی ئەو کاتە برد، لەوانە ئایدیۆلۆژیای مارکسیزم، بەتایبەتی لە دوای تێکەڵبونی هێماو ڕەگەزە فیوداڵی و ئاینیەکان لەگەڵ کەمالیزمدا- واتە کەمال ئەتاتورك- کەبووە هۆی لاوازکردنی بونیادی کۆمەلأیەتی و کولتوری و سیاسی لەسەر حیسابی خواست و هیواکانی گەلی کوردو گەلانی تری ناوچەکە. ئەمە دوای ئەوەی پەیمانی(سیڤەر) کە لە ساڵی1920دا مۆرکرا هەڵوەشێنرایەوەو لەبری ئەوە پەیمانی(لۆزان) لە ساڵی1923دا مۆرکراو لەوێدا خواست و هیوای هەموو گەلانی غەیرە تورکی فەرامۆشکرد.

دوای ئەوەی شۆڕش و ڕاپەڕینەکانی گەلانیان بە ئاگرو ئاسن خامۆش کرد، جگەرخوێن لەگەڵ ژمارەیەکی زۆری کوردی تردا وڵاتیان جێهێشت و ڕوویانکردە دوورگەی سوریا و لە(عامودا) گیرسانەوە. ئەگەرچی جگەرخوێن لە شۆڕشی شێخ سەعیدی پیراندا بەشداریی کردووە، بەلأم دواتر بەلای شیعرو ڕۆشنبیریدا ڕۆیشتووە تا لە ڕێگەی ئەدەبەوە گوزارشت لە دۆخەکە بکات و ڕەخنەیەکی توند ئاڕاستەی هێما ئایینی و فیوداڵیتیەکان بکات وەك تۆڵەسەندنەوەیەك لەکارە دزێوەکانیان.

لە پێشەکیی یەکەم دیوانی جگەرخوێندا کە لەسەرەتای سییەکاندا بەناونیشانی (پشکۆ و پیت) لەدیمەشق چاپکرا، ڕۆژنامەنوس و زمانزانی پێشکەوتنخواز جەلادەت بەدرخان هەندێ لەو شتانە

دەگێڕێتەوە کە لەوکاتەدا لەنێوان جگەرخوێن و هەندێ لە پیاوانی فیودالی و ئاینیدا هەبوو بەتایبەتی(حاجو ئاغا)ی دەرەبەگ، جگەرخوێن پێیوتووە:"تۆ ئەتوانیت بەشمشێرە تیژەکەت لەناومانبەریت، بەڵام تەنها دین و دیانەت دووربخەرەوە".

ئەو هەڵوێست و رەخنە توندانەی جگەرخوێن لە رەگە زو هێماکانی کۆنەپەرستی و فیودالی، بنکەیەکی جەماوەریی فراوانی بۆ دروستکرد، ئەو بارودۆخە جگەرخوێنی بەرەو پەیوەندیکردن بە حیزبی(خۆیبون) برد کە لە ساڵی1927 لە لوبنان دامەزرا، حیزبی خۆیبون لەلایەن ئەم کەسایەتییە کوردییانەوە دامەزراوە: (جەنەراڵ ئیحسان نوری وبلەچ شێرکۆ و جەلادەت بەدرخان و کامەران بەدرخان و قەدری جان و نورەدین زازا و حەسەن هوشیار و گریگۆر مادویان و زۆری تریش) ئەم رێکخراوە چەندین چالاکیی رۆشنبیریی ئەنجام داوەو بزوتنەوەیەکی فیکری و رۆشنبیریی بەرفراوانی فەراهەم کرد، چەندین گۆڤار و رۆژنامەیان دەرکرد، لەوانە: گۆڤاری(هاوار) لە دیمەشق، رۆژنامەی(رۆژا نوێ) لەبەیروت، بە هەردوو زمانی کوردی و فەرەنسی بابەتەکانیان بلاودەکردەوە، ئەمە رێگەی بۆ جگەرخوێن کردەوە دەست بە نووسین و بلاوکردنەوە بکات، لە ساڵی 1931دا(یانەی رۆشنبیری لە عامودا)ی کردەوە و ژمارەیەک لەناوە دیارەکانی ئەدەبی و رۆشنبیریی کوردی لە دەوری خۆی کۆکردەوە وەکو نایف حەسۆ و مەلا بالۆ و رەشید کورد وهی تر.

جگەرخوێن توانایەکی وەهای پەیداکرد کە بتوانێ هەنگاوێکی ناوازە لە پێشخستنی ئەدەبی کوردیدا بخوڵقێنێ بەوەی کە ئەدەب و شیعرو هونەری هێنایە ناو ژیانی کۆمەڵایەتی و سیاسی و فیکرییەوە، واتە ئەدەب و رۆشنبیریی لەچینەکانی خوارەوەی کۆمەڵگا نزیک خستەوەو رەهەندێکی مرۆڤانەی پێبەخشی. شیعری نەک تەنها بۆ خواستەکانی گەلی کوردنووسی، بەڵکو بۆ گەلانی تری ئازادیخوازیش نووسی بۆ نموونە فەلەستین و ڤێتنام و جەزائیر و کوباو ئەنگۆلا و رەش پێستە ئەمریکیەکان، لەکۆتایی ساڵانی چلەکانی سەدەی بیستەمدا جگەرخوێن یەکێک بوو لە دامەزرێنەرانی بزوتنەوەیەکی سیاسی کاریگەر لە سوریا، لە کۆتایی پەنجاکانیشدا دەچێتە بەغدا و لەوێ لە کۆلیژی ئادابی زانکۆی بەغدا-بەشی کوردی- وەکو مامۆستایەک دەرس دەڵێتەوە، بەڵام زۆری لێنامێنێتەوە و لە سەرەتای شەستەکاندا دەگەرێتەوە بۆ دیمەشق و لەوێ رووبەرووی بریارێک دەبێتەوە کە بەپێی ئەو بریارە هەموو حزب و کۆمەڵەکان دادەخرێن، کاتێکیش جگەرخوێن ئەو بریارە رەت دەکاتەوە، دەسەلاتدارانی سوریا دەیگرن و دەیخەنە زیندانەوە لەتەک عوسمان سەبری و رەشید حەمۆ و نورەدین زازا و عەلی خواجە کە ئەمەی دواییان چاپخانەکەی بەرێوەدەبردو پاشان لە ژێر ئەشکەنجەدا گیانی سپارد.

سەرباری لاوازیی جوڵانەوەی سیاسی و رۆشنبیری، بەڵام جگەرخوێن درێژەی بە نووسین و تێکۆشان داوە، گۆڤارێکی بەناونیشانی(گولستان) دەرکرد کە بەچەندین ناوی جیاجیا بابەتی لەبواری ئەدەب و شیعرو وەرگێران و فۆلکلۆر و کەلەپوری میللیدا بلاوکردەوە. لە سەرەتای حەفتاکانیشدا چووە بەیروت و لەوێ گرنگترین دیوانە شیعرییەکانی خۆی بەچاپ گەیاند بەناونیشانی (من کێم؟)، پاشان داستانی(سالار و میدیا)ی چاپکرد. لەکاتی شەری لوبنانیشدا جگەرخوێن بەرەو سوید رۆیشت تالەوێدا ژیان بەسەربەرێت، بێگومان لەوڵاتی سویدیشدا چالاکی بەرفراوانی ئەنجامداو ئێستگەیەکی رادێویی بە زمانی کوردی دامەزراند، هەروەها دەستیکرد بە دەرکردنی رۆژنامەی(رۆژا نوێ) کە لەکۆتایی سییەکانەوە تاناوەراستی چلەکان جەلادەت بەدرخان لە بەیروت دەریکرد.

جگەرخوێن، لە سوید هەشت کۆمەڵە شیعری خۆی بەچاپ گەیاند، لەوانە(هێڤی) و(رۆناک) و(زندا ئاڤێستا) جگە لە چواربەرگی کتێبێکی مێژوویی و بیۆگرافیای خۆی لە سێ بەرگدا و هەروەها کتێبێکی قەبە و گەورە کە بابەتی فۆلکلۆری تیادا کۆکردبووەوە.

لەپاریس لەگەڵ پرۆفیسۆر کەندال نزان بەشداریی لە دامەزراندنی(ئەنیستیتۆی کورد لە پاریس) کردووە کە جگە لەمان هەریەک لە یلماز گۆنای و همرش رەشۆ و مەحمود باکسی و هیتر بەشداربوون لە دامەزراندنی ئەو ئەنیستیتۆیەدا. لەرۆژی22ی تشرینی یەکەمی ساڵی1984دا کۆچی دواییکرد، بەرلە مردنی، کەسوکاری ئاگادارکردبوو کە لە باخچەی ماڵەکەی خۆیدا لە شاری (قامیشلی) بنێژرێت. بەفەرمانی سەرۆکی کۆچکردووی سوریە حافز ئەسەد، لاشەی جگەرخوێن بە فرۆکەیەکی تایبەتی گواسترایەوە بۆ قامیشلی، نزیکەی نیوملێون کەس بەدوای تەرمەکەیەوەبوون.

چەندین گۆرانی بێژی ناوداری کورد هەندێ لە شیعرەکانی جگەرخوێنیان کردووە بە سروودو گۆرانی، لەوانە شڤان پەروەر و جوان حاجۆ، شیعرەکانیشی بۆ چەندین زمانی جیهانی وەرگێردراون بۆ نموونە رۆجی لیسکۆی فەرە نسی هەندێ لە شیعرەکانی کردوون بە فەرەنسی و ڤلادیمێر رودرنیکۆ کردوونی بە رووسی. دواجار بەم وتەیەی پرۆفیسۆر قەناتی کوردۆ کۆتایی بە نوسینەکەمان ئەهێنین کە دەڵێت:"مافی ئەوەمان هەیە بەختەوەربین چونکە شاعیرێکی مەزن و پێشکەوتنخوازو دیموکراسی لە کوردستان هاتۆتە دەرێ".

جگەرخوێن • لە نەوەدەیسالی نوێی کوردیدا!

کەریم چولی

مێژووی ئەدەبیاتی کوردی مێژوویەکی پرشنگدارە، ئەگەرچی دەتوانین شانازی بە گشت لایەنەکانی مێژوومانەوە بکەین، بەڵام بێگومان ئەدەبیاتی کورد لە جۆشدانی هەستی نەتەوایەتیو دیاریکردنی هەڵەو جوانییەکانی سەردەمانی رابردوو، پیشاندانی رێگای راستو دروست بۆ داهاتوو، بە سەر لاپەڕەکانی مێژووی ئەدەبی کوردییەوە دیارە.

یەکێك لە کەڵە پیاوانی مێژووی ئەدەبیاتی کورد کە خزمەتێکی زۆری بە هەستی نەتەوایەتیو زمانو کلتوری گەلەکەی کردووە، هۆزانڤانو زمانزانی کورد، مامۆستا "جگەر خوێن"ی نەمرە.

جگەر خوێن.. لە سەردەمێکدا لەدایك دەبێتو چاو بە خاكو نیشتمانەکەیدا هەڵدەهێنێت کە دەمێك بوو وڵاتەکەی لە نێوان هەردوو ئیمپراتۆریەتی سەفەویو ئوسمانیدا کرابوو بە دوو پارچەوە، لەو کاتەداو لە ساڵی "1903" لە گوندی "حەساری" کە ئێستا سەر بە رۆژئاوای کوردستانە، لە نێو بنەماڵەیەکی هەژارو نەداری گوندنشین دا لەدایك دەبێتو ناوی لێدەنرێ "شێخ موس".

سەرەتای منداڵیو دەستپێکردنی ژیانی "جگەر خوێن" وەکو زۆربەی منداڵانی ئەو سەردەمەی کوردستان بە کوێرەوەرییو ناخۆشیی دەستپێدەکات، هێشتا لە تەمەنی منداڵیدا دەبێت کە جەنگی جیهانیی دەستی پێکردو ئیمپراتۆریەتی ئوسمانی کە داگیرکەری بەشی هەرە گەورەی کوردستان بوو، بووە بەشێك لە جەنگەکەو ئیتر باری ژیانو گوزەرانی خەڵکی کوردستانیش روو بە رووی سەختیەکی گران بووەوە، لە هەمان کاتدا شۆڕشو راپەڕینەکانی کوردیش بۆ سەربەخۆییو پێکهێنانی دەوڵەتی کوردی کاریگەرییەکی زۆریان لە "جگەر خوێن "کردو هەر لە سەرەتای منداڵییەوە هەستی بە چەوساندنەوەی گەلەکەی کرد.

(جگەرخوێن) سەبارەت بە ژیانی خۆی دەڵێت: "سێ جار ماڵمان وێرانو تاڵان کراوە لە ساڵی "1918"دا باوکم کۆچی دوایی کردو پاش ماوەیەکی کەم دایکیشم کۆچی دوایی کرد". لە دوای مردنی دایكو باوکی ماوەیەك لە ماڵی "مەلا خەلیل"ی برای دەمێنێتەوەو پاشان دەچێتە ماڵی خوشکە گەورەکەی لە شارۆچکەی "ئامودێ" بە بێکەسیو بە ناچاریی لە تەمەنی "15" ساڵیدا "جگەر خوێن" روو لە مزگەوتەکانی ناوچەکە دەکاتو دەبێتە فەقێو دەست بەخوێندنی قورئانو کتێبە ئاینییەکانی تر دەکات.

جگەرخوێن، خۆی لەو بارەیەوە دەڵێ: "هەندێك برادەری فەقێ-م هەبوون ژیانیان زۆر بە باشی دەچووەسەر و خەڵکی رێزیان لێدەگرتنو خواردنی چاکیان دەستدەکەوت، داوایان لە منیش کرد دەست بە فەقێیەتیو خوێندن بکەم، بۆیە لە سەر داوای ئەوان رووم لە مزگەوتەکانو فەقێیەتی کردو توانیم سەرکەوتوو بم".

بەم شێوەیە (جگەرخوێن) دەستدەداتە خوێندن و هەر لە ناو حوجرەی مزگەوتەکاندا جگە لە کتێبە ئاینییەکان ئاشنای هۆزانەکانی (ئەحمەدی خانی)و (مەلای جزیری)و (فەقێ تەیران)و (حەریری)و (پەرتوی هەکاری)و چەندین هۆزانڤانی تر دەبێت و دەست بە خوێندنەوەیان دەکات، بە تایبەتی مەم و زین-ی ئەحمەدی خانی و شیعرەکانی (مەلای جزیری) کاریگەریی زۆری لە سەر دادەنێن، بۆیە لە بری بەردەوامبوونی لەسەر خوێندنەوەی کتێبی ئایینیو کاری مەلایەتیو وتاربێژیی مزگەوتەکان، دەستدەداتە خوێندنەوەی ئەدەبیاتو زمانی کوردیو بە سەلیقەو لێهاتوویی خۆی دەبێتە بلیمەتێکی ئەم بوارەو دەست بە نووسینی هۆزانو چیرۆكو مێژوو دەکات، ئەگەرچی سەرەتا بۆ گوزەرانی ژیانی رۆژانەی "جگەر خوێن" ماوەی (8) ساڵ لە گوندەکانی ناوچەی جزیرەو ماردین دەبێتە مەلاو لە دوای دابەشکردنی دووەمی کوردستان گوندەکەی "جگەر خوێن " بەر کوردستانی سوریا دەکەوێت، کە سەر بە شارۆچکەی "ئامودێ" بوو هەر لەوێ لە ساڵی 1927 جگەر خوێن ژیانی هاوسەری پێکدەهێنێ.

(جگەرخوێن) لە هۆنینەوەی هۆزاندا رێچکەی پێچەوانەی پەسندی بەژنو باڵا ئەگریجەی خاو، دەگرێتەبەرو بەوپەڕی هەستی نەتەوایەتیو نیشتیمانپەروەرییەوە ئەسپی خۆی تاودەدات، بۆیە دێت و بە (کیمە ئەز) دەستپێدەکاتو پڕ بە دڵ هاواردەکات رەچەڵەکی کورد ئارییە. ئەو پرسیارە لە خۆی دەکات ئێمەی کورد بۆچی وڵاتێکی سەربەخۆمان نەبێت؟ چونکە (جگەرخوێن) لە هیچ روویەکەوە گەلەکەی خۆی لە گشت روویەکەوە لەگەلانی تر بە کەمتر نەزانیوە. روو لە رۆڵەکانی گەلەکەی دەکاتو دەڵێ: (هەرنەپێش دەور دەوریا مەیە) واتە بۆ راپەڕین و بەرخۆدان بانگدێرییان دەکات و دەڵێ: بە فیداکاری و قوربانی ئێمە نەبێت هەرگیز ئەم وڵاتە رزگاری نابێت.

جگەرخوێن (10) دیوانی شیعری نووسیوەو بەشی هەرەزۆری شیعرەکانی نیشتیمان پەروەریین‌و بەشەکەی تریشی باسی سروشت و جوانی کوردستان دەکەن.

جگەرخوێن.. توانیویەتی بە هەردوو دیالێکتی کرمانجی (سەروو)و (خواروو) شیعر بنووسێت، ئەگەرچی بەداخەوە تا ئێستا لێکۆڵینەوەی پێویست لەم بوارەدا نەکراوە، کە دەکرێت بڵێین بە ڕاستی جگەرخوێن شارەزای زمانی کوردی بووە، نەك شارەزای دیالێکتی ناوچەیەکی دیاریکراو، بۆیە توانیویەتی بە هەردوو شێوەزاری کرمانجی شیعر بنووسێت، جگە لە شیعر (جگەرخوێن) چیرۆك و بەرهەمێکی بەپێزی بە ناوی (مێژووی کورد) لە سەر مێژووی کوردستان و شۆڕشەکانی کورد نووسیوە، هەروەها دەستوری زمانی کوردی نووسیوە کە پیتە لاتینییەکانی بەکارهێناوەو ئەم بەرهەمەش یەکێکە لە بەرهەمە نایابەکانی جگەرخوێن.

سەرەتای دەستپێکردنی شۆڕشی ئەیلول، جگەر خوێن بەشداری لە شۆڕش دا کردووە، ئەندامێکی کاراو لێهاتووی (کۆڕی زانیاریی کورد) بووەو ماوەیەك لە زانکۆی بەغدا دەبێتە مامۆستای زمانی کوردی‌و چەندین مامۆستا لە سەر دەستی ئەو فێری زمانی کوردی بوون.

لە دوای شکستی ساڵی 1975 "جگەر خوێن" دەگەڕێتەوە سەر زێدی باب‌و باپیرانی لە "ئامودێ" بەڵام دەسەڵاتدارانی سوریا فشاری زۆر دەخەنە سەری‌و ناچار دەبێ ساڵی 1977 بچێتە لوبنان‌و پاشان لە ساڵی 1979 دەچێتە وڵاتی "سوید"و لە شاری "ستوکهوڵم" نیشتەجێ دەبێت تاوەکو لە ڕۆژی 1984/10/22 هەر لە پایتەختی وڵاتی "سوید" کۆچی دوایی دەکات‌و لە سەر وەسیەتی خۆی تەرمە پیرۆزەکەی دەگەڕێننەوە کوردستانی سوریاو لە ناو حەوشەی ماڵەکەی خۆیدا بە خاك دەسپێردرێت.

روناكبيرێ كوردپەروەر جگەرخوێن

ژین و ژیار

شەوكەت تاهر سندی

نڤێسین و لێكولێن ل سەر رۆناكبیرەك مینا سەیدا جگەرخوین بابەتەك مەزنە و بەرفرەهە، رێكەك سەخت و درێژە، كاروانیەك خودان سەبر و ئارام و بێهن فرەهـ بو دڤێت، بارەك ئێكجار گرانە دوو ملێن پیلای بو دڤێن، خوەندنگەهەكە شاگردەك ژیر و هشیار ژێرا دڤێت، چیایەك بلندە ئلهویەك نێچیرڤان بو دڤێت بگەهت كومتا وی، دەریایەك مەزنە، مەلەڤانێن دەریا دڤێت هەبن تاكو بشێن بگەهن دور و ئەلماسێن وێ، شورەشەكە ئایدیۆلۆجیا وێ ژ هزرا نەتەوەیا خانی یە، پەیڤێن وێ سەركێشێ رەوشەنبیریا نیڤا دووێ ژ چەرخێ بیستێ بوون.

سوختەك مینا من ل دەستپێكا ئەلف و بێ یا كوردی، زەحمەتە بشێت ل بەرامبەری ڤی شاسواری راوەستت و ل دیوانا وی بپەیڤیت.

ژین و ژیار:

ناڤت سەیدایێ جەگەرخوین شێخ مووسە، كورێ حەسەن كورێ محەمەد كورێ عەلی. ناڤێ دەیكا وی فاتمایە، ل سالا1903ز ل گوندێ حەساری ژ دایك بوویە و چاڤ گەشكرنە ل ڤێ جیهانێ مینا سەیدا دبێژت:

سالا هزار و نەهسەد و سێ ئەز هاتم دونیاێ
بناڤێ سلطان شێخ مووس ئەز چێبوومە ژ داێ

هێشتا شێخ مووس زارۆك بوو، ل پێشیێ بابێ وی ژڤێ جیهانا خاپینوك بەر ب بەهشتا پان و درێژ رەبەندێ خوە ئاژوتی یە. پاشی سالەكێ دەیكا وی یاخودێ ناس مێهڤان داری ل بابێ وی كریە و گەهشتی یە رەبەندێ وی.

شێخ مووس ل ڤێ جیهانێ سێوی و بەلنگاز وبێ خوەی و خودان مایە مینا دبێژت:

دیا من ئا بەلنگاز پێنجی سالی دلۆڤان
سالەك پشتی باڤێ من ئەو ژی ل وی بوو مێهڤان

شێخ مووس ژ دەیك و بابێن خوە خوهەك بناڤێ ئاسیا و برایەك بناڤێ خەلیل هەبوون. پشتی شێخ مووس مایە سێوی ژ نەچاری دچیت جەم برایێ خوە مەلا خلیل، لێ ژبەر دەست نەخوەشی و زۆرداریا ژن برا خوە نەشیایە ل جەم برایێ خوە دوم بكە. مینا دبێژت:

برایێ من ئێ نیڤ مەلا ژ عالەما رۆحانی
راست و درست چ بێژم ئەو تشتەكی نزانی

...

وی پیرەكا خوە ئانی بێ وژدان و بێ مەژی
ب گوتنێن خوە ئێن چورس، ئەو من بێ دەرد دكوژی

لەوا شێخ مووس نەچار دبە دچیت جەم خوها خوە ئاسیا خوها وی ئەو شاندیە جەم پەز، بوویە شڤان مینا سەیدا دبێژت:

خوەشكا من ئا خوەندەوار بێ ئینساف و بێ وژدان
ئەز رەڤیام هاتم جەم، وێ ژی ئەز كرمە شڤان

چ ل جەم برایێ خوە یان ل جەم خویشكا خوە، شێخ مووس عەزابەك مەزن دبێنە كەتیە ژیانەك سەخت و دژوار زارۆكی و خورتیا خوە هەمی ب هەژاری دەربەدەری، شڤانی بوراندیە، مینا سەیدا دبێژت:

گەهـ ل ڤر و گەهـ ل وێ من ئەزابەك مەزن خوار
یا الله و یا خودێ پاشێ بوومە خوەندەوار

سەیدایێ كوردپەروەر رێزدار جەلادەت بەدرخان دبێژی: "لێ شێخ مووس د كوراهیا دلێ وی دە ئاگرەك مووقەدەس ڤێدكەت ڤیما خوە ب ڤێ ژینێ نەد ئانی، مووقەدەس ڤێدكەت ڤیما خوە ب ڤێ ژینێ نەد ئانی، ژ نك خوها خوەژێ ب شاش درەڤی و گوند گوند ل مەدەرسا و خوەندنگەها دگەریا گەلەك نەكەتن ناڤێ ئەو شێخ مووسێ سێوی و شڤان بو فەقەهـ و شێخ مووس چاڤێ خوە ل دنیا زانستی ڤەكر".

-مینا سەیدا دبێژت:

ژینا من یا كەڤنارە ئێدی هاتە گوهارتن
تەڤ خوەش و زانە بوون حەفت هەشت سالە هن ب هن

شێخ مووس د خوەندنا خوەدا، فەقەهەك ژیر و سەركەتی بوو، هوشمەند و روناكبیر بوویە، خودان مێشكەك زانستی بوو لەوا سەیدایێن وی ژێ دمانە حێبەتی ب دەهـ سالان خواندنا خوە هەوكریە، خواندنا خوە یا دوایی ل جەم سەیدا عبیدالله ڤەتاند، ژ بەركو شێخی وی ل وێ ناڤێ دەچو رەحمەتێ ئیجازا خوە ل نك برایێ وی مەلا فتح الله ستاند.

شێخ مووس مینا فەقەهێن دەمێ خوە ل دویڤ خواندن و زانینێ گوند ب گوند گەرایە گەلەك نەخوەش و زەحمەت خواریە، ل كوردستانا باكۆر و باشۆر تەڤ گەرایە و هاتیە عیراقێ و ئیرانێ مینا دبێژت:

پاشی چوومە عیراقێ ژ وێ ئەز چوومە
ئیرانێ هەچی كەسێ ب دیما ژمن دمانە حەیران

پشتی سەیدا ناسناما خوە یا خواندنێ ب سەر بلندی وەرگرتی ل سالا1927ز دا نیڤا دینێ خوە ژ حەسارێ ژ خوەرا دئینە.. مینا دبێژت:

من ئیجازا خوە ستاند ب سەربەستی و
مێرانی ژ نوو كەچا خالێ خوە ژ حەسارا خوە

ئانی ژبۆ ژین و ژیارا ژیانێ شێخ مووس ژ نەچاری دبە مەلا ل گوندێ حاسدا جلێن مەلا ل بەرخوە دكە، مینا دبێژت:

بووم مەلایێ حاسدا زۆر جبە پۆش و سەر
ب شاش

ژنوو ريا راست خوەش بوو سەر ژور و رێك و كاش

هەر ل ژيێ 21 سالى دە ئاگرێ كوردينيێ دكەڤە ناڤا جەرگ و جانێ سەيدا، ئەڤينا وەلات دكەڤە ناڤا خوينا وى خاسمە پشتى شورەشا شێخ سعيد كو سەيدا گەلەك پێ داخبار بووى مينا سەيدا دبێژت:

من دەست ب كوردیێ كر، پەيداكرم چەند مريد

ب خوەشخان و رەش بەلەك خاسما پشتى شێخ سعيد

ل ژيێ 24 سالى دە دەست ب ڤەهاندنا شعرا دكە، دبە رستەڤان، ناسناڤێ خوە د شعرێ دەدات ئانى جەگەرخوين چاخێ ئاگرێ كوردينيێ و ڤينا وەلات و دلداريا كوردستان د مێشكێ سەيدادا دكەلى و تيرێن كوردينيێ دلێ سەيدا يێ نازك بريندار دكرن پێش شورەشا شێخ سعيد ب چوار سالان مينا سەيدا دبێژت:

بەرى سالا رەحمەتى ب چار سالا دلبرين دشعرێ دە ناڤێ خوە من داتانى جەگەرخوين ل دەستپێكا سالێن 1930دا شێخ مووس دنێرە كو ئەڤ كەسێن بناڤ شێخ و مەلا دناڤ كوردا دا دورن ژ گوتنا خودێ و پێغەمبەرى(س) ئەو رێ و رێچكێن ئەو ل سەر دچن دورن ژ رەوشا ئوّل پەروەريا راست، ژبەر رەفتارێن وان يێن كرێت دناڤ كۆمەلێدا. سەيدا نەچار دبە جبە و شاشكێن خوە دادنت. بتوندى و دژوارى دژى كارێن وان يێن بەد و خراب رادوەستێت.

ديسا ب عەقلەك ڤەكرى و باوەرەك پيلاييى دبە دوژمنێ بەگ و ئاغايێن كوردا.

بێ ترس و شەرم و ڤەدى هێرش دبرن سەر وان، پاشێ سەيدا و چەند هەڤالێن خوە ژ ئاخا جزيرێ دوو گوند بۆ خوە ئاڤاكرن، دوور ژ ستەما بەگ و ئاغا، ناڤێ يەكێ كرن چێلەك، ناڤێ گوندێ دى كرن جەهەنەم، چكو ئەگەر مرۆڤ ل سەر ئاخا خوە ئازاد نەبە ژيانا مرۆڤ دبە دۆزەخ مينا سەيدا دبێژت:

من ژ ئاخا جزيرێ دوو گوند گرتن كول و غەم

ناڤێ يەكێ چێلەك بوو، ئێدى مەكر جەهەنەم

پاشێ ژ بەخت رەشيا وان، دوو بەندى و بێ تفاقى دكەڤە ناڤ خەلكێ گوند ژوێ سەيدا نەچار دبە دگەرت گوندێ ئامۆدێ.

ل سالا1933-1935 بسپورێ زمان و چاندا كوردى خەباتكەرێ بێ بەڤل سەيدا جەلادەت بەدرخان، ل شامێ كوڤارا هاوار دەرخست، سەيدايێ جەگەرخوێن بلبلێ ئێكێ بوو ئاواز و پەيڤ ژێرا كرين ديارى، ب دلشادى و بەختەوەرى پيرۆزيا كوڤارا هاوار و خودانێ وێ كريە داخواز ژ هەمى كوردا كريە كو ئەو پشتەڤان بن بۆ دەرچوّنا هاوارێ مينا سەيدا دبێژت:

هەزار جارى پيرۆز بتن ئەڤ هەوار

گەلەك خۆب و رندە وەكى گولزار

. . .

گولستانێ زارێ مەيە پر جوان

پەسنديدە كو من بەرێ وێ دخوار

ژبەر بسپوريا سەيدا د زمانێ ماكێدا، پايە بلنديا وى دهۆزانێ دە و دلسۆزيا وى بۆ چاندا كوردى سەيدا جەگەرخوين دبە ئێك ژ ئەندامێن كوڤارا هاوار و نڤيسەرەك بەردەوام مينا سەيدا دبێژت:

جەلادەت بەگ ب ناڤە، من ب شاهى

ڤەبوول كەردم، جەگەرخوين بوويە ئەندام

ل سالا1937ز(ناديا جوان كورد) ساز دكە دگەل چەند هەڤالێن مينا خوە دل شەوات كورد پەروەر لێ پشتى ماوەك كێم ئەڤ ناديە هاتەگرتن، ديسا ل سالا1937 ل ناحيا ئامۆدێ جەگەرخوين ژيۆ خۆرت و كەچێن كورد كورسا خواندن وز نڤێسينا زمانێ كوردى ڤەدكە.

ل سالا1942 جەگەرخوين دكەڤە ناڤ رێزێن كۆمەلا خويبوون لێ ڤيما وى ب وانژى نائێ. ل سالا1945 جەگەرخوين بۆ يەكەمين جار زمان و ئەدەب و كتێبخانا كوردى دەولەمدند دكەت ب چاپكرنا ديوانا يەكەم لە شامێ ب هاريكاريا كتێبخانا هاوار.

ل سالا1947 پرتوكا خوە(جيم و گولپەرى) چيرۆك چاپ كريە.

ل سالا1949 سەيدا دبە هەڤالێ پارتا كومانست، ژبەرڤێ رێكخستنێ توشى گرتن و لێدانەك زۆرمەزن دبە تا سالا1957 مايە دگەل ڤێ رێكخستنێ، ل ناڤبەينا سالێن رێكخستنا وى دگەل پارتا كومانست سەيدايێ جەگەرخوێن ديوانا خوەيا دوێ(سەورا ئازادى) ل سالا 1954 چاپكريە لەوا ئەڤ ديوانە يا پرە ژ هزروبيرێن كومانست..!

ل سالا1958 سەيدا جەگەرخوين ژ نوو ريا راست ل بەراهيا خوە دەبينت و دگەهت راستيێ ژ نوو بريارا خوە يا راست ددەت دبە هەڤالێن پارتا ديموكرات كورد ل سوريێ.

پشتى زڤرينا سەروەرێ كورد بارزانيێ نەمر بۆ وەلاتى ژ ئێكەتيا سوڤێت جاردى هيڤى و نومێد ل جەم زانا و رەوشەنبير و پ.م نويژەن بوونەڤە وەلات بۆ هێلينا كورد پەروەران، سەيدا جەگەرخوين مينا هەر كوردەك دلسۆز و دلبرين ژبۆ كوردايەتى ئەوژى دهێتە عيراقێ ل پێشى سەيدا بێت وەلاتى، ناڤ و دەنگێن وى ل كوردستانێ بەلاڤ ببو، خاسمە شعرێن وى يێن ديوانا يەكەم يێن نيشتمانى ببوون رێباز بۆ خورتێن كورد پەروەر، لەوا كوردێن عيراقێ رێز و ڤەدرگرتنەكا مەزن بو سەيدا جەگەرخوين گرتن مان صبرى بۆتانى دبێژت:"ل پێشيێ جەگەرخوين هات مووسل ل ئوتێلائێكى ئەرمەنى دنڤست چەكدارەك دگەل دا بوو، ژبۆ خزمەت و پاراستنا وى".

پاشى سەيدايێ جەگەرخوين بەر ب بەغدا پايتەخت چوويە، راستەرێ بەرێ خودايە ئێزگا كوردى، ل وێ دوو بەرنامە پێشكێش كرنە ئێك تاريخى بوو، يێ دى ئەدەبى بوو.

ل سالا1959 ل سەرەراێى خزمەتا سەيدا ل ئێزگێ كوردى، سەيدايێ جەگەرخوين دبە يەكەمين مامۆستا ل زانكوا بەغدا، بەشێ زمانێ كوردى كوليژا پەروەردێ، سەيدا دەرس ب شاگردێن كورد دايە، ژبەر رۆلێ سەيدا يێ زانستى ل كوليژێ زانكوا بەغدا دەستێ هاريكارێى پێشكێشى سەيدا كريە ژبو چاپكرنا سێ پرتوكێن وى يێن زانستى ئەوژى ئێك(ئاوا و دەستورا زمانێ كوردى) و يادى پرتۆكا (فەرهەنگا كوردى) جلدێ ئێكێ و دووێ بوون. كو ل سالێن1961-1962 چاپ بوونە، شاگردێن كورد زۆر مفا ژڤان پرتوكا وەرگرتنە و تا نهۆ گرنگترين ژێدەرن د پەرتۆكخانا

کوردیدا.

پشتی کو رژێما عیراقێ سۆز و پەیمانێن خوە بجە نەنینان بەرامبەر دۆزا مللەتێ کورد ل سالا 1961 ئلگرێ پیرۆزێ شورەشا ئیلونا مەزن دەستپێکر. ل سەرانسەری کوردستانێ ب سەرۆکاتیا سەرورێ مللەتێ کورد ئەمر مستەفا بارزانی گوڤەند جاردی ل چیاییێن کوردستانێ خوەش بوو.

ل سالا1962 رژێما عیراقێ سەیدایێ جەگەرخوێن دەستەسەرکر، پاشی ب دیلی داڤ رژێما سوریا. ژنوو سەیدا دکەڤە بەر ئەشکەنجە و لێدانێ و ئەخووشیا.

ل سالا 1969 سەیدا جاردی خوە دگەهینت ناڤ ریزێن شورەشا کوردی بابێ من بخوە دیتی یە ل بارەگایێ شەهیدێ ئەمر عیسی سوار ل ئەرمشتێ. ل سالا1973 سەیدا ژبەر ستەمکاریا رژێما سوری دچت لبنانێ ل ور دمینە تا سالا 1975. مینا سەیدا صبری بوتانی دگۆت خەلکێ چیایێ دروژ مینا شورەشگێر و خەباتکەرەک کورد پێشوازی لێ کریە، بها و ریزێن مەزن بۆ گرتن، تایبەتی بنەمالا سولتان پاشا ئەترەش.

سەیدایێ رێزدار جەگەرخوین ئەو فرسەت ل دەست ئەدایە ل وێرێ دیوانا خودیا ب ناڤ و دەنگ(کیمە ئەز) چاپ کریە، دەربارەی دەربەدەریا خوە سەیدا دبێژت:"دوژمنێ مللەتێ کورد دخوازن من ژ مللەت، یان مللەتێ کورد ژ من دوور بخن لێ هەو دکارن".

بەلێ سەیدا ل چ باروذوخ دا ژیابا دەربەدەر با هەژار با ل چ جهێ هەبا کورد و کوردستان و ئەڤینا مللەت و وەلات هەروهەر دناڤ دلێ وی یێ بریندارادا دژیا.

بەلێ چ ژ داد یان ژ بێداد سەیدا جەگەرخوین ئەچار دبە ل سالا 1979 ژ دۆزەخا وەلاتێن ناڤەراست بازدە ودچیت ناڤ وەلاتێ سوێد جهێ ئازادی و دیموکراتیێ بختەوەر دبە، ل وێرێ ئاکنجی دبیت.

ل سالێن1979-1984 سەیدایێ جەگەرخوین ژ ناڤ ریزێن دۆزەخا دوژمنێن وەلاتێ خوە دەردچە، دکەڤە زیندانا دەربەدەریێ.

ل دەربەدەریێ ژ نوو عشقا وەلات جان و جەگەرا سەیدا پاتنە، بیروباوەریێن وی ب دۆزا کوردی موکم تر بوونە، ژنوو سەیدا دکەڤە خەباتەک بێ راوەستان دگەل جەند هەڤالێن مینا خوە دلبرین و کوردپەروەر شورەشەک ئەدەبی رەوشەنبیری و کولتوری ل ئەورووپا سازکرن. ژوان ئەنیستیتوا کوردی ل پاریس.

ل سالا1983 جەگەرخوین دبە ئەندامێ ئەنیستیتوا کوردی ل ور سەیدا دیوانێن خوە (رۆناك) و(زەند ئاڤێستا) و(شەفەق) و(هیڤی) ل دەربەدەریێ چاپ کرنە و ژ مللەت و وەلات را کرنە دیاری.

دیسا سەیدا پێتر ژ(40) ئافراندنا ل پاش خوە هێلانە ژوان تاریخا کورد ب شەش جلدا تا نهۆ دوو بەرگ ژێ هاتنە چاپکرن یێن دی ژی ل ریزێ نە ل هیڤی یە دیتنا رۆژێ نە.

بەلێ ئەو دلێ مینا دەریا پر هیڤی و ئومێد تێدا دژیان مخابن ئەو ب کول و دەردێن خوەڤە چۆبن ئاخێ ل شەڤا21/22-10/1984.

رۆناکبیرێ مللەتێ کورد سەیدا جەگەرخوین دبە شەهیدێ ئێش و ئازارێن مللەتێ خوە، ل وەلاتێ دەربەدەریێ دوور ژ کوردستانەک ئازاد خاترا خوە خواست جۆ ئۆغرا خوە با پیرۆز. پشتی کو83 سال بوارندین دل بخوین و بریندار.

ل رۆژا 1984/11/2 هەمی کوردێن ئەورووپا و نوێنەرێن پارت و رێکخراوێن کوردی ل سوێد جەمیان و سلاڤا دوماهیێ ل سەیداکرن.

ل سەر داخوازا سەیدا جەنازێ وی ژ ئەورووپا بەر ب کوردستانا سوریێ ئانین. مللەتێ کورد ل سوریێ ب کچ و کور ب مەزن و زاروک ڤە ب هەمی چینێن مللەتی ڤە ب دەستەکێن گول و کولزار ڤە پێشوازیەك دل حەبین و مەزن و ب چاڤێن هێستر ڤە ل جەنازێ سەیدایێ مللەتێ کورد کرن. دروشمێ جەماوەرێ کورد ئەڤ بوو:"جەگەرخوین ئەمرە، جەگەرخوین نامرت".

ل سەر وەسیەتا سەیدا جەنازێ وی ل باغچێ مالا وی ل قامشلوا خستن دناڤ گورا وی یا پر گولاڤ دا.

داخواز ژ جەگەرخوین چ یە؟

هەر چەندە جەگەر بۆ کەزەب ب کارتێ"لێ حارا ب داخوازا دل ژێ کوردا بکارنینایە مینا گوتنا مە تو جان و جەگەرا منی" یانی جان و دلێ منی. پاشێ جەگەرخوین بوویە بەرزترین ناسناڤ بۆ هوزانڤانەك کورد.

سەیدا ب داخوازا دل بکارنینایە نە کەزەب، یانی دل بخوین، دل بریندار. ب خوە ب دوو رێنڤیسا دهێت نڤێسین:"جەگەرخوین- Cegerxwn "-"جگەرخوین- Cigerxwn

—ئەڤ ناڤێ پیرۆز سەیدا ژ دیوانا رۆناکبیرێ کوردپەروەر"ئەحمەدێ خانی" "مەم و زین" تا دێرین و ئاقدار وەرگرتیە ژ فەلسەفا ڤینا بژونا مەمۆ بۆ زینێ هاتیە دەمێ بەکرۆکا شەهەر ل دل جەبینا وان کری و هەردوو دلبریندار بوونە ژ بەر ڤینا خوە ب هیڤیا خوە شاد نەبووین.

سەیدا ژی دڤینا خوەدا بۆ وەلات مینا مەم و زین بوویە ژ ئەنجامێ ستەمکاریا ل سەر گەل و وەلات دلبرین بوویە و بوویە جەگەرخوین.

چمە سەیدا بوویە جەگەرخوین؟

خوێیایە کو هەتا نهۆ چەرخا فەلەکێ چەپ ل مە زڤریە، زۆرداریەك مەزن ل مە کریە، دگەل مە ب کەرب و کین بوویە، لەوا مللەتێ کورد ژیانەك بندەست و هەژار تا نهۆ بەهرا وی بوویە، ژ کێمترین مافێ خوە وەك ئەتەوە هاتیە بێ بەهر کرن ل ناڤ تەڤایا ئەتەوێن جیهانێ‌دا.

لەوا ئەم دشێین بێژن کو چەند ئەگەرێن گشتی و هندەك بۆیەرێن هۆڤاتی ب سەر مللەتێ کورد دا هاتنە، وژدانا سەیدا هەژاندنە و جان و دل لێ سوتنە ژ ئەنجامێ وی دلبرین بوویە، بوویە جەگەرخوێن!!

جا دابزانن ئەو ئەگەر و رویدان و بۆیەر چنە؟!

I. تەحلیا دەردێ ئەزانین و ئەخوەندەواری ل ناڤ مللەتێ کورد، ئەو ئێشا بوویە پەنجەشێر دناڤ مەدە، مینا سەیدا دبێژت:

أ. دەردێ مەیە خوەندن و زانین

خورتێن خوەندەڤان، تەڤ بوون جەگەرخوین

- - -

ب. ئەو کەسێ بێ خوەندن و ئەقل و زانین

ل رێزا کەرایە چ ب دین و چ بێ دین

...

ج- ئەز دخوینم دلبرین سەیدایێ من جەگەرخوین
خواندەوارم پەهلەوان، بژی بژی کوردستان

...

د- والله بووم جەگەرخوین ژ دەردێ کوردێ نەزان
هەرچی دبێژی کوردم، گوه بدن بەر مەقالی

2. ئەڤینا وەلات، دلداریا کوردستان، رندی و جوانیا وێ کەتیە جانێ سەیدا، چکو رۆمەت و سەربلندیا مرۆڤ گرێدایە ب ئازادیا ئاخا مرۆڤی ڤە، مینا دبێژت:

أ- وەلاتێ مەیە، خوەشە کوردستان
زۆزان و دەشتەم تەڤ باغ و بستان
ڤەنجە خرابە، وەلاتێ مەیە
ب مە پر خوەشە وەك باغێ ئیرەم

...

ب- بێ وەلات بێ خەلات ئەم چ نە کوردنو
بێ جڤات بێ خەبات ئەم چ نە کوردنو

...

بێ خەلیج و بێ فرات، بێ جزیر و بێ قەلات
بێ سەرا و بێ کەلات، ئەم چ نە کوردنو

...

ج- ئاگر ب کوردستانێ کەت لەورا دکت هازارە دل
سەد باغ و سەد بستانی کەت ما نەدی بلبل ژارە دل

3. زولم و زۆرداری و ستەمکاریا بەگ و ئاغا و داگیرکەرا ل سەر کورد و کوردستانێ، هۆڤاتی و تالان و وێرانکرنا گەل و وەلات و کارێن وان یێن بەد و خراب، مینا سەیدا دبێژت:

أ- زولی بێگانە دبینم وا ل خاکی توو دبی
شەهرەتێ داوە دعالم مەن جەگەرخوینێ تەمە

...

ب- ما ئەز نە ژبەر دەردێ وان بوومە جەگەرخوێن
ئەڤ دەردێ ل ناڤ کورد وەکی ژانە د جانە

...

ج- ئاغا و بەگان دەستێ ستم دانایە سەروان دخوازی
تالان کەر و دز و کەلەش و بێ سەر و پانە

4. ژ دەردێ وان کەسێن ب ناڤ شێخ و مەلا تەڤ دناڤ کوردادا، مینا سەیدا دبێژت:

أ- نفرینەکێ ژ یەزدان دکم توو بێژی ئامین
شێخ و مەلایێ کوردان بەلنگاز و گەدا بین

...

ب- دەستێ شێخ ماچی مەکن ئەو شێخ نە ڤوتبێ رازی یە
تاج و شەوکەت تەڤ خەباتە دەستێ سار و تازی یە

...

ج- والە بووم جەگەرخوین ژ دەردێ شێخ و سەیدا
ڤەلەم دگەل زمانم هەردەم ب ئاخ و نالین

5. دووبەندانێ ، کەرب و کین ژ هەڤ، بێ تفاقی، بێ سەروەری، بێ رێبەری، نە ئێك گرتن ل ناڤ جڤاکا مللەتێ کورد، مینا سەیدا دبێژت:

أ- یەکێتی دڤێ بەری هەر تشتی بۆ کورد
چ زازا و کورمانج چ کەلهۆر و لورە

...

ب- بێ یەکێتی ئەم دژین
لەورە ئەم بوون جەگەرخوین

...

ج- مللەتێ کورد هەر تنێ مایە ل دنێ بێ سەری
بەس یەکێتی تێدە نینە هەر عشیرەك سەد کەری

6. بندەستیا وەلات، بێ تاج و تەختیا کوردان، خاپاندا مللەتێ کورد ب دەستێ کولەداران، مینا سەیدا دبێژت:

أ- تە ئەم خاپاندن جڤاتا رەنگین
ژ دەستێ تە ئەم گشت بوویە غەمگین
نە ئەز ب تەنێ کورد تەڤ جەگەرخوین

..

ب- من دڤێت ئۆل و بەخت، من دڤێ پێشقەچوون
من دڤێت تاج و تەخت، من دڤێ سەرخوەبوون

..

ج- جەگەرخوین تم دبێژی سەربەستیێ دخوازی
دڤێ رە کریە گوری، مال و جانێ خوە وی تەڤ

7. ب گەشەبوونا تیرۆژا شورەشا شێخ سعید پیرانی هیڤیەك دکەڤە دلێ سەیدا.

ب ڤی رەنگی بوویە رەوشا مللەتێ کورد ب دەستێ ترکو، ئەوژی سێدارەدان و کوشتن و تالان و سوتن بوو، جا جاوا دلێ سەیدا برندار دل بخوین نەبت، لەوما گوتی یە:

والله بووم جەگەرخوین، دەردێ من پر گرانە
ژ هەردوو چاڤێ من خوین، وەك زاب و دجلە دەربوون

8. ل سالا 1925 بۆیەرەك(حادسە) هۆڤاتی و بەربەری روو ددت ل رۆژا جەژنا نەورۆزێ، ئەوژی رژێما بەربەری یا ڤاشی ل کوردستانا باکور ل بازێرێ ئامەد(47) خورت ژ کورێن مللەتێ کورد ل سێدارێ دان ل پێش چاڤێن مللەتی ب ئاشکرایی، ئەڤێ رویدانا هۆڤانە جاردی دلێ سەیدا بریندار کریە.

ب سووند و سۆز و پەیمان رابوون دگەل ڤی شاهی
ب دەنگ و تیر و هالان، نێرش دەبنە ترکو

لێ مخابن جاردی هیڤی یا دلێ سەیدا شین نەبوو، پشتی دوو سال ژ داستانێن ڤارەمانی و مێرانی، دوژمنا ئەڤ ڤارەمانە و چەند مێرخاسێن هەڤالی وی دیل دکە پاشی شێخ سعید و هەڤالێن وی ل سێدارێ دان، ئەڤ روودانا نە مرۆڤانە داخەك دی دخت دلێ سەیدا مینا دبێژت.

وان شێخ سعید ئەفەندی گرتن، د جەژنە رۆژێ
گەلەك مەزن دگەل وی خستن شەریتێ یارو

پاشی لەشکرێ ترکو دکەڤە کوژتنا پیروکال و ژن و زارویێن کوردا، بێ ئینساف و بێ وژدان وان دکوژی مینا سەیدا دبێژێ:

گازی دکن یەزدانی یارەب خودێ تو زانی
ئەم مانە زارۆ مەحرۆم، بێ مال و مێر و زارۆ

9. پشتی شورەشا شێخ سەعیدێ بەهشتی ب سالەکێ، حاجۆ ئاغا ل سالا 1926 ز لەپ

هەلانینەك بچووك چێكر، دژی رژێما تورانی و زورداریا وان ل سەر مللەتێ كورد، دیسا لەشكرێ تركو ل گوندێ(نالقەمش) د حەوشا ئاغێ دە(2432) كورد ژن و مێرزار و مەزن پیرو كال كومكرن هەمی كوشتن و ئاگر بەردانێ.

سەیدایێ جەگەرخوێن دبێژت:"من ب چاڤێ سەرێ خوە ژنەك دی كو هەر بتنێ ژبەر سنگوا پارستی مابوو، لێ خوین ژ پشتا وێ دهات".

هۆزانا دل شەوات و دلبرین بناڤێ(پیرا تورێ) پێ ڤەهاندیە و دبێژت:

هلكشیمە چوومە ژورێ هەردوو رەخ من بەند و رەز

من دی پیرەك تێ ژ تۆرێ كەر د بەردە تێ ب لەز

--

هاتە نێزیك رۆژ بخێرەك داو وەك من دل ب خەم

پیرە پیر بوو پۆر-سپی بوو- تاڤی رەش بوو روو گەوەز

--

من ژ پیرێ خوەش د پرسی ئەی مەتێ تو ژ كووڤە تێ

گو ژ سێرتێ دچمە بێرتی، خوینا رۆمێ مە ئەز

--

خان و ئەیوان كرنە وێران مێر و ژن سەر ژێكرن

من گو پیرێ ڤەی تو كوردی؟ چوویە تلیێن خوە ب گەز

--

بەلكی بەندا رەز ب گوە بت، دەنگێ خوە پر هلمەكە

پر دترسم ئەز ژ دەردێ سنگوویێ رۆما تەرەس

گەلۆ چاوا ب ڤان رودانێن هۆڤاتی ل سەر مللەتێ كورد جان و جەگەرا سەیدا نەسۆژت و جەرگ و مێلاك لێ نەحەلن.

10- ژین و ژیانا سەیدا بخوە ژینا بێ دایی و باب ژینا ب ئێتیم سێوی، هەژاری و بەلنگازی، بێ خودانی، دەربەدەری، رێنجیەری، شڤانی، پالەی، ژینەك دلبرین و دل بخەمە، تاكو گەهشتیە ژیانەك تەحل و تال، خوە دناڤ مرۆڤادا وەك شێتا دبینیت مینا دبێژت:

چما راستی دبێژم ل ناڤ دینا بوومە دین

هەتا بمرم ژ نوو ڤە خەلك تێ بێژن جەگەرخوین

ژڤان ئەگەر و بویەرێن حێبەتی و هۆڤاری تەحلاتیا ژیانێ شێخ مووسێ حەساری ناڤێ خوەو ناسناڤێ خوە د هۆزان و دیوانێن خوەدا كریە(جەگەرخوین) یانی دل بریندارێ كورد و كوردستان دلشەواتێ وەلات و مللەت.

سەرچاوە: گۆڤاری(پەیڤ)، ژمارە(22)، گۆڤاری یەكێتی نوسەرانی كورد لقی دهۆك

او ئو دەستورا زمانی کوردی

جگەرخوێن

ئاخافتن(کلام)

. ئاخاڤتن: (٣) پەرچەیە:

١. سادە

. ئاخاڤتنا سادە ئەوە کۆ ژ پەیڤەکە سادە پێکبیٚ. وەك:

. بارام چو. فەرهاد هات.

. شێرین نان خوار. نەسرین نان دخوی...

دڤردە:– ئاخاڤتن سادەیە. ژبەرکۆ هەر تەنیٚ ژ پەیڤەکە سادە پێك هاتییە.

٢. تیکەلٚ:

. ئاخاڤتنا تێکەلٚ ئەوە کۆ ژ چەند گۆتن و پەیڤا تێکەلٚ دبی وەك:

. روستەم بفرۆکە ژ ئەربیل هاتە مال.

دڤردە:. ئاخاڤتن تێکەلٚە. ژ چەند پەیڤا پێك هاتییە وەك:

. روستەم

. بفرۆکە

. ژ ئەربیل

. هاتە، مال....

روستەم دەستپێکە. هات سالۆخە. ئەڤیٚ هەمی خوەپێگرن.

٣. ریزە:

. رێزە ئەوە کۆ ژ چەند پەیڤێن خوە سەر بئالیکاریا تیپا پێوەند گهابن هەڤ. وەك:

. یارام نان دخوی ئو فەرهاد دکەنی ئو شێرین تەشییٚ درێسی

دڤردە:. چەند پەیڤێن سەرب خوە بئالیکاریا تیپا پێوەند رێز بئونە:

. بارام نان دخوی

. فەرهاد دکەنی

. شێرین تەشییٚ درێسی...

پەیڤ - الجملة

- پەیڤ ئەو چەند گۆتنیٚ کۆ دورستە مرۆڤ ل داویا وان راوەستی، ژ بەرکۆ داخوازیٚ پێك تێنن. وەك:

بارام چۆ زاخۆ

فەرهاد سوار بو

شێرین هاتە مال

نەسرین گەور و بۆزە...

دڤان چەند پەیڤا دە دورستە کۆ مرۆڤ ل داویا وان راوەستی ژ بەرکۆ داخواز پێك هاتییە.

. ژڤان چەند پەیڤا رەتیٚ گۆتن پەیڤێن تەکوز.

. پەیڤا نەتەکوز ئەوە کۆ نە دورستە مرۆڤ ل داویا ویٚ راوەستی ژ بەر کۆ داخواز نەپێك هاتییە. وەك:

بارامیٚ سۆر...

شێرینا چاڤ بەلەك....

ژبەرکۆ داخواز پێك نەهاتییە. سالۆخ دپەیڤیٚ دەکێمە نکارن بێژن:

. ئەڤ پەیڤ تەکوزن ئو نکارن لەداویا وان راوەستن.

. ژ بەرکۆ دپەیڤیٚ دەدو پەرچیٚ بنیادی هەنە کۆ بیٚ وان پەیڤ تەکوز نابی:

١. دەستپێکراو...

٢. سالۆخ

چاواکۆ دپەیڤیٚدە، هن پەرچەیٚ دی ژی هەنە کۆ نەبنیادی نە لیٚ خوە پێگرتینە.

ژبۆ ڤی ئاوای گەرەکە ئەم پەیڤیٚ دور و درێژ ژهەڤ ڤەوەژێرن:

١. دەستپییکراو:

دەستپێکراو. ئەو پەرچە ناڤە کۆ هەردەم گەرەکە دپێشیا پەیڤیٚ دە ژیٚ بیٚ سالۆخدان. وەك:

بارام	نان	خوار	
بارام	نان	خواریە	
بارام	نان	دخوار	
بارام	نان	خوا ربو	
بارام	نان	دکرب	خوارا
بارام	نان	دخوی	
بارام	دیٚ	نان	بخوی...

دڤان تەڤادە(بارام) ناڤە. دەستپێکراوە. دپێش دەهاتییە ژیٚ سالۆخ دان....

. دەستپێکراوە، ژ بەرکو دپێش دەدەست پیٚ هاتییە کرن.

. ناڤە، ژ بەرکۆ کەسەکی بناڤدکی.

. ژیٚ هاتییە سالۆخدان، ژبەرکۆ ژوی پەیڤ تێکرن ئو وی ئەڤ کارکریە. وی نان خواریە...

ئەوژی

١. دورستە(کرۆك)بی: وەك:

. بارام نان خواریە

دڤردە. (بارام) کرۆکە. ناڤە. دەسپێکراوە. ژبەرکۆ وی(نان) خواریە. وی ئەڤ کارکریە.

. (نان) پێکراوە. ژبەرکۆ ئەو هاتییە خوارن ئەڤ کار بوی هاتییە کرن.

. (خواریە) کرنا دور بۆرییە. (ژیدەریٚ) ویٚ(خوارن)ە ئەڤ(خوارن) ژ کرۆك ژ(بارام) چوییەسەر(نان). نەڤ(کرن) تیپەرە. دەرباسە.

. کرن ئو پێکراو ب هەڤرە سالۆخن ژ دەستپێکراو رە.

٢. دورسته(پیکراو)بی: وەك:

. بارام هات کوشتن. کوژرا

. نان هات خوارن. خورا

دڤردەـ(بارام) ئو (نان) دەستپێکراون - ناڤن پێکراون، شونا(کروك) ستاندنەـ گرتنە. ژ بەرکو(کروك) نە پەندییە. ژپێکراو هاتییە سالۆخدان.

. با ژ هەڤ ڤەوەژێرن:

(بارام) دەستپێکراوە. ناڤە. پێکراوە.

(هات) کوشتن کرنا بۆری نەپەندییە ژ دەستپێکراو رە سالۆخە.

وەها رەنگە(نان) ژی ولۆیە.

٣. دورستە کۆ هەر تەنها(ناڤ)بی وەك:

. گول سۆرە. گیا کەسکە...

شێرین گەورە. فەرهاد رەشە...

دڤردە. هەر تەنها دەستپێکراو ناڤە. نە(کروك) ئونەپێکراوە

٤. دورستە کۆ(بەرناڤ) بی. وەك:

. ئەو سۆرە. ئەڤ گەورە...

. ئەم جوانە. ئەو پیرە...

دڤردە. هەر تەنها(بەرناڤە). نەکروك ئو نە پێکراوە ئو نەناڤە (ناڤ) ژی:

١. دورستە(پەسن)بی وەك:

رە نگێ گولێ جوانە

سواریا شێرۆ باشە.

تۆز ل فەرهاد نەمایە....

٢. دورستە کۆ(ژمار)بی. وەك:

. دو سالن ئەز دەرڤە مە

. سێ مرۆڤ ژوێ دەتێن

. سەد(مێ) ل بن سیا دارەکێ مەغەل تێن..

٣. دورستەکۆ(پالڤەدار)بی. وەك:

. مەهینا فەرهاد بەزایە

. چێلەکا شێرین ب شیرە

. کەڤۆکا گولچین خوەشکە...

٤. دورستە کۆ(بالڤدان)بی وەك:

. خانی وەلات پارێزەکی مەزنە

کۆی مللەت پەروەرەکی گەورەیە.

. جەزیری هۆزانەکی ناڤدارە.

. نالی بوێژیکی بناو بانگە..

٢.(سالۆخ)

. پەرچێ دوەم ژ پەیڤێ سالۆخە:

. سالۆخ ئەوپەرچەیە کوڵ پەی دەستپیکراو تێ، ئوبوی د کارن ژ دەستپێکراو سالۆخ بدن. وەك:

. شێرکۆ ب مێرانی دەنگ دایە.

. بارزان چیاکی بلند و بەرزەیە.

. شێرکۆ ناڤە. دەستپێکراوە.

. دایە کرنا دور بۆرییە.

ـدەنگ پێکراوە.

. ب مێرانی راکێش ئو راکێشراون.

پێکڤە سالۆخن ژ بۆ شێرکۆ.

.(سالۆخ) ژی

١. دبی(کرن)بی .(پەیڤ)بی: وەك:

. بارام شیرانی(خوار)...

٢. دبی(ناڤ)بی: وەك:

. روستەم گەرناسە...

٣. دبی راکیش ئو راکیشراوبن. وەك:

. فەرهاد ل مالە...

دڤردە. (کرن) وندایە. هەریەك ل گۆرا داخوازاخوە دکاری ببێژی.

٣. (خوەپیگر)

. خوە پێگر ئەو پەرچەیە کۆ دپەیڤیدەیان:

(١). خوە پیگرێ دەستپیکراوە وەك:

. شێرینا(خەبات کەر) باشە

. ئەوا(خەبات کەر) باشە

. فەرهادێ(گەرناس) مێرە

. ئەوێ(گەرناس) مێرە

(٢). یان خوە پیگرێ سالۆخە

. ئەوژی:

١. یان رەوشا کارەکی نیشان ددی. وەك:

. شێرکۆ(ب سواری) ئاژۆتە سەر دژمن.

دڤردە. (ب سواری) رەوشا ئاژۆتنا شێرکۆ ددی زانین.

٢. یان دەمەك نیشان ددی. وەك:

. فەرزەندە(پار) ژ خوەندە گەهێ دەرچو.

. (پار) دەمەك ددی زانین.

٣. یان جهەك نیشان ددی. وەك:

. بۆرۆ ژ(زاخۆ) تێ.

. (زاخۆ) جهەك ددی زانین.

٤. یاسەبۆنی نیشان ددی. وەك:

. سالار (ژبۆ) خەبات هاتی یەڤرا.

. (ژبوخبات) سەبۆنییەك ددی زانین.

٥. یان ئالیکارییەك نیشان ددی. وەك:

. بەرهۆ(ب گولە) دژمنێ خوە کوشت.

. (ب گولە) ئالیکارییەك ددی زانین.

٦. یان چەندییەك نیشان ددی. وەك:

. شێرو(چار جارا) کەتیە زندانێ.

. (چار جار) چەندییەك دایە زانین.

(٣)، يان خوه پیگریێ پیکراوه وەك:

. بارام روستەمیێ گەرناس کوشت.

. (گەرناس) خەوەپێگریێ روستەم ئو روستەم ژی، پێکراوه ژبوٚ بارام. (کوشتن) ژ بارام تیێ پەریه سەر روستەم.

(٤)، یان خوه پیگریێ پیگره وەك:

. هەسپیێ قەمەریێ تاری دبەزیێ دەرکەت.

. بارامیێ هوزانیێ مەزن مروڤەکی باشه.

. ئەویێ ریٚزانیێ مەزن پیاویٚکی گەورەیه.

دڤردە. (تاری) ئو(مەزن) خوەپێگریێ خوه پێگرن. یانی پەسنیێ پەسنیێ دەستپیٚکراون.

ئاورەك:

. (جی دەم) ئز(جی گە) ئو راکیٚش و راکیٚشراو خوه ب(کرنیێ ڤەدگرن) . خوه ب سالوٚخ ڤەدگرن.

(٢)ـ (گوٚتن)ـ (کلمه)

گوتن ئەو پەرچەیه کوٚژیەکیێ بیٚتر پەیڤەکیێ پیٚك تیٚنی وەك:

. شیٚروٚ رازایه

. سالار ژ چوٚلیٚ تیێ

. بارام ل خوندەگهیێ دخوینی.... .

دڤردە شیٚروٚ گوٚتنەکه. رازایه گوٚتنەکه. ب هەڤرە پەیڤەك پیٚك ئانینه.

(سالار، ژ، چوٚلیٚ، تیێ) چار گوٚتن ب هەڤ رە پەیڤەك پیٚك ئانینه.

. (بارام، ل، خوەندەگەهیێ، دخوینی) چار گوٚتن ب هەڤرە پەیڤەك پیٚك ئانینه.

. (گوٚتن) ژی:

١. یان ژ کارتەکیێ پیٚك تیێ وەك:

ئاو، ئارد، ئاش، ئاخ، ئەل.... ....

گوٚشت، گوٚرن، گوٚند ...

٢. یان ژ دو کارتا پیٚك تیێ وەك:

. باژار، باران، بارزان، بالان ....

٣. یان ژ سیێ کارتا پیٚك تیێ.

. بریڤا، سلیڤا، (رە، وان، دون) ...

٤. یان ژ چار کارتا پیٚك تیێ وەك:

. رامەژاندن، راڤەتاندن، راکشاندن، هلفراندن، هلقەتاندن

٥. یان ژ پیٚنج کارتا پیٚك تیێ وەك:

. بدارڤەکرن، ب ژوٚرڤه برن

٦. یان ژ شەش کارتا پیٚك تیێ وەك:

. ب هەڤ گوهەراندن ...

ئاورەك:

ئەڤ ژێدەریێ رەقەم٤-٥-٦ چیٚکروٚخن. ئەبنیادی ئە(راکیٚش و راکیٚشراو) تیٚکەلێ بونه ....

(کارت)

. ژهەر دەنگەکی رە کارەتەك تیێ گوٚتن:

. ئەوژی:

١. جارنا ژ یەك تیپیێ پیٚك تیێ وەك: (ئا)

٢. جارنا ژ دو تیپا پیٚك تیێ. وەك: (با)

٣. جارنا ژ سیێ تیپا پیٚك تیێ. وەك: (بار)

٤. جارنا ژ چار تیپا پیٚك تیێ. وەك: (کوشت)

. گوٚتن سیێ پەرچەیه:

١. ناڤ

٢. کرن

٣. تیپ

اـ ناڤ (الاسم)

. (ناڤ) ئەو گوٚتنه کوٚ سەر ب خوه داخوازیێ ددی زانین ئو دەم ئو کروٚك ژیٚره ئەگەرەکن. وەك:

. بارام، خەسروٚ، فەرهاد، شیٚرکوٚ ....

. شارەزور، ئەربیل، موش، وان .... .

. ئاڤ، دار، بەر، با .... .

. شیٚر، شور، مار، موٚر، چوٚك ...

. ناڤ٣٣ سیو سیێ پەرچەیه:

ژریێ ڤە(ناڤ) دوپشکه:

١. تەکناڤ (اسم الخاص)

٢. بیش ناڤ (اسم الجنس)

(١)ـ تەکناڤ:

. تەکناڤ ئەوەکوٚ هەر تەنیێ مروڤەکی یان تەیاکی، یان تشتەکی بناڤ دکی، وەك:

بارام، شیٚرین، خەسروٚ، شیٚرکوٚ، سیپان، هەولیٚر، دهوٚك، شارەزور، ئەرزەروٚم....

ئەوژی:

١. یا راستە ناڤە: وەك:

. بارام، شیٚرین، سیفوٚ، سەیدوٚ، شیٚرکوٚ، بوٚزوٚ .... .

٢. یا ب پەسنەکی خوه تیێ ناڤ دان. وەك:

. گەوریێ، ئازدار، پەریشان، شیٚرین .... .

٣. یان ب مالباتا خوەتیێ ناڤ دان. وەك:

. بدرخانی، بابانی، حەیدری...

٤. یان ب شونەکیێ تیێ ناڤدان. وەك:

. قزلجی، ئامدی، شارەزوری، حسکەفی ... .

٥. یان ئالاڤەك دگەل تیێ وەك:

. کوردستان، ئەرمەنستان، هندستان .... .

٦. یان ب کارەکی خوه تیێ ناڤدان. وەك:

. باغڤان، توتن چی، بەربەر، سم تەراش...

(٢)ـ بیش ناڤ: یا(بوٚش ناڤ) . (اسم الجنس)

پیٚش ناڤ ئەوە کوٚ یاپیٚشەك مروڤ، یا پیشەك تەبا، یا پیشەك تشت بدی بناڤ کرن. ودکارن وی ناڤی ل تەك تەکیێ وان بکن.

وەك:

. چیا، دار، بەر مروڤ، هوڤ، شێر، شور، شەنگ، شوخ، شال .... .

. دەشت، کەو، قاز، قولنك، پسیك، مێر، ژن، پیاو، کەچ، کور، لاو ..... .

هەر وەکو ناڤێ(چیا) هاتییە دانین ژ بۆ هەمو چیا رە و لۆ دکارن ژ یەکیەکێ چیا رە بکن ناڤ .... .

. وەها رەنگە ئەڤێ دی ژی ولۆنە .... .

. دیسا ناڤ دو پەرچەیە:

١. سادە ناڤ (بسیط)

٢. پارچیم ناڤ (مرکب)

(٣). سادە ناڤ، یاناڤێ سادە

ئەوەکۆ سەربخوە داخوازێ بدی زانین. وەك:

. ئبراهیم، شێرۆ، رەز، پەز، دار، مزگین، شێرین، هاڤین، پاییز، گول .... .

هەریەك ژڤا ناڤا سربخوە بێ کۆ ناڤەکی دی دگەل بێ داخوازێ ددن زانین.

(٤). پارچیم ناڤ

ئەوە کۆ ژناڤەکی بێتر بهەڤە پەرچیم بونە و داخوازێ بهەڤرە ددن زانین. وەك:

. ئەردەشێر، شەرەف خان، ئەزدین شێر، بەدرخان، بارام گۆر، بەزدی گۆرد .... .

. ئەوژی وەکۆ خویا دکی:

١. یا دو ناڤن وەك:

. بدرخان، گرداهۆل، ئەرزەرۆم، شارەزور .... .

جەگەرخوین

نووسین: دلدار شەکو
گۆڕینی لە لاتینییەوە: کەریم چولی

ئەڤ هەلبەستڤانێ کورد یێ هەری ناڤداریێ سەد سالا بیستان، "جەگەر خوین" د سالا "١٩٠٣" ئاندە لدەڤەرا "مێردینێ" لگوندێ "حەساری" کو سەر بناڤچەیا "کەر جوسی" ڤەیە ژ دایك بویە، ئەڤ ناڤچە پشتی گوهەرێنین سیاسی- ئەردنیگاری د سالا ١٩٨٦ ئاندە بسەر پارێزگەها "باتمانی" ڤە دهێتە گرێدان.

د ئەنجاما هەژاریو بەلەنگازیو هنەکی ژی زور داریا دەولەتا تورك دە، دگەلێ خێزانا خوە ژواریێ باڤو باپیران ب یەك جاری بار دکنو دچن باشوریێ خورئاڤاییێ وەلێتو لناڤچەیا "ئامودیێ" ئاکنجی دبن.

پشتی کێشانا گەلەك کێفەراتو پەریشانییێ، د هەژدە سالیا خوەدە، ل مەدرەسەیێن کوردی دەست بە خوەندنا ئاینی دکە، ژ ڤێ قوناغێ وپێدە ((جگەرخوین)) ئێدی فەقەیە و هەروسا بەدرێژاهیا خوەندەڤانیا خوە گەلەك مەدرەسە و دەڤەرێن کوردستانێ دگەرە، هەر کو دگەرە بچاڤەك زیندی ولاتێ خوە دناسەو دبە بینەرێ گەلەك رویدانێن ئەرەوا کو گەلێ وی ژ دەست دوژمنو کەڤنە پەرستان دبینە.

ژڤێ قوناغێو پێدە، وەکو ئەو ژی د هەلبەستا خوە یا بناڤێ "کورتە ژینا من" دە دبێژە ژیانا وی دهێتە گوهەرتن.

"ژینا من یا کەڤنارە ئێدی هاتە گوهەرتن ئەڤ خوەشیو زانە بوون هەفت، هەشت سالان هن بهن"

دڤردە دڤێت بهێتە دیار کرن کو دوی سەردەمی دە مەزنترین چاڤ کانی یان ژی وارگەهێن ئافراندنا هەستێ نەتەوی مەدرەسێن کوردی بوون. دڤێ پێڤاژویا ژیانا خەوە دە"جەگەر خوین" برێیا خوەندنو گەریانا ل وەلێت، وەکو لسەری ژی مەدا خویا کرن، ژیانا کوردیا بندەست دبینە، دوژمنێن ژنانا نەتەوا خوە "چ دڤەری، چ ناڤخوی" چاك دناسەو روژ بروژ هەستی نەتەوی لجەم وی مەزنترو بلندتر دبە، هەر جهەکێ کو دهەرێ ئاشنای رەوشەنبیرو سیاسەتمەدارێن دەڤەرێ دبە.

((من دەست بکوردێی کر، پەیدا کرن چەند مرید

بخوەش خوانو رەش بەلەك، خاسما پشتی شێخ سەید))

ناڤێ وی یێ زکماکی "شێخ موس حەسەن"ە وەکی ئەو ژی د هەلبەستا خوەیا بناڤێ "بکورتی ژینا من" دە دخویاکرن کو پشتی چونا مەدرەسێ ب سالەکێ دەست برستنا هەلبەستێ کرییە، دەربارێ گەریانا خوە یا ل وەلێت، د هەلبەستا خوەدە وسا دبێژە:

((پاشێ چومە ئیراقێ، ژوێ ئەز چومە ئیران

هەچی کەسێ بریما ژمن دمانە حەیران

بەری سالا رەحمەتی بچار سالان دلبرین

د سرێدە ناڤێ خوە من داتانی جەگەر خوین))

دڤێ مالکا داویدە دگەل مێژوا دەست پێکرنا هەلبەستڤانیا خوە، مێژوا راکرنا ناز ناڤێ "جەگەر خوین" ژی ددەخویا کرن، "بەری سالا ب چار سالان"

بەری هەلاویستانا شێخ "سعید" ب چار سالان "١٩٢٢" بد لە کێ پڕ ئیش و بریندار دەست بهەلبەستێ کرییەو دگەل هەلاویستنا شێخ سعید ناز ناڤێ "جەگەر خوین" د هەلبەستێن خوە دە بکار ئانییە.

هەلبەستێن جەگەرخوین

تشتەکی سروشتییە کو هەر مرۆڤەكو دگەل کو دەربارێ هەمی وارێن ژیانی د خەبتە ژی، لێ دواریێ بەشەکی ژیانێدە، سەر دەستو سەر کەفتیە، گافا ئەم ل ژیانا هەلبەستڤانانو ل ناڤەڕوکا هەلبەستێن وان تەماشا دکین، دهێتە دیتن کو هەر یەكو د بابەتەکێ دەو لدوڤ تێگە هشتنا خوە یا دواریێ ژیانێدە هەلبەستێن خوە رستنەو هەر لدوڤ وێ تێگە هشتنا خوە هەستو داخوازێن خوە ئانینە زمێن.

لێ دڤێ واریدە جەگەر خوین هەم جودایە، هەم ژی هەمە رەنگە، هەمەرەنگە چونکو دەست هاڤێژتییە هەمی لایەنێن جڤاکێو د هەلبەستێن خوە دە بدەستەی بکار ئانییە، ژواریێ سیاسی بگرە هەتا ب فەلسەفەیا ژیانێ، د هەمی واراندە ب شێوەیەکی هەری بەر فرەه دەست کاری کرییە. ژ بۆ رەوشەنبیرو سیاسەتمەداران بۆ دەرگەو پێشەواییێن کومەلێن کوردی، ژبۆ ئایندارو خوە دێ نەناسان، هەلبەستێن سیاسی ژی بو گوندیو بەلەنگازان، هەلبەستێن راپەرینێ ژبو زارۆکان خورتان، کەچان، سرۆ دێن نەتەوەیو یۆرشی، بکوتایی ژ بو ئازادییا گەلو ژ بو رزگاریا ولاتێ خوە بەردەوام نڤیسییە، د ئەڤ گەرا گەلێ خوە دە بشیرەتو ئامۆژگارییێن خوە وەکی "پیرەکی موضی" بەشدارییی کرییە.

ژ بلی ئامۆژگارییو شیرەتان د هەلبەستێن وی دە، گلی، گازنەو رەخنەیێن توند ژی کو ئاراستەی هەمی لایەنێن جڤاکا کوردی نە، بشێوەیەکی هەری بەر فرەه ببەر چاڤ دکەڤن.

دەست پێکا سالێن ١٩٦٠ ئاندە، بەشداری "شورە شا ئێلۆنێ" د بە پاشێ د

سالا ١٩٦٧ ئاندە دگەل کومەك ڕەوشەنبیرێن کورد ئێن ناسراو ماوەی دەمەکێ، د کۆڕێ زانیاری کوردی دە دخەبتە.

راستە "جەگەر خوین" بەرهەمێن خوە بکورمانجیا ژوورین نڤێسییە، لێ گەلەك هەلبەستێن وی بکورمانجیا ژێرین ژی هەنە.

بەرهەمێن جەگەرخوین

بەری چاپکرنێ یەکەمین جار هەلبەستێن وی د گۆڤارا "هاوار"ێ دە دەرچونە، لێ بەری وەشانا هەلبەستێن وی د گوڤارا "هاوار"ێ دە برنگێ دەست نڤێسکیو برێیا مەدرەسەیێن کوردی لگەلەك دەڤەرێ کوردستانێ هاتبوون بەلاڤکرن. بەرهەمێن وی یێن کو هاتنە چاپکرن "تەمەت کو ئەز دزانم" ئەڤن.

١-ئاگرو پەرووشك	هەلبەست
٢-سەورا ئازادی	هەلبەست
٣-کیمە ئەز	هەلبەست
٤-رووناك	هەلبەست
٥-زەند-ئاڤەستا	هەلبەست
٦-شەفەق	هەلبەست
٧-هێڤی	هەلبەست
٨-ئاشتی	هەلبەست
٩-سالارو مدیا	هەلبەست
١٠-شەرەف ناما مەن زور	هەلبەست
١١-ڕەشۆیی داری	چیروك
١٢-تاریخا کوردو کوردستان	لێکۆلین

د ئەنجاما رابوراندنا تەمەنەکی دەر بدەر، بێسەرو بەر "لێ برۆمەت" دە هەلبەستڤانێ کوردێ ناڤدار (جەگەر خوین) وەك تەڤا یا ئەندامێن نەتەوا خوا ژ دەست زورداریو چاڤسوریا دەولەتا (سوری) ناکە درو د سالا ١٩٧٧ دە ژ بو دەرچونا دەرڤەی وەلێت دچە"شامێ" پاشێ دچە "لوبنان"و د سالا ١٩٧٩ دە ژڤر بەر ب "سوێدێ" ڤە بو جارا داوی ڕەوانە دبە.

ئێدی جەگەر خوین ل ولاتەکی بیانی بیانییە، ئێدی جەگەر خوین دوری ئەو ئەڤینا خوە یا پیروز، دوری وێ خوەشیا خوە یا نازدار کو بدرێژیا تەمەنێ خوە د بەردە کەفتار دبوو ئازار کێشابوو، ژیانا خوە یامای د دومینەو درو ژ ٢٢/جوتمەها/١٩٨٤ ئاندە ئاگرێ کە سەرو جودا هێی گیانی وی یێ نازدارو لاواز بوی سەرا سەر، رادپێچەو لباژارێ (ستوکهولمی) بو جارا داوی چاڤێن خوە دگرە. لێ زاروکێن وەلاتێ روژێ وەفادارن، وەکو د هەمی سەردەمێن نارەوایێن مێژوییێ دە ل هەمبەری جەگەر خوینێ وەلاتێ خوە بجوشە کە بێ پیڤان وەفا داریا خوە نیشاندان. ب بەشداریا هە ژمارەکە بێ هەژمار یا مروڤان تەرمێ وی گەهاندن "قامیشلو"و ل وێ دەرێ ئەو ژێر گل کرن.

جەگەرخوێن دیتنا تە ماکەسەر

سگڤان عەبدوحەکیم

دخازم ئەی دلو ژارو بچاکی هەری میریّ وەلاتیّ مەتوّراکی بیّژە ئەی شەهیدیّن دین و مللەت بەسە رابن سەریّ رۆژامە دەرکەت لمیّر دینا رەنگین و لگوندیّ حساریّ چاڤێت خو بڤیّ دونیا بیّ سوز ڤەکرن وەك سەیدایێ هیّژا دبیّژیّت:

سالا هزار و نەهەد وسیّ ئەز هاتمە دونیایێ بناڤیّ شیّخ موسی ئەز چیّبومە ژدایێ باب لیّ مرهڤ تازارو بوّ و دەیکیّ دا دویفرا وەك هیّژایێ ئەمر دبیّژیت دایکا منا بەلنگاز پیّنجی سالی و دلوڤان ئەو ژی پشتی سالەکی لبابیّ من بوّ میّهڤان ژینا خو بقەقاتی و شفانی و گاڤانی بوراند و بشتی شورە شا پیران دل تڕژی خویّن بوو ناڤیّ خودانی جەگەرخویّن و قیرین و هاواریّن ئەمریّ هیّژا هەرداخازا خویّندنیّ دکر.. چنکو دزانی خویندن ریّکە بوّ پیّشی کەفتنا مللەتیّ هەژار و خام و هزرا خوّ ترخان کردا بەرەڤانیێ ژ فەقیر و بەلنگازا بکەت و بنەشکرا و میّرانی دژی دەرەبەگا ستەم کارا هەتا دگەهیتە سەرمایەداران و گەلەجارا تان و پەرژان د پژکاندندا هیڤی و خەونا وەلاتیّ خو بگەهینتە عەسمانیّ حەفتیّ بەلیّ.. گوهبدەن

ئەڤ رەنج و ستەم ل من سەراسەر
سیە سالە ژبوّ وە بومە رەنجبەر
خوران وجی و جلك ژ جەم من
بوّچی ژ مەرادین بە دژمن؟
هەم رۆژو شەڤان مەسەر نەکرخەو
هەرچی ژمە هات مەکر، مەبیّ تەو
دەنگیّ مە بوکو بەریّ تەدار ژەد
ایدی چە دڤیّ ژمن؟ نەمەك کوّر!

هەلبەت جەژناکوردا ژ ببرا سەیدایێ هیّژا قەت نەچویە چنکی هەروهەرڤە دگیّرا و کاری گەلەك هوّزانین خوّ بگەهینتە مەزنترین و خوشترین گەوری لکوردستانیّ

نەوروز و بهارەبەربی گولو دارە
دەستم بدەست یارە بیّهنیّ گولیّ هارە
نەوروز و سەر سالە لیّڤا گولیّ ئالە
وەك چیچك و لالە سور و زەرو کالە
نەوروز و مزگینە کەسك و زەرشینە
بهار بە نگینە حالیّ چ رەنگینە
نەوروز خوش با تیّ بیّهنا کولیلکاتیّ
خوم خوم ژ چەماتیّ سونبل بسەماتیّ

و چەند و چەند بخوینی ژیّ تیّر نابی و تیّهنامە ناشکینت

چنکی چ بابەت نەمایە هەکە تیّدا شەهرەزا و مەلەڤان نەبیت ژ بەر هندیّ ئەم دکارین بیژین مەزنبو و نازا بوو سویارەك زانابو سەر هەسپیّ کاروانیّ هوّزان و زمانی کوردییی شرین و مللەت مە شەهنازیّن و سەر بلندیێ پیّدکەت و خوکرە نیشانەك گەش بو ڤی مللەتیّ بداخ و کوڤانیّت ویّ مری.. جوانی و سروشت و دیمەن پیّشی چاڤا بون و ئەڤینداری و دلوڤانی گیانیّ وی دلەرزاند وەرن بخوینن:

یار وەك کەڤوکاخوش کە دی
سەر بەستە بیّ شەرم و فەدی
خو لپەنجەرا عەشقیّ نەدی
ماتو بویّ دینیّ چکی
تاوەك جەگەر خویّن دین نەبت
ئەڤین ددلدا شین نەبت
تەحلی بتە شرین نەبت
ما تیّ بزا نینیّ چکی
دا قەستا ناشوبا جوانییّ بکەین

و خوّنیّزیکی رەندە کچەکا کورد بکەین چنکی ئاشوب و راستی لجەم جەگەر خویّنی مەزن هەر ئیّکە و هەر ریّکە کە:

گاڤا سەحەر رابی ژ خەو
بسکان لسەر دیّمان ڤەکە
نەینك لسەر ماسا سەدەڤ
زولف و گریّی بەندان شەکە
جەنەتابدەستیّ تەییّ سپی
زیّر و بازنان جەنگ و شەرە
و خویندن بەراهیکا ئارمانج و داخازیّن
سەیدایێئەمر بوّ وەك مە گوتی
دەرمانیّمەیەخویندن و زانین
خورتیّتخوندەڤان رەنگی جەگەر خوین

براستی خام و قەلەم و تورەڤانەك وەك من قەت و قەت نکاوت لسەڤی هوّزانڤانیّ مەزن ژ دل بنڤیسیت چنکو مەسترە ژ هەمی خاما مەسترە ژ هەمی هزرا هەما هوّزانین ڤی مەزنی بەرسڤا هەمی پسیارانە و نڤشتوکیّن وی سەیرانا هەمی هوّزانڤان و رەوشەنبیرانە.. مادیّ چ بیّژین و چ نڤیسین هەکە مەگوهدا:

ئەی فەلەك فەلەك زالم فەلەك
کا کورد ستان کابورجا بەلەك

هەتا دگەهیتە:

ئەڤ هزار سالە تە ئەم کرین عبید
و ئەم خاپاندین بیّ وەعد وەعید
وەلاتیّ مەیە کوردستانە
زوزان و دەشت تەڤ باغ و بیستان
قەنجە خرابە وەلاتیّ مەیە
بمە پر خوشە وەك باغیّ ئیرەم

ل١٩٨٤/١٠/٢٢ ستیّراگەش رژیا و رویباریّ هوّزانا کوردی هشك و زوها بوّ پشتی ئەڤ نڤشتوکە هیّلاین بوّ مللەتیّ خو وەك خەلاتەکی پربها و نەرخ:

١. دیوانا ئیّکیٰ١٩٤٥ پشتی هینگی ئاڤدانا پریك وبیّتی
٢. جیم و گول بەری١٩٤٧ چیروّك

٣. دیوانا دویٚ ناڤدانا شورەشا ئازادیێ١٩٥٤
٤. رەشوێی داری١٩٥٦چیروك
٥. گوتنیٚ پێشتا١٩٥٨بەند
٦. اواودەستورا زمانیٚ كوردی١٩٦١
٧. فەرهەنگا كوردی(١)١٩٦٢
٨. فەرهەنگا كوردی(٢)١٩٦٢
٩. زەند و ئەڤیستا
١٠. روناك هۆزان
١١. كیمە ئەز هۆزان

دارشتنا پەیڤا لنك سەیدایێ نەمر بساناهی بوو قورس بو یانكو وەك دبێژنی(السهل الممتنع) و كومكرنا وی بۆ دیروك و ناڤ و نیشانێت ئازادخازا دناڤ هۆزانادا رەنگەك نویدا هۆزانا كوردی هەر وەسا شیانەك بهێز چاند دناڤ رەنگ و ناڤەروكێدا و هەلبژارتنا وی بو هندەك بابەتێن نوی مێرخازیەك بوو قەهرەمانی بو ساڤە و نەمرەد ناڤ دلێ مەدا و دلێ مللەتیٚ خۆدا.. شاگردێن تە بسوزن و خوگرتنی برێكا پێش كەفتنێدا و قەت خوسست خاف ناكەن بەلێ بیٚ ریمەتی و سالسكی..دا پیرا تۆریٚ بخوێنین.

پیر انۆریٚ

هل كشیمە چۆمە ژۆریٚ
هەر دو رەخ من بەند و رەز
من دی پیرەك تیٚ ژ تۆریٚ
كەر د بەردە تێت بلەز
پیرەبی بۆ پۆر سپی بۆ
تاقی رەش بو رۆ گەوەز
من ژ پیریٚ خوەش د پرسی
ئەی مەتیٚ تو ژ كویڤەتیٚ؟
گۆت ژ سێرتیٚ دچمە بێرتیٚ
خوینی یا رومیٚ مەئەز
خان و مان وێران كرن
مێر و ژن سەر ژیٚ كرن.
من دگۆ ئاغا و بەگ
ویٚ گۆت: كوڕیٚ من گوە مەدیٚ
ئەو شڤانن، سەرمیانن
دانە گوروان جوٚل و پەز
من گۆ: پیریٚ قەی تو كوردی؟
چۆیە تلیا خوە بگەز
بەلكی بەندا رەز بگوهبت
دەنگیٚ خوە پڕ هلمەكە
پڕ دترسم ئەز ژ دەربیٚ
سنگۆییٚ روما تەرەسی
من كوڕەك تەنیا هەیە
ئەو شاندی باژێر مەدرەسیٚ
وی دو سیٚ پرس بۆ مەگۆتن
پیٚ حەلاندن جەرك و بەز
گۆتی دایێ ئەم دخوینن
وەك جەگەرخوین گۆتیە
زۆ بخوینن هەڤ ببینن
بچنە كوردستان بلەز

سەرچاوە

گۆڤاری(نوسەری كورد) ژمارە(١)خولی سێهەم ئاداری١٩٨٥

Hendêk le honrawekani cigerxwin

Kîme ez?

Kîme ez?
Kurdê Kurdistan
Tev şoreş û volqan
Tev dînamêt im
Agir û pet im
Sor im wek etûn
Agir giha qepsûn
Gava biteqim
Dinya dihejî
Ev pêt û agir
Dijmin dikujî
Kîme ez?

Ez im rojhilat
Tev birc û ketat
Tev bajar û gund
Tev zmar û lat
Ji destê dijmin:
Dijminê xwînxwar
Xurt û koledar
Ji rom, ji fireng
Di rojên pir teng
Bi kuştin û ceng
Parast, parast
Parast min ev rojhilat
Kîme ez?

Rojhilatê nêzik

Rojhilatê navî
Ev bajar û gund
Ev bej û avî
Ket bin destê min
Pî da ser dijmin
Min bi ceng û şer
Zanîn û hiner
Pişta wî şikand
Serî lê gerand
Ez bûm padîşah
Xurt û serbilînd
Ketm destê min ta sînorê
Hind Kîme ez?
Kîme ez?

Kurdê serf iraz

Dijminê dijmin
Dostê haştîxwaz
Ez xweş mirov im
Ne hirç û hov im
Lê çibkim bê şer
Dijmm naçî der
Bav û kalê mm
Dijîn tev serbest
Naxwazim. bijîm
Te ebed bindest
Kîme ez?

Divê ez derxim

Dijminê xwînxar
Şahê efyûnkêş
Jontirkê dijwar
Serbest bijîm ez
Wek hevçaxê xwe
Dilxweş bîxum ez
Rez û baxê xwe
Çekan hilgirim derkevim meydan
Rêçek nû çêkim ji boyî însan
Kîme ez?

Ez im ê şikand leşkerê Rêşar
Min bi xwîna xwe parastî ev war
Di sînga dijmin ez bûme kelem
Xwe dan ber siya min Turk û Ecem
Li ser serê min
Sinbil û kulah
Serê hespê min
Digirt Padîşah
Ez im ew gernas
Ew Selahidîn
Bipirs ji dimyat
Bipirs ji Hetîn
Kîme ez?

Ez im Erdeşîr

Ew Noşîrewan
Kesrayê mezin
Bi tac û eywan
Dostê kevnare
Ko bûne dijmin
Ser ditewandin
Ber agirê min
Ez im ew qelaş xurt û pehlewan
Xerac min distan ji Hind û Yewnan
Kîme ez?

Ez im gernas ez im ev mêrxas
Belê ez im Kurd
Yro ez mame
Bindest û zigurd
Ew tac û eywan
Tev çûn û rizîn
Dijmin nav û deng
Tev ji min dizîn
Xistin laşê min mîkrobên teres
Ta bûm perîşan bê nav û nekes
Kîme ez?

Ez im ew kurdê serhişk û hesin
Yro jî dijmin ji min ditirsin
Bîna barûdê
Kete pozê min
Dixwazim hawîr
Biteqim ji bin
Dîsa wek mêra
Bikevin çîya
Naxwazim bimrim
Dixwazim bigrim
Kurdistana xwe
Axa mîdîya
Kîme ez?

Kawey hesinker bav û kalê min
Perçiqand serê Zehakê dijmin
Ji gerdana kurd
Wî şikand zencîr
Serê me parast
Ji birîn û şûr
Roja hat kuştin xwînmijê dilsoz
Goya dibêjin: - Ew roj e nûroz
Zivistan diçî
Ew rojên ne xweş
Parêz dibî kurd
Ji dêwê zergeş
Wesan dibêjî Zerdeştê rêzan
Ehreman dişkê Hirmiz tê meydan
Kîme ez?

Ez im ê çêkir ev cejn û nûroz
Divê bistênim
Wilo nemênim
Bigrim tol û doz
Fermandar bim ez
Li ser Kurdistan
Bo min bimênin
Ev bax û bustan
Ev şax û ev deşt
Rez û şînahî
Bigrim destê xwe
Dil xoş û şahî
Zana û xwenda
Dezgevanên xurt
Vî warî bigrin
Bikin ronahî
Kîme ez? .

Ez im Kardox, Xaldêwê kevnar
Ez im ew Mîtan, Nayrî û Sobar
Ez im ew Lolo
Kardok - û Kudî
Ez im Mad û Goş
Horî û Gudî
Ez im Kurmanc û Kelhor, Lor û Gor
Ez im, ez Kurd im, lî jêr û jor
Çend hezar sal in
Kurdistana min
Perçe perçe ma
Bindestê dijmin
Kîme ez?

Iro ji Lor û Kelhor û Kurmanc

Ji dest xwe berdan ew text û ew tac
Bûne Olperest
Bi tizbî û xişt
Ta dijmin şikand
Li me ser û pişt
Me dan bin lingan dewlet û hebûn
Bûn dijminê hev perçe, perçe bûn
Ta ko Kurdistan
Ta ko Kurdistan
Jar û perîşan
Kete bin destan
Kîme ez?

Ez im ev milet ez im ejdeha
Ji xewa dîlî şîyar bûm niha
Dixwazim wek mêr
Dixwazim wek şêr
Serê xve hildim
Çi ser bilind im
Bi cîhan carek
Ez bidim zanîn
Rêçika Markîs
Rêçika Lenîn
Kurê Guhderz û Ferhad û Rustem
Kurê Salar û Şêrgoh û Deysem
Bejin bilind im
Wek Dêw bilind im
Ez dest dirêj im
Serbest dibêjim
Dixwazım bi lez
Gavan bavêjim
Kîme ez?

Ne xwînxwar im ez haştî xwaz im ez
Serdarê me ye gernas û nebez
Em şer naxvvazin
Divên wekhevî
Em paşve naçin
Dijmin direvî
Ji bo mirovan em tev dost û yar
Bijî Kurdistan bimrî koledar
Kîme ez?

GULA RO-JHILATIM

Gula baxê bihiþta rojhilatim.
Di tarîya þevê rojim hilatim.
Ji nav singa demê piþkîme îro,
Di tarîxê fireh hatim, Feratim.
Hemî jînim, dixwazim xweþ vejînim,
Hezar û nehsedî þîn bûme katim.
Birûskim, pir çirûsk û hewr û tavan
Bi himhim têm, ji ezmanê welatim,
Lehîme ez di ser hev re diborim.
Dixwazim nû bikim rêz û civatim.
Birûsk û pêt û ar kevne sojim,
Ji pût û lat û lahût re þewatim.
Disojim lê dikim ronî þeva reþ
Çira kora ye ev kar û xebatin,
Di vê rê de ez dicim lê seg diqorin.
Fidakarim li ser rêça felatim.
Dixwazim ez di ser hev re bifûrim,
Xebatim, þoriþim, xweþ kêferatim.
Cîhan tev de wekî pingav û derya
Tenê jê re wekî cok û qenatim.
Bi daxwazim ko serbestî dixwazim
serbilindî.
Ji milet re di vê þabatê hatim.

AZADÎX-WAZ IM

Tîp û lekên kurd ketin zinaran
Li hawîr bumba bû gullebaran
Êrîş dibin der komên neyaran
De rabe ser xwe, kurê min rabe!

Şev ta sipîdê me nîne qet xew
Cihan li ber me dibîte rew - rew
Nêrkew nexwenî, çi bêyî mêkew ?
De rabe ser xwe, kurê min rabe!

Bavê te çû şer, şêre li meydan
Êrîş dibin ser Îran û Tûran
Destên xwe dan hev kurmanc û dostan
De rabe ser xwe, kurê min rabe!

Kengî mezin bû, divêm bixwênî
Rewşa cîhanê tu xweş bibênî
Ji nû tu karî dijmin derênî
De rabe ser xwe, kurê min rabe!

Keç û kurên kurd hemî şîyarbin
Ji bo serbestî hemî li karbin
Ji hevre dostbin, dijê neyarbin
De rabe ser xwe, kurê min rabe!

Dijware dijmin, Tûran û Firse
Gernas û mêrbe, ji wan metirse
Sibê şiyarbû, li min mepirse
De rabe ser xwe, kurê min rabe!

Ji bo xweşbin dem û gevên te
Ezê sipîdê bighê bavê te
Bere ziwabin herdu çavên te
De rabe ser xwe, kurê min rabe!

Milên xwe bidme milên berane
Di şerda en tev xûşk û birane
Êrîş bikin em, lê şer girane
De rabe ser xwe, kurê min rabe!

Bizane, xwendin ji bo we derman
Da ku bizanin qanûn û ferman
Derxin ji dil em van tirs û şerman
De rabe ser xwe, kurê min rabe!

Destên xwe bidne destên çepên rom
Bibin partîzan bi leşker û kom
Carek metirsin ji "hok" û "fantom"
De rabe ser xwe, kurê min rabe!

Dibî bavê te di şerde bimrî
Zinhar kurê min nebî tu bigrî
Em têne kuştin ji bo tu nemrî
De rabe ser xwe, kurê min rabe!

Dijmin naçî der bi lav û gazê
Xwînê nerêjî naghê daxwazê
Siba diçim şer divêm tu razê
De rabe ser xwe, kurê min rabe!

Þêx û melan em tev kirne derwêş
Ev bû du sed sal, em bûne berbêş
Ba bêne kuştin, nemêni ev êş
De rabe ser xwe, kurê min rabe!

Şîn tê bi xwînê dara serbestî
Îdî naxwazin dîlî, bindestî
Ev êlperestî, ev olperestî
De rabe ser xwe, kurê min rabe!

Mirovperestim mîna Cigerxwîn
Serbest bijîn tev, ne wek "Mem" û "Zîn"
Jîna serbestî, divê me ev jîn
De rabe ser xwe, kurê min rabe!

(Cigerxwîn, Dîwana 7a, Hêvî)

Ez gelek tî me

Şeraba wan lebên lala
Bi minde ez gelek tî me
Bila xêra te bî cana:
Nizanî ez çi birçîme?

Ji baxê paxil û sîngê
Eger sêvek bidî Seyda
Xurînî pê ku bişkînim
Diçim ser rê ku rêwîme

Eger sênca rez û baxan
Çirand û dest birin sêvan
Dibî lêv herne ser lêvan
Li min megre ku sêwîme

Bi tenha ez li çolême
Serî goka di holême
Birîndarim ji wan mijgan
Pêrîşanim çi xwînîme?

Welatperwer bî ey xanim:
Were dest deyne ser canim
Birînê min qemûşk bigrin

Bi jînê pir bi hêvîme

De wer maçek biminde xweş
Li dêm ko bisk bikin şevreş
Ku ayîna te bigrim ez
Ji nûve da bi zanîme?

Bihayê herdû sêvên zer
Li dil xistin te sed xencer
Mebîne qelsemêrim ez
Ji kurdên ser nişîvîme?

Kurê Xesro û Guhderzim
Di vê rêde gelek berzim
Evîndarim ku can û dil
Li ber destê te danîme

Eger ez ser dibim ber pê
Xwedana şal û îşerpê
Dixwazim ku tu pîroz bit
Di vê rê ez çi manîme?

Dema çavên te yên mêrkuj
Dibênim ez dibim wek mij
Peyala şerbeta lêvan
Kirim gawir ku yezdîme

Ji te dûrim te nabînim
Li ser te ez ciger xwînim
Çi bêjim ko nikarim bêm
Di îro ez swêdîme.

Stockholm 26.9.1979

© Cîgerxwîn
Aşitî - Dîwanaa 8a, Stockholm, 1985, 173 r.

Mela banga sibê didî

Mela banga sibê didî
Dibê: ji xew rabin bese
Ev bû hezar sal kolene
Ta key di xewde bin, bese:

Li ser we tim zor û setem
Pingav û gol û ça û çem
Bahoz û serme û seqem
Ma win şiyar nabin, bese:

Malê me her bixwî neyar
Tim bêne me qamçî û dar
Bindest û birçî û hejar
Parsek jî wa nabin, bese:

Bindestê dijmin pir nexwe?
Li ser çiyan em bûn kele?
Qirdê me kor, bextê me re?
Ma hê jî ranabin, bese:

Welat xweşe tev xêr û bêr
Petrol û hasin, zîv û zêr
Bindestê dijmin tim li jêr
Ta kengî kolebin, bese:

Hetta nebin xwenda û jîr
Bê rêber û bê destegîr
Bê dewlet û rist û wezîr
Bindestê tirka bin, bese:

Dijmin Relek zana û xurt
Xwînxwar û devlok, har û sirt
Ta key bi xap û fort û zirt
Li ser me axa bin, bese:

Tev yên mene ev bax û dar
Deşt û çiya, lat û zinar
Em derketîne, bendewar
Lê ew di baxa bin, bese :

Ev xan û eywan û sera
Dijmin bixun mal û pera
Xweş têde rûnin, lê çira
Em tim li çola bin, bese:

Em tim ji derve dûrîdest
Birçî û tazî, jar û mest
Tim têne kuştin dest bi dest
Bin boks û dara bin, bese:

Dijmin ketin xanên bilind
Girtin ji ber me şar û gund
Lê em bikûrin rengê kund
Yan rengê zaxa bin, bese:

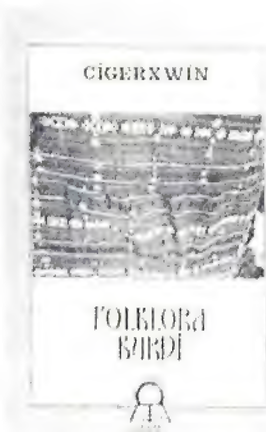
Daxwaz çiye ji serxebûn
Da em bixun mal û hebûn
Pê xweş bikin derdê derûn
Lê xurt û zana bin, bese:

Li ser çiyan nal û girîn
Guhdêre qîr û deng û şîn
Dîsa ciger tev bûye xwîn
Bin berf û serma bin, bese:

25 3 2004

Ranani hendêk le kitêbehani cigerxwin

Komalêk nuser

Ji pirtûka Cigerxwin ya bi navê Folklora Kurdî

FOLKLORA KURDÎ

-Kurmancî-

Bê gomane ko dewlemendî û mezinahîya zimana bi folklor û rewş û pergala tore, rist û nivîsarên wa ye.

Çi zimanê ko folklor û tore têde fireh û mezin bûne, ew ziman, zar, şîwe ji zimanên mezin têne jimartin. Her wekû pêşveçûna dezgeh û jîna civakî jî, yek ji van tiştan e, ko ziman pêşve dibin û fireh dikin. Lê ji ber ko, em, niha di dabaşa folklor da ne, dixwazin vê dabaşê bidin xuyakirin.

Di vê meydanê de zimanê kurdî - zarê kurmancî- gelek dewlemend û mazin û payedare. Ji her nifşî helbeste, lawik, heyran, istiran, serpêhati, çîrok û lîztik dagirtîye. Kurd ji bîçûkayî de, zarokên xwe hînî van tiştan dikin. Hê di pêçekê de, dê, ji wan re dilorênî û dîrok, istiran û çîrokan dibêjî. Di bere dinawirênî ji lewra çawa çavê xwe vedikin û zimanê xwe digerînin, dest bi rist û hûnan û istiranan dikin û bi her tiştî dilîzin û di şevbiwêrkên xwe de hînî van tiştan dibin. Ji lewra dibênin, ko zarokên Kurd xudriste, hozan û hişyarin, dengbêj û çîrokvanin.

Lî pir cihê axîne, ko heta Sedê Bîsta jî, tiştekî hêja di vê meydanê de nehatîye çêkirin, nehatîye nivîsandin û belavkirin. Belkî jî, nehatîye bîra kesî, ko berê xwe bidin vî karî û karekî bi rûmet ji welat û gelê xwe re bikî.

Tenê di vî Sedê Bîtsem de çend nivişt bi zarê kurmancî li Ermenîstana Soviyatî hatine belavkirin. Çawa, kol i nav kurdî Iraqê zarê soranî jî destek nevîştên hêja hatine çapkirin.

Tenê kurd, pirên kurd nikarin ji van nivîştan kareke hêja bikin, herwekû nikarin bi tevayî rewş û pergala zimanê xwe û folklorên xwe nasbikin. Ji ber ko, kurd, hemî ne bi şîwakî tevayî dixwênin û dinivîsin.

Ji lewra, di îro de, gereke bi herdû şîwan hemû nifşên xwendewarî bête çêkirin û gotin û nivîsandin û belavkirin heta, ko rojekê karibin herdû şîwan bikin yek û bighênin hev.

Her çiqas şîweyê sorî bi pêşve herî jî, lê nikarî daxwaza xwendewarên kurd bi pirîtî bicîbênî. Ji ber ko, ne weke şîwê kurmancî dewlemend û firehe, çawa ko di hindameke pir biçûk de hatiye givaştin, ko ji sedî bîst kes nikarî jê hîn bibî û daxwazê nadî naskirin.

Belam şîweyê kurmancî, tevlî koz êde dewlemende û her nifşên tore, helbeste, lawik, heyran, serpêhatî, istiran, çîrok û lîztikan di nav xwe de digrî û ewqas daxwazâ jî didî zanîn û naskirin û nazik û kêm tevger û kêm tîpe.

Xwendewarên delal, çandan, ko ev nivîştên me ne di rêza nivîştên xelkê de ne jî, lê gelek bawerim ko winê di van nivîşt û nivîsaran de gelek tiştên hêja û şayanê şabaş û aferîn bibênin û bixwênin. Herwekû pir hêvîdarim, ko winê piştî me ra hêj xweştir û çêtir binivîsin û bêtir pêşve bibin. Ji ber ko, pir hêvî heye, ko çax û demên we ji ên me xweştir û çêtir bin.

Di îro de, çi tiştên ko em bixwazin çêkin, nikarin tekûz û pêkhatî bênin meydanê. Ji ber ko, welatê me di îro de bi çende xêzan di nav çende dewletan de hatîye perçekirin û hemû ji, nahelîn heta em bi zimanê xwe tiştkî bibêjin û ji hawîr zor û setem weke hîm û latan bi ser pişta me de hatine berdan û nikarin bi hêsanî xwe ji bin giranîya wan derxin û ji zindanê wî de jî pere bi dest me nakevin û heta dewlemend û miletperwerên me jî, ne tenê çikusin, pera nadin, belkî şerê me bi hovîtî dikin.

Ca eger hin çewtî, kêmasî jî we dîtin, rast bikin û derbasbin, li me negrin. Bê goman rojek heye, ko win van kevnenivişta bixwênin û rast bikin, bi pêşve bibin û kareke mezin ji wan bikin. Emê ji were kok bingehê wan deyinin û win bi serve avabikin yan jî çêtir bikin û wan kevnenivîştan di refikan de bihêlin! Bere başên wan ji werebin û kêmasî û çewtî, guneh û sûc ê me bin. Ji berê de dibêjin: "Rûnê genî li ser nanê xwedî."

Di vê nivîştê de, winê helbeste, dîlok, heyran, lawik, istiran, serpêhatî, çîrok û lîztikan jî geleka bibênin, herwekû "Bêlote", "Berdestarî", "Berdolabî", pêşiyan jî bibênin û dixwazim hina ji wan vewejêrim, ji hev bidim jendin û bîr û awira xwe jî li ser wan bidim xuyakirin û hina jî li hêvîya we bihelim.

١٩٦٥/١١/٢٧

CÎGERXWÎN

PÊŞGOTIN

X. LEZGİN (Haluk Ozturk)

"FOLKLORA KURDÎ" berhema mamosta Cîgerxwîn ya 18'an e, ku heta nîha tê çapkirin. Bilî van hîjde kîtêban, qasî bîst -bîstûpênc berhemên wî yên neçapkirî hene. Di nav kêm miletan da edîb û nivîskarên mîna Cîgerxwîn afrandkar hene. Wî piştî xebateke 50 - 60 salan, xezîneyeke mezin pêşkêşî lîteratura Kurdî kir.

Cîgerxwîn navekî mezin e. Bêşik navê seydayê mezin, wê bi herfên zêrîn derbasî dîroka edebîyata Kurdî bibe. Û bêşik mezinahîya welatparêz û şairê mezin, ne tenê ew e ku, wî bi hejmareke gelekî bilind pirtûk, nivîştên hêja pêşkêşî çand, ziman û edeba Kurdî kirîye, lê herweha ew mîlîtanekî şerê azadîya gelê Kurd bû ku, ji 50 salî zêdetir, bêwestan li meydana têkoşînê xwîya kir. Heta roja dawîyê jî, bawerî hêvî û xebata xwe jî dest berneda.

Çîroka jîyana Cîgerxwîn, têkoşîn û xebata wî ya dûrûdirêj neynîka dîroka gelê Kurd ya sedsala 20'an e. Di bendeke pêşgotinekî da, derbarî vî însanê mezin da nivîsandin, û bi her alî va danasîna wî ne mumkun e. Lê bi kurtebirî be jî, di pêşgotina vê xebata wî ya hêja da, em carekî dîsa li çîroka jîyana wî binhêrin û wî bi hurmet bi bîr bînin.

Navê CÎGERXWÎN yê rastîn Şêxmûs e. Lawê Hesen û Eyşanê, di sala 1903 da, li gundê Hesarê nêzîkî Mêrdînê, li Kurdistan Tirkîyê hatîye dinê. Malbata Şêxmûs, berî şerê cîhanê yekemîn, ji ber tengasîyên aborî mala xwe jî Hesarê bardikin dibine Amûdê. Li wir, Şêxmûs hîn 9-10 salî bûye dê

û bavê xwe winda dike. Piştî mirina dê û bavê xwe, ew li ba xwîşka xwe Asîyayê sitar dibe, dest bi rêncberîyê, şivantî û gavantîyê dike. Di navbera salên 1918 û 1920'an da, di rîya hesin da dixebite. Di 18 salîya xwe da dest bi xwandina dînî dike. Di sala 1928'an da îcaza melatîyê distîne û dibe pêş-nimêj.

Wextê Şêxmûs feqeh bû, li Kurdistanê gelekî gerîya, jîyana gelê Kurd, erf - edetên kurdî, pirsgirêkên civatê baş nas kir. Bi serhildana sala 1925'a ya Şêx Seîd Efendî ra, gîyanê nîştimanperwerîyê li ba Şêxmûs peyda dibe. Jî wê salê şûnda Şêxmûs Hesen dest bi xebata xwenasîya netewî, propaganda şerê azadîya Kurdistanê dike. Sedemên paşdamîyana gelê xwe, zilm û zordestîya dewletên dagirker, kedxwarî û sîtema axa û şêxên Kurdistanê dibîne û li dijî wan şer dike. Cubeyê melatîyê datîne alîyekî, dîsa dest bi rêncberîyê dike û pêra jî helbestan dinivîse. Êdî ew şervanekî azadîyê ye. Ji bo hişîyarkirina gel, geşkirina agirê azadîyê, helbestên wî, li ser-anserî Kurdistanê dibin defa hawarê. Ew bi rîya feqeh û ma-layên welatparêz xwe digihînin her derê Kurdistanê; dibin marş, dibin stran û li ser lêvên dengbêj û hozanan, keç û xor-tan digerin.

Cîgerxwîn, helbestvanekî têkoşer, ronahîdar û înternas-yonalîst e. Helbestên wî, bi peyamên şoreşger û sosyalîst da-girtîne. Gelê Kurd ê bîndest, berî hertîştekî gereke hîşîyar bibe, dost û dijminên xwe baş nasbike; wek milet, bi xwe, bi çand, ziman û dîkora xwe serbilind be, xwe kêmtir nebîne, welatê xwe baş nasbike. Ji bo rizgarîya netewî û civakî, pêwîst e karker û gundîyên Kurdistanê xwe rêz bikin, qedera xwe û welatê xwe bigrin destê xwe. Pêwîst e jina Kurd bix-wîne, zane be, di şerê azadîyê da cîhê xwe bigre. Hingê gelê Kurd dikare ji jîyana sedsalên navîn, ji paşverûtîya feodalî xwe xilas bike, dijminên ku welat di nav xwe da parvekirine, derxe derva.

Şair û mamostayê mezin, di praktîka jîyanê da, 50 salan ji bo bi cîh anîna van ramanan xebitî. Heta roja dawîyê jî 22.10.1984'an da ku çavê xwe li jîyanê girt, ew endamê rêx-istineke sîyasî bû... Mîlîtanekî 80 salî bû.

Aha "FOLKLORA KURDÎ" niha di destê me da, şahidîke din e ku Cîgerxwîn ne tenê bi gotinê, bi kirinê jî rê nîşan daye. Wî di vê pirtûkê da gelek nimûneyên folklora kurdî ber-hev kirîye, ew jî windabûnê xilas kirine. Cîgerxwîn nemir e. Gelê Kurd wê vî lawê xwe yê payebilind, di çand, ziman û dîroka xwe da hertim bi bîr bîne.

CÎGERXWÎN
DÎWANA YEKAN
SEWRA AZADÎ
ŞIER - 1
DENG

Ji pirtûka bi navê Dîwana Yekan-Sewra Azadî

JÎYANA CÎGERXWÎN Û EFRANDINÊN WÎ

Ferhad Can

Hozanê bi nav û deng Cîgerxwîn di 22'yê Çirîya Pêşîn, sala 1984 ji nav me barkir û çû heqîya xwe; emrê wî gîha bû 81 salî.

Lê belê, ji bo hozanekî mirin ne ev e. Eger ew tê xwendin, eger şiêrên wî li ser zmanê xelkê ne û li çaralî digerin û dilgeşî, hêz û hêvî didin mirovan, xuya ye ew ne mirî ye. Cîgerxwîn îro jî hozanekî jînî ye. Wî bi dû xwe gelek efrandin hiştin. Hîn ku xweş bû çardeh efrandinên wî çap bû bûn û heftên wan dîwan bûn. Piştî mirina wî jî her sal efrandinê wî yên nuh çap dibin.

Dem 22-23 salî bûm min navê Cîgerxwîn bihîsti bû. Hevalekî min şiêrekî wî xwendi bû û çend xet di bîra min da mabûn. Lê ewqas. Li wê demê jî, wek îro, şiêrên Cîgerxwîn li welat bi dest nediketin (Wek yên Nazim Hîkmet. Piştra bend û qeydên li pêş şiêrên Nazim rabûn, lê yên Cîgerxwîn berde-wam e). Lê wî çaxî, gava rîya min bi gundekî Qereqoçanê ket û li wir, tiştê ku rastî hatim heyîrîm. Zarokên gund ku diçûn dibistanê ji Cîgerxwîn gelek şiêr jiber kiri bûn. Wan ew şiêr ne ji miellîmê gund, lê ji melayê gund hîn bû bûn. Li welatê me gelek melayên usa welatparêz û hişyar hene. Ew çanda gelê me ji neslekî derbazî neslê din dikin û bi vî awayî kar û xebateke giranbuha pêk tînin.

Şiêrên Cîgerxwîn îro jî li welatê wî di nav gelê wî da qedexe ne. Nizam li dinyayê, li welatên dinê jî îro tiştên usa hene yan na?.

Di sazûmanên zordest da mal û kitêbên hin hozanan tên şewitandin (wek Nerûrda), li hin deran wan davêjine zîndanan (wek gelek hozanên li welatê me), li hin deran têne kuştin (wek Lorca), hin ji welatê xwe dûr dikevin, li xerîbîyê dimirin û şiêrên wan li welatê wan qedexe ye (Wek Nazim û Cîgerx-wîn). Hin jî merivê sazûmanê ne û şiêrên wan li kaqizên herî xweşik tên çapkirin, di radyo û têlewîzyonên dewletê da tên xwendin, dikevin kitêbên dibistanan. Lê çi bê kirin jî merivên han tucar nikarin bibin hozanên rastî. Nav û dengê wan nayê bihîstin, bê bihîstin jî zû ji bîr dibe. Hozanên rastî yê din in. Şiêrên rastî ji sînoran, ji têlên sincikin, ji zevîyên mayînan derbaz dibin û heya gundê li çîyayê Qereqoçanê diçin, dikevin defterê zarokên gundîyên feqîr û di bîra wanê teze da cî digrin.

Cîgerxwîn di sala 1903 da li hêla Mêrdînê di gundê Hesarê da li malbateke feqîr hate dinê. Navê wî danîn Şêxmûs. Wî dê û bavê xwe hîn di zarotîyê da winda kir. Li cem merivên xwe, xasima bi alîkarîya kekê xwe mezin bû. Hîn di zarotîya xwe da li cem gundîyên dewlemend, li cem axayan xebitî, xiz-mekarî kir. Hîn di zarotîyê da kete şerê jîyanê û nîrê zordestî û zêrandinê li ser xebatkaran naskir. Tiştên ku di wê demê da dît û hîn bû, piştra li ser raman û şiêrên wî tesîreke mezin kirin.

Ji ber bûyer û tevhevîyên Şerê Mezinî Pêşîn wî û kekê xwe jî barkirin û berjêr çûn, li bin xetê, li Amûdê cîwar bûn. Piştî şer li mintiqê gor mafên dewletên împeryalî sînorên nu hatin danîn û Amûd di nav sînorên Sûrîyê da ma. Cîgerxwîn êdî nekarî cardin vegere welatê xwe yê berê.

Wê demê dibistan li kêm cîyan hebûn. Şêxmûs jî wek gele hemdemên xwe rûyê dibistanê nedît. Di 18'î da li cem me-leyan dest bi xwendina dînî kir. Bo pêşvebirana xwendina xwe li gelek cîyan gerî, welatê xwe Kurdistan, derd û êşên gelê Kurd û zargotina wî ya dewlemen naskir. Di dema xwendina medresê da, her usa jî derheqa çand û edeba Kurdî da gelek tişt hîn bû, nivîskarên me yên klasîk naskir. Li ser wî, xasima Ehmedê Xanî û Mela Ehmedê Cizîrî tesîreke mezin kirin. Di wan salan da dest bi nivîsandina şiêr kir.

Li gundekî Sûrîyê bû mele û bi hişyarî û welatparêzîya xwe, bi bîr û bawerîyên pêşverû di demeke kurt da xwe nîşan da. Dijî zêrandina şêx û axan derket û piştgirîya gundîyên feqîr kir. Bi camêrî dijî wan kesan derket ku di bin perda dîn da xelk dixapandin, ji bindestan dixwestin ku dijî zulm û zêrandinê bêdeng bimînin, stûyê xwe xwar bikin. Dijî bîr û bawerîyên kevn û pûç derket. Bona vê yekê, pir neçû, ew kesên zordest û kevneperest jê aciz bûn û gotin ew kafir e.

Di sala 1925 da, piştî têkçûna serhildana Şêx Saîd gelek

bîrewer û welatparêzên Kurd derbazî Sûrîyê bûn. Ewana di sala 1927 da bi navê Xoybûn komeleyek ava kirin. Şêxmûs jî tevî vê komelê bû û di kovara Hawar da bi navê Cîgerxwîn şiêr nivîsandin. Ev şiêr dijî zulm û zêrandinê bûn û bi kela welatparêzî tijî bûn. Bona vê yekê, di demeke kurt da nav û dengê Cîgerxwîn hat bihîstin.

Şerê Dinyayê ya Duduyan û bûyerên piştî wê ku li heremê cî girtin, tesîreke mezin li ser Cîgerxwîn kir. Giha bîr û bawerîyên sosyalîstîyê û di şiêrên wî da welatparêzî û înternasyonalî bi hevdu ra kelîyan.

Di sala 1950 da li Kurdistana Sûrîyê Partî Demokratî Kurd ava bû. Cîgerxwîn jî kete vê partîyê û heya mirinê jî endamê wê bû.

Di sala 1961 da şorişa Kurdistana Iraqê dest pê kir. Cîgerxwîn bi şiêrên xwe piştgirîya şoreşê kir. Bi wê nema, derbazî Kurdistana Iraqê bû û ji bo elimandina kadroyên partîyê kar û xebat kir. Dema ku şer sekinî bû, di Akademîya Kurdî ya Bexdayê da li ser zman û edeba Kurdî ders dane xortan.

Şiêrên Cîgerxwîn di demeke kurt da ji sînoran derbas bû bûn, li çaralî welat giha bûn destê gel û li ser zmanan bûn. Him bona vê yekê, him jî bona kar û xebata wî ya rêxistinê, gelek bala dijminan dikişand û gava li Sûrîye êrîşên hukumetê dijî Kurdan xurt dibûn, Cîgerxwîn jî para xwe jê distend. Ew gele caran hat girtin, eza û cefa dît, hin caran revî û di gundan da xwe veşart. Carê jî derbazî Bêrûtê bû û xwe ji girtinê xilas kir.

Cîgerxwîn piştî sala 1970 demeke piçek rehet, demeke bê girtin û bê eza derbaz kir. Lê di vê demê da jî dîsa, bo nivîsandin û weşandina efrandinên xwe li Sûrîyê rewşeke baş tune bû. Bona vê yekê di sala 1979 da derbazî Swêdê bû. Piştra jina xwe û zarokên xwe jî anîn û li bajarê Stokholmê cîwar bû.

Cîgerxwîn kar û xebata xwe li der welat jî ajot. Wî ji destpêka xortanîyê vir da tim bi hêvîya rizgarîya gel û welatê xwe jîya bû, bi vê bîr û bawerîyê şer kirî bû, gelek eza û cefa, gelek belengazî kişandi bû. Emrê wî giha bû 80, lê hîn roja rizgarîyê xuya nedikir. Vê yeke dilê wî hêvî û kîle dilê xwe tucar winda nekir û kar û xebata xwe ajot.

Cîgerxwîn bi devkî û bi qelem, heya mirinê di nav şer da bû. Ev merivê bi bejn û bal, porspî, rûken û jîndar di nav Kurdan da gelek bi rûmet bû. Mala wî tim bi mêvanan, bi nas û dostan tijî bû. Ew li hemû civînên sîyasî û çandî hazir bû, ku bi alîyê hêzên welatparêz dihatin çêkirin. Gele caran çû Parîsê û Elmanîya Federal, tevî şevên Newrozê bû û axaft, ku bi destê KOMKAR'e hatibûn çêkirin. Bi daxwaza Qanatê Kurdo çû Lenîngradê û nas û dost dîtin.

Cîgerxwîn di 22'yê Çirîya Pêşîn da li Stokholmê, ji ber nexweşîya dil emrê xwe temam kir û çû heqîya xwe. Çawa xeber hat bihîstin ji çaralîyê Ewrûpê xebatkar û bîrewerên Kurd hatin li Stokholmê civîyan. Malbat û hevrêyên wî di saloneke mazin da sê rojan rûniştin û xelk hate sersaxîya wan. Ew sê roj bûn civînek ku jîyan û têkoşîna Cîgerxwîn hate ser zman û şiêrên wî hatin xwendin.

Cendegê wî di 2'ye Çirîya Paşîn da bi teyarê ji Sûrîyê ra hate rêkirin. Dema şandinê gelek însan civîya bû.

Mirina Cîgerxwîn di nav Kurdên Sûrîyê da dengeke mezin derxist, ji ber ku wî piranîya emrê xwe di nav wan da derbaz kiri bû. Dema cendegê wî Şamê çû Qamîşloyê li ser rê xelk bi hezaran kom bû. Li Kurdistanê jî bû mahşer. Rîya navbera Hesîçe û Qamîşloyê serbiser tijî bû. Kurd ji bona hurmeta hozanê xwe yê eziz ji hawirdor Cizîrê, ji Çîyayê Kurd, ji Heleb û Şamê ref bi ref hatibûn. Di nav nas û dost û hezkirên wî da gelek Ereb, Ermen û Suryan ji hebûn ku ew jî hati bûn. Di 5'ê Çileyê Paşîn da wexta cendegê wî binax kirin, dor 100.000 kesî li wê hazir bû. Ew li Qamîşloyê, di baxçeyê mala wî ya piçûk da dan erdê. Ev mal di darê dinyayê da milkê wî yê heyî bû û bi alîkarîya nas û dostên wî hatibû çêkirin.

Jîyana wî ya dirêj bi şer û şiêr hatibû hunandin. Şerê wî dijî xiraban, neheqan û zordestan bû. Wî bo rojên delal, bo rizgarî û aşitîyê şer kir. Di şiêreka xwe da usa dibêje:

Ez xweş mirov im
Ne hirç û hov im
Lê çibkim dijmin
Bê şer naçî der

Cîgerxwîn li medresê xwend, lê ew, bi rastî, xwendekarê dibistana jîyanê bû. Bona vê yekê tucar bîr û bawerîyên kevn û pûç hînî xelkê nekir. Wî rastî dît û bi camêrî ew anî ser zman. Ew bû mamosteyê gelê xwe. Tiştê ku rast dît û rast zanî heya roja mirinê got, kar û xebata xwe bi sebir û bê westan ajot, da ku xelkê hişyar bike, bikişîne nav refên tevgera azadîyê. Di heyştê salê xwe da jî wek xortekî jîr û jêhatî bû. Meriv li himber xurtîya bîra wî şaş û metel dima.

Cîgerxwîn baş fêmkiribû ku, wexta wan sazîyên kedxwar û pêwendîyên feodalî derbaz bûye û ew êdî li ber pêşveçûna gelê Kurd bûne astengên mezin. Bona vê yekê, Cîgerxwîn, bo hişyarkirina gel dijî kedxwarên wek şêx û axa şerekî bê westan ajot. Ew kesên han him gundîyên Kurd dizêrînin, tip û tazî dikin, zordestî û neheqîya dinê li wan dikin, him jî xwe wek parçeyek ji wan nîşan didin û cilê dostanîyê li xwe dikin. Cîgerxwîn di şiêrekî xwe da bo wan usa dibêje:

Hey teres ferqî çiye,
Ha neyar xwar ha te xwar

Cîgerxwîn tim dijî zordestîya li ser jinan, dijî bend û qeydên li ber pêşveçûna wan derket. Wî nîşan da ku ew zordestî û bend û qeyd çawa pêşveçûna civakî û şerê azadîyê sist dikin di civata Kurd da. Wî gazî jinan kir ku tevî karên civakî û sîyasî bin û her usa jî, di derheqa vê yekê de mêr jî hişyar kirin. Di dîwana xwe ya pênca, Zend Avista da, di derheqa van adet û usûlên kevneparêz da usa dibêje:

Qirêja hezar sal û kevneperest
Di îro jî bo me meke mal û rist

Di şiêrên Cgerxwîn di welatparêzî bejn dide. Ew bi kîn û hêrs tijî ye dijî hêzên zordest ku gelê Kurd bindest kirine, dizêrînin, zulma dinê lê dikin û heya pir caran qirdikin. Lê ew, hukmên zordest û gelan, sinifên karbidest û xebatkaran tevî hev nake, di vî warî da hişyar e. Cîgerxwîn di warê netewî û navnetewî da dost û dijmin gelek baş ji hev cuda dikir. Wî bi çarçuwekî gelek fireh li dinê dinhêrî. Wî dengê xwe ji bo hemû gelan bilind kir ku dijî faşîyê û împeryalîyê şer dikirin. Ew piştgirê reşikan bû ku li Amêkîra Bakûr dijî nijadparêzî şer dikirin, ew piştgirê gelê Wîetnamê yê mêrxwas bû. Ji bo têkoşîna van gelan bi dilgermî nivîsand û pesna wan da. Di şiêren wî da welatparîzîyeke kûr û înternasyonalîyeke fireh bi hevra kelîya.

Di warê sîyaset û hunermendî da jî usa bû. Cîgerxwîn bi jîyan û xebata xwe, karê sîyasetê û ya çandî bi hevra ajot û bi vî awayî derseke gelek mezin da wan kesan ku, dixwazin van herduyan ji hev veqetînin û sûrên Çînê daynin navbera wan.

Ma ev herdu ji hev dibin? Eger çand tesîra xwe li ser jîyana mirovan di warê ramanî da dike, bi vî awayî li ser jîyana rojane jî dike. Ew çawa ji sîyasetê bê cudakirin? Ew gotina ku "sîyaset û çand ji hev cuda ye", ew gotineke pûç e. Ew hunermendê ku dibêje tu pêwendîyê min bi sîyasetê tune û xwe dike keleya ku ji diranê filê çê bûye, ew jî xwe û xelkê

dixapîne. Ew bi xwe jî xizmeta bîr û bawerîyekê û bi vî şiklî, xizmeta sîyasetekê dike. Sîyaset û huner wek goşt û hestî ye.

Şiêr û hemû efrandinên Cîgerxwîn bi welatparêzî û bi şoreşgerî tijî ne bû bi wan xemilîne. Bi vî awayî Cîgerxwîn tevî karê şoreşgerî bûye. Lê ew bi vî nemaye, raste rast di karê rêxistinî da jî cî girtîye û heya dawîya emrê xwe dev jê bernedaye. Di van salên dawî da adetek derketi bû, hin kesan karê çandî mane dikirin û xwe ji sîyasetê dûr dixistin; lê Cîgerxwîn tucar guh neda gotinên han. Wî usa bersîva wan da:

Bibe partî û hem bibe partîzan
Eger serbilindî dixwazî, bizan

Heya îro heyşt dîwanên Cîgerxwîn çap bûn. Hîn jî dîwaneke çapnebûyî maye. Cîgerxwîn tevî şiêran çîrok jî nivîsandin û li ser zman, dîrok û zargotina Kurdî efrandinên wî hene. Hin efrandinên derheqa dîroka Kurd, ji zmanên dinê wergerande zmanê Kurdî. Efrandinên ku heya nuha çap bûne 17 heb in. Qasî 20 efrandinên xwe hîn çap nebûne û di nav van da bîranînên wî jî hene.

Cîgerxwîn hozan û nivîskarekî şoreşger bû ku gelek rûçikên granbuha pêra civîya bûn. Wî wek tovekî xas di axeke bejî da bejn da, gelek bahoz û lehî derbazkirin û berhemên xwe dan. Ew jîyana bi êş û zehmet, zordestîyên ku dîtin û rojên reş, her usa jî bûn sedemê derketina Cîgerxwîn wek hozanê berxwedanê, hozanê azadîyê.

Ew ewdalekî gelê Kurd yê xas û bijarte bû. Gelê Kurd bi wî serbilind dibe. Cîgerxwîn îro jî bi şiêrên xwe yên tijî kel û dilgermî, bi jîyan û xebata xwe vê wek nimûne di tevgera gel da dijî. Cîgerxwîn bi me ra ye û wê her bijî.

Efrandinên Cîgerxwîn ku heya nuha çap bûne:

1. Dîwana Yekan, Şam, 1945
2. Cîm û Gulperî, çîrok, 1947
3. Sewra Azadî (dîwana duduyan), 1954
4. Reşoyê Darê, çîrok, 1954
5. Gotinê Pêşîya, 1956
6. Awa û Destûra Zimanê Kurdî, Bexda, 1961
7. Ferhenga Kurdî, Cildê Pêşîn, Bexda, 1961
8. Ferhenga Kurdî, Cildê Duduyan, Bexda, 1962
9. Kîme ez (Dîwana Sisêyan), Bêrût, 1973
10. Mîdya û Salar, çîrok, Bêrût, 1973
11. Ronak (Dîwana Çaran), Weşanên Roja Nû, Stokholm, 1980
12. Zend Avista (Dîwana Çaran), Weşanên Roja Nû, Stokholm, 1980
13. Şefaq (Dîwana Şeşan), Weşanên Roja Nû, Stokholm, 1982
14. Hêvî (dîwana Heftan), Weşanên Roja Nû, Stokholm, 1983
15. Tarîxa Kurdistan, 2 cîld, Weşanên Roja Nû, Stokholm, 1985-1987
16. Aşitî (Dîwana Heyştan), Stokholm, 1986
17. Folklora Kurdî, Weşanên Roja Nû, Stokholm, 1988

CEGERXWÎN

Celadet Alî-Bedirxan

Navê wî Şêxmûs e. Navê bavê wî Hesen û yê dîya wî Eyşan bû. Hesen kurê Mihemed, Mihemed kurê Mehmûd, Mehmûd jî kurê Elî ye.

Li gora ko seyda ji min re gotiye ev Elî digel bireyê xwe, ji nav gurdilan, ji gundê Pêkende hatiye Hesarê, nav dekşûriyan. Hesar bi Kercosê ve ye kû dikeve rojavayê Keskîfê.

Hesen keçek û du kur hebûn. Keça wî Asiya nûxwiriya wî bû. Di pey keçikê re Xwedê kurek da bû yê, bi navê Xelîl. Di pey re û di sala 1903'an da Şêxmûs hêj kiçik bû, li cem birayê xwe Xelîl dima. Lê ji ber ko li ber destê jinbirê debar ne dikir ber bi xweha xwe ve direviya.

Hesen beriya seferberiya sala 1914'an ji Hesarê bar kiribû û hatibû Amûdê. Wextê koç û rehmetê zarawên wî ji nû ve vegeriya bûn Hesarê. Piştî midekî dîsa hatin Amûdê û li wêderê bi cîh bûn.

Êdî Şêşmûs li cem xweha xwe dima. Xweha wî ew dişand ber pez û carina jî jê re paleyî û rencberî ji dida kirin.

Lê Şêxmûsê ko di kurahiya dilê wî de agirekî miqedes vêdiket qîma xwe bi vê jînê ne dianî; ji nik xweha xwe jî direvî û gund gund li medresan û xwendegahan digerîya.

Gelek ne ketin navê ew Şêxmûsê sêwî û şivan bû feqeh Şêxmûs û çavên xwe li dinya zanistiyê vekir.

Herwekî di Kurdistanê de adet e; Şêxmûs her û her medreseyên deştê de xwend, çû welatê soran û jê gihaştiye heta deşte Lehîcanê, di nav Kurdistana ecem de.

Wextê Cegerxwîn ji welatê soran vegeriya deştê rast bi rast çû gundê Telşeîrê û lê di bi cîh bû û di xwendinê de pê da erdê. Xwendina xwe li nik seyda Ibêdilah qedandibe jî, ji ber ko mela Ibêdilah di vê navê de çû bû rehmetê, îcaza xwe ji birayê wî, mela Fetihal, standiye.

Şêxmûsê sêwî yê ko bi rêve bû bû feqeh êdî gihaştî bû paya seydatiyê. Wî seydayê ko piştre di nav kurdan de bi navê Cegerxwîn deng bidaya.

Piştî temamkirina xwendina xwe, Şêxmûs melatîya gundan dikir. Dibû pêşnimêjê gundîyan, mehra wan dibirî, zekata wan dixiste rêzika şerîetê û bi vî awayî dijî.

Vê jîyînê jî gelek dom nekir. Cegerxwîn dev ji melatiyê berda û dest bi cotkarîyê kir. Digel kurmancan du gund ava kirin. Navê gundê ko bi xwe tê de rûdinişt kiri bû Ceheneme. Seyda ji bo Cehenemê digot, ma ji xwe ne welê ye; miletê ko ne bi ser xwe ye ma sekena wî ne ceheneme ye.

Cegerxwîn wextê ko dev ji melatîya gundan berda bergehê xwe jî guhart. Cib û şaş avêtin, riha xwe a dirêj û çarkenar ediland û dawîyê kete qelefata xortên vî zemanî, herwekî suretê wî şanî dide.

Wextê Cegerxwîn ev inqilabên ha çêdikirin, di nav miletê wî de jî bi destên çend bijartan inqilabine mezin çêdibûn.

Welatjorî di şerê biserxwebûnê de şikestî bûn. Qehremanên wî şerî, yên ko ji kuştinê xelas bû bûn, xwe da bûn çîyan û bera neyarên xwe didan. Hinên din xwe gîhandi bûn derveyî welêt, civatîn datanîn û ji felata welatê xwe re dixebitîn.

Di Kurdistana iraqê de zarowên kurdan di dibistanan de, bi herfên erebî be jî, bi kurdî dixwendin. Li Bexda, Silêmanî û li Rewandizê kovar û rojnameyîne kurdî bi der dihatin.

Kurdên Rewanê, xêra teşkîlata welatên Sovyetîstanê, bû bûn xwediyê elfabêke latînî. Bi vê elfabeyê rojnameyên xwe derdixistin û dersa zarokên xwe di dibistanên xweser de bi vê elfabeyê û bi zimanê wan ê mader digotin.

Di Sûrîyê de jî elfabeke latînî hati bû belav kirin. Herçend ew elfabê di dibistanan de ne hati be jî xwendin, pê kitêbine dibistanî derdiketin, kovar û rojname belav dibûn, xort û kalin jî elfabeya nû ji hev hîn dibûn û her tiştên xwe pê dinivîsandin.

Seyda jî şûrê xwe ji kalên kişandibû, bera pûl û latên îtiqadên batil û xurefeyan da dida, şerê neyarê hundir dikir, li kurmên darê li kurmên ko dar dixwarin digerîya. Ew kurmên

ko seydayê Xanî berî sê sed salî pêş me kirine.

Seyda rast bi rast bela xwe dabû mîr û beg û axa û şêxan. Ji lewre ji xwe re dijminine xurt û dijwar peyda dikirin. Carina cîh lê teng dibû: Lê seyda, bê perwa, şûre xwe di ser serê wan te vedixwenind û rekere digote wan, ez dikim bi vî şûrî serê we jêkim.

Lê divêt bête gotin ko ji zelamên ko di sefa neyarên wî de dihatine dîtin, peyayine hêja û welatparêz meyildarîya wî dikirin û ji tayê wî dibûn. Nemaze, rehmetî Haco axa rast bi rast destê xwe datanî pişta wî, di rîya cidal û cihadê de ew dihêvot û jê re digot, teqsîr meke her eyb û kêmasîya me bibêje, lê têkilî dîn û dîyanetê mebe.

Tiştên ko me li jor gotî, birekî jînenîgarîya (tercîmey-hal) Cegerxwîn e. Herwekî, ji ber bêgaviyê di vê dîwanê de me her tişt kurt û ketebir kiriye, me jînenîgarîye Seyda ji bi kurtî got.

CEGERXWÎN

Jînenîgarîya wî

Osman SEBRÎ

Navê seydayê Cegerxwîn Şêxmus e, kurrê Hesen, kurrê Mihemed, kurrê Mehmûd, kurrê Elî ye. Elî jî nav gurdilan ji gundê Pêkendê hatîye nav dekşûrîyên gundê Hesarê.

Seyda di sala 1903an de ji dê û bavekî feqîr hatîye dinê. Berî ku mezin bibe bavê wî çûye rehmetê, sêwî li nik xuha xwe Asîyayê maye. Biçûkî berxortanîya xwe bi şivanî û cotkarî borandî ye. Piştî vê demê, ji nûve çav daye xwendinê û ketîye rêza feqehan. Di demekî ne pirr dirêj de ketîye pêş hevalên xwe û şehedeta ilmê şerîetê li ser destê saydayê mela Ubeyd istanîye.

Di vê navberê de tevgerrên serxwebûnê di nav Kurdistanê de dest pê kiri bûn. Şêx Sêîdê rehmetî bi şerrê serxwebûnê rabû bû. Lê mixabin ku bêbextî û dilreşîya şêx û axan nehîşt ku ev xebeta welatî biçe serî, Şêx Seîd bindest û dîl, gelê Kurd jî şerpeze û bê rûmet kete ber dest û lingê neyar. Ji bo çavişkandina milletê Kurd, kuştin, bi agir sotin, serjêkirin, ji welat derxistin, heps û nefî kirin, di vî warî de herçiya ji Tirkan hat, derheqê milletê Kurd de texsîr nekirin. Van kirên neyar, ruhekî nuh di seydayê me de hişyar kir û hezkirina Kurd û Kurdistanê xiste dilê wî.

Berî istandina îcazetê Cegerxwîn bi feqetî çû bû Kurdistana Iraq û Iranê. Vê gerra han jî di canê seyda de şobeke çak û ronak hiştibû. Derdê millet hêdî hêdî bir dibû millet ji nezanî û bêtifaqîyê dîl û bindest mabû; şêx û mela beg û axa ji van kemasîyan berpirsiyar bûn. Ji lewre [illegible] xwest şêx û melan ji wacibê wan hişyar bike. Lê dema dî ku wan çav dane xwarina malê millet û bindestîya wî û dest dan destê neyaran û xulamîya wan; xîreta seyda qebûl nekir ku di nav wî rete bêbext û bêrûmet de bimîne, rabû cibbê û [illegible] avêtin û wek camêran destên xwe vemalan û daket qada xebata welêt. Ev e tiştekî kurt û serpilkî ji jînegarîya seydayê Cegerxwîn.

EW BI XWE

Ev bûn 23 sal ku seydayê Cegerxwîn nas dikim. Bi hikmê ve nasîna dirêj, min du mezîyetên çak di seyda de dîtine ku hêjayî salixdanê ne.

١. Cegerxwîn derdê milletê xwe baş nasî ye. Bela milletê Kurd di mîr û paşan, beg û axan û şêx û melan de dibîne. Bêşik seyda di vê ramana han de ne î şaş e. Çima ku ji hezar salan û vir de, ev kesên han pêşî, sermîyan û rêberên vî milletî bûn. Cîhê ku can, mal û welatê wan biparastana, çav dan xwarina malê wan û ew dîl û bindest û welatê wan bi dest neyaran ve berdan. Cîhê ku ew bidana xwendin, zana û fêr û jîrek bikarana, tev de nezan û bê raman û bê arman hiştin. Cîhê ku yekitî di nav millet de barnîna pê, rik û berberî xistine nav kurdan û hemî kirin neyarên hev. Bi vî awayî ew û welatê wan xistin bin destê neyar. Tenê têr dike ku em bikarin fikreke baş li ser van kesan bidin xwendevanan, şêx û melan bangîna xwe ji mirîyan dikirin: mîr û paşan, beg û axan jî bangîn ji neyarê millet û welêt kolidar dikirin.

Ji lewre Cegerxwîn bê dilovanî kêmî û kasîyên wan dibêje, û millet serwextî fend û xap, bêbextî û dilreşîyên wan dike. Ez bawerim ku seydayê Cegerxwîn di vekirina çevê Kurdên Sûrîyê û nîvroyê Tirkîyê de şopeke mezin û hêja hiştîye.

٢. Cegerxwîn di kurdîtiya xwe de î rast û durust e. Ew çend rast û durust ku, di rîya welat û welatiyên xwe de sînga xwe ji zîvarî û belengazîyê vekiriye. Bi çav min ev yek ahun kaça fedakarî ya dawîyê ye.

Ji vê pêve; di rojên tengî û zîvariyê de jî, dilgeşî û comerdî jî Cegerxwîn bi dûr neket. Rojekê min ew dilteng û bêhêvî nedît, çi dema lê qewimîye tevî zîvariya xwe her û her destê alîkarîyê dirêjî heval û hogirên xwe kirîye.

Ji vê bi şûnde, seydayê me di rîya welat û welatîyên xwe de gelek west û êş, renc û zor heps û neheqî jî dîtine. Îro dibînim seyda bi gavên xurt û camêr berve armanca xwe diçe bi navê hevaltîyê ez wî pîroz dikim û jê re pêşveçûneke çak dixwazim.

DÎWANA WÎ

Herçi ev dîwan, ji dîwana seyda a pêşîn bi gelekî xweştir û hêjatir derketîye. Di dîwana pêşîn de, seyda ne hinde xurt û ne jî di armanca xwe de dûrbîn û yekrû bû; lê ev dîwan li ser armanceke xuya hatiye nivîsîn û rû û rêça wî tê de xweş dîyar in.

Gelek mixabin ku ji ber hin sebeb me nikaribû tevayîya dîwanê çapke û me ji bo îro bi evqasî têr kir. Ez gelekî hêvîkarim ku dîwana seyda a sisiyan hin xurttir û hêjatir be. Heye ku ew dîwan di çapxaneyên Kurdistanê de bête çapkirin. Ma kî dizane ku pêşende di himbêza xwe ya nediyar de ji bo gelê Kurd çi vedişêre.

Şam, 5.10.1954.

PÊŞGOTIN

Hemid Derwêş

Çi gava ku mirovek, helbestvan û rewşenbîrên kurd bîne ber çavên xwe, bê guman, navê [illegible] Cegerxwîn di nav wan de wê bê êjmartin: ji ber ku [illegible] hêja ne tenê li perçeyên Kurdistanê û di nav milletê kurd de [illegible]. Belam li temama cihana pêşveru û sosyalîst de jî xwe li nav û deng [illegible]

Digel vê jî; wek xorteki kurd, dixwazim hinek nasîya xwe, li ser xebatkar û navdarê niştimanî de di vê pêşgotina ha de, ji xwendevanên hêja re bi kurtî pêşkêş bikim.

Cîgerxwîn: Navê wî, Şêxmûs kurê Hesen, ji gundê Hesarê ji Kurdistana Tirkiyê emrê wî her wek û wî di dîvana xwe ya yekem de gotîye: "di sala 1903 de ez hatime dinyayê, bi navê Sultan Şêxmûs ez çêbûme lê dayê." Yanê emrê biwêjê me neha dibe 70 sal. Cîgerxwîn piştî ko bîrbir bû, dest bi

xwendina olperestî kir û ji bo temam kirina xwendinê li çar qozîyê Kurdistanê gerîya û di vê gera ha de, halê milletê xwe yê sîyasî, civakî û aborî didît, pê agahdar dibû. Ev jîna kurd tê de, jîyanek bindestî û paşve mayî bû jî ber ko emperyalîstan wê demê welatê Kurdistanê perçe perçe kiribûn, paşverûyen Tirk, Ecem û Ereb jî zordestî û sitemkarî li kurd dikirin. Ji ber vê yekê; Cigerxwîn di sala 1923 de, piştî emrê wî bû bîst, rewşa kurd û Kurdistan tê de, tesîrek pir mezin lê kir, di ber xwendina xwe re xebata niştimanî û milletperwerî jî meşand, bi dengek bilind û bê tirs û bê pirs, li ristên xwe gazî milletê kurd kir, ji bo hişyar bibin, bindestî û sîteınkarîya dijmin ser xwe rakin. Lê Cîgerxwîn bi rist û xebeta xwe, xwest rengekî gelêr (şa'bî) bide tevgera kurd, û bivî awayî bang temamên gorên (tebeqên) millet kir, da ko bi hevre bi yek destî rabin û welatê xwe rizgar bikin. Ev nêrîna han jî xweş xuyaye di dîwana wî ya yekem de. Lê piştî ku Cîgerxwîn ket nav xebatê, jê ve xwîya bû ku burcuwazîyên kurd, ew jî weke burcuwazîyên milletên dîn e. Îtir berê xwe rêça sosyalîstîyê û bixurtî û dijwarî şerê burcuwazên kurd kir, û rast û rast ban karker û cotkarên kurd kir û ji wan xwest ku dest bidin pirolîtarên cihanê û şerê dijminê mezin bikin ku ew jî emperyalîzm û paşverû ne çi Tirk û Ecem, çi Ereb û çi Kurd, û dît ku ew rîya han bi tenê Kurdistanê aza dike. Her wîsa jî ev nêrîna xwe di dîwana duwem de bi cîh kir ko di sala 1954 de hatîye çap kirin.

Di ber van raman û armancên xwe yê bilind û çek de Cîgerxwîn çendî belengazî, zulm û êş borandîye, lê tevî wî haweyî jî, bê serçimandin û birçîbûn, zindan û çola, dev ji rêya xwe ya rast û dirist bernada û her û her ser meşîya; bi vê rengê xebata xwe Cîgerxwîn rolek pir mezin di şîyarî û serxwebûna gora, gelêrên kurdî de lîst, prolîteryayê welat li qada wan da hesandin.

Di vê dîwanê de jî, biwêjê me, dîsa, şopa têkoşîn û şoreşgerî girtîye, nêrînek li ristêk li ristên dîvanê, dide xuyakirin ko seyda di ramanên xwe yên niştimanî û civakî de gavên fireh ber bi pêşve avêtine, û ji ristên wî yên evînî, meruf tê dighê ko seyda hîna ew Cîgerxwînê dil tenik û evîndar e û hêvîdar in ko ev dîwan arîker bê ji bo ramanên pêşverû re li nav milletê kurd de.

15.3.1973

Pêşgotin

KEMAL BURKAY

Ne hewce ye ku ez li ser şexsê Cîgerxwîn dûr û dirêj binivîsim. Di çar parçên Kurdistanê da êdî kî heye ku wî nasnake û derheqa emrê wî da ne bihîstîye? Li welatên dereke jî Cîgerxwîn, wek şairekî kurd ê mezin û wek hostayekî şoreşger bi nav û deng bûye.

Di dinyayê da hertişt gora şrûtên dorberê xwe pêk tê. Merivên rêber, serok û senatkarên mezin jî gora hewceyên zeman û mekan derdikevin, dighên. Miletê me şairek mîna Cîgerxwîn derxist, jî ber Kurdistan hewcedarî wî bû. Ew nêzîke dused sal in ku Kurdistan dikele. Bo azadî ceng û şer dike û tê pelixandin. Gelê me hewcedarî dengekî bilind bû; Cîgerxwîn bû ew deng; Wî di şiêrên xwe da gilî û gazinên, hêvî û daxwazên gelê me anî ser zmên û bilind kir. Bona vê yekê, gelê me jî ji wî ra xwedî derket, dengê wî bû dengê gel...

Cîgerxwîn hîn di xortanîya xwe da, di dema fegitîyê ku ew li Kurdistanê hêl û hêl digerîya, rewşa gel û welatê xwe bi her awayî, xweş fêmkir. Di wê demê da pir kes ji bindestîya welat ra dişewitîn lê yar û neyarên gel û rêya xilasbûnê bi awakî zelal ne didîtin. Piranîya wan, tenê zordestên bîyanî jî gel ra dijmin dihesibandin. Dijminên nav gel, mîna axa û şêxan, an ne didîtin, an jî xwe li ne dîtinê didan. Eşkere ye ku, qasî dijminên der, yên hundir jî sedemê belangazî û nezanîya gel in. Cîgerxwîn ew yek dît û bi dil û can şerê wan zordest û kedxwaran kir. Cîgerxwîn bi xwe mele bû, le wî gelek tiştên pûç û wala şikandin, avêtin avê, ew tiştên ku, ew hezar sal in, di nav însanê me da têne gotin û wan famkor dikin, wek ji pûsê perdekî dikişînin ber çavên merivan. Cîgerxwîn rastî dît û rastî got. Di vê babetê da Cîgerxwîn bi rola xwe hişyar e, lê ne qure ye:

"Gotinê ku em dibêjin her kasî hişyar dikin.
"Ne gelek nû ne welakîn nû gihîştin van dora.."

(Ji Dewlemendê Bê Şeref)

Di alîyê nivîsandinê da Cîgerxwîn xwe paşda nade û têr dinivîse. Li ser bûyerên welat û dinyê li ser babetên dîrokî û li ser dil û delalan.. Ew, di xortanîya xwe da çawa bi qîret bû, îro jî usa jîr e, jêhatî ye. Ev dîwana wî ya çaran ku di 77 salên wî da derdikeve, ev yek jî nîşan dide ku Cîgerxwîn çawa karkerekî bê westan e di warê nivîskarîyê da. Cîgerxwîn, tevî helbestan, nivîsarên sîyasî û dîrokî jî dinivîse û di vî emrê xwe yî mezin da dimeşe, tev li civîn û meşînên sîyasî dibe, dipeyîve û agîrê şoreşgerî geş dike. Ew yek jî naşan dide ku Cîgerxwîn îro jî wek xortekî bi hêvî ye, dilê wî ciwan e û ew di rîya rizgarîya Kurdistanê û azadîya geş da şer dike.

Eşkere ye ku xweşikî û delalîya şiêr, bi yekitîya raman û his û şikil pêk tê. Heke yek ji wan kêm be, an şunda bimîne, şiêr jî nagihîje kemalê û dilê merivan pê şad nabe. Şiêra Cîgerxwîn, wekî hiş û raman, bi alîyê şikil lî şiêrek xurt û zor e. Ew bi reng û çînîkên Kurdistanê xemilîne. Bi alîyê gotin, çîrok, metelok û mecaz dewlemend in û xweş-eheng in. Carê li "Konê Reş" binêrin: Seyda, qasî koçeran navê tişt û toreyên wan dizane û şiêra xwe bi wan xemilandîye, ew kiriye cewahîrek giranbiha.

Cîgerxwîn di dirêjahîya emrê xwe da bo gel û welatê xwe bê westan xebitî û hîn jî dixebite. Ew ewladekî Kurdistanê yê hêja ye. Lê Kurdistan jî qedrê wî dizane û bi heyîna wî şa dibe. Kurdistan, qedrê law û qîzên xwe yên camêr û canik ji bîr nake!

Şiêren Cîgerxwîn îro li çar alî Kurdistanê di bajar û gundan da di kom û mezran da di dest miellîman û melan, di dest mezin û xort û zarokan da ne. Raman û daxwazên wîb i vî awayî rû û can digrin, xurt dibin û di azadîya gel de rolek mezin dilîzin.

Ilon - 1980

PÊŞGOTINA MIN

Cîgerxwîn

Berî, ko ez dest bi pêşgotina xwe bikim, supasên xwe ji heval Kemel Burkay re Pêşkêş dikim, ko pêşgotinake xwe ji dîwana min re danîye. Çawa, ko ez supasên xwe ji wan heval mirovên ko ji bo çapkirina dîwana min re xwe êşandine û karkirine pêşkêş dikim. Weharenge supasên xwe ji dewlate Swêd ra pêşkêş dikim, ko alîkarî ji bo çapkirina dîwana min bi re kirine. Ji hemî dilxwaz û alîkarên xwe re jî supasên xwe pêşkêş dikim.

Ez dixwazim di vir de gotineke kurd û tevayî bibêjim ko hemî dîwan û ristên ristevan û nivîskarên kurd dereng û ne di

çaxên xwe de têne çapkirin. Ji lewra kêmweş û bêhêz û havil dimênin. Lê tenê tiştek heye ko rûmet û hêz û doz û daxwazên wan dîwan û nivîsaran diparêzî, ko ew jî ev e, ko şoriş û kêferata gelê kurd her nayên rawestan. Û ji ber wilo jî kengî bêne çapkirin, doz û daxwazên wan weke xwe dimênîn û gewşek û bêhavil nabin.

Lê çima em nikarin zû bi zû nivişt û dîwanên xwe çapbikin û belavbikin? Ev jî, ji ber ko çend dewletên şovinî û faşîstî, welatê me di nav xwe de perçekirine û heryek ji wan dixwazî me di nav xwe de bipişêvî û windabikî. Tevlî, ko ew jî dizanin, ko nema dikarin kurd û zimanê kurdî di nav xwe de winda bikin lê hêjî, di nav wan xewnexav û rewrewk û sawîran de dijîn.

Pêşgotin

Qanatê KURDO

Meha avgûstê sala 1980 ji Stokholmê serwerên kovara kurdî "Roja Nû" dîwana çaran ya şaîrê me yê ezîz Cegerxwîn ji min ra şandibû, ku ez pêşgotinê bo wê binivîsim. Serwerên wê kovarê nivisîbûn: "Em û mamosta Cegerxwîn li wê ramanê bûne yek, wekî di destpêka vê pertokê da pêşgotina te mamostayê mezin hebe.

Em hêvîdar in, ku tu ji me ra ser vê efirandinê bîr û bawarîya xwe ango dîtina mîna pêşgotinekê bi rê kî."

Gelî heval û hevkarên delal!

Berê pêşîn ez gelekî şad bûm, ku şervan û têkûşerên kurdan li Evropê hene, teşkîl û sazmanên wan hene, ku ew bi pirsên rewşenbîrkirina neteweyê xwe va mijûl dibin, dixwezin dîwana Cegerxwîn bona xebatkar û tekûşerên îş û karên ronahîyê çap bikin. Ez gelekî şame, ku we ramana xwe kirîye yek, ku ez bi bawerîya xwe mîna pêşgotinê li ser wê dîwanê binivîsim. Ew spartin bextewarîke mezin e, li jîyîna xwe da ez gihîştime wê rojê, ku bi xwestina we dikarim şixulekî bi xêr û hêja bikim bona neteweyê xwe.

Spartina we li ser çava qebûl dikim, lê divêt hûn bizanin, ku nivîsandina pêşgotinê bona dîwana şayîrê meyî mezin û hezkirî Cegerxûn ne tiştekî hêsa ye. Bona vî karî, bona vî şixûlî divêt meriv li hemû pirsan da zana, hozan û pispor be bi zanîna xwe va çend serîyan li ser Cegerxûn ra; ez xwe hesab nakim merivê wusan û bi fikira min pêwîst e bêjim, ku heta niha sed car heyf, ku li nav neteweyê meyî bindest da merivên wusan tunene; bi rastî gotî, dibe hebin lê min navê wan ne bihîstîye, eger hebûna, minê xwe bextewar hesabbikira û ji kovara "Roja Nû" ra binivîsîya, ku nivîsandina wê pêşgotinê bona dîwana Cegerxûn bispêrne wî. Lê niha herçend serwerên wê kovarê pêra layq dîtîne, ji min ra nivîsîye, ku ez "pêşgotinê ango dîtina xwe mîna pêşgotinê" binivîsim, ez mecbûr im wê xwestinê biqedînim, bînme serî.

Cegerxûn bi reng û rûye xwe va, bi nivîsarên xwe va wek teht û kelemên serê çîyayên Kurdistanê here bilind e; sedan sed sal hatine, çûne û bihirîne, lê ew teht, ew kelem li cîyê xwe da bi tîk, qaym û berk mane, Cegerxûn jî li hunerwerîya xwe da, li bîr û bawerîya xwe da bi qaym serbilind û serefiraz maye û li rîya xwe da her diçe û diçe.

Di jîyana Cegerxûn da li nav her çar parên Kurdistanê da gelek rojên giran qewimîne, li jîyana xelqê Kurd da gelek caran bûye reşebayî, bobelîsk, tofan û baran, lê teht û kelemên serê çîyayên Kurdistana dabeşkirî li cîyê xwe da mane, ne leqîyane; Cegerxûn jî mîna wan teht û keleman li ser bîr û bawara xwe da bi qaym, berk rawestaye, ji cîyê xwe çep û rast ne leqîyaye, ne hejîyaye, raste-rast li rîya xwe da her bi merem û mebesta xwe diçe û wê here; ew bûye dengbêj û borîjenê serbetiy û azadkirina neteweyê kurd, ev bû û ev e armanca jîyana wî mêrî. Li dor û berê çîyayên Kurdan, li deşt û bestên Kurdistanê xûnavî da xelqê Kurd toximê kurdewerî û wetenperwerîyê reşandiye. Li tarîx û diroka Kurdan da gelek û gelek zeftkar hatine, ku rabine ser wan teht û kelemên serê çîyayên welatê Kurdan, xwestine Kurdan qir bikin, li nav xwe da pûç bikin, bihelînin, lê nikarbûne û nikarin bikin. Ji rojhilat, ji rojava, ji jor (bakûr) ji jêr (Başûr) gelek û gelek caran dijminan li ser Kurd û Kurdistanê da girtine, gelek caran mêrkuj û xûnrêjên mîna Cengîsxan, Ayatola û mayatola Kurd û Kurdistan kirine nav agir û alavan, talan û tajan kirine, sotine, kuştine, lê nikarbûne reha Kurdan ji binîva biqurçimînin, nikarbûne û nikarin, çimkî gelek mêrên mîna Cegerxûn ji nav sîng û berên çîyayên Kurdistanê ji paşila jinên Kurd yên delale xûnşîrin û binge û binejîya Kurdan derketîne, rabûne û ala kurdewerîyê û kurdperwerîyê, ala azadkirina kurd û Kirdistanê girtine destê xwe, serwerî û rêberî li şerê serxwebûna neteweyê xwe kirine. Navê gelek mêrxas, şerkeran û qeremanan li tarîxa kurdan da, xasima li sedsalîyên nozda û bîstan da, aşkera ye. Wana jî toximê azadkirina kurd û Kurdistanê reşandîye, her sal li dû hev ew toxim li nav deşt, mêrg, newal û bestên welatê kurdan da hêşîn dibin, digihîjin, li nav wan da gelek kulîlk, gul dibişkivin û dilê keç û xortên kurd şa dikin û pê ra jî tîne bîra wan, ku ew gul, ew kulîlk bi xûna mêrxasên meydana şerê serxwebûna neteweyê kurd avreşan bûne, gihiştîne û bihar bihar her sal dil û canê qîz û xortên kurd qal dikin û ew hazir dibin bona rojên oxirmê giran, bona roja xîret û namûsê.

Miletê kurd bi navê mêrxas û qeremanên şerê serxwebûna welatê xwe fexir û kubar dibe, nek bi tenê bona wê yekê, kul i tarîxê da ew mêrxas û ew qereman bi çek û sîlihan va rabûne, derketine meydana şerê azadkirina miletê xwe, lê wusan jî wana mala xwe, canê xwe û ruhê xwe terxan kirine bo xatirê serxwebûna kurdan, bo xatirê azadîya wan. Miletê kurd wusan jî bi navê şayîr û helbestvanên xwe fexîr û kubar dibe, ew qedir û qîmetê wan dizane, bi navê wan serbilind e, çimkî ew şayîr, ew helbestvan ji ber pêş û paşila jinên kurd yên jîr û êgîn û zîrek derketine, ji nav şaxên Kurdistanê rabûne, derketine meydana şer, li rex qeremanê çekdar wek teht û kelemên serê çîyan bi şêranî ala rengê sor, kesk û sipî girtîne destê xwe, şer kirine, mala xwe, ruhê xwe, canê xwe terxan kirine bo xatirê azadkirina neteweyê xwe, welatê xwe.

Çaxê ez navê şayîrên kurdan, navê helbestvanên kurdan tînim bîra xwe, herdem navê hezkerê me, şayîrê me mezin û hêja Cegerxûn tê ser lêvên min, li hiş û serê min da rûniştîye ku ewî jî mala xwe, ruhê xwe û canê xwe terxan kirîye bo serbestî û serxwebûna kurdan; dibe rast e, ez bêjim li sedsalîya me da şayîr û helbestvanê kurdên kurmanc yê herî mezin bi fikir, bîr û bawera xwe va weke (mîna) Cegerxûn tune. Cegerxûn bi rewşa xwe va, bi efirandinê xwe va, bi ramana xwe va behra bê berî û bê binî ye, gelek giran e meriv noqî wê behrê be û bizanibe çi di wê behrê da heye. Bona wê yekê divêt meriv noqvanê zana be û pispor be; ez xwe hesab nakim merivê wusan. Cegerxûn nek bi tenê şayîr û helbestvan e, ew wusan jî zana û zanyar e, ne rehet e li ser hemû efirandinên Cegerxûn li vira binivîsim û fikira xwe bi firevan binivîsim. Lê her çend kovara "Roja Nû" spartîye min, ku ez pêşgotinê bona dîwana wî, bona wî şêrê nav çîyayên kurdan binivîsim, ez nikarim bêjim na, ez mecbûr im qasî qewata xwe, qasî zanîna xwe çend gilîyan binivîsim; lazim e ez binivîsim çimkî "Roja Nû" dixwaze wê dîwanê çap ke bona

palan û gundî û xebatkarên kurd. Di vî îşî da ez berpirsîyar im çend gilîyan binivîsîm.

* * *

Li sala 1947 li Însîtûta rohilatnasîyê da ez mijûlî ziman, etnografî û lîtêratûra neteweyê kurd dîbûm. Li wê înstîtûtê da gelek zanyarên Rûs yên mezin û navdan dixebitîn, li nav wan da çend profesorên qedirgir hebûn: Aleksandir Arnoldovîç Frêyman, ew serokê koma îrannasan bû, ez li ber destê wî û bi serkarîya wî mijûlî karê xwe dibûm. Îgnatî Yûlîanovîç Kraçkovskî serokê koma erebnasan bû, akadêmîk Vasîlî Vasîlêvîç Strûvê, serokê înstîtûta rohilatnasîyê bû, Evgênî Edûardovîç Bêrtêls, serokê kafêdra fîlologîya îranîyê ya fakûltêta rohilatnasîyê ya zanînga Lênîngradê bû û yên din bûn. Mabeyna min û wan xweş bû, wana ez hez dikirim û gelek caran arîkarîya min dikirin, temî û wesîyetên baş didane min.

Rojekê ez li sivdera înstîtûta me da rastî profêsor Kraçkovskî hatim. Ewî ez dame sekinandinê, devê çentê xwe vekir û kitêbek jê derxist, dirêji min kir got "Xortê delal, han ji te ra vê kitêbê, dibe hewasa te pêra hebe, bi kurdî nivîsîne, îrannasê navdar Vlîdmîr Fêdorovîç Mînorskî ji Londonê şandîye, lê binhêre, bixûne, dibe kêrî te bê."

Min ew kitêb hilda, lê nihêrî, dît, ku bi herfên latînî li ser nivîsîne "Dîwana Cegerxûn", min rûpelê wê vekir, li rûyê din dît: şiklê Cegerxûn çapkirî bû, li binîya wî da nivîsî bûn :"Xwedîyê dîwanê". Min fehm kir, ku Cegerxwûn xweyîyê dîwanê ye, lê min nizan bû Cegerxûn kî ye, min navê wî, navê merivê awa nebihîstibû, ez fikirîm, ketme mitala "Cegerxûn kî ye?" çima "Dîwana Cegerxûn"; li berê ez haj pê nîn bûm, ku Cegerxûn şayîr e.

Min belgên kitêbê wergerandin, navê çend şiêran xwendin, li axirîya kitêbê navnîşa şiêran nivîsandibûn, min pêşgotin xwend û pê hesîyam, ku kitêb li Sûrîyê bi arîkarîya rewşenbîrkerên kurd hatîye çapkirinê, ku Cegerxûn navê şayîrî zêdeye, navê wî eslî Şêxmûs e, yanê Şêx Musa ye. Bi naverokên şiêrên dîwana wî ez pê hesîyam çima ewî navê "Cegerxûn" li xwe kirîye. Ji ber halê qûlîya miletê kurd, ji ber derd û kulê gundî û pale û xebatkarên kurd ew dilêş bûye hergav bûye ah û zarê wî, dil û cegera wî xûn girtine, sebeb vê yekê ewî navê xwe kiriye Cegerxûn. Bi xwendina dîwana wî ez pê hesîyam, ku ew ne şayîrê sedsalîya navîn e, lê şayîrê zemanê meyî niha ye; hewas û kêfa min bi zimanê dîwana wî ra hat, kurmancîya wî gelek xweş bi min hat, gelek wext bû, ku min ew dîwan hergav bi xwe ra dibir, ji destê xwe der ne dixist, çaxê ez ji îş û karê xwe azad dibûm, min ew dixwend, çiqas diçû, ewqas hewesa min bi şiêr û helbestên wî ra dihat, her şiêrekê, her helbestekê ez didame hêlana û heyecana. Di wan da derheq derd û kulê miletê kurd, jîyîn û halê Kurdan û şerê wanî serxwebûn hatibû nivîsandinê. Berê min qet kitêbên nivîskarên kurdan yên mîna vê dîwanê ne dîtubûn û ne jî xwendubûn; li wê dîwanê da berê pêşîn min deng û basên yekbûn, hevkarîya kurdan bo xatirê serxwebûna welatê wan xwend. Bi xwendina wê dîwanê hate ber çavê min dîroka şerê kurda, serhatî û dîroka zana û hozanên kurdan, min xwe bextewar hesab kir, ku dîwana wusan ketîye destê min, ku pê hesîyam, ku şayîrekî kurda wusan heye û navê wî Cegerxûn e.

Ji welatê Sovêtê der bi saya serê Celadet Bedirxan û Kamûran Bedîrxan nav û dengê Cegerxûn zû va li nav her çar parên Kurdistanê da belav bûbû, herdu mêrên qeremanê şerkerên rewşenbîrkerên neteweyê kurd li kovarên xwe "Hewar", "Roja Nû" û "Stêr" da, "Ronahîyê" da herdem şiêr û helbestên Cegerxûn çap dikirin û kovarên wan li nav salên 1932 û 1945 da bûbûne binge û binaxa çapkirin û belavkirina efirandinên Cegerxûn. Eger ew kovar tunebûna, ne hatina çapkirinê, şiêr û helbestên Cegerxûn jî qet çap ne dibûn û xelqê kurd pê ne dihesîya, ku li nav wî da hozan û zana û şayîrên mezin hene, ku yek jî wan Cegerxûn e.

Di kovar û rojnamên Celadet Bedîrxan û Kamûran Bedîrxan da kurdnasê firansî Toma Buwa û Rojê Lêsko, çende miqalên biçûk derheqa jîyîn, îş û karê Cegerxûn da û derheqa şiêr û helbestên wî kurdewerî û wetenperwerî da çap kirine. Bi gilîkî ji welatê Sovêtê der nav û dengê Cegerxûn zû va eşkera bû, her li Sovêtîstanê kesek haj wî mêrî tune bû, navê wî ne bihîstibû ne jî efirandinê wî xwendibûn.

Li sala 1952 an da min miqalek bi navê "Lîtêratûra kurdên derva derheqa halê kurdên Sovêtîstanê da" li kovara "Îstorîya î fîlologîya stran Vostoka" da (vîp. 3) li Lênîngradê bi zimanê rûsî çap kir. Di wê da min çend rêzên şiêrên Cegerxûn li ser welatê Sovêtê çap kirin, anîn ber çavên xwendekaran, ku pê bihesin Cegerxûn di şiêrên xwe da dinivîse, ku Sovêtîstan dostnê neteweyê kurd e, ku ew terefdar û piştîvanê şerê azadkirina xelqê kurd e, ku ekserê sor wê bibe azadkerê kurd û Kurdistanê, ku xelqê kurd ketîye ser rîya Marks û Lênîn û qet tu cara jî wê rê der nakeve.

Li paşê li nav salên 1946 - 1953 an da min li zanînga Lênîngradê da dersê zimanê kurdî dida şagirtên kafêdra fîlolojîya îranîyê. Bi biryarê wê kafêdrê gerek ew şagirtên kurdî hîn dibin, biçûna nav kurdên Ermenîstanê, bibînîn ew çawan dijîn û li nav wan da bi praktîkî hînî xeberdana zimanê kurmancî bibin. Havîna sala 1953 min şagirtên xwe M. B. Rûdênko, R. L. Sabolov, T.N. Paxalîna, A. I. Îvanova, A. A. Grûnbêrg, H.I. Usupov û yên din bi xwe ra birne praktîkê nav kurdên nehîya Abaranê. Berî hingê bextê min lê xistibû, dîwana Cegerxûn ya duduwan jî ketibû destê min. Eva dîwana ji ya pêşîn baştir bû, tê da nek bi tenê şiêr û helbestên derheqa jîyîn, ayîn, hal û dîroka şerê serxwebûna kurdan hatibûne nivîsandinê, lê wusan jî derheqa dostî, hevkarî, azadî û aştî li nav neteweyên bindestî da hatibûne nivîsandinê. Şiêr û helbestên vê dîwanê gelek xweş bûn û min ew dîwan bi xwe ra bir. Ez û şagirtên min em li gundê Camûşvana mezin cîwar bûn. Hingê Emînê Avdel bi jin û zarûwên xwe ve hatibûne wî gundî, li mala xalê wî Cindî da cî-war bûbûn. Bi xwestina Emînê Avdel ez jî çûm ketima mala xalê wî û tev kulfetê wî cîwar bûm, şagirt jî li otaxên dersxanê di cî-war bûn. Hingê min carnan şiêrên dîwana Cegerxûn ji Emîn ra û biçûkên mala wî ra dixwendin. Ew şiêr bi Emîn û zaruwan xweş dihatin. Li paşê min û wî va ramana xwe kire yek, ku ji wê dîwanê şiêrên Cegerxûn yên bajarvanîyê (şiêr û helbestên pêşketî, şûreşgerî, kurdewerî, wetenperverîyê, dostî û hevkarîya neteweyan) hilçinin û cuda li berevokê da bona kurdên Sovêtê bi herfên kîrîlîkî (rûsî) çap bikin. Hingê hevalekî me kurd li komîtêta partîya komûnîstên Ermenîstanê da dixebitî. Em çûne cem wî, ku ew arîkarîya me bike bi tevayî em herne dîwanekî çapxanê lava bikin, ku şiêrên Cegerxûn yên bijare bi herfên rûsî bona kurdên Ermenîstanê çap bikin. Ewî hevalî milê xwe ne da ber xwestina me, got: Ez çi zanim Cegerxûn kî ye, belkî koneperest derkeve, dijminê welatê Sovête be, zehf ji ewî çend xeberên baş derheqa welatê me da nivîsîne xwe hesab dike Bolşêvîk, komînîst." Ez û Emînê Avdel di dilê xem, por pojman ji otaxa qulixa wî derketin, vegerîyan çûn.

Li sala 1957 da min rêzmana xwe ya kurmancî (Gramatîka kurd skogo yazika (kurmancî) bi zimanê rûsî çap kir. Hingê min pê ra layq dît çend şiêrên Cegerxûn di wê rêzmanê da çap

bikim. Min ev şiêrên jêrîn: "Halê gundîyan", "Reşo û gundî", "Ta kengê emê karker û cotkarê bega bin" , "Xwendin" , "Pembûwê meye, lê em tazîne" , "Heval pol Robson", "Mehrecana Bêrlînê", "Hozan û şayîrên kurd" di wê rêzmanê da çap kirin (300 310). Di rûpela şeşan da derheqa Cegerxûn da min ev xeberên jêrîn nivîsîne: "Cegerxûn vîdayûşîîsya kurdskîy poêt Sîrîî, borêts za nasîonolnûyû nêzavîsîmost, dêmokratîyû î osvobojdênîyê naradov Blîjnêgo Vostoka ot gnêta împrîalîzma" yanê "Cegerxûn şayirê kurdên Sûrîyê navdar e, li helbestên xwe da ew derdikeve meydana şerê azadkirina netewayên bindest ji bin zulma împêralîzmê bo xatirê serxwebûna wane demoqratî."

Li paşê di nav salên 1963 - 1966 Ordîxanê Celîl ji Ermenîstanê şandibûne Lênîngradê cem me, ku qursa apîrantûrê da hîn be. Çaxê ew hîn dibû, min herdu dîwanên Cegerxûn dane wî, ku bixûne. Li wextekî da ew bû nasê efirandinên Cegerxûn, şiêr û helbestên wî hez kirin. Rojekê ewî ji min ra got: "Apê Qanat, baş dibe, eger hine şiêrên Cegerxûn bi herfên rûsî bona cahilê Ermenîstanê çap bikin." Min got: "Ew meremekî baş , çend sal berê min bi xwe xwest wê xebatê bikim, lê hingê hevalekî qulixdar û berpirsîyar li wê pirsê da arîkarî min ne kir, niha tu bike, ezê arîkarî te bikim, şiêrê Cegerxûn bijare çap bikin." Ew şiêr û helbestên Cegerxûn ji dîwanên wî yê bajarvanîyê derxistin, wergerandine ser herfên rûsî û pêşxeber ji berhevoka wan şiêran ra bi kurmancîya şkestî nivîsî, di wê pêşgotinê da derheqa qedir û qîmet û nirxê wan şiêran li pirsa civakî û sîyasetîyê da şirovekir, pêşgotin da min, min ew rast kir û ramana xwe bona çapxana Ermenîstanê nivîsî, ku çapkirina wê berhevoka şiêr û helbestên Cegerxûn gelek bi muhîm û feyda ye bona kurdên Ermenîstanê. Ew Berevok li sala 1966 li Ermenîstanê bi lê nihêrîna Wezîrê Eşo hate çapkirinê.

Li sala 1966 ji Azêrbecanê kurdekî ji min ra namek nivîsî; ewî di nama xwe da nivîsîbû: "Navê min Eskerov Şamil e, ez kurdê nehîya Kelbêcarê me, li wê nehîyê de kurd dijîn, min mekteba partîyê li Bakuyê xilas kirîye, niha li nehîya Kelbêcarê li nav kurdan da mijûlî xebata rewşenbîrkirina netewe dibim, mêla min heye li ser lêgerîna lîtêratûra kurdî bixebitim, ez lava dikim, tu bi kerema xwe ji min ra binivîsî lîtêratûra kurdî heye? Li kîderê dest dikeve?"

Min bersîva nama Eskerov Şamil nivîsî, ku "du dîwanên şayirekî kûrdên Sûrîyê li cem min hene, nivîsarên wî gelek bi qîmet û hêja ne, navê wî Cegerxûn e, ezê dîwanên wî ji te ra bişînim, tu bixûne, bi fikira min layq e meriv xebatke zanyarî derheqa efirandinên wî da binivîse." E qayî bû name nivîsî, got: "Bi kerema xwe wan herdû dîwanan ji min ra bişîne, ezê ser bixebitim, lê bigerim, serederîyê lê bikim, dîsêrtasîya zanyarî li ser efirandinê wî da binivîsim." Min herdû dîwanên Cegerxûn ji Eskerov Şamil ra şandin. Sal û nîvek şûnda ew hate Lênîngradê, meheke havîn li mala min da ma, hemû kovar, rojnamayên kûrmancî (Hewar, Roja Nû, Ronahî, Stêr) û kitêb û pertokên li ser tarîx û kûltûra kurdan çapkirî xwendin, çi bona xebata wî zanyarî lazim bû, ewî jê hiçand û sala 1969 bi xêr û silamet dîsêrtasîya xwe "Efirandinên şayîrê kûrd Cegerxûn" pawan kir. Xên ji wê ewî pertokek bi zimanê azerbêcanî "Xelqin şayîrî Cegerxûn" çap kir. Di xebatên xwe da Eskerov Şamil efirandinên Cegerxûn parê ser van koman dike: 1) Şiêrên yekbûn û rewşenbîrkirinê (Ronahîkirnê); 2) Şiêrên dostîye neteweyê kûrd û neteweyê Sovêtê; 3) Şiêrên li ser aşitîyê li dînyayê da; 4) Şiêrên pêşberî şêx û pîrên muftexûr.

Li paşî analîza van şiêran Eskerov Şamil mijûlî kêş û qafîya (çapa rêzbendê) şiêrên Cegerxûn bûye û hatîye ser wê fikirê, ku Cegerxûn şiêrên xwe bi çapa rêzebenda û forma mûxames, mesnevî, qasîde, rûbayî û xezel li hev anîne lê bi piranî ewî şiêrên xwe bi formên bangan nivîsîne, gelek şiêrên wî rêzên wan şeşbengî ne, heftbangî ne, heyşbangî ne, dehbangî ne, û mîne stranên kurdî bendên wan li hev tên û bi teqil têne gotinê û stranê. Li paşî wan nivîsarên min ji jorê navê wan nivîsandi li gelek nivîsarên nivîskar û zanyarên Sovêtîstanê da navê Cegerxûn dihate nivîsandinê, dihate gotinê, ku ew şayîrê neteweyê kurdî herî pêşkevtî ye, herî dêmoqrat û înternasînalî ye (binêre "Almanax Kûrdskoy Lîtêratûrî", Bakû, 1959; Nado Mahmûdov, Neteweyê kûrd, Êrêvan, 1959 (bi zimanê Ermenî); Boşlaya Sovêtskaya ênsîklopêdîya, Moskova, 1963, t. 24; Jûrnal "Drûjba narodov" 1963, N 12 û yên din).

Bi vî cûreyî nav û dengê Cegerxûn li nav Sovêtîstanê da belav bû, biçûk û mezinên kurd navê wî, şiêrên wî bihîstine, dixûnin gelekan şiêrên wî ezber kirine, li êvarîyan da bi ezber dibêjin; zanyarên kurd û rohilatnasên Sovêtê pê hesîyane, ku şayîrekî kurd şûreşgir, pêşketî û dêmoqrat heye, ku navê wî Cegerxûn e. Me ev zanibû çaxê herdu dîwanên wî pêşîn ketibûne destê me. Niha em pê hesîyane, ku dîwana wî sisîyan "Kîme ez" derketîye û niha ji dîwana wî ya çaran hazir bûye bona çap kirinê. Eger em bi temamî li naveroka (mezmûna) hemû dîwanên wî binhêrin, baş bifikirin, emê bêne ser wê fikrê, ku efirandinên wî bi bîr û bawera xwe va, bi nêt û merem û mebestên xwe va pareve dibin ser van koman: 1) Şêr û helbestên li ser jiyîn, ayîn û halê kurdan; 2) Şêr û helbestên li ser zana, hozan û şayîrên kurdan; 3) Şêrên dildarîyê û evîntîyê; 4) Şêrên li ser bajarvanîyê (yên dostî û hevkarîya neteweyan û aştî li nav wan da); 5) Şêrên tarîx û dîroka şerê serxwebûna kurdan; 6) Şiêrên pêşberî muftexuran (axa, begen, şêx, pîran, bûrjuwa û kapîtalîstan); 7) Şiêrên pêşberî zumla faşîzmê; 8) Şiêrên rewşenbîrkirina (ronahîkirina) neteweyê kurd, 9) Şiêrên pêşberî dîn, dîyanet û ayîna berê kevneperestî; 10) Şiêrên fîlîsofîyê. Bi cuda pêwîst e zanyar û lêgerînker li ser her komeke van şiêrên Cegerxûn bixebite, bi zanyarî mijûlî analîza (ji hev derxistina) wan bibe, qîmeta wan, hêjayîya hunerê wan nîşanî xwendevanên me bikin. Lê sed car heyf niha zanyarên lîtêratûra kurdî tunene, lê ez bawar dikim, kul i paşewextîyê zanyarên wusan ji nav neteweyê kurd derkevin, mijûlî wan pirsan bibin; kî dizane, dibe wextekê li Kurdistana serbixwe da înstîtûta lêgerîna lêteratûra kurdî bê naskirinê bi navê Cegerxûn û di wê înstîtûtê da bi pilanî mijûlî efirandinên wî bibin. Layq e ji bê sazkirinê û zanyarên kurd bixebitin nek bi tenê li ser lêgerîna şiêr û helbestên wî, lê wusan jî li ser nivîsarên wî derheq zimanê kurdî (li ser ferhenga wî kurdî û destûrîya wî ya zimanê kurdî û yên din). Bi fikr û ramana min efirandinên Cegerxûn bi temamî bi naverokên xwe va, bi hunerê nivîsarê va, bi bedewîya nivîsandina xwe va ji nivîsarên gelek şayîrên dinyayê bi navdar, şûreşgir û demoqratên niha danaxwe. Eger şiêr û helbestên Cegerxûn bihatana wergerandinê ser rûsî, înglîsî, frensî û almanî, dinyayê pê bihesîya û bigota eva giliyan rast in, neteweyê kurd dikare xwe bextewar hesab bike, ku şayîrekî wusan mezin, pêşkevtî, demoqrat û întêrnasîonalîst ji nav sîngî û berê Kurdistanê derketîye û, helbet, neteweyê kurd dikare bi navê Cegerxûn ferix û kubar be.

* * *

Çend gilî li ser dîwana Cegerxûn ya çaran pêwîst e bêjim. Ew dîwana niha li ber min e, ez bi hewesdar wê dixûnim û mîna berê şiêrên wî, helbestên wî bi kurmancîya xweş û şîrîn hatine

nivîsandinê. Çaxê meriv wê dixûne, qêmîş nake wê dîwanê ji destê xwe derxe, meriv her hewasdar e wê bixûne û dermanê dilê xwe tê da bibîne, çar û mikan e, nêt û meremê xwe li rîya serbestkirina neteweyê kurd tê da bixûne, pê bihese, bizanbe Cegerxûn şayir û dengbêjê çi zemanî û çi bîr û bawerê ye.

Şiêr û helbestên dîwana Cegerxûn ya çaran bi naveroka xwe va mîna şiêr û helbestên her sê dîwanên wî pêşîn in. Ew ji bi raman, nêt û meremên xwe va li ser jîyîn, hal û şerê serxwebûna neteweyê kurd hatine nivîsandinê. Bi texmîn ew parevedibin ser sê koman: 1) Şiêrên evîntîyê (evîndarîyê yan jî dildarîyê); 2) Şiêrên jîyîn, ayîna kurdan, yên tarîya wan û Kurdistanê.

Di dîwana Cegerxûn pêşin da şiêrên evîndarîyê tekteka hene, di wê da piranî şiêr li ser jîyîn, ayîn, hal û tarîxa Kurdan, şerê wan nav xwe û pêşberî stemkaran, dijminên derva û hundur hatine nivîsandinê. Di dîwanên wî yên dudu û sîsîyan da gelek şiêrên wî evîndarîyê hatine gotinê, mesele, di dîwana wî çaran da ev şiêrên dildarîyê çap bûne: "Diyariya yarê" (176), "Yara" (136), "Pîr bûm, dil pîr nabî" 144), "Çep û rast" (142), "Derdê derûn im" (181), "Destê xwe paqijke ji xwînê" (137), "Dil perçe perçe hûr dikî" (196), "Cejna yar dilxweş dibî" (171), "Name ya derd û xeman" (175), "Bextê sipî" (198), "Zengil" (119), "Gazin jî çine" (173), "Ocaxa yar" (183), "Yar hat civîna min bi şev" (185), "Ev dinya pir xweş e" (131), "Tu zanî maç dermanim" (179), "Bi torê bixwîn vê namê" (146), "Di ser çavê mera hatî" (160), "Kurdistan" (54), "Guh bide dîrokê" (199), "Fetwa ya pîrê Mexan da" (194), "Şîrîn lebê" (191), "Me dil daye pertave" (149), "Dilo mizgîn li te şabî" (192), "Penge rû" (177), "Çi bikim bi rojî û nimêjê" (92), "Eman hey lê" (201).

Di van şiêrên xwe yên evîniyê da Cegerxûn ah û zar dike û ah û zara wî li ser welat têne kirinê, di wan da ew dibêje û ji xema dilan dilûvîne, ku ji dûrîya evînê derd û kulê wî pir bûne, di wan da ew xebera "evîn" li şûna xebera "welat", li şûna xebera "Kurdistanê" dide xebitandinê. Çaxê ew ji hizkirî, ji dilketî û evîna xwe ra dibêje: "Eman ji derdê dûrîyê", ew dixwaze bêje, ku ewî dûr e ji welatê xwe, kul i welatê xerîba da dijî, ku ew ji derdê dûrîya evîna xwe Kurdistanê di xwe da ketîye, dîponije, ew nîşan dike, ku ewî bîra welatê kal û bav"e kirîye, ku ew dixwaze welatê xwe azad bibîne, bi serbest hemêz ke, pê şad be, bighîje bext û mirazê xwe Kurdistanê azad û serbest bibîne. Bi şiêrên evîntîyê Cegerxûn tê ber çavan mîna xortekî evîndar, mîna mêrekî mirazxwez, ku evîna wî, mirazê wî serbestî û serxwebûna kurd û Kurdistanê ye.

Mesele:

Pir xweş e, pir xweş e
Ev dinya pir xweş e
Yar pal daye ser min
Rû wek gula geş e
Serbest û azad in
Em dilxweş û şad in
Bê gilî û gazin
Bi dil hev dixwazin
Guldestên evînê
Pêlên derya jînê
Em gihan serbestî
Sed tif li bindestî (133)
Were meyger, bide cema lebaleb
Ku toza bendewarî daweşênim
Delala min dinav destên neyara
Dixwazim wêb i zorê rakişênim
Mebên seyda Cigerxwîn bûye kal
Divê nenurim heta dilber bibênim. (153)
Were hembêz bikin em hev bi şadi
Berî dijmin me têxî bende û davê
Tu rojî dil disojî lê metirse
Cigerxwîn hişk û xurte wek benavê. (151)

Şiêrên Cegerxûn yên dildarîyê bi navê "Agir û pêta evînê" (154 - 159), "Me dil daye Pertavê" (8149), "Dîyarîya yarê" (135) û yên din bi naveroka xwe va yên hezkirina welat in, di wan da mirazê dilê Cegerxûn, dilxweza wî, evîna wî serbestî û serxwebûna kurd û Kurdistanê jîyîna bextewarîya wan e, mesele, li helbesta xwe "Agir û pêta evînê" da ew dibêje:

Evîn jî pêta agirî
Dil girtîye qet namirî
Fêde çine ah û girî
Ahî ji destê te evîn
Nalîn ji ber daxên dikul
Jan daye cerg û nav û dil
Lê, min şikestî pişt û mil
Ahî ji destê te evîn
Gava ji dilber dûr dibin
Birîn di dil de kûr dibin
Sermest û pird rencûr dibin
Ahî ji destê te evîn (156)

Bawar bike li her şiêr û helbestên evîntîyê da, yên di vê dîwanê da çap bûne, Cegerxûn li paşî ah û zarîn kirina li ser evîna xwe, li paşî pensê wê dan, ev esse çend rêzên girînî li ser welatê xwe dibêje û xwendevanê xwe dide fehmkirinê, ku ewî bextreş e û mirazkor e, çimkî welatê wî bindest e, ku evîna wî, dilxwezî û bextewarîya xort û keçên kurd yên mirazxwez her li zemanê serbestî û azadîya Kurdistanê da wê mîyaser be, biqede û bê serî.

Çend gilîya pêwîst e li ser şiêr û helbestên kurdperwerîyê û wetenperwerîyê binîvîsim.

Li jorê li pêşîyê min da xuyarikirinê, kul i Sovetîstanê da saya serê xebatên kîjan merivan şiêr û helbestên Cegerxûn, yên kurdewerîyê kurdperwerîyê, dostî û hevkarîya miletên bindest ji herdu dîwanên wî pêşîn aşkera bûne. Şiêr û helbestên bi vî cûreyî li her du dîwanên Cegerxûn yê paşîn da (dîwana sisîyan da û di vê dîwanê da, dîwana çaran da) gele kin, mesele, li dîwana çaran da ev şiêr û helbestên wî çap bûne: "Destê xwe paqij ke ji xûnê" (137), "Rewşa Welêt" (40), "Bi ser çîyan ketim" (39), "Ji nûva em berjor diçin" (89), "Kî hilgirî v îbarê min?" (17), "Ez nizanim çi bêjim" (28), "Ta neşewitin, ronî nadî welêt" (66), "Welatperestî" (68), û yên din. Di van şiêran da Cegerxûn dîsan mîna berê dike hewar û gazî, berê xwe li palan, rêncberan, xebatkaran, xwendevanan, zana û hozanên kurdan kirîye, diqîre, dibêje kurdno, ji xewa kibîr hişyar bin, xwe nas bikin, hûn kîne, yek bin, bi şêranî derkevne meydana şerê serxwebûna welat, ji bin destê goveka zulmkarên İranê, İraqê û Tirkîyê azad bin; di wan şiêran da Cegerxûn bernama şerê azadkirina kurd û Kurdistanê nîşanî neteweyê xwe dike. Cegerxûn dibêje: ku kurd bigihîjne merem û mebestê xwe, li pêşîyê pêwîst e dijminê nav xwe (axa, began, şêxan, pîran, bûrjûwazan û kapîtalîstan) ji welat derxin, mesele, ew dinivîse:

Ev bûye sed salên we
Kûçik dixun malên we
Keşe û şêx û mela
Li we dikin teşqela
Axa u mîr û paşa
Wek hirç û gornepaşa
Ew tev beg û efendî
Lê win ji wan re gundî (114)

"Olperest û êlperest,
Navên kurd bibî serbest" (23)
Qata kurdên xwedî mal
Bi dijminre bûn heval (87)
Dijmin ku em derxin bi zor
Avên çeman em bibne jor
Zaz û hekar û bext û lor
Pir xweş bikin vî warê min (18)
Heta xwînê nerêjin
Em nikarin bibêjin:
Ku em jî bûne milet
Xwedî leşker, bi dewlet (86)

Cegerxûn dibêje, ku gundî û xebatkarên tirk jî mîna gundî û xebatkarên kurd li bin destê qata jorîn da (sinifa jorîn da) ya axa, beg, bûrjûwa û kapîtalîstên tirkan da nin, ku ji bo azadkirina xwe herdu qatên jêrin tirk û kûrd bibin yek:

Qatê jêrî tirk û kurd
Tev birçîne, tev zigurd
Divê ew dest bidin hev
Xebat bikin roj û şev
Bixin destê xwe ew dar
Herdû bibin xwedî par
Yanî bibin du dewlet
Dostê hev bin du milet (87)
Bibin bi dost û heval
Xwedî zêr û xwedî mal
Destûr bibî dîmuqrat
Dîmuqrata Rojhilat
Qad û xwendin tevayî
Wekhevî û birayî. (47)
Ez bilura Marks im
Dengê rista bêkes im
Ji hêvîyan avis im
Ez nizanim çi bêjim (28)

Di şiêra xwe "Ta neşewitin ronî nadî welêt" (66) da Cegerxûn dibêje:

Zenda vemalin, bikevin Zagros
Êrîşî dijmin bikin bi harî
Em şêrên çîya, piling û ejder
Zaz û bext û lor, sor û hekarî
Rabin bibin yek, destan bidin hev
Ji bo me divêt tenê hişîyarî
Şazde milyon kurd gernas û mêrxas
dane serê xwe ew reşe - çarî
Ta kengî dijîn perçe, perçe kurd?
Ma kî dixwazî vî îş û karî!?
Raste bindesît karê qelsa ye
Ji ser xwe rakin wê em neçarî (66)

Rast e, kesek jî îş û halê neteweyê kurd qayl nabe nek bi tenê ew naxwaze vî îş û karî, wusan jî hemû dost û cînarên wî xêrxwez dixwezin, ku kurd bi serxwebûn bijîn, Çaxê xeberden tê kirinê, ku neteweyê kurd bi tomerî 20 mîlyonî zêtetir e, (li Tirkîyê 10 mîlyon in, li Iraqê 3 mîlyon in, li Iranê 5 mîlyon in, li Sûrîyê mîlyonek e) xêrxwez û dostên kurdan dibêjin: "Divêt dewleta kurdan serxwebûyî hebe" Rast e, divêt serxwebûna kurdan hebe, lê neteweyê kurd ji destî dabeşkirina welatê xwe ketîye bin destê sê - çar gurên har, (hukumeta Iran3e, Iraqê û Tirkîyê), ew tu caran naxwezin kurd û Kurdistan bi serbxwebûn bin, ew dixwezin heta hetayê parçê Kurdistanê li bin destê wan da bimînin. Dibe li paşewextîyê hal û wext û zeman bê guhastinê li wan her çar paşewextîyê hal û wext û zeman bê guhastinê li wan her çar welatan da kêm û zêde qayl bin avotonomîyê bidne kurdan, ew jî avotonomîya nav liser mîna avotonmîya kurdan li Iraqê da.

Niha em dibînin, ku dinya parevebûye ser sê komên mezin: 1) Dinya sîstêma welatên sosyalîstîyê; 2) Ddinya sîstêma welatên kapîtalîstan û împêralîstan; 3) Dinya welatên serxwebûyî yên bêteref. Welatên Iranê, Iraqê, Tirkîye û yen din li Rojhilata nêzik dikevne nav dinyaya welatên sîstêma serxwebûyî. Ew welat jî dibînin eger hal û wextê dinyayê tê guhastinê û eger xêr û bêr û kara wan di wê guhastinê da hebe, ew sîyasetîya xwe derva diguhêzin: yan xwe li alîyê dewletên sîstêma sosîalîstîyê digrin, yan jî xwe li alîyê dewletên sîstêma kapîtalîzmê digrin û bi dizîva dibne dost û hevalên împêrîalîzmê.

Bi xeberdan, bizar her kes dibêje "li zemanê hilşandina (ruxandina) sîstêma kolonyaliyê da, helbet, mafê neteweyê kurd heye bi serxwebûn û serbest bijî." Ku xelqê kurd serbest be, bi serxwebûn bijî, lazim e hukumetên sîtemkar destê xwe li parçê Kurdistanê bikişînin, bihêlin kurd bi serbestî û serefraz bijîn, yan jî pêwîst e neteweyê kurd hemû hêz û qewatên xwe bike yek, şer bike û bi zorê serxwebûna xwe bi destê xwe va bîne. Ji van herdu rîyan rîya pêşin bi destî hukumetên sîtemkarên kurdan qet tu caran nabe û nayê kirînê, rîya paşîn her rîya rast e, şûreşgerî ye, divêt di wê rê da yekîtîya kurdan hebe, ew bi destê zorê serxwebûna xwe bi destê xwe va bînin. Ji ber vê yekê Cegerxûn dibêje:

Heta xwînê nerêjin
Em nikarin bibêjin:
Ku em jî bûne milet
Xwedî leşker; bi dewlet (86)
Zanim sîyaset tev derew
Divê ku kurd rabin ji xew
Destan bidin top û tiving
Li ser çîyan qêrîn û deng
Ji nav welêt derxin neyar
Qada me namênit beyar (100)

Hewar û gazîyên Cegerxûn: "Şer kin bo xatirê welat", xwînê nerêjin, kesek ji me ra nabêje milet", rast in. Lê pêwîst e serkarên tevgera neteweyê kurdan baş bizanibin, ku kengê pêwîst e kurd bi top û tiving derkevine meydana şerê serxwebûna kurd û Kurdistanê. Bi top û tiving, xişt û xenceran li paşî şûreşa Okyabrê li nav salên 1918 - 1932 da kurd rabûn, şerkirin pêşberî sîtemkarên xwe. Hingê wextê wan çek û silihan bû wî wextî sîtemkarên kurdan sist bûn, mîna niha tank, balafir (firoke), rakêtên wan tune bûn, eger yekitîya kurdan wî wextî hebûya, eger axa, beg û şêxên kurdan xayîn derneketana, terefdar û arîkarên kurdan ji welatê derva hebûna, kurdên serbest bibûna, ser ketana. Lê sed car mixabin, wusan neqewimî. Ew sal û zeman çûn, derbas bûne, niha hal û hewalê welatên sîtemkarên kurdan hatîye guhastinê, ew bi hêz û qewat bûne, bûne xwedî leşkerên bi tertîb û tendurust, bi tank, top, firoke, rakêtên şer, hemû sazmanîya hukmeta wan, hemû teşkîletên wan yên partîyê, yên rewşenkirinê bûne hêlîna şovînîyê, faşîzmîyê. Eger niha kurd bi top, tiving û reşaş, be alîkarîya hundur û derva rabin, li serê çîya şer bikin, ew nikarin li pêşberî leşkerê bi tank, firoke, rakêt, teyax bikin, dibe şerê wan wê waxtekî bikişîne, lê divêt ew bizanibin, ku ew diş erê wusan da ser nakevin, wê belaş xûna xwe birêjin, gundên xwe, bajarên xwe bidne ber tankan, firokan birûxînin û malê xwe bidne talan û tajankirinê. Şerê kurdan ê serxwebûna wan niha pêwîst e bi şerê hemû îşker û karkerên tirk, ereb û farsan va bê girêdanê, divêt pale, gundî, rencber, xebat-

kar û bîrewerên gund û bajarên tirk û kurd yên ereb û kurd û yên fars û kurd bi hevra, bi tevayî rabin peşberî kevneperestan û împêralîstan, pêşberî zumla hukumeta dîktatorî, bo xatirê sazmanîya here demoqratî, bo xatirê dostî, hevkarî û wekhewîya kurd û ereb, kurd û tirk, kurd û farks. Ev e armanca nivîsarên Cegerxûn. Li cîkî du ew dibêje: "Em şer naxwezin, lê ew tê ber derê me" (58)

Şêrên wesa naxwazin
Ne gilî û ne gazin

Milet hemî bibî şêr
Nebî jor û nebî jêr
Bê tizbî û def û xişt
Welêt bikin wek bihişt
Ne bindestî ne jî zor
Bere bimrî qata jor
Tev de em bibne yek qat
Destûr bibî dîmuqrat
Pale bibin xwedî kar
Zevî bidin dest cotkar
....

Doza me ye serxwebûn
Lê dixwazin pêşveçûn (52)

Di dîwanê da wusan jî çend şiêr û helbestên mezin li ser ayîn û tarîxa neteweyê kurd hatine çapkirinê, mesele: "Em şer naxwazin, lê ew tê ber derê me" (58). "Aleqemşê" (83), "Hovîtîya dijmin" (20) û yên din. Ev şiêr û helbest ne mîna şiêr û helbestên evîntîyê û kurdperwerîyê ne, ev ji wan mezintir; her yek ji wan wek sê - çar - pênc - deh - donzdeh belg in, ew mîna serhatîyan û dastanan dirêj in û bi naveroka xwe va ew jî mîna wan li ser jîyîn, ayîn edetê kurdan û dîroka wan tême gotinê. Bi gilîkî bi naveroka xwe v abi teqil û li hev anîna bendên rêzên bi rengê şiêran û helbestan hatine nivîsandinê. Şêr û halbestên Cegerxûn yên bi vî cûreyî nivîsandî li dîwana wî pêşîn da jî hene, mesele, "Serxwerabûna mirîşkan" (48-50) , "Şahnama şehîdan" (5-56), li dîwana duduwa da "Cotkar û zevî" (102 - 107) , "Tarîxa siltan Salcdînê Kurd" (126-129), "Serpêhatîya Şepal û Sitêr" (111-118) û li dîwana sisîyan da: "Kîme ez" (9-16), "Pîra merivxur" (61-68), "Zincîr ji gerdanim şikest" (84 - 94), "Rencberê bi rûmet" (169-178), "Nivîsarek bi yar" (188 -195) û yên din.

Ku xwendevanên me delal baş haj qîmet û nirxê van serhatîya û destana (poêman) bin, divêt meriv başqe mijûlî lêgerîna tertîbî, tendurustî û sazmanuya wan be, guh bide ser naveroka wan, xemlandina wan û xeberên wanê bedewî. Eva jî mesleke mezin e bi hewasdar e li pirsên lêgerîna efirandinê Cegerxûn da. Em hêvîdar in li paşewextîyê zan-yarên lîtêratûra kurd wê vê pirsê safî û zelal bikin.

Li kurtayê da ez divêt bêjim, ku ev serhatî û destan tev wan komên jorên min navê wan nivîsandî xizneke gelek girnbiha ne, ew bi tevayî ênsîklopêdîya jîyîn, ayîn û hal û tarîxa neteweyen kurda ne, ênsîklopêdîya şerê wî yê serxebûne li nav salên destpêka sedsalîya bîsta heta van salên paşîn. Merivê baş herçar dîwanê wî bixwîne, mijûlî naveroka wan û sazmanîya wan be, wê bê ser wê fikirê û wê ramanê, û bêje bi rastî her çar dîwanên Cegerxûn ênsîklopêdîya peydabûn û pêşveçûna neteweyê kurd de, ya helketin, serketin û daketina şoreşa serxwebûna kurda ne, ênsîklopêdîya rabûn û rûniştina kurda ye, ya hevbendîya kurd, ereb, fars û tirka ne.

Her şiêreke Cegerxûn, her helbesteke her çar dîwanên Cegerxûn ji nav dil û hinavê wî, ji kuranîya dilê wî, ji hiş û aqilê wî gihiştî û safî û ji behra zanîna wî hatine gotin û nivîsandinê; peydabûna wan, efirandina wan bi hal û wextê dinyayê ra girêdayî ye, ji berhal û jîyîna kurdên bindest û zerandî û ji ber roja wane reş û bextê wanî kor û şiêr û helbestên Cegerxûn hatine hunandinê. Di wan da wêne û şiklê kurd û Kurdistanê bi destê hostayê xeberên bedewî kişandî ne. Kesek di xemil, nexş nitra wan da şikbir nabe, gişk bi rast û rasteqîn in. Lê pêwîst e ji bîr nekin, ku ew li cî û wextê xwe da giranbiha û bi nirx in. Bingeha naveroka her çar dîwanên wî, bîr û bawara efirandinên wî ew in, ku şervan û tekûşerên neteweyê kurd zanibin, ji bîr nekin, ku rîya azadkirina kurd û Kurdistanê dûr û dirêj û giran e, bona wê yekê niha li berê pêşîn lazim e yekitîya hemû kom û partîyên wan hebe, lazim e li pêşîn ew bixebitin, nehêlin milet qir bibe, pûç be, divêt milet xwedî bikin, ku ew xwe wunda neke, zimanê xwe, kultura xwe, yekîtîya xwe pêwan bike, bona vê yekê divêt kom û partîyên wan li her der abi serbixwe hebin, divêt komên wan (yên xortan, yên jinan, yên xebatkaran, yên gundî û palan, komên ronahîkirina milet, yên çapkirin û belavkirina kovar û rojnamên kurdî) bi aşkera û binîva hebin û tevgirêdana wan bi hevra hebe, divêt tegirêdana wan wusan jî bi hemû komên pêşkevtî yên ereb, tirk û farsan ra hebe, bi tev wan bixebitin, pêşberî kevneperestan û împêrîalîstan şer bikin, şer bikin bo xatirê serbestîya xwe bo xatirê dostî, biratî, hevkarî û aşîtî li nav kurd û ereb, kurd û tirk, kurd û fars. Ev e bîr û bawara Cegerxûn, ev e dilxwezîya wî, merem û mebesta efirandinên wî.

Leningrad, 20.09.1980

CEGERXWÎN, DENGBÊJÊ RASTÎYÊ Û AZAYÊ

CASIMÊ CELÎL

Navê Cegerxwîn, navê hostê xebera, xudanê lewzê şîrin li herçar terefê Kurdistanê, ji rohilatê girtî hetanî roavayê, ji şimalê hetanî canûbê nava xwendevanê kurda da xweş eyan e. Şiêrêd wî bûne stran û nava cimetê digerin. Xort û qîzê kurdaye nû bişkivî nivîsarê şayîr bi devkî hîn dikin, bîr û bawarîya xwe, miletperwarîya xwe bi wan şiêra tam dikin û bi xwe jî dibin ceger bi xwîn. Tune civînek yan jî êvarek, li ku şiêrêd hilbestvanê kurdayî nav û deng neyêne xwendinê.

Navê Cegerxûn nava kurdê Sovêtê da jî eyan e.

Îro welatê Sovêtê da -welat, kîderê zixtî û zordestî, newekehevbûn û koledarî ji binyatê hatîye rûxandinê, kîderê bi seda cimet azayî û serbestîya xwe destanîne, pareke cimeta kurda tevî wan cimetêd bira çanda xweye miletîyê pêşda dibe, bi tarîq û lîtêratûra xweye kevnar dibe nas û bi hizkirin, navê Cegerxwîn diwekilîne wî va kubar dibe.

Zarokê kurd li Ermenîstanê, mektebvanê koma çara gava pertûka xweye dersê- "Zimanê kurdî" vedikin, şiêra Cegerxwîn "Xwendin" dixwînin. Ewana dengê hilbestvanê şorişvan dibêhên, dengê nalîna dilê wî-bona halê welêt, gazîya wî, ku xort û qîz baş bixûnin, çimkî:

"Xwendin nebî kes naçe pêş
Peyda dibin pir derd û êş
Her dem di bin destê neyar
Em dê bikin xukî û bêş."

Sal bi sal mektebvanê kurdê sovêtê diha nêzîk û hûrgili nasîya xwe didine emirjîyîn û bîr-bawarîya hilbestvanê hiz

kirî. Ewana li dersxana V-VI da nava pertûka dersêye "Lîtêratûraê da ser Cegerxwîn dixûnin, ku "Zarotî û xortanîya Cegerxwîn halekî giran da derbazbûye. Ji çûktîyê xwe gelekî bi xwendinê girtîye, lê ewî nikarbûye xwastina xwe nîaser bike, çimkî bona wê yekê mecal lazim bûne."

Şagirt ji wê pertûkê derheqa wê revê û çetinayê pê dihesin, kîjan hilbestvan xortanîya xwe da dîtîye. Ewana dixûnin, kut evî wê hesîrîyê, êş û lê danê rika şerkarîyê, miletperwarîya kûr dilê şayîr da sist nebûne, agirê gumanê bona azayê hela diha gurbûye û lema jî Şexmûsê ji gindê Hesarê bûye dengbêjekî ceger bi xwîn. Li pirtûka dersxana V-VI-da ewana dixûnin: "Cegerxwîn çawa şayîr, çawa şerkarê miqabilî împêrîalîzmê, kolonîalîzmê û zordestîyê timê ji alîyê cimete kurda da hatîye hizkirinê. Ew tucara ji dijmina netirsîyaye, tucara ji serkarîya cimetêye giran xwe şûnda negirtîye."

Du şiêrêd Cegerxwîne eyan: "Kurdistanim Ka" û "Pembiwê me ye, lê em tazî ne" li nava wê pertûka dersê da nin. Halê miletê kurde bindest û zêrandî nava van herdu şiêra di bi firekî vedibe. Mektebvanê Sovêtêye kurd, ku welatê xwe da bindestî û zêrandin nedîtîne, îdî rind zanin ku kurd û Kurdistan bi nîrê neheqîyê da zara-zar in, bindestî dewletêd kolonîalîst da tîş-tîşî ne, pîre-pîre, û lema Cegerxwîn dike gazî, dike hewar:

"Bax û bostanim ka?
Ax, gulistanim ka?
Dijmin tev girtin ax!.
Ax, Kurdistanim ka?"

Serpêhatîya Cegerxwîn -ew serpêhatîya miletê me ye; kesîbî, zulm û zorî, hebs û lêdan, werguhêzî û mihacirî. Lê tevî van gişka-serbilindî û kubarî, mêrxasî û egîtî, hîvîya bêşikbi şerkarî bigihîje armanca xwe. Bîr û bawarîya nivîsarên Cegerxwîn ew bîr û bawarîya miletê me ye. Loma jî ewana ewqas ji alîyê cimetê hizkirî ne û milet wana diparêze.

Mezinaya Cegerxwîn, çawa rewşenbîr-merivekî xudanê bîr û bawarîya pêş nek tenê li wê yekê da ne, gelo ew çawa halê miletê xwe dikewgire, bona miletê xwe dike hewar û gazî. Mezinaya her fikirdarekî, usa jî mezinaya Cegerxwîn nava wê yekê da ne, wekî ewana ji qalibê miletîyê dertên û bi fikir da rîya xwe va dibine hûmanîstêd mezin, dengbêjed hemû miletêd bindest û zêrandî, li kîjan qulbê dinyayê da jî ewana bivin.

Cegerxwîn bi şiêrêd xwe va piştovanê heqîyê ye, piştovanê azayê û merivhizî ye. Ew nikare dengê xwe bilind neke, neke gazî bona wan efata, wan wetenhiza, yêd ku rabûne şerkarîyê li Afrîqayê, Asîayê, Amêrîka Latînîyê da, bona wan mileta yêd ku mîna miletê kurda bin nîrê neheqîyê da têne zêrandinê. Bona înternasîonalîzm û merivhizîya Cegerxwîn miletêd dinyayê wê nivîsarêd şayîr bixûnîn, hij wana bikin û bivin piştovanê şerkarîya miletê kurda. dewlemend e ziman û dîdemêd bedewatîyê nivîsarêd şayîr. Nava wan da bi awazêd reng-rengî fikirdarîya miletîyêye pirqurne dîhar dike. Tune şîêr, kîjanî em bixûnin û meseleke cimetê, aqilbendîke kal-bava tê da nevînin. Kanîya zimanê Cegerxwîn zimanê miletê me ye, çavkanî, ku şêlû nebûye, ava wî zelal e û dilê kesirî hêsa dike.

Nivîsarê şayîr bona zanîyara û kurdnasa wê bivin esasê çendik çend lêkolandinê ulmî. Xebata ulmîye pêşin ser "Poêzîya Cegerxwîne bajarvanîyê" sala 1966 a li Yêrêvanê ji alîyê înstîtûta rohilatnasîyê ya Akadêmîya Ulmuye Ermenîstanê hatîye çapkirinê. Xudanê vê lêkolandinê Ordîxanê Celîl pertûka xwe da usa jî çil û du şiêrêd şayîre hilbijare neşir kirîye. Herdu cildêd Cegerxwîne pêşin îdî zû va dest nediketin. Bona ku şiêrêd van herdu dîwana bikevin destê xwendevanê sovêtîyê, Ordîxanê Celîl ew şiêr welgerandîye ser tîpê rûsî. Îro ewana bûne milkê xwendevanê kurdê sovêtîyê.

Salekê şûn da hilbestvanê meyî hizkirî wê bive heyştê salî. Bon emrekî heyştê sal ne kêm e û ne pir e. Ne kêm e, çimkî tebyeta "bîsaf" bixwazî -nexwazî ya xwe dike, ji sehet qewat û taqata bende kêm dike. Ne pir e, çimkî Cegerxwîn şayîr hê cahil e (genc e). Gava şiêrêd wîye nû nivîsî dixunî, dilkutana wîye alavî û hur, dibêhêyî. Ewî hê genc e, çimkî efirandinêd wî da em dengê tofanê dibêhên, nerehetîya ruhê wî bona bext û yazî, armanca milet. Bêtaqetî, ofîn û axîna kaltîyê ne pêşê şayîrê meyî hizkirî ye.

Ez bawer im, ku şayîr hê sal salêd direj w ême bi nîvîsarêd xweye giranahava şake.

Ez li pîrozbayî bimbarekîyê didime şayîr bona çap bûna dîwana wîye VI-a û guman im, ku ev dîwan jî mîna dîwanêd Cegerxwîne pêşin li alîyê xwendevana bi hizkirin bê qebûlkirinê.

Ez ji hevalê "Roja Nû" ra divêjim serfinyaz bin, rûspî bin, ku we xizmeta çap kirina dîwanêd şayîrê meyî nav û deng hildaye ser milê xwe, çimkî bi wê yekê va hûn alîkarîya mezin didin pêşdaçûyîna lîtêratûra cimeta me.

10.3.1983Yêrêvan - Ji nexweşxanê.

PÊŞGOTINA ORDİXANÊ CELİL

Pêncî salî zêdetir e, wekî navê Cigerxwîn ser zarê kurda ne. Pêncî salî zêdetir e, wekî Şêxmûsê kurê Hesen, Hesenê ji gundê Hesarê bûye Cigerxwîn, bûyê dengbêjê derd û kulê milet. Û vêga, çaxê dibe xeberdan derheqa edebîyata kurda, îlahî derheqa edebîyata kurdê Kurdistana şerkar, emnavê Cigerxwîn çawa şayîr timê rex nevê klasîkê me; Meleyê Cizîrî, Ahmedê Xanî, Nalî, Pîremerd, Goran, Ahmed Mûxtar Caf, Zîwar, Bêkes û yêd mayîn bi bîr tînin.

Kî ye Cigerxwîn, ser çi dinivîse, çi ye xwestina wî? Hergê em karibin cahaba van pirsa bi kurtî bidin, şikilê Cigerxwîn çawa şayîr wê rind bê ber çava. Navê Cigerxwîn esle Şêxmûs e, ew ji dîya xwe bûye sala 1903 li Kurdistana Bakûr, li gundê Hesarê. Zarotî û xortanîya Şêxmûs di belengazîyê û hêsîrîyê da bûye. Ewî di biçûkatîya xwe da bêbextîya dewlemenda, şêxa û pîra dîtîye, hizkirina wî ber bi xwendinê, her bi zanebûnê rêke fire û pir çetin danî pêşîya Şêxmûs.

Sala 1914, çaxê şerê cîhanê yê yekem destpê bûî Şêxmûsê yanzdeh salî şîrinaya û lezeta emir nedîtî, mîna dê-bavê xwe, mîna bav û bapîrê xwe rîya rev û bezê, rîya hêsîrîyê girt, tevî der û cînara çû gihişte heta gundê Amûdê . Sal sala derbaz bûn, Şêxmûs xwedina xwe melletîyê stand û bû mele. Bi gotina Celadet Bedirxan Şêxmûs bû pêşnimêjê gundîya, mehra wan dibirî, zeketa wan dixiste rêzika şerîyatê û bi vî teherî eûra xwe dikir.

Melletîya Şexmûs dirêj nekişand. Ewî zûtirekî terka melletîyê dadest bi cotkarîyê kir.

Şêxmûs hê cahil bû. lê wê cahiltîya xwe da ewî gele çetinayi dîtîbûn, gund û bajarê Kurdistana Turîyê, Îranê, Îragê gerîyabû. Kurdistana kurda, Kurdistana perçe-perçe ber çavê

cwe dîtibû. Derdê milet, derdê walêt dil-hinavê şayîr sotibû. Wê hênê hineka zanibû, wekî navê Şexmûs diha Şêxmûs nîn e, wekî ji derde Kurdistanê, ji derdê kurdê bindest ewî navê xwe kirîye Cigerxwîn û bûye dengbêjê azaya welêt.

Cigerxwîn biryar da xwe, heta sax e li rû dinê xizmeta miletê xweyî zêrîyayî bike, xizmeta azaya û ne bindestîya wê bike. Dîtinîya ko ewî dîtibû dilê wî kiribû kûra egir.

Têma Kurdistanê, têma watanê kurda poêzîya Cigerxwîn da têmeke sereke ye. Cigerxwîn Kurdistan rind nasdike, ew gerîyaye deşt û banîyêd wê, şabûye bi çem û kanîyêd welêt. Ewî dîtîye, wekî Kurdistan çewa cî,çewa toprax heye, lê Kurdistan Kurdistana Kurdan e, kurd li wir ne xweyê hebûna xwe ye, ne xweyê xwelîya xwe ye, welat li ser navê kurdan e, lê kurd tê da bêcî ne. Bi gotina Cigerxwîn "Kurdistan sertaca Silhedînê kurd e ", enîya wê roje"di birca asmanî", herdu birûyê wê mîna kevanê Rostemî Zal in, herdu zulfêd wê tîrê qehremanî ne,wê agirê Zerdeşt û Mezdek e, heru çavê wê mîna herd darê Hurmuzê ne, herdû lêvê wê mîna kitêbê Hecî Qadir in, zimanê wê mîna bendeke efrandinêd Ahmedê Xanî ye çena wê - çîyayê Cûdê ye. Bona şayîr Kurdistan - ew bûk e, bûkreke rû bi xêlî ye, bona wê bûka delel xort;

Ji Loran ta bi Zazan tev bi xencer
Dihatin hev li meydanê beranî.

Cigerxwîn helbesta "Şam şekir e, welat şîrintir etin nedîtîye, wekî Cizîr, Şehrezor, Gor, Loran tev qîzê wê ne, cahil in û ser xwe ne "...pir şepal in, ber zewac in" û bira xortêd kurd destê xwe ji bedewa bernedin, bira bi dîlê xwe wana ji xwe ra bixwezin, qelenê wan jî "yektî û xwîn û xwendega ye."

Cigerxtin nedîtîye, wekî Cizîr, Şehrezor, Gor, Loran tev qîzê wê ne, cahil in û ser xwe ne "...pir şepal in, ber zewac in" û bira xortêd kurd destê xwe ji bedewa bernedin, bira bi dîlê xwe wana ji xwe ra bixwezin, qelenê wan jî "yektî û xwîn û xwendega ye."

Cigerxwîn bona azaya Kurdistanê, bona serxwebûna Kurdistanê pirsa xwendinê û şorişgirîyê pêşda dikşine. Kurdistan nikare azabe hergê xort û qîzêd wê ne xwendevan bin Kurdistan nikare serbest be hergê xort û qîza da, nava milet da yekbûn tunebe.

Şayîr xort bû, kol i Kurdistana Turkîyê sala 1925 dest bi şorişa miletîyê - azadarîyê bû. Serkarî li wê şerkarîyê Şêx Seyîd dikir. Rast e şorişa kurda ji alîyê neyarê milet bi destê zorê şikest, lê ewê şopeke pir giran û nebîrkir bîr û bawerîya Cigerxwînha hişt. Cigerxwînber çavê xwe dît, çawa bêbextîya kedxurê kurda: axa û bega nehişt wekî şorişa Şêx Seyîd serkeve, bigihîje meremê xwe. Ewî didît wekî kirinêd neyara ruhê kurdayê şorişgirîyê texsîr nekir, qewata zend û bendê wê neşkênand.

Berî medresa xwe temam bike Cigerxwîn çûbû Kurdistana Îranê û Îraqê. Wê rêwîtiya xwe da ewî nek tenê mêranîya û mêrwasîya milet dîtibû, lê usa jî bêtifaqîya serokê eşîrê kurda dîtibû, yên ko neyarî di kirine nava milet û zîyaneke pir giran digîhandin yekbûna wî.

Cigerxwîn çewa dengbêjê derd û kulê cimetê, çewa şayîrê wêyî şorişgir borcê xwe hesab kir derheqa şerê kurda da milet ra gilî bike û şiroveke. Nêta wî ew bû, wekî bona rast têgîhiştina net û meremê şerkarîya îroyîn pêwîst e ko milet rind zanibe mêjûyî şerkarîya xwa ye qurna himberî dijminê der û hundur.

٢٢ Çirîya Paşîn sala 1946 bajarê Mahabadê civata Kurdistana Îranêye miletîyê cara pêşîn derheqa çêbûna Cûmhuryeta Kurdistana Îranê ya Demokratîyê elam kir. Şorişa Kurdistana Îranê gihişte meremê xwe. Lê jîyana ko miletê kurd teze destpêkiribû xweşî hukumeta Îranê ya paşverû nehat û wana Cûmhuryeta Mahabadê bi destê zorê hilanî. Wê kirina nepak da alîkarîke pir mezin dane Îranê împêryalîstêd Anglîyayê û Amêrîkayê. 31 Adarê sala 1947 li bajarê Mahabadê hukumeta Iranê ya paşverû bi serekvanîya genaralê amêrîkî Şvarskopf, hersê serokê Kurdistana Îranê ya Dêmokratîyê; Mihemed Qazî, Seîd Qazî û Sêyfî Qazî darê daraxacê xistin. Pey vê qewimandinê Cigerxwîn helbesteke xwe pêşkêşî bîranîna serokê şorişa Kurdistana Îranê, Qazî Mihemed kir.

"Xakî Kuridstan bi qurban, pir ciwan û paqij î,
Xwîn rijandin pir kurên te w ali her alî rijî,
Miletê kurd ta ko sax e ew ji vê rê nagerî,
Afarî, afarî,
Qadî Mihemed afarî."

Wexta Kuridstana Îranê da bona azayê û ne bindestîyê xûn dihete rêtin, li Kurdistana Îraqê da miletê kurd bi serkarîya Mistefa Barzanî rabêbê şerkarîya azaya xwe. Hukumeta Îraqê bi serekvanîya Nurî Seyîdê xûnxur mîna hukumeta Îranê top û tank şande miqabilî kurda, ewî jî mîna hukumeta Kavam Ês-Saltanê her dera dera daraxacê danî û lawêd kurda darda kir. 11 Meha Hezîranê sala 1947 li bajarê Bexdayê bi destî hukumeta Nurî Seyîd, çar lawê kurda: Mistefe Xoşnav, Izêt Ebdûl Ezîz, Xêyrûlla Ebdûl Kerîm û Mehmed Mahmûd, yên ko serê xwe danîbûn boy oxira Kurdistanê, hatine kuştin. Cigerxwîn dîsa denê xwe bilind kir, ewî helbesta "Gernasê Mameş Xoşnav nav xoş" nivîsî û pêşkêşî şehîd Xoşnav kir.

Salên şerê cinanê yê duda Cigerxwîn ser şehîd û şerkarê kurda poêmek bi sernivîsa "Şehnama Şehidan" nivîsî. Bona nêta vê helbestê bigihîje her xwendevanekî, her cotkarekî, şayîr poêma xqe diha bi sivikî û diha bi zimanekî zelal nivîsî. Ewî nava 196 xeta da navê 42 mêrxasê kurda hildide, yên ko jîyana xwe dane bona serxwebûna Kurdistanê. Xwendevan ber çavê xwe rengê Xalitbeg, Kemal Fawzî, Usiv Ziya, Salih - Begê Hênê, Evdilqadirê şêx ji Nehrîyê û yêd mayîn dibînin. Cigerxwîn poêma xwe da van egît û pehlewana ra xeber dide û derheqa halê Kurdistana bindest gilî dike.

Cigerxwîn çawa şayîrê edlayê, çewa şayîrê şerkarîya rojê hatî, bona pismamtîya û biratîya miletêd dinyalikê ji sînorê Kurdistanê dertê. Ew nefereke ji neferê mala wan şayîr û nivîskarê dinyalikê, yê ko temamîya emrê xwe, temamîya nêt û feraseta xwe pêşkêşî pêşveçûna milet, pêşveçûna şuxulê aştîyê li dinyalikê kirîye.

Cigerxwîn emrê xwe da du şerê cîhanê dîtine. Ewî birçîbûn, hêsîrî, kuştin, rev û bez, gund û bajarê wêeran, zevîyê bêxwayî, zarê êtîm û gele ecebê giran ber çavê xwe dîtine. A bona çi şayîr helbesteke xwe da ko nav lêkirîye "Hûn çi zanin şer çi ye", dinivîse:

"Pîj û ber dibarin fironek, top û tang,
Bi qîrîn, bi xumîn bûye şer, bûye ceng,
Kmişîn, hilweşîn xan û bircên belek,
Genî bûn, kurmî bûn, pir keleş, pir cendek,
Bi singo bi gulla didirin, dikujin,
Ser gever, çav beloq, dev jihev mêr û jin."

Cigerxwîn şerê çînî rind zane. Ew divîne, wekî dinya mîna berê ne destê kedxuran e, ne destê miftexiran e. Ev divîne, wekî dinê da dewleteke mîna dewleta Sovyêtê pêşda hatîye, dewleteka pala û gundîya ko piştovanê hemû miletê feqîr û belengazan e. Helbestêd xwe da Cigerxwîn divîne û dinivîse, wekî dinê da hê qeyde û qanûnê împêryalîzmê batmîş nebûne. Wekî dijminê xebatkara yê here pêşîn împêeryalîzm e. Awa bona çi Cigerxwîn helbesteke xwe, ko pêşkêşî aştiyê kirîye, nav lê danîye: "Kî divê şer, kî divê selam?"

Cigerxwîn emrê xwe da neyî xort e, lê xort e û xurt e bi şuxulê xwe va, bi qeweta helbestê xwe va. Ew xort e, çimkî her dem xwe dide ber çetinaya û bi qewata xortanîyê ew çetinayî, ew tengasî alt dike. Cigerxwîn meşa emir, veguhastina wê tim û tim bal cahila, bal xort û qîza dibîne bi vîm eneyî şayîr xwe xort hesab dike.

Pey xilasîya şerê cinanê yê duda, sala 1951, bajarê Bêrlîna Rojhinat, Bêrlîna ko wextekê paytextê faşîstê Gêrman (Alman) bû, mihrîcana cahila û xwendekara yê sisîya çêbû. Wvê mihrîcanê dilê Cigerxwîn da şabêneke pir mezin pêş da anî, çimkî paytexta dijminê merivayê bûbû merkeza mihrîcana cahila û xwendkarê dinyalikê, mihrîcana aştîyê li temamîya dinyalikê. Rastî jî, eva yeka qewimandineke nebînayîbû û Cigerxwîn helbesteke xwe a nû pêşkêşî vê mihrîcanê kir:

"Herin mihrican, mihricana xweş
Destê xwe bigrin ciwan û keleş,
Hindî û Çinî, Ereb û Hebeş,
Hemî bibin yek, iç gewr û çir eş,
Hey keçên ciwan, wey xortên ciwan,
Xêrxwazên cihan herin mihrican."

Cigerxwîn ji xortên cihanê ra dibê, ca li Bêrlînê pirsyarkin çika çi kar, çi xêr di şer da heye. Ew gazî xort û qîza dike li Bêrlînê, ko hemû lawê cihanê destê xwe bidine destê hev, hevra "bêjin derd û kulên xwe", wekî bikin yek hemî bîr û bawarya dilên xwe, kar bikin boy aştîya dinê. Helbesta Cigerxwîn "Em şer naxwazin, xortên dêmoqrat, keçên dêmoqrat" nek tenê dengê Cigerxwîn e bona azayê, nebindestîyê, pismamtîyê û biratîyê, lê ew usa jî dengê şayîrê kurd e bona serbestîya miletêd bindest, yên ko bin nîrê kolonyalîzmê dizêrin.

Pey şerê cihanê duda, çaxê devê birînê brîndara teze dihatne hev, çaxê agirê şer teze ditemirî, 27 Hazîranê sala 1950 eskerê Amêrîkayê tevî eksêrî klîka Lî-Sîn-Man hucumî ser Qora Dêmopratîyê kirin. Şerê Qoreyê gele dilê Cigerxwîn şewitan, şewata dil diha bêtir bû, çaxê şayîr pêhesîya, wekî hukumeta Turkîyayê nek tenê zilamê tirk, lê usa jî xortê kurdê tûnsiz, teze simêel xûdayî şandîye deşta şerê Qoreyê. Helbeste "Neçin şerê Qore", ew dengê Cigerxwîn e, ew qîrînîya wî ye zidî pilanê împêryalîstîyê yê ko dixwazin miletê aza bikine bin qolê xwe.

Sala 1945 gelê Vîêtnamî şerê azaya xwe dikir, ko ji bindestî Fransayê aza be, lê kolonyalîstê Fransayê nedixwast dest ji Vîêtnamê usa zû bikşanda. Şerê Vîêtnama mêrxas, eskerê wêye egît şerekî giran danîn. Navê kela Diyan - Bîyan - Fû dinê bela bû. Ber wê kelê mêrxasê Vîêtnamê derbeke birinê gîhandin eskerê Fransayê, yên ko ketibûne kela Dîyan-Bîyan - Fû û nedixwastin jê derên.

Pey şerê Dîyan-Bîyan-Fû Cigerxwîn helbesteke teze nivîsî ser vê kela nav û navdar, ser mêrxasê wê û zelal da kivşê wekî rêça bindestîya mileta, rêça kolonyalîzmê diçe digihîje dewletên Amêrîkayê Yekbûyî.

Qurna XX. qurneke nerehet e. Welatê sosyalîstîyê boy aşitîya dinê kar dikin, welatên împêryalîstîyê tim û tim ha li vê kuncê dinê, ha li wî kuncê dinê dew û dora çêdikin, piştovanîya hukumetê kevneperest dikin. Bi mena vê piştovanîyê gelê filistînêye mêrxas ji welatê xwe mihacir bûye û ketîye dero dero. Dijminê gelê filistînêye egît şerê serxwebûna xwe dike, lê dijmin neyar e ew gundê filistînîya, malê wan dide êgir, dişewitîne, zarê wan dikuje. Cigerxwîn çewa şayîrekî kurd, çewa şayîrekî pêşverû nikare çavê xwe bigre, denê xwe neke. Ew berî gişka dike qîrîn, dike hewar, helbeste dinivîse û şikyatê xwe dike ser vê hovîtîyê ("Dêryasîn", "Télzater".)

Têma welêt, têma kurd û Kurdistanê, têma şorişê û serxwebûna gelê me, pirsa xwendinê û pêşketinê, neyarîya û bêbextîya dijminê gel (dişminê der û hundur), pirsa dostayî û biratîya hemû gelê cînar û têma înternasyonalîzmê Cigerxwîn her dem dike binyata helbestêd xwe. Ev e mezinaya Cigerxwîn û bîr û bawarîya wî.

Xên ji helbestên watanperwarîyê û şorişgerîyê, Cigerxwîn şayîrekî lîrîk e, şayîrê hub û hizkirenê ye. Ew nemir e bona gelê xwe û ez bawar im, wekî wê ew roj bê, çaxê ko helbestên Cigerxwîn delal nek tenê kurdê aza wê bixwînin, lê usa jî xwendevanê dinyalikê wê bi tercima zimanê xwe ezberî bêjin û pê kêfxweş bin, çimkî binyata helbestên Cigerxwîn ew delalîya emir e, delalya jîyîna mirov e.

Lêningrad, Sibat 1983

Xudanê gotina "Ronahî pey tarîyê ye"

Têmûrê Xelîl

Nava dîrokê da degme (kêm cara) diqewime, ku mirovek tenê roleke pir mezin bilîze nava bextê gelê xwe da. Cigerxwîn yek ji wan mirovan e. Ne hewce ye em îro dûr û dirêj derheqê wî da xeberdin. Her tenê em bêjin, ku nava wan miroven e. Ne hewce ye em îro dûr û dirêj derheqê wî da xeberdin. Her tenê em bêjin, ku nava wan kurdên Kirdistanêye, ku bi zaravê kurmancî xeber didin, vê gavê helbestvanê herî mezin ew e.

Gava em helbesteke baş dixwînin, carna nizanin jî xwediyê wê helbestê sax e yan mirî ye. Eger ev helbest baş e, em jê lezetê dibînin û razîbûna xwe didine helbestvan. Em wî helbestvanê hîç nas jî nakin. Dêmek, helbestvan hebe jî, tunebe jî, helbesta wî heye û ew helbestê haqasî bijî, çiqasî ew baş hatiye nivîsarê. Bi serî wê helbestê em wî qîmet dikin. Û gava em pê dihesin, ku helbestvan sax e, em şadibin, çimkî xwediyê wan xeta wê dîsa helbestên baş binivîse. Lê ger helbestvan îdî tune; her kes hindava xwe da ber xwe dikeve, ku ser helbestên wî îdî yên nû wê zêde nebin.

Lê ger tu bi xwe wî helbestvanî nas dikî û zanî ew xet çawa xuliqîne, ku ewî çiqas xebat kiriye bona gel û pêşketina lîtêratûrê, mirovekî çiqas paqij, maqûl, comerd û întêrnasyonalîst, şîrhelal bûye, bona mirina wî dubare ber xwe dikevî. dibêjin ku qewm - pismam bona mirina mirovê xwe ber xwe dikevin, ku giva xelqê xerîb haqasî ber xwe nakeve, ku "xwîn nabe av." Lê na, kî çi dixwaze bira bêje, bona mirina Cigerxwîn ev gotina pêşiya jî bêtaqet e. Çawa dibêjin, "hetanî kevirkuçik ji digiryan." Dêmek şîna wî bû şîne gel, lema jî gotine: "Serxweşî li gelê wî dikeve."

Belê, ser helbestên Cigerxwîn îdî ên nû wê zêde nebin. Lê çik u ewî pey xwe hiştiye, ew jî bes e, ku mirov her ro bixwîne û jê têr nebe. Mirov dikare ev herdo xetê wî bixwîne, demeke dirêj ser bifikre û heyrî bimîne.

Ev ne dîn e, ev dîntî ye
Dîn serxwebûna milet e

Lê çiqas û çiqas xetêen wî yên yek ji yekê çêtir hene. Û çawa ku em demeke dirêj dikarin bona wê helbestê şabin, ew jî ewqas wext ser wan şabûye û bawer im ewqas we7de, hela zêde, ser wan fikirîye hetanî ewana xuliqîne.

Belê, serxweşî gelê wî dikeve, ji berk u ew ewledê gelê

xweyî şîrhelal bû û hetanî dawiya jîyana xwe jî bona gel xebitî. Ew ji nexweşiya dilik çû. Û ew mirov ji dilik dimre, kubin qefesa wî da dilik heye. Dilkê wî nexweş bû û ewî zanibû, ku eger îro ban gel hinekî kêm bixebite, dibe hinekî derêj bijî. Zanibû, ku filan xebat dikare navbera seheteke da jî bike, lê nava sê seheta da dikir. Zanibû, ku kesekê bona wê yekê wî ra tiştek nebêje, lê ew ya xwe dikir, zanibû ku dibe tiştek pêra negihîne, ji vê dinê here û deqa kutasiyê ji xwe ra bêje... "çima ez filan rojê du seheta kêm xebitîm."

Gava bersiva mirina Cigerxwîn mezin ji min re hat, ew bersiva nebixêriyê, bersiva reş dilê min hingavt û wek wê bersivê dilê min jî reş bû û çilmisî. Û min bendeke awa nivîsî:

"Ew bû du sehet min qelem hildaye destê xwe, dixwazim gotina xweya serxweşiyê bi dilekî kovan û xemgîn binvîsim ser mesela mirina Cigerxwînê mezin, lê qelema min nagere, destê min naçe, ku ez ser vê meselê we ra binivîsim. Vê demê ku ez ji we ra dinivîsim, li mala xwe da me, nava zarokan da, lê der-dorê min mirov tirê vala ye, xalî bûye, her tenê dengê Cigerxwîn di guhê min da ne. (Min sala 1982 a, li bajarê Lênîngradê hevpeyvîneke bi 75 deqe bi Cigerxwîn ra çêkir û niha guhdarî dikim.) Sûret û dêmê wî ber çavê min e (me ew wêne dema hevdîtina me tevayî kişand), nama wî ya bona mirina bavê min ser textê min yê nivîsarê ye, ewî bi destê xweyî nazik, bi destên helbestnivîs xeberên serxweşiyê derheqê bavê min da aha nivîsîbû:

Heval Xelîlê Çaçan Mûradov, stêrke geş û ronî bû, şevreşa me de ji ezmanê torevanî qurijî û bi carek winda bû; lê hivîdar im, ku tarîxa jîndariya heval Xelîl dûr û dirêj binivîsin û ji me ra bihêlin, ku tarîxa tore û torvanên Kurdistan di rojekê da fireh û payedar û bilind bibî. Ewê di nav dilê gelê Kurdistanê da jîndar û payedar bimêenî. Bira serî te û biradostan xweşbe.

Haval û dilxwazê we Cigerxwîn, 1.2.1982

Cihan îro bona min teng bûye, bûye dojeh. Mirina Cigerxwîn wek mirina bavê min ez hingavtim. Min jî wek hemû kurda navê wî bihîstubû, helbest û nivîstên wî xwendibûn, ezber kiribûn, lê xwezil min bi çavan ew ne dîta, ku îro tengezar, reben û bêçare nemama. Hevdîtina me ez anîme ser wê bîr û bawerîyê ku bi rastî berî her tiştî ew mirovekî bi dilê mezin û fire bû, paşê hozanekî mezin û hişyarkirê gelê kurd bê.

Ez mirovekî biçûk im, ku Cigerxwîn qîmet bikim. Gelê me bi xwe ew qîmeta mezin daye wî, ez jî lawekî gelê kurd im. Lê tiştek diyer e, ku pey mirina hinek mirovan ra malek, an gundek sêwî û stuxar dibe, lê îro bi mirina Cigerxwîn welatek -Kurdistan û gelek- gelê kurda ziyan û zirarê ket.

Me gelekan dilê xwe da difikrî, ku emê hê gelek cara di şayî û şayîneta da rastî Cigerxwîn mezin bên, lê îro em şîna wî dikin. Belê emê ji bimrin, lê xwezî wî mêrî, ku wek wî bijî, bixebite, ku miletek heyra wî da be, heweedarî dengê wî, nûr-nedera wî û qelema wî adan be.

Sala 1982'an da, gava ez berpirsyarê pêlweşa Yêrêvanêye kurdî bûm, min cara pêşîn gotareke pir mezin ser Cigerxwîn nivîsî, parçekî dengê wîyî li hevpeyvîna me xiste navê û di radyoyê da weşandinê. Parçek ji wê hevpeyvînê, ku Cigerxwîn gotiye, mirov dibêje qe bona roja îro gotiye. Ewî aha gotiye :

"Bi baweriya min, jîyana wî mirovî, ku ji gelê xwe ra bi paqijî, bi dilpakî xebitiye, bimre jî sax e, nemiriye, wê jîndar bimênî, Tê bîra min, wextê Bêkes miribû, bûrjûwazê kurdê Îraqê pere li ser tirba wî bela dikirin. Îcar keçekê rahişte perê wan û qetand, got: -Wextê Bêkes miriye, ne mohtacê dînar û derhemê we ye, Bêkes niha dilê xort û mêra da, dilê keç û jina da cîkî bilind girtiye, îcar bizanibin, ku ewê bimênî û namirî.

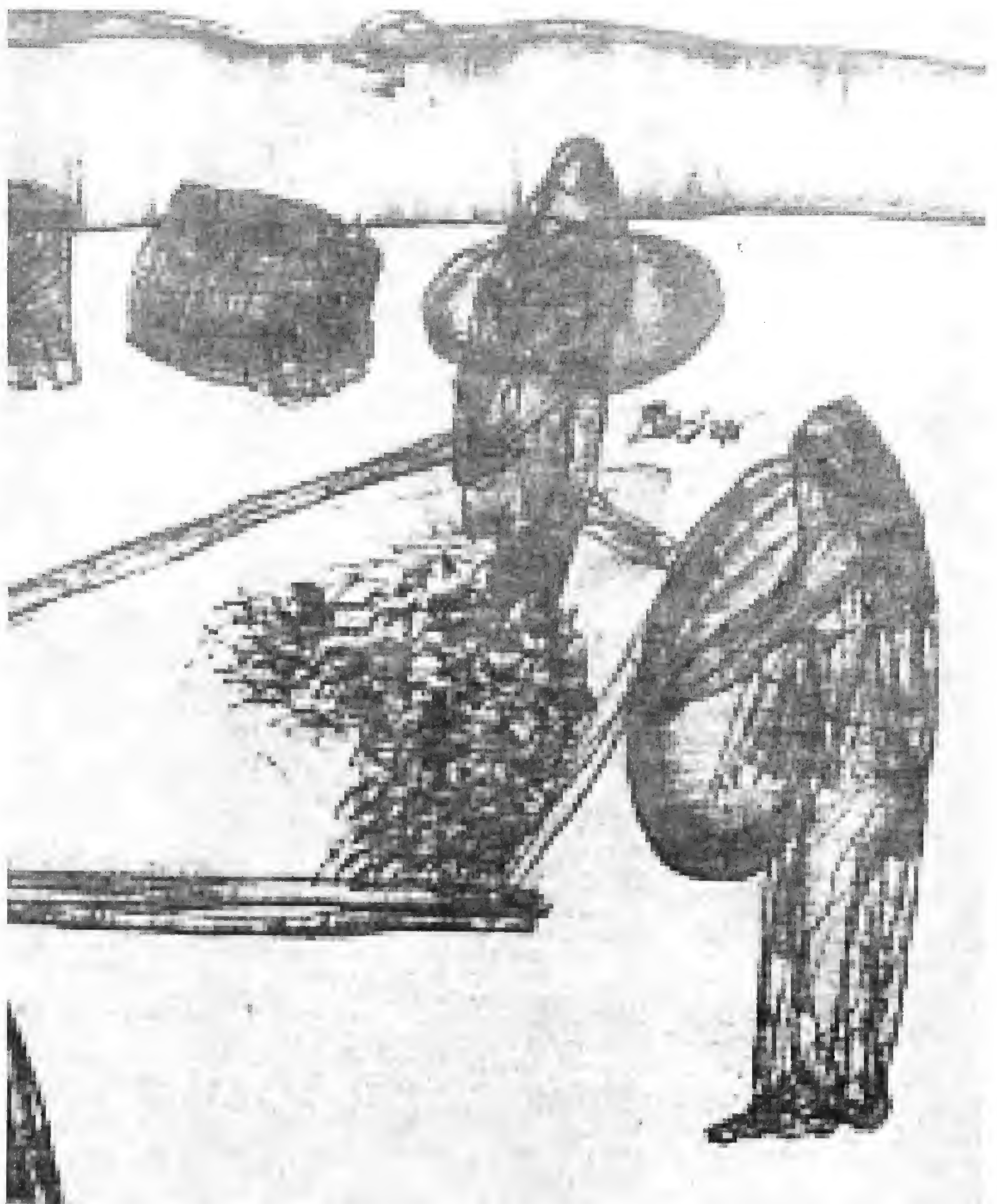
Eger ez jî layîq bim, eger ez jî hêja bim weke Bêkes di dilê xort û keça da, jin û mêra da bimênim, ez tim jîndar im, ez tim sax im. Ez bimrim jî ew hestî, goşt û çerm hemû herin, qîmeta wan tuneye, bira herin, lê ezê di dilê miletê xwe da bimênim."

Payiz e. Zûtirekê zivistanê ser kurda da bê. Û çawa zivistanê gelê Kirdistanê di hêla aborî da dikeve rewşeke teng û giran, niha jî weha ye. Lê vê carê ser rewşa aboriyê da rewşa kurdaya di hêla edebyeteye giran jî zêde bû. Gelê kurd sê lawên xweyî pir hêja winda kirin - Cigerxwîn, Yilmaz Güney û Tofîq Wahbî.- Em ber mezinaya wan û xebata wan temene dibin û serê xwe ditewînin.

Cigerxwîn ji nav meç û, ku heta-hetayê di nav me da bimîne. Wê bimîne bi zên û meramê xwe va, bi deng û reng, bîn û buxsa helbestên xwe va. Ji xebata di kovara kurdiye delal "Hewar"ê girtî hetanî beşdarbûna di civîn mîtîngen kurdî va, bi paqijayî û bawermendiya xwe va.

Helbestên wî wê wek berê di nav gel da wek agir bela bibin, ûsa, çawa ku agir lodekê dikeve û pêşî lê nayê girtin, wek agirê Newrozê ewanayê nava dilê gelê me da çiqas here pêl bidin û geş bibin.

Gelê kurda hîç cara baweriya xwe ya bona rojên aza winda nekiriye. Û çawa ku pey zivistanê ra bihar tê û çawa ku helbestvanê mezin - Cigerxwîn dibêje, "pey şevê timê dibe ronahî", çiqasî jî şevereş be, dîsa sibe safî dibe, ûsa jî gelê kurda wê ji bindestiyê aza be. Çawa dibêjin, dijmin wê nava xwîna xwe da bê xeniqandin, çawa ku mesela kurda dibêje, wê bextê bêbexta lê welgere. Vê yekê da wê rola Cigerxwîn jî hebe û helbestên wî wê gotinên xwe bêjin, ji bere w helbest wê bibin çavkaniya baweriya

Çîrokbêjiya Cegerxwîn; Nimûne, Reşowê Darî *

Heyder Omer

Ez ewha bawer im, ku her lêkolînerek di meydana çîrokê de berxwe bide, divaye ew destpêka vî celebê wêje wek berhemeke hunerî li nik kurdan û mercên jidayikbûn û geşbûna wî ji bîra neke. Eger ev yeka ji bîra bibe, gelek neheqî wê li çîroknivîsên kurd bibe.

Ev berhema hunerî ne ji demeke dûr de li ba kurdan hatiye naskirin. Hinek rexnevanên başûrê Kurdistanê çîroka „Erê min di xewnê de dîtiye" ku Cemîl Saîb sala 1925ê nivisandibû, wek destpêka vî celebê tore dibînin. Eger em jî xwe bidin kêlek wan, û vî celebê tore li nik jêrxetiyan bipelînin, pêşî em du çîrokan di hejmara duwem ya HAWARê de dibînin, ew jî „Du egîd û Gundê nu ava" yên Dr.K.Bedirvan û Qedrî Can in.

Digel hindê em di hejmara çarê de jî pêrgî çîroka „Ber tevna mehfûrê" dibin. Tevî ku nivîsevanê wê C.Bedirxan, wek Dr.Husên Hebeş, di xebata xwe ya nirxbiha de li ser HAWARê, weha diçe, ku ev çîrok sala 1927ê li Bêrûtê nivisandiye, lê her du hejmarên duwem û çarem di sala 1932ê de derçûne. Lewre mirov dikare weha biçe ku çîroka hunerî ji wê salê de ketiye nav destên jêrxetiyan, û di dû re jî gelek nivîsevanên HAWARê, mîna Nûredîn Ûsif (Dr.N.Zaza) ,O.Sebrî û yên din para xwe dixin evê meydanê, û dibine hevparên destpêkên vî celebê wêje li Jêrxetê.

Cegerxwîn jî sala 1941ê, di navbera hejmara 31ê re li vî deriyê tore dide, û çîroka „Berhamê Gur" diweşîne, û di dû re çîroka „Çîm û Gulperî" sala 1948ê li Şamê çap dike, û ya „Reşowê Darî" sala 1956ê dîsan li Şamê çap dike.

Ev çîrok bi xwe serpehatiyeke gelêrî ye, pirrê caran di civatên kurdan de dihate xeberdan, ta Cegerxwîn ew xiste durvê yekeke wêjeyî, û bûyer û kesên wê kirin sîmbolên nerîn û helwestên xwe yên civakî û neteweyî.

Bûyerên çîrokê li bakurê Kurdistanê li gundê Darê diqewimin, tehlî û dijwariyên jiyana gundiyan, û sitema rijîma tirkan û derebegên kurdan wêne dike, û destpêka hişyariya civaka kurdî ji warê civakî û neteweyî de dibelgîne, pêre jî ramana Cegerxwîn, ku dibêje (qata jor sedema bindestiya gel û welatê wî ye) û çareserkirina wê dozê. Li gor nerîna wî, numa dike.

Yekemîn car mirov vê çîrokê dixwîne, pê hay dibe ew li goreyî merc û divîtiyên awayê kevin, ku sê qunaxên wî hene, ava bûye. Ango bûyerê çîrokê di sê qunaxan re derbas dibe.

Li destpêkê em dibînin dem şev e, gundî li eywana Zoro Axa civiyane, serpêhatiyan dibêjin. Lewend; kurê Zoro Axa laqirdiyan bi mêrxasiya Reşo dike, û wî neçareyî çûndina şikefta „ Berdewêl" dike.

Li navînê Lewend ji civatê derdikefe, diçe mala Reşo, destan dirêj namûsa wî dike, lê Rewşê; pîreka Reşo, ji neçare wî dikuje, laşê wî perçe perçe dike, wan perçan dixe çewalekî, hildide milên xwe û berê xwe dide şikefta „Berdewêl" da laşê perçekirî bawêjê binê şikeftê, û şopa wî wenda bike. Li wê derê pêrgî Reşo dibe, xişma ku hatiye serê wê jê re xeber dide, her du vêkre dizêvirin gund, diçin eywana Zoro Axa, û çîroka xwe û Lewend li pêş Êxe û gundiyan radixin. Çavên Zoro Axa sor dibin, dike qêrî û sûnd duxe, ku wê wan bikuje. Lê gundî piştgiriya Reşo û Rewşê dikin, lewre jî Zoro a dilê xwe vedişêre, û bi dizî mirovekî dişîne bajêr, da cendirman bîne, ku li gundiyan bidin.

Li dawiyê jî cendirme tên gund, gundiyan tev, digel Reşo û rewşê li mala Zoro Axa dicivînin, li wan didin, diravên wan distînin, hinekan ji wan berdidin, û yên mayîn bi xwe re dibin, lê bi rê de gundî diravan didin wan, û xwe rizgar dikin. Cendirme jî Reşo û Rewşê dibin û dixin zîndanê, û li dadgehê bi çend salan tên tawanbarkirin.Gundî jî dest ji kar û berdestiya Zoro Axa berdidin, loma jî Axe neçareyî koçbarkirinê dibe. Piştî çend salan Reşo û Rewşê ji girtîgehê tên berdan, dizêvirin gund, û tev gundiyan jiyana xwe didomînin.

Dêmek Cegerxwîn bûyerên çîroka xwe, li goreyî pêdiviyên evê rêgaya kevin, bi awakî dirist li pey hev rêzkirine, her yek bûye encam û bermayê bûyerê berê, û ji bo bûyerê din bûye sedema sereke, ango her yek ji wan bûyeran hem di bin bandûra yê beriya xwe de mayî, û hem jî li yê di dûv re tê hukardar bûye, ta ku çîrok gîhaye dawiyê, lê hinek bûyer lê zêde kirine, ta ku xwendevanê çîrokê, di navbera bûyerên wê re, pêrgî hineke dî dibe, ku ewana li gel bûyerên sereke ne têkildar in, wek çawa em dibînin axiftinên gundiyan, li goristanê, ji bûyeran bi dûr dikefin, û ne têkildar in. Lewre jî girêka çîrokê jihevketî xuya dibe.

Nivîsevan bi çîrokbêjiya yekser dest bi xeberdana bûyeran dike, lê li destpêkê xwe bi ser alava zêvirîna hunerî de pal dide, lewre dîroka Kurd a kevin tîne bîra xwe û me, wê bajarvaniya bav û kalan bi şûn xwe de hêştine şanî me dike „Kî li rewş û hendesa kavilê (Darê) temaşe bikî, mezinahî û jîngariya nijadê Kurd tê ber çavê wî". (Rûpel:4).

Di dû re wê bajarvaniya giranbiha dide hember rewşa Kurd ya îro, û pêre mijûl dibe, hîngê jê ve xuya dibe çendî miletê wî li paş mayî, û neyaran keys jê birine, ta ku îro nikare li welatê xwe serbest bigere „ nivişt û nivîsaran bi zimanê xwe, û di biwara tarîxa nijad û welatê xwe de çêkin, û xwendevanên Kurd, ku di vav welêt de jî naxwazin, ya nizanin ji me re çêkin, û bişênin, ji xwe dijminê nijadê Kurd her û her xwastine û dixwazin ku ne tenê rewş û tarîxa welatê me, lê nav û nîşanê me jî ji rûpelê tarîxa cîhan windabikin, û bi carekê navê Kurd neyê xwendin." (Rûpel:4).

Ev awayê çîrokbêjiyê, ku jê re (Zêvirîna hunerî) tê gotin ji sînemayê

hatiye wergitin, pêşî dawiya çîrokê, an jî dawiya bûyerê sereke pêşkêş dike, û di dûre jî sedem û bûyer û helwestên, ku gîhane wê dawiyê berçav dike. Lewre jî gava şûngirtî be , dibe ûşta serkeftina huneriya çîrokê. Lê mixabin ev gava, ku nivîsevanê me tê re derbas hundirê çîroka xwe bûye, bi carekê, li nik bûyerên çîrokê ne têkildar e, û pêre jî kêmasiyeke hunerî gîhandiye durvê wê û şêweyê xeberdanê.

Gava nivîsevan xeberdan, an çîrokbêjiya yekser, bikar tîne, hîngê ew rola dîroknivîsan dilîze, bûyeran xeber did, kesan pêşkêş dike, bizavên wan berbiçav dike, digel wan kesan û bûyeran meşîneke xweristî dimeşe, ta ew bûyeran digînin dawiyê. Ango ev cureyê çîrokbêjiyê rê nade nivîsevan, ku hêza xwe bide ser kesên çîrokê, wan bi xwe ve girêde, çiku zanîna wî bi wan ji ya wan xwe bi xwe ne pirtir e. Lewre jî ew çîrokê ji dûr de xeber dide, û kesan û bûyeran ji der ve de salixdide, lê nerx û wateyan ji xwener re dihêle, ku bi xwe têbighîne.

Çîrokbêjiya çîroka Reşwê Darî pirrê caran li tersî huneriya vî cureyê xeberdanê hatiye, û di bin hêza nivîsevan de milxwar xuya ye, hulma wî li ser wê gelekî giran e, û ew li gor daxwaza nivîsevan tê hûnan, ne li gor birêveçûna bûyerê çîrokê, pirrê caran hevpevînan dibirre, û ji helwestekê diçe yeka dine bê têkildar, ji bo xatirê ku dozekê yan ramaneke taybet, xwedî nerîneke polîtîkî yan civakî diyar bike

Nimûneyên ku evan gotinên me teqez dikin, di çîroka Reşowê Darî de pirr in, me gelek rûpel divên da em gîşkan bînin meydanê, vêca em dikarin berên xwendevanan ber bi rûpelê, 25 ta 53 de bidin, da bibînin çawa xeberdan ji birêveçûna bûyerê çîrokê bi dûr de dikefe..Ji ber vê yekê jî çîrok bê hemdî bûyerên wê dirêj bûye, û dawiya wê jihevketî xuya dibe.

Dawiya her çîrokekê, wek hêmanekî hunerî ku hevparê avakirina wê ye, gelekî nirxbiha ye, ji ber ku hemû deziyên bûyer tê de dicivin, û mebesta, ku nivîsevan ji bo diyarkirina wê dixebite, tê de numa dibe, lewre jî rexnevanên wêje vê dawiyê bi gaveka ronîkirinê dinavînin.

Bi rastî eger em li çîroka Reşowê Darî, bi 83ê rûpelên wê vegerin, em dikarin bibêjin ev dawiya, ku hemû dezî û hêmanên bûyer tê de dicivin û wateya bûyerê wê bi serî tînin, di rûpelê 60î de diyar e, gava Soro civandin û dandina diravan pêşniyar dike, û riya çûndina ba bervedêr şanî gundiyan dike, çiku wê hîngê dawiya çîrokê û çareserkirina doza Reşo, ku di çîrokê de bûye sîmbola doza cotkar û gelê kurd, sayî û zelal xuya dibe, ku wê di dadgehan re derbas bibe.

Ev kêmasiya çîrokbêjiyê siya xwe daye ser livandina kesên wê jî, wek çawa formê Reşo tê guhertin. Reşo gundiyekî reben e, li ber destên Zoro Axa, mîna hemû gundiyên din, dixebite, jîr e, mêrxas e, dilsoz e, û nezan e. Ew, di civakê de, bi van rûçikan tê naskirin.
„...peyayên wek Rêşo gernas û mêrxwas, ku di rojên reş de kozik û çeperê dijmina diherivênin, mêra dikujin, talana vedigerênin...".(Rûpel: 15).

Lê mixabin Reşo mêrxwasiya xwe biçûk û qels dike, ji ber ku li hember Zoro Axa gelekî sist û jar xuya dibe."Axa ha serê mi û şûrê te, namûsa me teva namûsa te ye , emê tev rojekê xwe di ber te de bidin kustin, tu serê me, û em lingê te ne." (Rûpel: 19).

Lê xeyala Cegerxwîn ji nişkave Reşo bi awakî din şanî me dike, ku ew serê xwe bi dozên mezin re dêşîne, û bi sergêrên cîhnê mijûl dibe."Gerek mirov bêtir bîr bibira, bibûna dost û birayên hev, ev çi kuştin, talan, ceng û pevçûne?. Xwezî ev awa ji nav me rabûna, xwezî me zanibûna ka dermanê rabûna vê berberiyê çî ye?. Ma ev dinya têra me nakî?. Ev top, bumbe, gule, berik diteqin, mirova dikujin, xaniya dişewtênin, avaniya hildiweşênin, ev tev ji bona çî ye?. Xûyaye beg, axa, şêx mela nahêlin weke bira her kes bi hev re bikin, û bi hev re bixun, ev ristika komelî a sermayedarî nahêlî kes bi xweşî geza nanê xwe bipûrisênî, ev ristik tim kuştin, pevçûn, talan, û şewatî diafirênî .A çê eve ku em terpelozekê li wan deynin, va xwînxwar û dijmina teva bikujin." (Rûpel 38 – 39).

Ev pêşkeşkirin evê kesayetiyê ji birêveçûn û meşîna xweristî bi dûr dixe, û dide xuyakirin ku çîroknivîs ji rastiya hunerî ya çîroknivîsînê û avakirina kesayetiyê bi alîkî din de dikefe. Divaye çîroknivis kesên çîrokê bi xwe ve girênede, divaye destê xwe ji wan bikşîne, da ewana gotinên xwe bibêjin, ne yên çîroknivîs bicûn. Mirovê ku xwe bide şûna lingên dijminê xwe wê ne bizanibe evan gotinên jorîn bibêje, û ne jî wê karibe li evan helwestan xwedî derkefe

Pênûsa çîroknivîsê me li ba kesayetiya Soro jî riya xwe şaş dike. Tevî ku ev serpêhatî ya Reşo ye, lê Soro rola sereke di çîrokê de dilîze.Ew zana ye, hêdî ye, li gel xwe mijûl dibe, û dipûnije, baş guhdar e, gotin û bersivên wî pîvayîn in, li ba gundiyan xwedî rûmet e, bandûra wî li wan mezin e. Zoro Axa jî hesabê wî dike.

Mirov dikare bibêje, ku çîoknivîsê me evê kesayetiyê, li gor nerîn û ramana xwe, ji bo serkêşıya gundiyan amade kiriye, çiku ew şiyar û zana tê xuyakirin, dost û dijminê xwe ji hevdu vediqetîne, nirx û bihayê xebata cotkar û gundiyan baş naskiriye, dibêje Zoro Axa: „Ma ku em ji cem we barkin, wê çi rûmet ji wer e bimênî?.. Ev mezinahiya we tev bi me ye, çi bi wijdanê we hatiye ku bi ser de jî hûn dor namûsa me bigerin?." (Rûpel: 15).

Lê mixabin gava dem lê tê, ku ev serkêşê gundiyan çareyekê ji bo serpêhatiya Reşo bipelîne, çîroknivîsê me bervê wî ber bi dandina bertîlan û bervedêr û dadgehan de dide."Heke bi a min dikin emê bêşekê bavêjin ser hevala, heme her yek karibin çi bidin, û hin ji hevala ku nikarin xwe li ber dara bigrin, bere birevin, xwe bidin alîkî, wê paşê bi kêrî me bên, evê dî ne mêra bikujin, û ne li cendirman xin, û ne jî kesî talan bikin, emê çendeka ji xwe vebjêrin, bişînin bajêr, bere ew jî gilî bikin, bervedêrekî bigrin, bawer dikim emê zora Zoro bibin".(Rûpel: 60).

Ev guhrtina helewsta ramanî ya vê kesayetiyê, ewê ji birêveçûna wê ya hunerî, ku çîroknivîs li destpêkê wênekiribû, bi derdixe, û bergehekê dixe navbera gotin û kirinên wê de,

pêre jî, tevî ku ew kesayetiya sereke ye, yekeke lerzandî dimîne, û nikare şûna xwe, li gor pêdiviyên destpêka, ku pê hatiye naskirin, dagre.

Kêmasiyên hunerî û ramanî, ku di wênekirin û livandina evan her du kesayetiyan de peyda bûne, û cureyê ramana Cegerxwîn, nivîsevanê me neçareyî hebûna hinek kesayetiyên din kirine, mîna dozdar û fermandarê dadgehê û bervedêr,lewre jî rola wan di çîrokê tenê helwesta Cegerxwîn a êdyal numa dike, û ji wê pê de bê nirx dimîne.

Lê bi rastî pênûsa nivîsevanê me hin caran hostevaniya xwediyê xwe, di warê wênekirina kesayetiyên çîrokê de, bi awakî zor jêhatî dide xuyakirin, nemaze jî ewan kesayetiyên gelêrî,mîna Bizdo, Hovo;lalo, Çekûso, Şêro, Perîşanê û Silo, ku di çîrokê de bûne sîmbolên asta têgîştin û hişyariya civaka kurdan ya wê demê, ku pirrên endamên wê bi mezinahiya axa û began, û serdestiya turkan; birayên misilman zor bawerbûn. Her weha nivîsevanê me di wênekirina kesayetiya Zoro Axa de jî serkewtî xuya ye. Ev kesayetî sîmbola qata jor e, her tim dilsozê berjewendiyên wê qatê dimîne. Koçbarkirina Zoro Axa ji gundê xwe, bi qaserî ku bûye nîşana ramana Cegerxwîn ya êdyal, nabe nîşana guhertina rêveçûna hunerî ya vê kesayetiyê.

Tiştê balkêş di kesayetiyên çîoka Cegerxwîn de ewe, ku hemû sade ne, hundirê wan eşkera ye. Ango hundirê hemûyan vekirî ye, zû têne naskirin, ji ber vê yekê jî çîroknivîsê me monolog bikar ne aniye.

Monolog hêmanekî huneriya tevna çîrokê ye, dikare rê li pêş xwendevanan dûz bike, da derbas hundirê derûnên kesayetiyên çîrokê bibin, dijayetiya hundirîn, ku di derûnên wan de dikele, û siya xwe dide ser helwestên wan, nasbike. Nivîsevanê me kar û barê vî hêmanê hunerî hildide ser milên xeberdanê, û hemû helwestên kesayetiyan di wê riyê re şirove dike, lê gava xwe neaçareyî bikar anîna monologê dibîne, dîsan ewê li gor asta têgîştina xwe dixebitîne, pêre jî avakirina kesayetiyê jihev dikefe, wek çawa li nik Reşo diyare, ku ew kesê reben û nezan, şûnpêyên Zoro Axa serê xwe bi sergêr û dozên mezin dêşîne.Lewre jî tenê çîrokbêjî û hevpeyvîn di destên çîrokbêjê me de mane, ku kesên çîrokê bighînin hevdu.

Hevpeyvîna hunerî axiftineke di navbera du, an pirr, kesan de digere, zindîbûnê dixe hundirê çîrokê, kesayetiyan wêne dike û dide naskirin,perdeyan ji pêş wan radike, û ji bo mebesteke hunerî tê xebitandin, bi ser de jî zanîn û rewşenbîriya çîroknivîs numa dike. Lewre kar û barê hevpyvînê ne xeberdana bûyerên, ku bi kesan re diqewimin e, belê karê wê ewe, ku bide xuyakirin ka ew kesana çawa bûyeran dijîn. Ji ber vê yekê, divê hevpevîn li gor astayê zanîn û hişyariya kesên çîrokê , û tenga helwestên wan be.

Mixabin hevpeyvînên çîroka Reşowê Darî didine xuyakirin, ku karmendiya evî hêmanê giring li pêş çîroknivîsê me ne sayî bûye. Çiku ew pirrê caran destên xwe ji kesên çîrokê nakşîne, ku ewana li gor asta zanîna xwe bipeyivin, belê ew bi xwe gotinan li ser zibanê wan dibêje, û hevpeyvînên wan li gor zanîna xwe digerîne. Yek ji kesên çîrokê dibêje: „Ew dewlemend û xudî gund dixwazin her ji çend sala kuştin, talan, şewat bikevî welêt, da karibin her tiştê xwe giranbiha bifroşin, û rebenê weke me bi nan-zikê karê xwe bi wan bigerênin". (Rûpel:48).

Bê guman xwediyê van gotinên jorîn zana tê xuzykirin, lê Cegerxwîn bi carekê, di çîrokê de, nedabû xuyakirin ku ji bilî Soro kesên zana li gundê Darê henin, vê lomê em dikarin ne tenê bibêjin ku pêjna Cegerxwîn ji van boçûnan tê, belê teqez ev boçûn û gotin yên wîn in, ne yên kesên çîrokê nin.

Tiştê me bi ber ve vê baweriyê de dikşîne ewe, ku xwediyên vî cureyê gotin û boçûnan, her car di çîrokê de bê navin, ne nas in. Bi ser de jî hin caran du astayên zanîn û hişyariya kesayetiyekê xuya dibin, bê ku pêjna guhertinên ramanî û hişyarî ji wê bê, wek çawa xwendevanan Reşo naskiribûn.

Pênûsa Cegerxwîn gelek caran li hember bikaranîna hevpeyvînê jar xuya dibe, û nikare dagere asta zanîna kesên çîrokê, pêre jî pirrê caran hevpeyvîn ji gewdeyê çîrokê direve, û nikare şûna xwe ya rast tê de bigre.

Evê yekê pirrê caran ziyneke giran kişandiye ser zimanê çîrokê, û ew ji jiyana rojane de bi dûr xistiye. Ziman alaveke giringe, ne tenê çîrokê ji awayê lêvanê dikşîne formê nivîskî, belê bi ser de jî her ku ji jiyan û têkilî û danustandinên rojane ve nêzîk be, ewqas heyama çîrokê zindî dike. Lê gava nivîsevanê me hêza xwe dide ser kesên çîrokê, û wan li gor asta zanîna xwe bi dengkirin dide, hîngê zindîbûna zimanê çîrokê birîn dike, û pêre jî bergehek dikefe navbera bûyeran û heyama çîrokbêjiyê, ku ne tenê hewesa xwendinê li nik xwener sist dike, belê bi ser de jî huneriya çîrokê jar dike.

Xuyaye çîroknivîsê me bi neyêniya akama vê yekê haydar bûye, çiku carcaran zimanê çîrokê ji heyama rojane, û jiyana gundiyan ve gelekî nêzîk dibe, û rola xwe ya hunerî di wênekêşiya heyama civaka gundiyan de distîne, wek çawa nivîsevan bi zibanê kesekî çîrokê dibêje: „Ma xwe ne em jinê wa ne, nikarin dengê xwe bikin". (Rûpel: 14).

Gotinên bi vî awayî, pirrê caran di civatên gundiyan de têne gotin, û digerin, nemaze gava mirovek zora xwe bajo ser kesên din.

Bi rastî zimanê çîrokê ji vî warî de dewlemend e, pirrîcar xwener di nav re pêrgî cureyê raman û pûnijiya gundiyan dibe, mîna evê gotina, ku di pesna jîrîtî û jêhatiya jinekê de, li ser zibanan her tê gerandin „ Jin jî hene, jinkok jî hene, wey tu diya min bî Rewşê!!." (Rûpel:16).

Ji vê pê ve zimanê çîrokê sade û gelekî hêsan e, bêjeyên wî numa û servekirîn in, û bê pêjin in, lewre jî hevok û derbirinên nivîsvan eşkera û bê girêkên zimanewanîn in, lê pirr caran dirêj dibin û hêmanê tevgerê di çîrokê de jar dikin.

Tevî evan têbîn û nerînên me, (Reşowê Darî) wê wek çîrokekê ji bermayên nifşê pêşengên wêjeya kurdî li Jêrxetê, bimîne, dikare, li gel berhemên endamên wî nifşî, destpêkên çîroka hunerî li vê devera kurdistanê diyar bike.

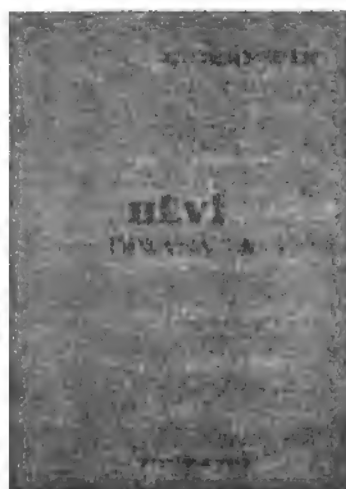
* Ev babet bi awakî firehtir, di durvê kitêbokekê de, li çapxaneya HAVÎBÛN, li Berlînê sala 2003, hatiye çapkirin.

Nîşe: Ev nîvîs ji "tirej.com" ê hate girtin

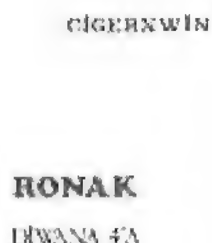
Lîsta pirtûkên me

FOLKLORA KURDÎ
Cegerxwîn
Stockholm-1988
ISBN 91 7672 024 1
Bi pêşgotina
Xalit Lezgîn
٢٠٦ rûpel

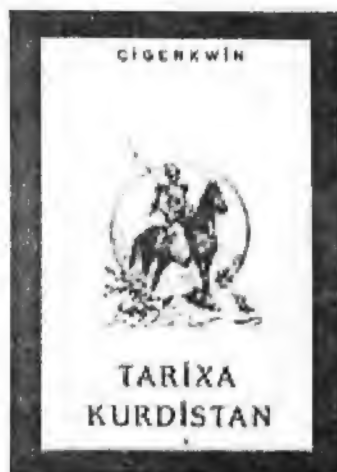
HÊVÎ
dîwana 7
Cegerxwîn
Stockholm-1993
ISBN 91 7672 006 3.
Bi pêşgotina
Ordîxanê Celîl
86 rûpel

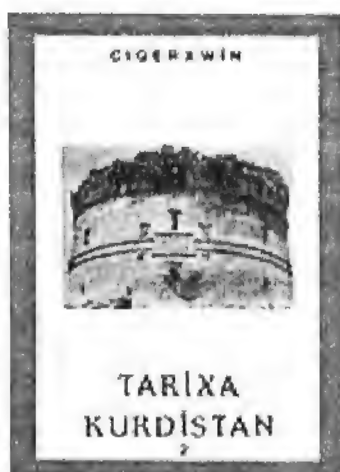
RONAK
dîwana 4
Cegerxwîn
Stockholm-1980
ISBN 91-7672-000-4
Bi pêşgotina
Kemal Burkay
208 rûpel

ŞEFAQ
dîwana 6
Cegerxwîn
Stockholm-1982
ISBN 91 7672 004 7.
Bi pêşgotina
Casimê Celîl
180 rûpel

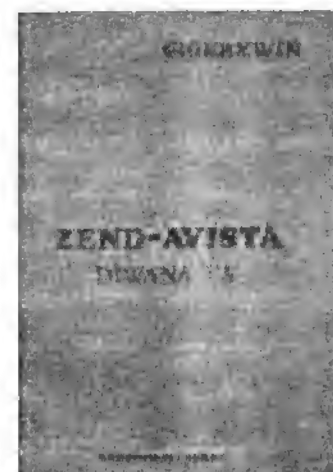
TARÎXA KURDISTAN
cîld 1
Cegerxwîn
Stockholm-1985
ISBN 91 7672 010 1
216 rûpel

TARÎXA KURDISTAN
cîld 2
Cegerxwîn
Stockholm-1987
ISBN 91 7672 019 5.
256 rûpel

TARÎXA KURDISTAN
cîld 3
Cegerxwîn
Stockholm-1987
ISBN 91 7672 048 9
276 rûpel

ZEND-AVISTA
dîwana 5
Cegerxwîn
Stockholm-1981
ISBN 91;
Bi pêşgotina
Qanatê Kurdo, cildkirî
176 rûpel

Rola Cegerxwîn di nav tevgera neteweyî de

Dr. Hesen Seyfedîn

Bi rastî, Cegerxwîn ne tenê ristevan, çîrokvan û lêkolînereke gewre û hêja bû di nav miletê xwe de, lê belê di nav refên xebata neteweyî de têkoşer û xebatkarekî bê westan bû, weke wî ji hevalên xwe yên xebatê re gotiye 'Naxwazim di nav karwanê azadîxwazan de destvala bi rê kevim, ta ji min tê û ji min bê ez ê bi we re ji miletê xwe û hemî miletên bindest re bixebitim'.
Cegerxwîn di destpêka jiyana xwe de, berê wî ket xwendina olperestî û di demeke kurt de ji ber zîrekî û jêhatîbûna wî pêpelûk û qonaxên fireh derbas kirin. Cegerxwîn bi xwendina xwe re çavên wî li ser êşên miletê wî vebûn, ew êşên ku şerê cîhanî yê yekemîn ew tê de hiştibûn û li ser dengê topên şoreşên Şêx Seîd û Mehmûdê Hefîd û bayê Şoreşa Oktoberê şiyar bû. Cegerxwîn xwe di ber koçberî, birçîbûn û bindestiya miletê xwe de xwedîbar dît û ji bilî van tiştan jî kedxwariya beg û axan û kevneperestiya şêx û melan cihekî fireh di hiş û bîrê wî de girt.
Van baweriyan hiştin ku Cegerxwîn tevlî rêxistinên civakî û neteweyî bibe, ji bilî tevlîbûnê jî destê wî di damezirandina hin rêxstinan de hebû, ji ber dixwest di riya wan re armanc û daxwazên miletê xwe pêk bîne.
Ji rêxistinên ku Cegerxwîn bi wan re kar kiribû, ev in:
1. Civata Xeyrî: Cegerxwîn û Evdilqadirê Têlo ev civat di sala 1932ê de çê kirirbûn. Armanca wê -wek Cegerxwîn dibêje- alîkariya feqîrên Kurdan wek nexweş, sêwî, rêwî û derketiyan. Lê mixabin ji ber dizîna sindoqa wê, civat ji hev ket, lê ew bû dergehek ji bo çêkirina civateke mezintir.
êkirina !2. Civata Xeyrî ya mezin: vê civatê kete bîra Haco axa piştî ku Cegerxwîn pergala civata xeyrî jê re şirove kir. Serokê civatê Hesenê Haco axa bi berpirsyariya Şewket Zulfî beg, Cegerxwîn û hevalên xwe li Amûdê bûn destek û serokatiya wê ma di destê axa û began de. Lê mixabin gelek neçû dubendî kete navbera Haco axa û Qedrî beg û civat ji hev ket, lê Haco axa civat careke dî bi serokatiya xwe çê kir. Cegerxwîn û xwarziyê wî mele Elî, Resûl axa, Sedîq Mardînî û Tewfîq Cemîl bûn destekên civatê.
Cegerxwîn dibêje: "Tenê tiştê me ji vê civatê qezinc kir. ew bû ku me tîpên latînî ji Celadet beg re kirîn.
3. Nadiya Ciwanên Kurd (Jonkurd): Dema Firensa di Cezîrê de bû û piştî şewata Amûdê (Toşa Amûdê), Cegerxwîn di sala 1938ê de Nadiya Ciwanên Kurd çê kir, da ku xortên kurd bi zimanê xwe yê zikmakî bixwînin, dîrok û rewşa miletê xwe nas bikin û wan hînî welatperweriyê bikin. Lê bi wan re dirêj ne kir û nadî hate girtin û Cegerxwîn dibêje: "Yê ku bû sedema girtina wê nadiyê, axa Newafê Hesen bû û bi navtêdana Fillehan."
Nadiya Ciwanên Kurd karîbû bi Kurdên Cezîrê bide zanîn ku karin zarokên xwe bi zimanê kurdî hînî xwendinê bikin, û rêçeke nû li ber xorta vekir. Cegerxwîn dibêje: "Nadiya Ciwanên Kurd çavên Kurdên vê hindamê baş vekirî hişt, û baweriyeke nû afirand û da zanîn ku xortên nû dikarin têkilî tevgerên rêzaniya welatê xwe bibin, dûrtir binêrin û ber pozê xwe wêdetir bibînin."
4. Civata Azadî û Yekîtiya Kurdistan (berê Xoybûn bû): Ev civat di sala 1946ê de bi serokatiya Ehmed Nafiz hat damazirandin. Sekretêrê serek Cegerxwîn bû û sindoqemînî Arif Ebas û destek mele Elî, miftî mele Ehmed û Hacî Yûsiv bûn. Di destpêkê de navê vê civatê Xoybûn bû, lê piştre navê wê di civatekê de guhertin. Cegerxwîn dibêje ku sedem ew bû, ku navê Xoybûn di nav Kurdêên Sûryayê de ne xweş hatibû bihîstin. Tiştên ku vê civatê kirine ev bûn:
o çil perçe daxwazname şandin San Fransîskoyê
o peya û nivîsarên xwe gihandin Mehabadê
o bi Ingilîz û Emrîkiyan re gelek danûstandin kirin
5. Civata Aştîxwazên Sûrya: Cegerxwîn piştî ku dev ji Civata Azadîxwazan berda, tevlî ya Aştîxwazan bû, ku di sala 1950î de jê re ji endamekî civatê nivîsarek hatibû, jê dixwest ku tevlî wan bibe. Cegerxwîn di bersiva xwe de dibêje: "Pir cihê payedariyê ye ku bibim yek ji destikên Civata Aştîxwazên Sûryayê." Cegerxwîn karîbû gelek kesan bikşîne nav vê civatê, wek Hacî Şêxmûs, Ehmed Namî, Osman Sebrî, Reşîd Hemo û Şewket Henan. Ew ta sala 1957ê tê de man. Cegerxwîn dibêje: "Dostaniya min û Partiya Komunîst a Sûrya ji sala 1949ê dest pê kirye û di sala 1957ê de em dûrî hev bûne yan jî wan ez dûrî xwe xistim." Tiştê ku hişt Cegerxwîn û gelek hevalên wî dev ji vê civatê berdin, ew bû ku şerê kurdîtiyê dikirin û rojnameya cotkaran, a ku bi zimanî kurdî der diket, sekinandin û dixwestin ku Kurd bêjin 'em Ereb in' û dûrî kurdîtiya xwe bikevin.
6. Benda Azadî: Piştî ku Cegerxwîn û hevalên wî dûrî Komûnîstan ketin, xwestin ku partiyekê çê kin, ku ramanên wê komûnistî bin û armancên Kurdan jî pêk bînin. Lê dema Cegerxwîn dît ku hevalên wî şerê Komûnîstan dikin, ev bend hilweşandin û di sala 1958ê de tevlî Partiya Demoqrate Kurdistan Sûrya bûn.
7. Partiya Demoqrate Kurdistan Sûrya: Piştî damezirandina Partiya Demoqrate Kurdistan Sûrya di 14.06.1957ê de li ser destê Hemîd Derwîş, Osman Sebrî û Hemzeyê Newêran bi salekê, Benda Azadî tevlî partiyê bû û Cegerxwîn bû endamê komîteya navendî. Dema kongireyê yekemîn di 1967ê de li bajarê Helebê çê bû, ew careke dî hate helbijartin û gelek deng anîn û ma endamê komîteyê. Cegerxwîn dibêje: "Di kongireyê 1967ê de, navê min gelek deng standin û ta îro jî, ku sala 1973ê ye, ez bi wan re bi xurtî kêferatê ji miletê xwe re dikim." Di kongireyê duyemîn de di sala 1973ê de, Cegerxwîn ta sala 1975 bû endamê nivîsgiha siyasî.
Cegerxwîn di sala 1979ê de berê xwe da Swêdê û xebata xwe ya rêzanî wek endamê komîteya navendî û nûnerê Partiya Demoqrat a Pêşverû ya Kurd li Sûryayê berdewam kir û li gelek çalakî û civatan amade bû, ta di 22-10-1984ê de li Stockholm çû ser dilovanya xwe.
Di xalên bûrî de, diyar dibe çawa seydayê hêja Cegerxwîn bi girêkên kûr bi civaka kurdî ve hatibû girêdan û nemerdî di kar û xebata xwe ya netweyî de ne kiriye. Ji ber vê yekê, mirov dikare bibêje ku Cegerxwîn wê bimîne stêreke geş li asîmanê xebata neteweyî û wê rêça azadîxwazan her û her ronahî bide

Jînenîgariya Cegerxwîn

Celadet Ali Bedirxan

Navê wî Şêxmûs e. Navê bavê wî Hesen û yê diya wî Eyşan bû. Hesen kurê Mihmed, Mihemed kurê Mehmûd, Mihmûd jî kurê Elî ye. Li gorî ku seyda ji min re gotiye ev Elî digel birayê xwe, ji nav gurdilan, ji gundê Pêkende hatiye Hesarê nav dekşûriyan. Hesar bi Kercosê ve ye ku dikeve rojavayê Heskîfê.

Hesen keçek û du kur hebûn. Keça wî Asya nûxwiriya (Zaroka wî ya pêş) wî bû. Di peş keçikê de Xwedê kurek dabûyê, bi navê Xelîl. Di pey re û du sala 1903'yan de Şêxmûs di gundê Hesarê de ji diya xwe bûye. Wextê bavê wî çû rehmetê Şêxmûs hêj kiçik bû, li cem birayê xwe xelîl dima. Lê ji ber ku li ber destê jinbirê debar nedikir ber bi xweha xwe ve dreviya. Hesen beriya seferberiya sala 1914'an (Dema şerê duyem ê Cîhanê de) ji Hesarê barkiribû û hatibû Amûdê. Wextê ku çû rehmetê zarawên wî ji nû ve vegeriyabûn Hesarê. Piştî midekê dîsa hatin Amûdê û li wê derê bi cih bûn.

Êdî Şêxmûs li cem xweha xwe dima. Xweha wî ew dişand ber pez û carna jî jê re paleyî û rençberî jî dida kirin. Lê Şêxmûsê ku di kurahiya dilê wî de agirekî miqedes vîdiket qîma xwe bi vê jînê ne dianî; ji nik xweha xwe jî direvî û gund gund li medresan û xwendegehan digeriya.

Gelek ne ketin navê ew Şêxmûsê sêwî û şivan bû feqeh Şêxmûs û çavên xwe li dinya zanistiyê vekir. Her wekî di Kurdistanê de adet e; Şêxmûs her û her medreseyên xwe diguhertin. Piştî ku di medreseyên deştê de xwend, çû welatê soran û jê gihîştiye heta deşta Lêhîcanê, di nav Kurdistana ecem de.

Wextê Cegerxwîn ji welatên soran vegeriya deştê rast bi rast çû gundê Telşeîrê û lê de bi cih bû û di xwendinê de pê da erdê. Xwendina xwe li nik seyda İbedilah qedandibe jî, ji ber ku mele İbedilah di vê navê de çû bû rehmetê, îcaza xwe ji birayê wî, mele Fetilah standiye.

Şêxmûsê sêwî ku bi rê ve bûbû feqî êdî gihîştibû paya seydatiyê. Wî dê seydayê ku piştre di nav kurdan de bi navê Cegerxwîn deng bidaya.

Piştî temamkirina xwendina xwe, Şêxmûs melatiya gundan dikir. Dibû pêşnimêjê gundiyan, mehra wan dibirî, zekata wan dixiste rêzika şerîetê û bi vî awayî dijî. Vê jiyînê jî gelek dom nekir. Cegerxwîn dev jî melatiyê berda û dest bi cot kir. Digel kurmancan du gund avakirin. Navê gundê ku bi xwe tê de rûdinişt kiribû ceheneme. Sayda ji bo cehenemê digot, ma ji xwe ne welê ye; miletê ku ne bi ser xwe ye ma sekana wî ne ceheneme ye.

Cegerxwîn wextê ku dev ji melatiya gundan berda bergehê xwe jî guhert. Cib û şaş avêtin, riha xwe ya dirêj û çarkenar ediland û dawiyê kete qelefata xortên vî zemanî, herwekî sûretê wî şanî dide.

Wextê Cegerxwîn ev inqilabên ha çêdikirin, di nav miletê wî de jî bi destên çend bijartan inqilabine mezin çêdibûn. Welatjorî di şerê biserxwebûnê de şikestibûn. Qehremanê wî şerî, yên ku ji kuştinê xelas bûbûn, xwe da bûn çiyan û bera neyarên xwe didan. Hinên din xwe gihandibûn derveyî welêt, civatin datanîn û ji felata welatê xwe re dixebitîn.

Di Kurdistana İraqê de zarowên kurdan di dibistanan de, bi herfên erebî be jî, bi kurdî dixwendin. Li Bexda, Silêmanî û li Rewandizê kovar û rojnameyine kurdî bi der dihatin. Kurdên Rewanê, xêra teşkîlata welatên Sovyetistanê, bûbûn xwediye elfabêke latînî. Bi vê elfabeyê rojnameyên xwe derdixistin û dersa zarokên xwe di dibistanên xweser de bi vê elfabeyê û bi zimanê wan ê mader digotin.

Di Suriyê de jî elfabeke latînî hatibû belavkirin. Her çend ew elfabe di dibistanan de ne hatibe jî xwendin, pê kitêbine dibistanî derdiketin, kovar û rojname belav dibûn, xort û kalin ji elfabeya nû ji hev hîn dibûn û her tiştên xwe pê dinivîsandin.Sayda jî şûrê xwe ji kalên kişandibû, bela pûl û latên îtiqadên batil û xurafeyan dida, şerê neyarê hundir dikir, li kurmên darê li kurmên ku dar dixwarin digeriya. Ew kurmên ku seydayê Xanî sê sed salî pêş me kirine. Seyda rast bi rast bela xwe dabû mîr û beg û axa û şêxan. Ji lewre ji xwe re dijminine xurt û dijwar peyda dikirin. Carna cih lê teng dibû: Lê seyda, bê perwa, şûrê xwe di ser serê wan de vediweşand û eşkere digote wan, ez dikim bi vî şûrî serê we jêkim. Lê divêt bête gotin ku ji zilamên ku di sefa neyarên wî de dihatine dîtin, peyayine hêja û welatparêz meyildariya wî dikirin û ji tayê wî dibûn. Nemaze, rehmetî Haco axa rast bi rast destê xwe datanî pişta wî, di riya cidal û cihadê de ew dihêvot û jê re digot, teqsîr meke her eyb û kêmasiya me bibêje, lê têkilî dîn û diyanetê mebe.

Tiştên ku me li jor gotî, birekî jînenigariya (tercimey-hal) Cegerxwîn e. Her wekî, ji ber bêgaviyê di vê dîwanê de me her tişt kurt û ketebir kiriye, me jînenigariya seyda jî bi kurtî got.

Me dil hebû em tehlîlekê li ser şihrên Cegerxwîn binivîsin û wesfên şarîtiya wî bêxin ber ronahiyê. Lê ji ber tengiya wext me dev jê jî berda. Heke xwedê ji me re hez kir emê wê tehlîlê di kovarekê de dê belav bikin.

Nîşe: Ev jînenigarî di 'Dîwana Yekan' ya Cegerxwîn ku sala 1945'an li Şamê hatiye çapkirin de hatiye weşandin.

شخصية جكرخوين بين الواقع والإبداع

جواني عبدال

وضعت الحرب العالمية الأولى أوارها 1914-1918 بعد تناحر مدمر ، أعلنت بانتهائها الإمبراطورية العثمانية /أو الخلافة الإسلامية/ والإمبراطورية النمساوية والمجرية وبلغارية التسليم او الغيت تلكم الامبراطوريات ، وبعد توقيع الهدنة في 1918/11/11 في كومبين ، ونتيجة لتوقيع معاهدات فرساي وسانت جرمين وتريانو نيولي وسيفر اللاحقة ، تغيرت حدود بلدان أوربا وآسيا كثيرا ، وكان منها أيضا إنشاء عصبة الأمم وهدفها منع الحروب وفض النزاعات ..

وشرق أوسطيا كان انهيار الإمبراطورية العثمانية كبيرا لا بل مهولا ، وإعلان الحلفاء (إنكلترا وفرنسا) النصر حدثا جللا، وكان محضر تقسيمات سايكس-بيكو واعادة رسم خارطة المنطقة على أساس مبادئ ويلسون حاضرا : أن تتصرف الشعوب في حق تقرير مصيرها كما ادعوا حينها ..!.

فأعلنت كل شعوب المنطقة أحقيتها بالاستقلال والتحرر ، العرب وغيرهم عن الخلافة العثمانية .. وكذلك أعلن الشعب الكوردي من خلال ممثليه مطالبته في الاستقلال الذاتي الذي منح في بنود معاهدة سيفر في 10/ آب/ 1920 (القسم الثالث – المواد 62 – 63 – 64-) .. فلأول مرة أحس الكورد بان لهم مطالب وهناك اعتراف وتعاطف دولي فعليا .. ولكن للأسف بقيت تلكم البنود ومعاهدة سيفر حبرا على ورق بالنسبة إلى الكورد على الاقل ، نتيجة المصالح الاستراتيجية للدول العظمى ، ولعبة الاستعمار كعهدهم في تضليل الشعوب والأمم ، حيث فُسرت المعاهدة خلاف ما كان مرجوا كورديا ، والذي أحبط آمالهم شزر مزر في مهدها ، ولكن هب الشعب ونخبته بالمطالبة بعدما انعشت الآمال وامتلأت بها القلوب لفترة جليلة .. على اثر استبدال معاهدة سيفر بمعاهدة اخرى تجاهلت البنود السابقة التي وردت في معاهدة سيفر ، وتجاهلت فيها الطموحات الكوردية المشروعة وبالذات في معاهدة لوزان 1923 ، وبعد بضع انتصارات للكماليين في ازمير مع اليونانيين ، وبهذه المعاهدة الدولية المشؤومة قسمت بلاد الكورد بشكل يقضي على آماله العريضة في الحرية والاستقلال .

وعلى هذا النحو من التعسف والتجاهل الحق جزء من كوردستان بالجمهورية التركية التي قامت على أنقاض الإمبراطورية العثمانية ، وضم قسم إلى سورية وآخر إلى العراق ، الدولتان اللتان أنشئتا حديثا على بموجب اتفاقيات فرنسا وإنكلترا (سايكس بيكو) ، أما بالنسبة إلى القسم الملحق بإيران حيث تم الاتفاق على الحفاظ على الحدود القائمة مع تغيير طفيف في الرسومات ، لا بل اعانوهم على في جمهورية مهاباد الفتية نكاية بروسيا السوفيتية فيما بعد ..

ولما أحس الكورد بالمؤامرة المحاكة بعناية ضدهم وعلى عريض آمالهم ، التم الكورد الغيارى وتهيئوا للثورة بعد معاهدة لوزان مباشرة ، المثقفون ورؤساء العشائر والقبائل المتنفذة .. تحركوا للإعداد والتهيأ بسرعة ، وكان من إرهاصاتها إعلان الثورة في كردستان في 15/آذار 1925 ، ولكن تسابقت الأحداث قليلا لتهب الشرارة الأولى في 8 شباط .. وبعد انتصارات سريعة ولمدة شهور ، وأمام همجية الجيش النظامية الكمالي وحقدهم الدفين .. الذين استعملوا كل اسلحتهم الفتاكة ، هجموا على كل شيء في كوردستان واحرقوا الأخضر قبل اليابس ، هدموا المنازل وافرغوا القرى من ساكنيها ، واحرقوا الزرع حول المحاصرون من العائلات المؤلفة من مئات الاشخاص اطفالا ومساء وعجائز والتي كانت تحتمي بالبراري ، واحرقوا اللائذين بالكهوف بعدما سدوا أبوابها وأشعلوا النار بها تلذذا .. احرقوا الزرع وبقروا الضرع وبطون الحوامل والفتيات الكواعب والاطفال الرضع ..

حقيقة استباحوا كوردستان طولا وعرضا أمام صمت مطبق من المجتمع العالمي والدول الأوربية والسوفيت الجبار ، ولم يُرفع صوت لذلك ، لا بل دعَموا الكماليين بان سمح لهم بان ينقلوا جيوشهم عبر الخط الحديدي المحير ، والمرسوم بالحياد في اتفاقيات المبرمة بين قوى التحالف المنتصرة انكلترا و فرنسا من طرف ، وقوى المحور المكون من المانيا وتركيا ومن لف معهم لتلتف على الكورد العزل عبر خط حلب - ماردين الى دياربكر ، كما اتفقوا من الناحية الاخرو مع شاه إيران أيضا ، وكانت عصبة الأمم المتشكلة حديثا ومبادئ ويلسون الطرية لحفظ السلام الدولي ، وفض النزاعات بالطرق السلمية ، والتسويات التراضية للمنازعات بين الفرقاء ، والإنماء والتعاون و .. و ،كلها ترى وتسمع ما يجري على قدم وساق للكورد ... وهي تنتدب الأقاليم التي انتزعتها من تركيا وإمبراطوريتها المهزومة .

وهكذا .. كانت هذه الحوادث والثورات والانتفاضات المرافقة الأخرى ، الإرهاصات التي حدت بالكورد إلى الالتئام ولعق الجراح

بين الكورد الذين أحسوا بأنهم خذلوا وغرر بهم على مذبح المصالح .. لذا أحس كل فرد منهم ب- كبيره وصغيره - بقليل من التوضيح واعمال الفكر - انه المجروح وبأنه الملام أيضا بالوقت ذاته ، لتحمل المسؤولية والنضال كائنة لمرحلة حساسة ومصيرية ، اوليس هو من هذا الشعب ومن هذه الأمة الشهيدة والبطلة ، وهكذا رويدا ازدادت النقمة وتململ الشعب وهو ينعي وطنه وشعبه وآماله . ويرى ما يجري حوله له وللآخرين ... بعدما كان لامباليا بعض الشيء فيما يعنيه ، حقيقة تلك الانكسارات والنكسات نبهت الأمة إلى مصيرها وجمعت أبناءها إلى مصير واحد ، بانهم وحدهم المعنيون بالنضال وليس عصبة الامم او دول التالف او غيرة الانسانية النائمة .. الخ ..

وكان من نتيجة تلك السياسيات والحوادث .. إن هب الكورد وعلى رأسهم المتنورون والنخبة ورؤساء القبائل مجبرين ولا مخيرين ، لأنهم وُضعوا أمام امتحان جدي .. للدفاع والذود عن ما يمكن الدفاع عنه في غابة تشكلت حديثا اثر الانقلابات المستجدة .. من جراء الأحداث المتلاحقة والتي لم تدع المرء يلتقط أنفاسه المبهورة إلا وستفوته الفرصة السانحة ، وأولها كانت الحرب العالمية الأولى ، وثور أكتوبر ، وانقسام العالم بين معسكرين ، والثورات المحلية المتتابعة الواحدة تلو الأخرى التي بهرت الأنفاس .. وتداول الأفكار الجديدة والأيدلوجيات الوافدة ، قادة جدد ورؤساء ، وشباب متحمس ، يرسمون العالم أحلامهم ومطامحهم ، أسماء جديد تداولتها الألسن بايجابية أو بسلبية ، لينين وماركس وستالين - غليوم وهتلر وموسليني ، كمال-اتاتورك وعصمت ، شريف مكة حسين - فيصل، روسيا سوفيت - نكلترا وفرنسا وألمانيا ، اشتراكية وشيوعية - إمبريالية وبروليتارية وديكتاتوريتها ، مواقف وتشيعات جديدة وتغيير ولاءات وتنظير أفكار ومبادئ سياسية واجتماعية مؤطرة ، والدعوة بإلحاح إلى الإصلاح والتجديد والتقدم والاشتراكية.. ونبذ القديم البالي من العادات الاجتماعية والأعراف القبلية ، هي دعوة إلى الحياة والآفاق المكتشفة والتعلم وتحرير المرأة ودعوة إلى العمل والكد واستثمار بالأرض والأملاك، وتغيير كل ما هو قديم من مفاهيم قبلية ودينية ، حقيقة .. تشكلت طبقة قادة ورؤساء جدد نبذت البيك والآغا .. والشيوخ والملالي .. هي عنصرية جديدة مباركة

* * *

وكما هو معروف للكل سيرة حياة جكرخوين ، فقد ولد في بداية القرن الماضي وبالتحديد في العام 1903م في القسم الشمالي من كردستان ، وشهد حرب العالمية بكل فواجعها شابا يافعا ، وكل التطورات التي رافقتها وما جرى فيها من آثار وويلات ، ومن بعد الحرب العالمية الثانية وتطوراتها ، إن المنطقة تشهد تطورات متلاحقة تعج بالأحداث والأفكار والإرهاصات .. حافلة بالتأثيرات والتيارات المتنوعة الناشئة ، والتجاذبات الأصيلة والباطلة ، وما رافق الحياة السياسية- الجغرافيا -الجيوسياسية- ، وهكذا أحس بأنه في قلب دوامتها ، وكانت دعوى النخبة القبلية مهيئة على أحر من الجمر ، وثورة الجبال .. والأفكار السياسية التي تداولها بداية القرن العشرين المجتمع الإسلامي في الإمبراطورية العثمانية ، من تشكيل الدستور والسماح للاحزاب بالعمل حين ثار الضباط الشبان المنتسبون الى حزب تركيا الفتاة على الحياة السياسية والجمود والتخلف الخ .. واكرهوا السلطان عبدالحميد على منح دستور للبلاد وذلك في العام 1908..

وهكذا شملت تلكم الاصلاحات الامبراطورية كلها ، ومن ضمنها المجتمع الكردي على الأخص مثال جمعية " الترقي والتعالي " ومن بعد تطورت الأحداث سريعا - متلاحقة ، إلى ان تشكلت جمعية " خيبون " العام 1927-1930في بيروت ، والتي مدت بجذورها وجسورها إلى كافة كوردستان ، واخص بالذكر كوردستان الكرمانج المتمثل بكوردستان الشمالية والجنوبية الغربية ، للخلاص والانعتاق تخزينا لآلاف الرؤى ، وإعادة الاعتبار للثورات السابقة ، والانتفاضات والنكسات الماضية المتلاحقة على مدى أعوامها والثأر منها ، لان البذرة والرشيم موجود لدى الكورد من أيام بعيدة تسبق هذه التطورات الجارية المتلاحقة .. وكان البارومتراج والمعيار هو تلكم التجاذبات الدولية الجارية في المنطقة وبخاصة بين الدول الاستعمارية ، وكان ذلك منذ بداية القرن وحمى الدول الراسمالية الاستعمارية للسيطرة على المستعمرات شرقا وغربا لتسويق فائض انتاجها وبحثا عن المواد الخام الاولية لصناعتها ..الخ .

وبعد ان تم لهم ذلك .. انتدبوا المستعمرات بقصد الاعمار والوصاية ، ولما لم يكن في الدول المنتدبة رؤساء او اعتباريين ، اتوا بابناء شريف مكة ونصبوهم ملوك وامراء عليها لالتفاف حول زعيم او ملك معتبر من الكل ، كما في العراق وسوريا والاردن وشرق فلسطين ، وبقوا بالاضافة الى سوق لمنتجاتهم وارضا بور لموادهم الخام ، قاموا بالوصاية لمدد متفاوتة حتى لا يرجع الترك وامبراطوريتهم الضائعة والتي لا يزال لها اذيال وازلام ويلحقوها بها ، والذين لا يزالون يطالبون بضمها على انها ممتلكات العثمانيين بدم اجدادهم ..الخ .

ومن ناحية اخرى منحوا للسكان المحليين ببعض الحياة السياسية المنفتحة والعمل الدستوري والاصلاحات والبرلمان، وببعض الامال المنعشة بحكم انفسهم بنفسهم باتفاقيات ومعاهدات على تسليمهم بلادهم بمدد محددة ، وبمنح فسحة او دعدعة مشاعر الاستقلال والحكم الذاتي لدى الأقليات والطوائف ../ فكما هو معروف كان الانتداب الفرنسي مندبا على بلاد الشام /سوريا الكبرى/ حسب سايكس-بيكو مع الانكليز ، وارادوا ان يوالفوا في نسيجها ولما اعيتهم الحلية التجؤوا الى الطائفية واحبوا ان يقسموها لتشكيل دول مسالمة متالفة .. بعد ان منحوا للمسيحيين لبنان ، واليهود فلسطين .. وباقي المناطق للمسلمين ، ولكن

كانت عقبة اخرى تستجد ، فاحبوا ان يقسموا سوريا الى دويلات جبل العلويين وجبل الدروز ، وباقي المناطق للسنة ، ومنقار البطة او الجزيرة للكورد ، لكنهم ارتاوا جمع المسلمين معا في دولة واحدة .. وهكذا كانت ، فكانت سوريا ولبنان وفلسطين .. لانهم كانوا يخافون او يتخوقون من التنازعات او النعرات الدينية في المنطقة مستقبلا من سرد تاريخيا قديما بالدرجة الاولى ، اكثر من النزاعات القومية وغيرها ..

لذا كانوا يبدون عطفا تجاه الأقوام والطوائف الأخرى ، ويمنحوهم ببعض الامال هبة وببعض الحرية تشدقا –حسب الحاجة ، وهذا ما كان تجاه الكورد ، أو تجاه المنطقة اجمالا ، وتحت ضغط الحرب العالمية الثانية وما لقته من سطوة المانيا زذاقته من مرارتها .. الحقيقة الحديث يطول ، ونحن هنا لسنا في معرض تفصيل سياسيات اوربا وتجاذباتها المدمرة بقدر اعطاء فكرة عن اوضاع المنطقة وماجرته على الكورد ، حين اظهر المستعمرون ودا او قل تفهما لمستقبلهم وقلقهم من اندثار خصوصيتهم واثنيتهم في معمعة الاحداث ، وبخاصة في العام 1943 حين اظهر الفرنسيون والإنكليز وفي اماكن اخرى عطفا تجاه الكورد ، وكان ذلك ليس لسواد عيون الكورد ، إنما للضغط على دول الجوار كتركيا الكمالية والعراق الملكية وسوريا الدستورية ..

ففي سوريا دُعم الكورد لإنشاء الجمعيات الثقافية وإصدار المجلات كمجلة "هوار "في دمشق ، وستير وروناهي في بيروت ، وسمح بنشر الكتب واقامة الحفلات الموسيقية والمهرجانات ، وبالبث الإذاعي من بيروت / بصوت المير كاميران بدرخان ومن بعد نور الدين ظاظا واخرين /وذكر ذلك مني هنا جاء كعلمين بارزين فيها / ، ويذكر د. نوالدين ظاظا في كتابه "حياتي الكوردية " ذلك بقوله : " وكان البث بالتحدث علنا عن القضية الكوردية بصورة عامة ، وقراءة القصائد القومية والثورية ، ومناداة الكورد للاستيقاظ من غفوتهم والنضال من اجل حقوقهم " ،وبضيف قائلا: " وكان ذلك إلى يوم من أيام العام 1946 عندما وضعت السلطات اللبنانية يدها عليها وأغلقتها ."

ويذكر د. نوالدين ظاظا ايضا في كتابه "حياتي الكوردية " قوله : " كان الفرنسيون يطلقون أيدينا للقيام بالنشاطات السياسية والفنية ، كما سمحوا لنا أيضا بالتنقل في القرى الكوردية وبث نشاطاتنا القومية بين الفلاحين ." ، ويضيف :" وكنا نحاول توعيتهم ولفت انتباههم إلى الظلم القومي الذي يلحق بهم وتحرمهم من أراضيهم وخيراتهم ، ونشجعهم على الثورة ضد الاستعباد .".

كما وسمح بعض الشيء بنشاط أكثر .. مثل انشاء جمعية " خويبون " ..كما أسلفنا أعلاه – والكشافة الكورد .. وشباب الكورد / تلك الكشافة التي تشكلت بقيادة جكرخوين في مدينة عامودا ، ويضيف إلى ذلك د. نوالدين ظاظا " بقوله : " وكان الحي الكوردي في دمشق ميدانا مناسبا ، فنشأت فيه الروابط الثقافية والرياضية ، حيث كان الادباء والنحويون الكورد يعلمون اللغة الكوردية بحرية " ويضيف د . ظاظا :" في العام 1939 شهدنا أيضا تشكيل فريق لكرة القدم يسمى (فريق كوردستان) الذي اشترك بشكل منتظم في المباريات التي نظمتها نوادي دمشق الرياضية ، وحصل الفريق على البطولة عام 1940 ، وكان فريقا يثير حماسا شديدا ، حيث كان الجمهور يأتي من القامشلي لتشجيع اللاعبين ، لقد كان ذلك حدثا عجيبا ، حيث تسمع أصوات آلاف المتفرجين في قلب دمشق يصيحون بأعلى أصواتهم : (هيا يا كوردستان .. اهجم يا كوردستان .. عاش كوردستان) ، وكتبت الصحافة التي كانت تهتم بالمباريات : عناوينها الكبيرة (كوردستان المنتصر) ، مما إثارة شراسة السفارة التركية في دمشق ، ووضعت كل ثقلها لدى السلطات الفرنسية والسورية لوضع حد للمظاهرات المعارضة لتركيا ..؟!!.".ويضيف الظاظا :" فأسرع السوريون والفرنسيون لإرضاء سلطات انقرة وأرغموا جميع روابطنا على إيقاف نشاطاتها ."ص68.

وقد سمح للحياة السياسية في البلاد ببعض الحياة الدستورية والانتخابات وببعض الحرية والديمقراطية المرجوة لتشكيل الاحزاب والمنتديات ، وبهذا الصدد يذكر الكاتب مشعل التمو ويورد هذا المقال على لسان الظاظا في برقية للرئيس جمال عبدالناصر ، في معرض حديثه عن اوضاع الكورد عامة وسبب تشكيل حزب كوردي خاص خاصة ، وهو /أي الظاظا / كان نزيل سجن المزة حينها :

- (إذا كنا قد أسسنا الحزب الديمقراطي الكُردي في سوريا فهذا يعود إلى انه ومنذ عام 1949 لم تفعل السلطات العسكرية المتعاقبة سوى إنها داست بقدمها على الديمقراطية في سوريا والغت الحقوق التي كان يتمتع بها الكورد تدريجياً ، ومنذ عام 1955 لجأت السلطات التي تسيطر عليها البعثية الشوفينية إلى تحطيم أشرطة الكاسيت ذات الموسيقى الكُردية في مقاهي ومطاعم المناطق الكُردية ، والحكم بالسجن على الكورد الذين عثر معهم على كتب باللغة الكُردية ، أن وحدة مصر وسوريا التي لم يتوقع منها أن تقيم العقبات في طريق هذه السياسة الرامية إلى التخلف الثقافي ، جعلت هذه السياسة أكثر عنصرية وفاشية واستبداداً ، واليوم ليس هناك ضباط كورد في الجيش ولا موظفون ذوي مستوى عال في الإدارة ولا معلمون ولا شرطة كُردية في المناطق الكُردية ، لا نتجرأ ابدا على التحدث بلغتنا بحرية والمستقبل يبدو لنا مظلماً ويرغمنا على أن نتحد وهذا ما دفعنا إلى أن نؤسس الحزب الديمقراطي الكُردي في سوريا وعليه فنحن نطالب باحترامنا في الجمهورية العربية المتحدة لأننا كورد ! كما نطالب بالسماح لنا بتطوير ثقافتنا والتمتع بالحقوق الممنوحة لجميع المواطنين الآخرين) .

حقيقة .. إن ما قاله الدكتور نور الدين أثبته الواقع من حيث حرمان أبناء الشعب الكُردي في سوريا من حقوق المواطنة بعامة

والحقوق الثقافية والإنسانية بخاصة من جهة ، ومن جهة أخرى اشتداد الهجمات الشوفينية في محاولة لصهر وإذابة وإلغاء وجود هذا الشعب المتعايش تاريخيا مع العرب عبر استخدام كل الوسائل والإجراءات العنصرية وليس أدل على ذلك من تبني خطة الصهر القومي التي وضعها ضابط الأمن السياسي في محافظة الجزيرة (الحسكة لاحقا) عام 1962 والتي أعلن فيها صراحة بأنه يجب الإفادة في هذا المضمار من تجربة الكيبوتسات الإسرائيلية !

رؤية نقدية في ظاهرة التخلف السياسي في سورية-مشعل التمو

وفي تلك الاثناء / أثناء الحرب العالمية الثانية / .. وفي كوردستان الجنوبية تحديدا ، تشكل ونشط حزب هيوا في السليمانية والذي انتشر بين قبائل المنطقة بسرعة ، وكان من كوادره وأعضائه الفلاحون والطلاب والزعماء الإقطاعيون والضباط والعسكر الذين كانوا يخدمون في الجيش العراقي .. الذي مهد لثورة البارزانيين وعلى رأسهم الملا مصطفى البارزاني .. الذي استطاع مع بعض رجالاته بمساعدة إدارة هيوا الهرب إلى السليمانية والوصول إلى بارزان .. الذي احتاج إلى وقت قصير ليجمع حوله بضع مئات من المقاتلين من قبيلته ، وأعلن الثورة منها .

وهكذا .. أثناء الحرب العالمية الثانية سمح ببعض النشاط للكورد وذلك على خلفيات مطالبات تركية بضم قضاء الموصل .. ومساعدة تركيا لألمانيا ومدها ببعض المواد للتصنيع العسكري.. ونشاط الخط الحديدي ولواء اسكندرونة ، ويذكر د. نوالدين ظاظا في كتابه "حياتي الكوردية ": " وحينما تأكدت إنكلترا أن تركيا تحتقر تحذيراتها ، رحبت فورا بالثورة الكوردية المسلحة ولم تتدخل هذه المرة مطلقا لقمعها بقوتها الخاصة ." و.. و.. الخ .

وبهذا الصدد يذكر ايضا د. نوالدين ظاظا في كتابه أعلاه عن مهادنة الفرنسيون للكورد في بلاد الشام : " وفي ذلك الوقت لم يكن الفرنسيون المنهكون بمشكلات كبيرة في اوربا ، يفرضون أية رقابة جدية على مؤسسة راديو بيروت وكانوا يسمحون لنا بالتعبير بحرية تامة " .

فللعودة .. فقدكانت مدرسة جكرخوين التي تخرج منها هي سوحه وتجوله عرض وطول كوردستان وجبالها وشعابها ، فكما هو معروف انه خريج الكتاتيب والتكايا والملالي وما كان يدرس حينها من علوم الدين والشريعة والصرف والنحو القرآني على يد رجال صالحين من شيوخ وملالي ' ' ، وكانوا يعدون من الطبقة المثقفة الواعية حينها ، أي أن المذكور لم يكن خريج جامعات أو معاهد أوربا – فرنسية كرفاعة الطهطاوي أو المدارس التبشيرية المبثوثة في بلاد الشام وجبل لبنان .. أمثال بيت البستاني واليازجي . و .. الخ .

اذ هي ثقافة ما رافق الوعي الجمعي للمنطقة بأسرها ، من دعوات لإحياء وتجديد وبعث للقومية واللغة ووحدة المصير والتاريخ .. وهذا كان ردا طبيعيا لتداول الأفكار تلك ، فكيف كان سيكون الوضع لو نادى من نادى بالإسلام لرابطة اجتماعية وسياسية متينة جديدة ، ألم تكن إسلامية من الأول .. سابقا ؟، ان تغليف الأمور يجب أن يكون مختلفا حتى يضمن لها الاستمرار ، وكان هم أوربا والمتمثلة بالإنكليز والفرنسيين تفتيت الإمبراطورية العثمانية ورابطتها القوية الإسلام ، فكانوا من دعاة القومية والوحدات الجغرافيا ، وهكذا وُجد من وجد بأنه يستطيع أن يلعب دورا سياسيا في المنطقة ، وهو يعزف على وتر ونغمة الجديدة المستحدثة ، وهو لحن جديد ويطرب له الرجالات الجدد ، على أشلاء الشاة الجديدة الشعب واستقراره وراحته..

وبما تأثر به جكرخوين بدا ينادي به .. فيحرض على الثورة والتحرر بمحكم شعره وأدبه ، ويدعو إلى الوحدة والتآزر ليمتلكوا القوة ، ويدعو مقتسمي كوردستان للتآخي والمساواة والعيش المشترك .. والى تحرير المراة للمساواة بين الجميع .. بما يبذر من بذور الحب والوئام والوحدة والأخوة في بور ارض كوردستان لتزهر وتثمر بعد اخضرار سلاما وتعايشا في مستقبل الأيام ..

حينها وكان عهد يقظة ونهوض شعبي، ونمو الوعي القومي بدل الولاء للعشيرة والقبيلة ، لذا رأى المتنورون انه من واجبهم النهوض بأمتهم ، للتخلص من الاستعمار الفرنسي أو الإنكليزي كلا على حدا - من بعد استقلالهم من الحكم العثماني على يد هؤلاء ، والعدوى اللذيذة المستشرية في المنطقة لاستعادة الحرية والاستقلال الكامل ، بدءً بمحاربة الجهل والأمية وإحياء اللغة ، ومقاومة سياسيات التذويب والإلغاء ، وعدم الإغراق في الدين والانخداع باسمه .. وهاهي دولا تدعي الإسلام تبذل كل ما في وسعها للقضاء على الكورد وتمزيقه .. الخ ، وليضع أحداث العالم وما يجري أمام الكورد الغارقين في الجهل والاعيب الدولية الاستعمارية واقتسام تركة وورثة الإمبراطورية العثمانية بين قوى بعيدة وقريبة ..

نعم .. والإقرار هنا – لقد كان الجو العام في المنطقة والعالم مهيأ لتداول هذه الأفكار بتأثير التحولات الجذرية المستجدة في المنطقة ، وعلى الأخص الحرب العالمية الأولى وثورة أكتوبر 1917 م السوفيتية بقيادة لينين ، وإقبال المنطقة على تبني أفكارا وايدلوجيات جديدة ، وعلى تغيرات جذرية غيرت في المفاهيم والرؤى ، وان إمكانية التغير ممكنة أن هبت جموع الشعب تطالب بحقها وان عهد الظلم والاستبداد المترافق مع القوة والتعسف ولى .. انه عصر حق تقرير المصير وحقوق الإنسان في المساواة ، التي كانت تدعو إليها المنظومة الاشتراكية متراصفة مع المبادئ الغربية متباهية بها استكمالا ، كان ذلك بنتيجة تلك الحرب الضروس وسقوط الإمبراطوريات – العثمانية على الخصوص ، التي كانت تحتل الكورد على مدى أربعة قرون من عهود الانحطاط والتخلف والقهر ، هذه كانت بوادر العصر الذهبي للتكنولوجيات والأفكار التقدمية الحرة والنيرة.

لقد كانت من نتيجة تلك الحرب –

العالمية الأولى – وتلك الثورة- ثورة أكتوبر ومبادئ ولسون – أن سقطت الإمبراطورية العثمانية ، التي كانت تهيمن وتحتل كوردستان ، أن تشكلت دول كتركيا وإيران وحديثا دولا اصطناعية كالعراق وسوريا ، وكل الدول العربية ، وكان المستعمر الأجنبي المتمثلين بالإنكليز والفرنسي يمنحون العون ويساندون التحرر ويؤمنون بالديمقراطية ويعترفون بحق تقرير المصير ، ويوعدون بالحرية والأنعتاق ، ولكن لما وصل الأمر إلى الكورد .. جوبهوا برفض عنيف من قبل تلك الدول التي تشكلت حديثا على يد المستعمر الأجنبي ، حتى أنهم حوربوا بأبسط الحقوق وعورضوا بإلغاء وتنكر وإجحاف ، حتى ولى المستعمر وانفرد المقتسم بالكورد .. ولا يزال يذيق الكورد الويلات والقمع والبطش .. و يمارس بحقه الفصل العنصري و.. و الأمر معروف ومعمول به على قدم وساق.

وإعلان حقوق الإنسان في نهاية الحرب تلك من قبل رئيس الولايات المتحدة : توماس وودرو ويلسون أمام الكونكرس في 8 /يناير 1918م ، ما بات يعرف بإعلان {مبادئ ولسون } الأربعة عشر لعقد الصلح الدولي ، دعوة أن يضع أساس مجمع عالمي جديد يقوم على مبدأ تقرير المصير الذي نجح سابقا في إنشاء "عصبية الأمم".. التي اشاعت جوا من التفاؤل بين الشعوب والملل في إعادة رسم خارطة العالم .. وبالفعل فقد تحررت واستقلت دولا ومجتمعات عديدة في العالم إجمالا ، في اسيا واروبا وافريقيا فيما بعد خاصة بفضل تلك المبادئ والأسس بين تفاوت ظاهر فيما شملته تلكم المبادئ ..الخ .وهذ سرد بسيط لما تضمنته مبادئ ويلسون الأربعة عشر : وهي قواعد برنامج السلام الدولي:

-حيث كانت المبادئ الخمسة الأولى عامة يمكن تلخيص اهمها : تسوية المنافسات الاستعمارية مع مراعاة رغبات السكان ومصالحهم

-والثمانية الباقيات وتتعلق بالحرب العالمية ونتائجها وحدود الدول ، واهم المبادئ تلك التي تقول : قصر حكم الاتراك على رعايا جنسهم.

والبند الأخير الرابع عشرة في المبادئ دعا إلى إنشاء عصبة الأمم لتنفيذ ومتابعة تطبيق المبادئ تلك أولا بأول ، والتي يقول جكرخوين مخاطبا إياها في قصيدة " هي فلك: "

لقد مزقت بنود مبادئك إن وعودك مثل عصبة الأمم

وكان لإعلان هذه المبادئ اثر بالغ في العالم بأسره لانها أثارت آمالا عريضة في كل مكان .. وكل فسر عدالتها مقاسة على مصالحه ، وهكذا أحس الكورد أيضا بصيرورة اللعبة ، وعرفوا أصولها ومنهم الطليعة والنخبة المثقفة / القبلية لتتطلع بدور اكبر في حركة التحرر ، داعية إلى الأنعتاق والثورة على القديم البالي ، متجاوزين الماضي وتخلفه ، بأنه أيضا صاحب حضارة وله شخصيته واثنينه المميزة ، وانه أيضا ذا رسالة إنسانية متنورة، وان له حقوقا مهضومة ومن حقه تقرير مصيره بنفسه..

نعم .. بعد تقاسم التركة العثمانية وتركة الرجل المريض بين الدول الاستعمارية ، إنها تركة الرجل المريض / تركيا الفتاة - الكماليين ..الخ ، وما احتفظوا به لأكبر مساحة ممكنة وما ناوروا عليه ، وإيران وما تحافظ عليه ، واتفاقيات سايكس بيكو التي انشأت دولا كالعراق وسوريا وغيرهما .. إذن هناك تقسيم ورثة الأب الميت ، والذين يقسمانه هم الإنكليز والفرنسيين ومن لف لفهم .. منْ طالب احتفظ بما طالب ، ومن اخذ عنوة بقيت له .. الخ ، ومن ثم وعدهم للآخرين بالاستقلال لاحقا.

كان الجو العام مهيأ لتقبل تلك الأفكار وإمكانية تطبيقها على الذات الكوردية ممكن لو صدقت النية والجدية المطلوبة ، للتحرر والاستقلال كباقي شعوب المنطقة بالثورات والانتفاضات وغيرهما ، بعد كثير من الثورات والانتفاضات والتجارب المأساوية السابقة ، التي ما انفك الكورد يطالبون بها على الدوام.

****

وحين تم إلحاق الكورد وكوردستان بهم / بتلك الدول المتشكلة حديثا حسب /سكيس بيكو/ ، هب الشعب مطالبا بحقوقه أسوة بالآخرين لما أحسه من غبن وإجحاف وتجاهل بحقه وتجاوزا على احقيته ومشروعيته ، وكانت قمة تلك الثورات والحركات ثورة الشيخ سعيد وما آلت إليه ، لتنضم إلى الثورات التي سبقتها وللاسف – ثورة عائلة البدرخانيين الثورة الأولى والثاني1843/6/ ، وانتفاضات يزدان شير 1853، وانتفاضة ديرسم عامي 1878/7 ، وانتفاضة عبيدالله النهري 1880 ، في كردستان الشمالية ... والثورات التي اندلعت في كوردستان الجنوبية الشرقية ، وقمة تلك الثورات في العصر الذي نتكلم فيه ثورة الشيخ محمود الحفيد في لواء السليمانية والذي أعلن نفسه ملكا على كوردستان العام 1919 م وبعدها الثورة الثانية 1923م والثورة الثالثة 1930م ، والثورة المهمة الأخرى ثورة البارزانيين المتواصلة منذ بداية القرن العشرين حتى الآن .. وما سبقتهم من انتفاضة عبدالرحمن باشا الباباني في منطقة السليمانية 1788م ، وثورة محمد باشا الرواندوزي الذي أعلن بها استقلاله1830/26م ... والثورات التي اندلعت في كوردستان الشرقية / إيران ، فكانت ثورة سمكو آغا الشكاكي 20/ 1925 م ، وكذلك الثورة الأهم والتي أخذت طابع الجمهورية في مهاباد ورئيسها قاضي محمد 1947/46 ,

إذاً .. الإرهاصات موجودة والقلوب مفعمة بالآمال .. ولما لا ، وكثير من الدول تشكلت وانشئت لها كيانات واستقلت وهي لم تحارب ابدا وتثور كالكورد ، لا من قريب أو بعيد ، والكورد شعب عريق في الانتفاضات والثورات وهو ذو شكيمة ومطاولة ، ويملك كل مقومات القومية ويعيش على أرضه منذ آلاف السنين ، وكل الدول التي تشكلت كانت تعزف على وتر القومية ومقوماته ، وتشحذ الهمم وتدعو إلى الوحدة والتقدم . وهي حقيقة كل هذه الدول/الشعوب كانت وافد جديد على

المنطقة.

..ولكن العقلية الرجعية للأعداء ، المستعمرين/بالفتح/ البارحة أصبحوا الآن مستعمرين /بالكسر/ ، يا للمفارقة - ويتحكمون في الرقاب أكثر من الحالة الأولى .. وكما يقول المثل الكوردي السائر :" كأن الدجاجة باضت لهم "، كأن حررهم الاجنبي الغربي من ربقة العثمانيين ليمارسوا ساديتهم وقبليتهم على بشاعتها على الكورد ، حتى بات المرء يترحم على الماضي وعصره ، فقد كان العثمانيون يحكمون باسم الإسلام ، وكان المستعمر الأجنبي المتمثلين بالإنكليز والفرنسي يحكمان باسم الاصلاح والديمقراطية ، ويمنح بعض الحرية ويعترف بالحقوق ، أما الآن فقد بدأت حملات شرسة على الكورد في كل أجزاء كوردستان ، إلغاء ونفي للآخر ، وتذيب وتغيير للمعالم والتاريخ .. حتى أصبح الكورد في أوطانهم غرباء وأجانب ، وأحبطت بقسوة آمالهم ، وحوربت ثقافتهم ، ومنعت لغتهم ، وسلبت هويتهم ، قهر واضطهاد وقمع وتجاهل وإنكار لأبسط حقوقه الإنسانية.

لقد عانى الكورد كثيرا بعد الربع الأول من القرن الماضي ، كأن الأعداء يثورون على الماضي في شخص الكورد ويعوضون إخفاقاتهم أو الأحرى خنوعهم وإذلالهم بالفوز عليهم بنقاط سهلة ، وكأن الكورد كانوا سببا بما حل بهم أيامها ، مع العلم هم أول من كانوا في المنطقة ،/ بل أول من في الإمبراطورية العثمانية من حارب سيطرة الترك العثمانيين وذلك في منطقة كلس بقيادة بيت جانبولات في القرن السابع عشر ، قبل اليونان والبلغار والأرمن المدعومين من الغرب المسيحي وما لا اعرف من أقوام ، التي كانت تحت سيطرة العثمانيين وسلاطينهم متمثلين البطش والقوة مع الشعوب المستعمرة .

لقد عانى الكورد كثيرا بعد الربع الأول من القرن الماضي إلى تجاوزه إلى النصف كثيرا من جور رفاق البارحة والى الآن ، عانى كثيرا من محتليه الجدد ومقتسمي أرضه وثقافته وإرادته ، والذين شاركوهم ثورتهم بإيثار عن النفس ، وليطبق بحقه كل الإجراءات التعسفية العنصرية والشوفينية من إلغاء وتذيب ، وليتهم بكل النعوت المشينة بحقه جزاء صنيعهم ، لينكفئ الكورد قليلا بعد فوات الأوان ويحمي نفسه ومن بعد يجدها ، يجد نفسه وحيدا بين أربعة-خمسة كواسر ، دون ظهير أو مساندة لحقه وإنسانيته من أي احد ، أو بعضا من أنصاف من مقتسميه.

إن ما حصل للخريطة السياسية في المنطقة ومنها تركيا الحديثة التكوين وثورة الكورد المتمثل بثورة الشيخ سعيد بيران ، والنكبة التي تلتها ، وبعد الهجمة الشرسة لجيوش الكماليين وحرق الأخضر واليابس ، وقتل البرئ قبل المذنب لبث الرعب وإشاعة القلاقل وعدم الاستقرار ، لإفراغ كوردستان من أهليها كأرض محروقة ، كما لا يغيب عن البال مجزرة الأرمن من الأمس القريب ، هجر الكورد أراضيهم وبيوتهم وممتلكاتهم ، وشرد الآلاف منهم .. أكانوا أفرادا أم ثوارا ، ام نخبا ورؤساء عشائر ، بعد ان أحدثت تلكم المحاكم الجائرة بما يسمى ب"محاكم الاستقلال " والتي حكمت بصفاقة وعلقت المشانق وطبقت الأحكام الجائرة الظالمة بحقهم لأقل شبهة أو وشاية , ..

وهكذا .. اتجهت النخبة ورؤساء العشائر المتنفذة والمطلوبة ونقلوا نشاطهم إلى القسم المستحدث من الحدود الذي هو تحت الانتداب الفرنسي - المحرر من سايكس بيكو- عبر الحدود الآمنة بين الكورد الموجودون في الجزيرة وبرية ماردين وامتداد جريرة ابن عمر (بوطان) على الحدود الموازية لهم ، وهكذا كان النشاط من المنفى الجديد والطرف الأخر للوطن الام بعد ان هجروا وشردوا.

وكان نشاط وفاعلية نضالهم متعلق بالتجاذبات الدولية وبخاصة عبر الحدود بين فرنسا في سوريا وبين انكلترا في العراق ومدى العلاقة وتوترها بينهم وتركيا وبخاصة إثناء أو قبيل الحرب العالمية الثانية .. لذا لذ العمل التوعوي التعبوي لاستنهاض الهمم ، والدعوى إلى نبذ القديم وكل الأفكار الثورية بمباركة الفرنسي الذي بشر لها سابقا ، وهكذا وجد من وجد مرتعا خصبا و فسحة حرية لتبني أفكار عصرية ، أمثال عائلة بدرخان والدكتور نافذ وأخيه النشط د. نورالدين ظاظا ، والشعراء والأدباء جكرخوين واوسمان صبري ورشيد كورد ونامي وتيريز وتوزعوا من راس العين إلى ديرك والشام وكانوا كل همة ونشاط ، في الناحية الثقافية وإحياء اللغة والأدب وفتح المدارس والتعليم لنهضة شاملة.

* * *

أن القول في مرحلة الشاعر جكرخوين يجب أن يشمل كل نواحي الحياة أكانت ثقافية وأدبية ، أم كانت إصلاحية اجتماعية ، أم كانت سياسية وقومية ، عالمية وأممية ، هكذا وسم جكرخوين العصر الكوردي بميسمه الثوري التنويري ، لانه كان ذا مشروع تحرري يحمل رسالة إنسانية ، ولأنه كان يؤمن بإخوة البشر وبانتصار الخير على الشر .. ويؤمن بالسلام والمساواة ، كان يدعو إلى المحبة والوحدة والعلم والقيم ، والى تحرير المراة من الاستعباد والاستغلال.

لقد عاش جكرخوين في أزهى فترات النضال الكوردي ، وقد رأى بأعينه قيام الثورات الكبرى ، والحلم الأكبر قيام وتشكل الجمهورية الكوردية في مهاباد ، لقد عاش بأمل كبير تلك الإرهاصات الأولى لها ولباقي الانتفاضات والحركات التحريرية الأخرى ، ولكن للأسف شهد أيضا تجاذبات السياسية الدولية ومؤمراتها وإخفاق وانكسار كل تلك الانتفاضات والثورات المشتعلة الأوار ، ويد الأعداء الطولى تلعب بها ، والمصالح الآنية للدول الكبرى المتشدقة بحق تقرير المصير والداعية إلى إقرار حقوق الإنسان ، وكذبتهم الكبرى وتلونهم المشين .. تخاتل الجميع وتغرر بهم دون ان تعطي أي شيء.

لقد كانت دعوة جكرخوين لا تقتصر على فئة معينة في المجتمع ، بل كان يشجع الجميع ويؤازرهم ، من حركات سياسية وبيكوات واغوات وشيوخ دين وملالي وفلاحين وعمال ومساكين ، يمكن أن الأفكار التي كان يحملها

توالف الجميع ، لأنه كان ينادي بالتحرر من الماضي مع التزامن بالاستقلال ، وينادي بالعلم وتحرير المرأة ، ورأى فيهما الخلاص من ربقة المقتسمين لكوردستان ، بعد أن خمن أو عرف مدى الغبن الذي يمارس بحق شعبه ، وان شعبه ليس المسؤول الأول عن تردي الوضع الكوردي ، وهو ما لمسه في الساحة الدولية وتجاذباتها السياسية ، والثورات المقامة المشتعلة الأوار المقموعة بقسوة على طول كوردستان وعرضها ، عايشها واكتوى بنارها ، أكانت في كوردستان تركيا .. والثورات المتلاحقة الواحدة تلو الأخرى كثورة شيخ سعيد بيران وإحسان نوري وديرسم شيخ رضا ، أكانت في كوردستان العراق .. كثورة محمود الحفيد وثورة البارزاني ، أم كانت في كوردستان إيران كثورة سمكو آغا وجمهورية مهاباد ..

رغم هذا وذاك ، لم ييأس .. ولم يملّ من الدعوة اثر الدعوة إلى النهوض من الكبوة ، لأنه كان يؤمن بانتصار حتمي لقوى الشعب والسلام والأخوة ، وبات يدعو إليها بقوة جهارا ليل نهار ، واخذ العبر من الثورات الماضية المأساوية مع التزامن باخذ العبرة الملائمة من التجارب المرة على التوالي ، وان الكورد يستطيعون بالعلم والوحدة ورصف الصفوف تحقيق ذلك وتجاوز الأعداء المتربصين الناهبين لخيراتهم...

لم ييأس وهو يعاصر عدة ثورات مشتعلة معا التي هبت بها كوردستان تركيا شيخ سعيد بيران وإحسان نوري وشيخ رضا ، وفي العراق شيخ محمود الحفيد وثورة البارزانيين ، وفي إيران سمكو ومن به ثورة أو جمهورية مهاباد الحلم الكبير ، وفي كرباغ الجمهورية الحمراء .. وكلها أحبطت ولم تكحل عينيه بها ولم تصل إلى هدفها وتحقق مرادها .. لذا بات يحض على الوحدة ويصر على القتال والثورة .. لقيام دولة تضم كل أجزاء كوردستان ، ولا احد غير أبنائها وبناتها بقادر على ذلك ، والوطن ينادي كما يتشبه بالعروس التي تنتظر عريسها .

لا بل زاده اصرارا وايمانا بشعبه وقضيته في شعره واديه .. كان ينادي بالتحرر من ماضي التخلف ويدعو بالثورة على كل ما هو بال ، لأنه الطريق الوحيد لإثبات الذات الكوردية ومطامحها والحفاظ على كيانها ، والشعب من طرفه كان يتقبل كل شيء على علاته (وهذا مدح) في سبيل الإرهاصات الأولى للثورات والانتفاضات المشتعلة الأوار في كل أجزاء كوردستان ، لرفع الغبن والاضطهاد عن كاهله ، تنازل / والقول تجاوب افصح واركز في هذا السياق/ ، لأنه كان شاعر التمرد والثورة وشاعر التجديد والتحرر.

قال ما قال .. دون تأفف أو تململ ، بأسلوبه المباشر والخطابي الموجه والمسيس ، بأسلوبه الحماسي وأثاره النخوة وإثارة العواطف المشبوبة بحب الوطن والحض على النضال في سبيله ، بأسلوبه التقريري أي مخاطبة العقل والعاطفة بجملة حقائق موضوعية مفهومة ، يدعو إلى التمرد على الجمود العقلي ، والخمول السلفي والرجعية والتخلف والجهل ، وعلى الإقطاعية والدين بشكليه الفكري والممارسي ، يدعو إلى الكفاح ، وفتح افاق البطولة والتضحية بالذات في سبيل حرية الكورد وكوردستان والذود عن حياض الوطن ، والكرامة والتاريخ والقيم والمبادئ الأصيلة للكورد ، ويدعو الجميع إلى المبادرة إلى حماية الوطن والمساهمة في إعلاء شانه ، بوعي ومسؤولية ، وقد تمثل دعوته وطبقها على نفسه ، والزم شعره والتزم بمضامينها .. والشواهد كثيرة في شعره وقصائده التي تمثل بها وعايشها قبل كتابتها.

ورغم طغيان النبرة الخطابية المباشرة ، والموعظاتية التربوية ، والتحريضية بمعنى حماسي – وهذا ليس عيبا وانتقاصا من احد - .. إلا انه رصين السبك والإيقاع ، قوي البلاغة ، مفعمة بالصور والأخيلة المركبة الغنية بالدلالات ، والتي يبدع بها التفكير البلاغي والتخييل الأدبي الصادق ، مدركا كم لهذه اللغة من بيان في ألفاظها وتراكيبها عاملا على ابراز سطونها ، بلغة سلسلة بعيدة عن الوحشي من الألفاظ ، جامعا بين الفصاحة والعامية ومزاوجا .. بهذه اللغة التي أصبحت متداولة لغة شعرية معترف بها بين جموع المهتمين .. بهذا الأسلوب ، وبهذه اللغة أدرك انها أكثر تأثيرا وأفصح واعمق اثرا ، واقرب إلى الفطرة السوية التي لا تحتاج إلى تعقيدات لغوية وفذلكات جهابذة ، ولغة معجمية ووحشي الكلمات المنحوتة من الغريب والقاسي ، حتى أصبحت اكثر شعبية وعامية .. ليقول بها احاسيسه وافكاره ورؤياه ..

* * *

نعم يمكن تقييم جكرخوين كمرحلة مليئة بالأحداث والتطورات العظام في غرب كوردستان الجنوبية الغربية فقط ، ولكن لا يجب أن نتناول الموضوع كمرحلة محددة بشخص محدد أوبمكان محدد أوزمان محدد ، ونخرجه من سياقه العام ، أو التطورات والأحداث التي جرت في سياقها التاريخي المتزامن مع بعضها في عموم كوردستان وتاريخها العام المأساوي .. وما أدت إلى ما أدت .. بصريح العبارة - وحتى لا نبخس احد حقه من أبناء الكورد النجباء شرقا وغربا – بمن تأثر وبمن اثر بمحيطه اكثر من مَنْ سبقوه ، وكذلك بمن عاصره بأفكار زمانه وعصره ، والتطورات والأحداث الجسام التي شهدتها المنطقة والعالم معا ..

كما لا يمكن إغفال الأدباء والمتنورين في القسم الجنوبي الشرقي من كوردستان ، وبخاصة في كوردستان العراق /أو ما اصطلاح البعض على هذه التسمية / الذين تبلورت لديهم تلك الرؤى والآمال التي سبقت بعضها جكرخوين نفسه ، وما مدى دورهم الريادي في هذا المجال للدعوة النهوض والاستيقاظ وإنعاش الحس الوطني والقومي ، وما مدى تأثيرهم -كالعظيم العظيم المتنور والداعية الثاني بعد احمدي خاني ، حاجي قادر كويي المولود في 1815 في كويسنجق - والمتوفى 1892م في الأستانة / الذي كان أستاذا-مربيا لأبناء عائلة البدرخيين في الآستانة ، والذي يُعتبر بحق من أعاظم شعراء الكورد الوطنيين في القرن التاسع عشر ، وهو الذي يمتاز

بشعره التربوي ونقد الاجتماعي البناء ، وشعره الحماسي في إثارة روح المقاومة والقومية والنخوة الوطنية ، والدعوة إلى الثورة على التخلف والجهل ، ذلك المتنور الذي سبق زمانه مع الرائد الأول احمدي خاني / 1650-1707م في ملحمته الموضوعة (مم و زين) . وكذلك الشاعر "سالم" 1800-1866 وهو شاعر من صاحبقران ، ومن عائلة انجبت خيرة من شعراء الكورد : أمثال : كردي و حمدي .. والذي اشتهر بأشعاره القومية عن معارك إمارة بابان مع جيوش الترك.

لان الاحداث والتطورات نفسها وتشمل الجميع .. والمرحلة أيضا كانت تمر بتلك الإرهاصات والتوترات الحبلى بالأمور الجسام على ساحة ما اتفق على تسميته " مزوبوتاميا " كلها .. إذ لا يمكن تجاهل أو إغفال دور وتأثير هؤلاء المتنورين الداعين إلى حب الوطن وتقاسم معاناته /على الاقل كوردستانيا/، وهنا يجب الإشادة ودون تلكأ بالخطوة السباقة والحس الريادي لهم ، والذين تألموا من محنته وتألقوا – تعملقوا في عصر النهوض والاستيقاظ ، ودعوا جهارا وعلانية .. في الخفاء وفي السر ، أمثال احمد مختار بيك/ 1896- 1935م رئيس عشيرة الجاف والمولود في بلدة حلبجه ، وحمدي 1876-1936م ، وزيو5ر 1875-1948م ، وفائق بيكس 1905- 1949م ، وبيره ميرد 1868-1950م .. واخرين فعالين في المشهد الشعري والقومي.

كما لا يمكن بأي حال المرور ودون ذكر الشاعر هزار /1902- في القسم الشرقي من كوردستان وننساه ، الذي قاسى كثيرا وعانى في سبيل عقائده وحبه لوطنه وقوميته .. وقد غلف هذا الحب على (العيون الحور والأعناق المرمرية) ، واستنبط ما يحسه الشعب وما يروم .

* * *

الحديث عن متنور ومجدد لا ينتهي .. ذلك الذي وسم العصر الكوردي بشخصه رمزا للتحرر والتجديد ، وداعية صلب لا يلين ولا يهدأ ، صامدا وساخر ا من معارك الأعداء لنيلهم نقاطا سهلة على الكورد ، لأنه كان يؤمن -وأمنيته مستمرة- بان الانتصار النهائي والحاسم آت ولا ريب للكورد.

وبذا .. أعطى الكورداتية شعرا خالدا وموقفا جميلا ومشرفا ، وشكلا متنورا سباقا في المنطقة ، تنعكس فيها آمال وآلام الشعب بجلال واكبار في كثير من القضايا والشؤون ، وأبدع لها بيانا قوميا رائعا ، وهكذا فقد كان جكرخوين يعيش للشعب وهمومه وتطلعاته ، ويكتب لرسالة خالدة .. كأنما العصر الكوردي اختزاله جكرخوين في دفقات دمه وانفاسه

* * *

جكرخوين:

واسمه شيخموس حسن علي ولد عام 1803 في قرية هساري ، وقد هاجر والده الى عامودا واستقر فيها ، بعد وصولهما الى عامودا بفترة قصيرة توفي والده ووالدته عيشانه، فتبناه أخوه خليل وأخته اسيا ، تنقل شيخموس بين القرى الكوردية في سوريا ثم رحل إلى كوردستان العراق وايرانت حيث تعرف على واقع شعبه ، واستقر من بعد في قرية تل شير لمتابعة دراسته الدينية عند الشيخ عبيدالله ومن ثم الإمام فتح الله ، وحصل على أجازته الشرعية في العلوم الدينية هناك وهو في ريعان الشباب ، وذاع صيته بسرعة بين الناس الذين كانوا يتلقون قصائده بالتوازي مع احمدي جزيري واحمدي خاني ويتناقلونها فيما بينهم ..

وفي الخمسينات دخل معترك النشاط السياسي وأيد الحزب الشيوعي السوري ، ثم ساهم في تأسيس حزب ازادي ، وعندما تأسس الحزب الديمقراطي الكردي في سوريا انضم اليه وأصبح في العام 1958 عضوا في لجنته المركزية ..

كتب جكرخوين في مجالات عديدة وله اكثر من 37 كتاب ، وأهمها تاريخ كردستان في جزاين ، و8 دواوين شعر هي : (النار واللهيب 1945، وثورة الحرية 1954، من انا 1973، روناك 1981 ، زندافيستا1981، وشفق 1983 ، هيفي 1983 ، اشتي 1984) ، ورواية "رشو داري" و في اللغة قاموس "فرهنك" ، وفي الفلكلور والتراث ..الخ

وبعد وفاته أصدر أولاده أعماله الأخرى زمنها ذكرياته ، توفي في السويد في 22/تشرين الأول 1984 ونقل جثمانه الى القامشلي ودفن فيها منزله في موكب مهيب لم تشهد منطقة وتحول ضريحة الى مزار ، وتقام فيها المناسبات الوطنية..

تشابك وتداخل الأدب والأيدولوجيا والجغرافيا

عبدالمنان خلباش

بدأت المراكز والأوساط الثقافية و الا جتماعية الكردية في سائر أماكن انتشارها، بالاحتفال بالذكرى السنوية الأولى لولادة الشاعر الكردي جكر خوين (شيخموس حسو)، الأبرز والأشهر والأكثر التصاقا" بالمكان والثقافة واللغة في القرن العشرين، الى الحد، أن لقبه البعض ب"ذارادشت القرن العشرين"لقدرته على تفجير كم هائل من الأسئلة والأفكارعبر كتاباته وأشعاره التي انتشرت، كما ينتشر النار في الهشيم بالرغم من كل الظروف والأجواء التي كانت سائدة في أيامه والتي تم اعتبارها من أشد المراحل تعقيدا" وفوق كل ذلك بات جكر خوين، رمزا" وعنصرا" رئيسيا"من رموز وعناصر الثقافة الكردية وأحد معالمها البارزة في منطقة باتت بفصولها ومشاهدها المعروفة، ساحة لصراعات وتجاذبات مختلفة التي غذتها، طبيعة الأنظمة السياسية السائدة التي باتت المنطقة من جراء ذلك، تخرج من دوامة الى أخرى. وبعد مرور نحو عقدين من الزمن على رحيله، مايزال يلامسنا هذا الشاعر بكل ما كتب وأنشد وما اتخذ من مواقف تليق بقامته و مكانته في عالم الثقافة والأدب والذي طبع الأدب الكردي عقود طويلة من القرن العشرين بطابعه الخاص. ومازال الكثير من الأسماء الثقافية والشعرية يصطدمون بجدران جكر خوين على الرغم من كل رياح الحداثة وما بعدها التي بدأت تهب من كل جانب ولم تهدأ تأثيرها على كل الميادين الأدبية والثقافية و الفنية.

عاش جكر خوين (المولود في هساري التلبعة لايالة ماردين عام ١٩٠٣) طفولته في أجواء من الدخان والبارود بعد اخماد الكثير من الثورات والانتفاضات اثر بروز المسالة الشرقية وسعي الأقوام والأعراق المنضوية تحت لواء السلطنة العثمانية والتي كانت عمليات وحملات الابادة و المجازر والتهجير والتتريك من أبرز عناوين تلك المرحلة بكل تجليلتها وألوانها المختلفة. فقد والده وهو لم يكن يبلغ الخامسة عشر من عمره و بعد سنة تقريبا" فقد والدته مما أجبره على أن يعيش لدى شقيقته الكبرى. ولم يكن أمامه من خيار في تلك الحالة الا أن يمتهن الرعي، كالكثيرين من أترابه، وبفضل تلك المهنة كان جكر خوين فتح عيونه على مناطق بعيدة، مثل سهول موش وسرهد وسوران وروانذوز وسواها. ولكنه سرعان ما ترك هذه المهنة واتجه الى الدراسة في أحد المدارس الدينية السائدة في تلك المرحلة، وبعد نحو عشر سنوات في دراسة الدين والأدب واللغة والتاريخ بات بامكانه أن يمارس مهنة رجل الدين التعليم في المناطق والأرياف البعيدة من مراكز المدن الكبرى. وكا ن لاهتمامه بالأدب الكلاسيكي للأدباء والشعراء الكلاسيكيين من أمثال طاهر همزاني وملاي جزيري وفاكي تيرات وأحمد خاني وبرتو هكاري ونالي و سوى ذلك من أسماء، كان من شأنه أن يبدأ بكتابة الأشعار تبعا" لما تملي عليه الحالة السائدة، خاصة بعد أن ملئت جعبته وأخاديد ذاكرته من صور وذكريات وحالات تشحذ لديه همم الكتابة والتعبير. وكان من أمر، الصراعات الفكرية و بالتوازي مع أحداث ووقائع هامة وملموسة، أن تم دفعه نحو الاطلاع على التيارات والأيولوجيات السائدة والتفاعل معها ومنها الأيدولوجية الماركيسة خصوصا "بعد التلاقي الحاصل بين الرموز والعناصر الاقطاعية -الدينية مع "الكمالية" نسبة الى كمال آتاتورك والتسبب في نسف البنية الاجتماعية والثقافية والسياسية الى حد ما، على حساب الآمال و الطموحات الكردية والأقوام الأخرى . وذلك بعدتجاوز معاهدة "سيفر" التي عقدت عام ١٩٢٠، والتي استبدلت بمعاهدة لوزان في عام ١٩٢٣ والتي تجاوزت كل ما ورد في نصوص و بنود "سيفر" المتعلقة بمستقبل الأقوام الغير التركية بعد انهيار السلطنة العثمانية. واثر اخماد الثورات والانتفاضات بالنار والحديد، كان جكر خوين نزح مع أفواج هائلة واتخذوا من الجزيرة السورية جهة لهم و تحديدا" بلدة "عامودا". ورغم انه اشترك في ثورة الشيخ سعيد البيراني، الا أنه التفت الى الشعر والثقافة بعد ذلك، كوسيلة تعبير في شن حملات لاذعة وحادة لرموز اقطاعية - دينية كانتقام وتجاوز لهم، بعد أن شهد ما تم ارتكابه من جانبهم من أعمال، تبقى لطخة ترافق سيرتهم وكلما تم ذكرهم بعدما أغراهم رائحة الأموال والذهب. وفي مقدمة، كتبها الصحافي واللغوي المتنور جلادت بدرخان في بداية الثلاثينات للديوان الأول " الجمر والحرف"الذي صدر في دمشق لجكر خوين يورد بعض ما كان رائجا" وجاريا" بين جكر خوين والرموز المذكورة من أمثال "حاجو آغا" الذي كان رغم كل ذلك، يقول له: "بامكانك أن تنال منا، بسيفك الحاد بابراز أعمالنا وافعالنا ولكن فقط اترك الدين والديانة بعيدا". وكان من شأن قصيدة حادة له في هذا الشأن، أن تسبب بسحب الا عتراف به كرجل دين ويقول فيها:

"يا سيدي/ لن أقبّل يدك بعد اليوم /تلك السرايا و المدارس/جعلتها سرابا" و أطلالا"/أنظر بعيدا" /كيف شقوا السماء ؟/ بأجنحة من حديد / وأنت مازلت تنشر في هذه الأرجاء/الزيف و الكذب و الخداع./

هذه المواقف والانتقادات الحادة اللا ذعة لتلك العناصر و الرموز بلا هوادة من جانب جكر خوين، كان من شأنه ان يلمع صورته و

أسمه بين قاعدة شعبية واسعة و التي ترجمها في عدم تردده في الانضمام الى حزب " خويبون" التي تأسست في "بحمدون" اللبنانية عام ١٩٢٧ بزعامة الجنرال احسان نوري و بله ج شيركو وجلادت بدرخان وكاميران بدرخان و قدري جان و نو رالدين ظاظا و حسن هشيار وكريكور مادويا ن و سواهم والتي كان من شأنها أن قامت حركة فكرية و ثقافية تمثلت ببعض الخطوات، مثل اصدار بعض المجلات و الصحف من قبيل مجلة"هاوار" في دمشق، وجريدة "روجا نو" في بيروت، سواء باللغة الكردية أو الفرنسية والتي فتحت المجال أمام جكر خوين للكتابة و التأليف و نقل ذلك الى المجال العملي بتأسيس "النادي الثقافي في عامودا" عام ١٩٣١ واستطاعته ابراز أسماء وعناصر شابة آنذلك وباتت فيما بعد من الأسماء الهامة في الآ دب والثقافة الكردية من أمثال " تيرج" نايف حسو وملا بالو ورشيد كرد وسواهم. والأهم من ذلك هو مقدرته على احداث خطوة نوعية في ادخال الأدب و الشعر و الفن الى الحياة الاجتماعية و السياسية والفكرية وان يظهر مفاعيلها حتى في الأوساط التي لا تملك قسطا" وان كان يسيرا" من الثقافة والتعليم. ويأتي النجاح الذي حققه جكر خوين ، في اختراقه الأوساط المختلفة و كذلك تجاوزه للكثيرين، الذين قالو كثيرا" ولم يفعلوا الا قليلا"، نتيجة تميزه في كتاباته وأشعاره التي أخذت الجانب الا جتماعي بالاعتبار وكذلك البعد الانساني وآفاقه الواسعة والتي تجلت في التغني بقضايا الشعوب المضطهدة والتي تسعى وتسير نحو التحرر والاستقلال و السلام. فقد تغنى بفلسطين وفيتنام والجزائر وكوبا وأنغولا ولم ينسى حتى الاميركيين السود الذين عانوا من جراء سياسات تميزية بسبب

بشرتهم السوداء. وفي هذا الاطار يقول في قصيدة كان كتبها كمحاولة منه في الوقوف الى جانب المغني الأميريكي الأسود بول روبنسون: "أيها الصديق روبنسون، المغني العالمي / يا داعية السلام، المعلم والانسان / في البحار والجبال / شجاع وقوي في وجه دالاس / لونك الأسود امام ناظري/ صوتك الشجي في مسامعي"،

لقد دخل جكر خوين ميادين الحياة من آفاقه الرحبة وأبوابه الواسعة، كا ستجابة ما كان يتطلب منه في تلك المرحلة من أعباء ومسؤوليات ووصل به الأمر لكي يتبوأ مسؤوليات هامة في العمل الاجتماعي والسياسي وخاصة في نهاية الأربعينات اذ كان من بين أحد المؤسسين لحركة سياسية في سوريا وفي نهاية الخمسينات يذهب الى بغداد، ويبدأ عمله في كلية الآداب قسم الأدب الكردي كأستاذ في جامعة بغداد ولكنه لا يطو ل به الأمر سرعان ما يرجع الى دمشق في بداية الستينات ليصطدم بقرار حل الأحزاب و الجمعيات وعندما يرفض ذلك، يتم اعتقاله في سجن "المزة" الى جانب عثمان صبري ورشيد حمو و نور الدين ظاظا و علي خوجا الذي كان يدير مطبعة حيث توفي من جراء أعمال التعذيب. ورغم ان حالة من الجمود كانت قد سادت الحياة السياسية والثقافية الا أن جكر خوين لم يتوقف عن الكتابة والنضال الفكري اذ سرعان ما تابع نشاطه بعد أن أصدر مجلة تحت اسم"كلستان" وكان يكتب فيه بأسماء متعددة في مجالا ت الادب والشعر والترجمة والفلكلور والتراث الشعبي. ولكنه وصل الى بيروت في بداية السبعينات حيث طبع فيها من أهم دواوينه الشعرية و أضخمها

باسم "من أنا؟" و بعدها طبع ملحمة "سالار و ميديا ". الا أن أوقفت أصوات القذائف والمدافع، كل أصوات الثقافة و الابداع لدى بداية الحرب اللبنانية. حينها كان جكر خوين قد أحزم أمره وتوجه الى السويد، ليكمل من هناك، البقية الباقية من مشوار حياته ، حيث تم تكريمه واستطاع أن يؤسس محطة اذاعية ومؤسسات ثقافية وأن يبدأ اصدار جريدة "روجا نو" التي كان يصدرها كا ميران بدرخان من بيروت في نهاية الثلاثينات وحتى منتصف الأربعينات. وفي السويد استطاع أن ينشرددواينه الثمانية، مثل "هيفي" أي الأمل و "روناك" أي الفجر و كذلك "زندا آفستا" أي انبعاث الحياة، الىجانب مجلدات تاريخية في ٤ أجزاء و سيرته الشخصية في ثلاثة أجزاء ومؤلف ضخم جمع فيه كتابات فلوكلورية قديمة. وشارك في أثناء وجوده في أوروبا في تأسيس "المعهد الكردي في باريس" مع المثقف والبرفيسور كندال نزان ويلماظ غوناي و همرش رشو ومحمودباكسي وسواهم. وفي ٢٢ تشرين الأول/ اكتوبر ١٩٨٤لفظ جكر خوين أنفاسه الأخيرة بعد أن أوصى المقربين لديه، أن يتم دفنه في حديقة منزله في مدينة القامشلي. ونقل جثمانه حسب رغبته الى القامشلي(سوريا) على متن طائرة خاصة، بأمر من الرئيس السوري الراحل حافظ الأسدحيث مثواه الأخير بعد ان سار خلف نعشه، نحو نصف مليون من معارفه وأصدقائه وعشاق أدبه و أشعاره. لقد استطاع جكر خوين من خلال محطات تجربته اللا نسانية، أن يصبح الشاعر الأبرز و الأغزر، كتابة من بين معاصريه، واستطاع أن يبني تواصلا غير محدود النظير بينه وبين قاعدة شعبية واسعة خاصة بعد التفات معظم الموسيقيين والمغنيين لنصوصه الشعريه من أمثال الموسيقي

العالمي شيفان برورو جوان حاجو وخ. خمكين وسواهم. ورغم ذلك لم يسلم من أقلام البعض من الكتاب و عدد من النقاد ومحاولة الانتقاص من شاعريته، من خلال تناول كتاباته وأشعاره بمقاييس ومفاهيم آنية، مختلفة كل ما يمكن أن يحاولوا التشكيك بمدى شاعريته وشهرته الواسعة. الا انه يبقى شاعرا امتلك لغة سلسة ومنطلقة، حيث باتت بفضلها أشعاره على كل لسان، الى الحد، باتت من قبيل أدعية فلكلورية وذلك عن طريق توظيفه للجزئيات اليومية في صور شعرية رائعة من دون الهروب بعيداً والغرق في ذاتية غامضة تقطع كل تواصل وعلاقة مع محيطه الواسع وعدم مجابهة الأسئلة التي تفرضها كل مرحلة بذاتها. وبذلك باتت كتاباته مثار الاهتمام و الدراسة من قبل الكثيرين- بعد ان ترجمت أشعاره الى مختلف اللغات- من أمثال الفرنسي روجيه ليسكو وفاما بو والروسي فلادمير رودرينكو و سواهم كثيرون لا مجال لذكرهم. ومهما يكن، يصعب علينا في رحلة خاطفة، الاحاطة بكل جوانب ونواحي محطات تجربة جكرخوين الانسا نية والشعرية والأدبية الثرية و الخصبة، ورغم كل الأجواء والظروف التي كانت سائدة في مراحل حياته لا يمكننا، الا ان نوافق على ما قاله البرفسور كاناتي كردو- مدير معهد الاستشراق للدراسات الشرقية في لينينغراد سابقا (بطرسبورغ لاحقا): "يحق لنا أن نكون سعداء، لأن شاعرا عظيما تقدميا وديمقراطيا قد خرج من كردستان."

Rovar
37
A Newspaper Size Magazine

ئالا ڕەنگین

ئالا ڕەنگین پیرۆز ب خوەش   تو هلدگرم دچم ب مەش
تو ل سەر ملێن خۆرتێن جوان   دناڤ تەدا یەك رۆژەك گەش